

เอกสารงานวิจัย

เรื่อง

สถาปัตยกรรมในรัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว :

ช่วงหัวเดียวหัวต่อของสังคมไทย

ศาสตราจารย์กิตติคุณวัฒน์ จูฑะวิภาต

ศูนย์วิจัยทรัพย์สินทางปัญญา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๒

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Abstract

This research project focuses on the study of the architectural design in the reign of King Rama V. It explores various factors, which have had long lasting impacts on Thai architectural design and on society as a whole up to the present days. The main emphasis is an examination of the prominent architectural designs which were designed by both Thai and Foreign architectures during King Rama V period through both documentary as well as primary researches, i.e. field research.

The research findings are as follow:

(1). The impact of Western Architecture on the Thai traditional ways of life and Thai society has been significant since King Rama V era.

(2). The architecture developed under King Rama V is considered as a key turning point for development of Thai society. The designs adopted reflect the adaptation and application of modern technology or Western style to the Thai society. The designs were also popular among the rural class as well as middle class.

(3). One crucial factor contributing to the popularity of Western architectural design is the fact that it was preferred and adopted by King Rama V.

(4). The adoption of Western architectural designs also reflects the hidden agenda of King Rama V in an attempt to show the world that Thailand is also modernized and civilized. Wat Nivesthampravat well illustrated such Western architectural influence and design.

(5). It is also evident that the development plan of Thailand at the time was already an integrative and interdisciplinary one. The plan combines various fields in an attempt to modernize the country along Western line including government economics engineering architecture and medicine.

(6). There were three architectural designs under the period of study:

6.1 The original Western style

6.2 The mixed Thai-Western style

6.3 The original/traditional Thai style

It is worth noting that there is a common thread among the three styles mentioned above. All style maintain the uniqueness of the Royal architectural design, i.e. compose of a very delicate and elegant pattern which in turn reflects the uniqueness of the owner of the work.

It is also recommended that more studies on the architectural designs under King Rama V and other architectural designs and their impact on Thai society should be encouraged.

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง **สถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : หัวเลี้ยวหัวต่อของสังคมไทย** มีวัตถุประสงค์หลักในการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมในช่วงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของสังคมไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเพื่อศึกษารูปแบบของสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเด่นตามแนวทางของช่างผู้ออกแบบทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เน้นเรื่องการรับอิทธิพลตะวันตก ทั้งด้านแนวคิดและรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมพระราชนิคมที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศ โดยดำเนินการวิจัยด้วยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการเก็บข้อมูลภาคสนามจากตัวงานสถาปัตยกรรมแต่ละประเภท ซึ่งผลการศึกษาพบว่า

1. อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตก มีส่วนเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทยมาก เริ่มตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา และเป็นรูปธรรมชัดเจนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. แนวทางการปฏิรูป พัฒนาประเทศ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นการบูรณาการศาสตร์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการปกครอง เศรษฐกิจ การแพทย์ วิศวกรรม และสถาปัตยกรรมเข้าด้วยกัน ทำให้กรุงรัตนโกสินทร์เจริญรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว

3. การถือว่าสถาปัตยกรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสถาปัตยกรรมในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของสังคมไทยนั้นเนื่องจาก เป็นสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อสนองตอบการดำเนินชีวิตแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศตะวันตก ทั้งในด้านของศิลปะวัฒนธรรมและเทคนิควิทยาการสมัยใหม่อย่างแท้จริง และเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แพร่หลายทั้งในระดับชนชั้นปกครองถึงชนชั้นกลาง ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

4. การที่รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกเข้ามาแพร่หลายในสยามก็เนื่องจากเป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิคมแบบหนึ่ง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

5. การสร้างสถาปัตยกรรมรูปแบบตะวันตกนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นว่าประเทศสยามมีความเจริญทัดเทียมนานอารยประเทศ จุดมุ่งหมายของการรับอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกในรัชกาลนี้จึงมีเหตุผลทางการเมืองซ่อนอยู่ด้วย

6. รูปแบบของสถาปัตยกรรมในช่วงเวลาดังกล่าวแบ่งออกเป็น 3 ประเภทดังต่อไปนี้

6.1 แบบตะวันตกแท้ที่มีช่างออกแบบเป็นชาวต่างชาติ

6.2 แบบตะวันตกผสมแบบไทย โดยมีช่างชาวไทยเป็นผู้ออกแบบ หรือมีช่างชาวตะวันตกและช่างชาวไทยทำงานร่วมกัน เช่น พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท วัดศรีสุริยวงศ์ และวัดจุฬาราชวรณสถาน เป็นต้น

6.3 แบบไทยแท้ เป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมไทย แต่มีการจัดพื้นที่ว่างเพื่อประโยชน์ใช้สอยภายในอาคารเป็นแบบตะวันตก หรือใช้เทคโนโลยีและวัสดุก่อสร้างแบบตะวันตก อันได้แก่ตัวเบญจมาภิศร เป็นต้น

การศึกษานี้ได้มุ่งเน้นในส่วนที่เกี่ยวกับผลงานสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเด่น ที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ท่าน สถาปัตยกรรมทั้งสามรูปแบบ มีลักษณะร่วมที่สำคัญ ได้แก่ การสื่อถึงความ เป็นเจ้าผ่านทางองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมและลวดลายประดับตกแต่งที่มีความละเอียดอ่อน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์สำคัญประการหนึ่งของงานสถาปัตยกรรมไทย ที่แสดงฐานานุศักดิ์ของผู้เป็นเจ้าของ และสื่อถึงความวิจิตรกลมแนวคิตที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ผ่านทางการออกแบบสถาปัตยกรรมใน ลักษณะต่างๆ

ศูนย์วิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิตติกรรมประกาศ

เอกสารงานวิจัยเรื่อง สถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของสังคมไทย ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ ด้วยความร่วมมือช่วยเหลือของหลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยต้องขอขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ โดยเฉพาะจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันการศึกษาที่มอบทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช เพื่อดำเนินการศึกษาค้นคว้าและเสนอผลงานวิจัยเล่มนี้จนเสร็จสมบูรณ์ ขอขอบคุณ อาจารย์ยอคิด รัชมนิ ที่ช่วยดำเนินการเป็นธุระในการจัดทำต้นฉบับ และช่วยสืบค้นรวบรวมข้อมูลทั้งภาพถ่ายและหลักฐานต่างๆ เพื่อการวิจัยที่สมบูรณ์ และที่สำคัญยิ่งคือขอขอบคุณ คณะกรรมการติดตามและประเมินผล โครงการวิจัย ที่กรุณาให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งจนทำให้ผลงานวิจัยในครั้งนี้นี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และสุดท้ายขอขอบคุณทีมงานทุกท่านที่มีส่วนช่วยในการค้นคว้าข้อมูล สรุปวิเคราะห์ และจัดพิมพ์ผลงานวิจัย จนทำให้รายงานวิจัยเรื่อง สถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของสังคมไทย เล่มนี้ ประกอบด้วยเนื้อหาสาระที่มีประโยชน์ต่อการศึกษารูปแบบงานสถาปัตยกรรมไทยในยุคสมัยของรัชกาลที่ 5 อันเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยอย่างสมบูรณ์

ศาสตราจารย์กิตติคุณ วัฒนะ จูฑะวิภาค

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1 บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา	2
ขอบเขตของการศึกษา	2
วิธีการศึกษา	2
แหล่งข้อมูลในการศึกษา	3
นิยามศัพท์เฉพาะ	3

บทที่ 2 ระบบความเชื่อ ค่านิยม และสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองสมัยต้นรัตนโกสินทร์

สภาพสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	6
คติความเชื่อตามหลักไตรภูมิ	10
คติไตรภูมิกับงานสถาปัตยกรรม	12
หน้าบันกับการสื่อความหมาย	14
แนวคิดสมบูรณาญาสิทธิราชย์	15
วัดเบญจมบพิตรกับอุดมคติรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์	17
ภาพเขียนภายในพระอุโบสถ : ภาพสะท้อนแนวคิดสมบูรณาญาสิทธิราชย์	18
แนวคิดแบบตะวันตก	20
แนวความคิดในเรื่องสโมสร พิพิธภัณฑสถาน พระราชอุทยาน สวนสัตว์ โรงละคร	23

บทที่ 3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสร้างงานสถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	
ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ	26
การปฏิรูปประเทศ	28
การขยายตัวของพระนคร	31
พระราชานิยมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	37
เทคโนโลยีการก่อสร้างที่ก้าวหน้า	40

บทที่ 4 งานสถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สถาปัตยกรรมทางศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 5	41
วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม	43
วัดศรีสุริวงค์ จังหวัดราชบุรี	44
วัดปฐมวัยถิยาวาสวรวิหาร จังหวัดนนทบุรี	45
วัดเทพศิรินทราวาส	45

โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร	82
พิพิธภัณฑ์ราชทัณฑ์	82
สถาปัตยกรรมขุนนาง สถาปัตยกรรมราษฎร	83
บ้านเจ้าพระยาศรีคณาธิบดี (ทุ่ง ศรีไชยันต์)	84
บ้านหิมพานต์	85
อาคารสุริยาอนุวัตร	86
พิพิธภัณฑ์การแพทย์แผนไทยอภัยภูเบศร	87
อาคารพาณิชย์แถบถนนมหาราช	87
อาคารออเธอร์ส วัง โรงแรมโอเรียนเต็ล	88
ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาตลาดน้อย	89
สำนักงานบริษัท อีสต์เอเชียติก (ประเทศไทย) จำกัด	90
สำนักงานใหญ่ห้างยอนแซมปีสัน แอนด์ ซัน (John Sampson and Son Limited)	91
ภูมิสถาปัตยกรรมและการผังเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	92
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	92
บทที่ 5 บริบททางสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรม	97
วิวัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของกรุงรัตน โกสินทร์	98
งานสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกกับคติความเชื่อแบบไทย	101
ความหมายของงานสถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	104
การสร้างควมศิวีไลซ์ในงานสถาปัตยกรรมแบบจารีต	105
ลักษณะสถาปัตยกรรมราชสำนัก : ภาพลักษณ์ของความศิวีไลซ์	108
ลักษณะสถาปัตยกรรมคามกลุ่มที่มีอิทธิพลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	109
ช่วงที่ 1 คอนตันรัชกาลก่อนเสด็จประพาสยุโรป	109
ช่วงที่ 2 อิทธิพลของช่างชาวอังกฤษ	110
ช่วงที่ 3 อิทธิพลของช่างชาวอิตาลี	110
ช่วงที่ 4 เป็นช่วงหลังจากที่รัชกาลที่ 5 ได้เสด็จประพาสยุโรป	110
ข้อสังเกตทางวิชาการ	111
บทสรุปและข้อเสนอแนะ	114
บรรณานุกรม	116
ภาคผนวก	122
ก. ตารางแสดงช่วงเวลาแห่งการเกิดงานสถาปัตยกรรมและเหตุการณ์สำคัญ	122
ข. ลักษณะพิเศษของงานสถาปัตยกรรมแบบต่างๆ	128
ค. ตารางแสดงผลงานสถาปนิกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	132

วัดอัมพวันคีรีมิตร	46
วัดราชาธิวาส	46
วัดนิเวศธรรมประวัติ อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	47
โบสถ์วัดแม่พระลูกประคำ (กาลหว่าห์)	49
โบสถ์พระคริสตฤทัย อำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี	49
อาสนวิหารอัสสัมชัญ	50
สถาปัตยกรรมราชสำนัก	51
พระอภิเนาวนิเวศน์	51
พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท	55
พระที่นั่งบรมพิมาน	57
พระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	58
พระที่นั่งวโรภวนพิमान	59
พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร	59
พระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ	60
พระราชวังดุสิต	61
พระที่นั่งวิมานเมฆ	62
พระที่นั่งอภิเศกดุสิต	63
พระที่นั่งอัมพรสถาน	64
พระบรมราชเทวีหรือวังบ้านปืน	65
พระที่นั่งอนันตสมาคม	67
วังบางขุนพรหม	69
วังคชาวัลย์	70
วังปารุสกวัน	71
วังบูรพาภิรมย์	72
สถาปัตยกรรมหลวง	75
ตึกสุนันทาลัย	75
อาคารกรมแผนที่ทหาร	76
พลับพลาสถานีรถไฟบางปะอิน	77
คันทักกลาง วังท่าพระ	78
คึกขาว โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย	78
โรงทหารหน้า	79
โรงกษาปณ์สิทธิการ	79
กองบัญชาการกองทัพก	80
ศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา	80
ศาลแขวงราชบุรี	81
อาคารศาลกษัตริย์ (ตึกโรภามณี) วิมมาน้ำเจ้าพระยา	81

ศูนย์วิทยทรัพยากร
สุโขทัย

ง. ตารางแสดงเหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว	137
จ. ตารางแสดงรูปแบบงานสถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สืบค้นสถาปนิกผู้ออกแบบได้	154
ฉ. กระแสพระบรมราชโองการบรรจุไว้ในศิลาพระฤกษ์พระที่นั่งอนันตสมาคม	158
ช. การก่อตั้งพระฤกษ์พระตำหนักบ้านปืน	160
ซ. กระแสพระบรมราชโองการเขียนบรรจุศิลาพระฤกษ์	161

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 2.1 สถาปัตยกรรมเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บริเวณพระบรมมหาราชวัง	6
ภาพที่ 2.2 สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)	7
ภาพที่ 2.3 คติความเชื่อคัมภีร์ไตรภูมิ	10
ภาพที่ 2.4 หังพระปรารักษ์วัดอรุณราชวราราม	12
ภาพที่ 2.5 วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม	17
ภาพที่ 2.6 ภาพจิตรกรรมภายในอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม	17
ภาพที่ 3.1 พระราชดำเนินเขื่อนประเทศในยุโรป	26
ภาพที่ 3.2 งานเฉลิมฉลองในพิธีเปิดพระบรมรูปทรงม้า	27
ภาพที่ 3.3 แผนที่กรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5	30
ภาพที่ 3.4 การขยายตัวของพระนคร ในรัชกาลที่ 1	31
ภาพที่ 3.5 การขยายตัวของพระนคร ในรัชกาลที่ 3	31
ภาพที่ 3.6 การขยายตัวของพระนคร ในรัชกาลที่ 5	31
ภาพที่ 3.7 ถนนเยาวราช	34
ภาพที่ 3.8 ถนนราชดำเนิน	35
ภาพที่ 3.9 พิธีเปิดสะพานเฉลิมโลก 55	37
ภาพที่ 4.1 วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม	43
ภาพที่ 4.2 วัดศรีสุริยวงศ์ จังหวัดราชบุรี	44
ภาพที่ 4.3 หน้บ้านวัดเทพศิรินทราวาส	45
ภาพที่ 4.4 วัดนิเวศธรรมประวัติ อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	47
ภาพที่ 4.5 โบสถ์วัดแม่พระลูกประคำ (กาลหว่าร์)	49
ภาพที่ 4.6 อาสนวิหารอัสสัมชัญ	50
ภาพที่ 4.7 พระอภิเนาวนิเวศน์	51
ภาพที่ 4.8 พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท	55
ภาพที่ 4.9 พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท	55
ภาพที่ 4.10 ภาพลายเส้นพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท	55
ภาพที่ 4.11 พระที่นั่งบรมพิมาน	57
ภาพที่ 4.12 พระที่นั่งบรมพิมาน	57
ภาพที่ 4.13 พระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	58
ภาพที่ 4.14 พระที่นั่งวโรภาสพิมาน	59
ภาพที่ 4.15 พระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ	60

ภาพที่ 4.16 พระที่นั่งวิมานเมฆ	62
ภาพที่ 4.17 รัชกาลที่ 5 เสด็จฯพร้อมพระสงฆ์ในวันเปิดพระที่นั่งวิมานเมฆ	62
ภาพที่ 4.18 พระที่นั่งอภิเศกคฤสดี	63
ภาพที่ 4.19 พระที่นั่งอัมพรสถาน	64
ภาพที่ 4.20 พระบรมราชินีเวศม์หรือวังบ้านปืน	65
ภาพที่ 4.21 พระที่นั่งอนันตสมาคม	67
ภาพที่ 4.22 ภาพลายเส้นพระที่นั่งอนันตสมาคม	67
ภาพที่ 4.23 วังบางขุนพรหม	69
ภาพที่ 4.24 ภาพลายเส้นวังบางขุนพรหม	69
ภาพที่ 4.25 วังลดาลัย	70
ภาพที่ 4.26 วังปารุสกวัน	71
ภาพที่ 4.27 วังบูรพาภิรมย์	72
ภาพที่ 4.28 ดิگสุบันทาลัย	75
ภาพที่ 4.29 อาคารกรมแผนที่ทหาร	76
ภาพที่ 4.30 วิทยาลัยสาธิตโรงเรียนฝึกหัดครู	77
ภาพที่ 4.31 ตำหนักกลาง วังท่าพระ	78
ภาพที่ 4.32 ตำหนักกลาง วังท่าพระ	78
ภาพที่ 4.33 ดิถยว โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย	78
ภาพที่ 4.34 โรงกษาปณ์สิทธิการ	79
ภาพที่ 4.35 โรงกษาปณ์สิทธิการ	79
ภาพที่ 4.36 กองบัญชาการกองทัพบก	80
ภาพที่ 4.37 ศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา	80
ภาพที่ 4.38 โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร	82
ภาพที่ 4.39 พิพิธภัณฑ์ราชทัณฑ์	82
ภาพที่ 4.40 พิพิธภัณฑ์ราชทัณฑ์	82
ภาพที่ 4.41 บ้านพักขุนนาง	83
ภาพที่ 4.42 บ้านหิมพานต์	85
ภาพที่ 4.43 อาคารสุริยานุวัตร	86
ภาพที่ 4.44 อาคารพาณิชย์แถบถนนมหาธาตุ	87
ภาพที่ 4.45 อาคารออเธอร์ส ริง โรงแรมโอเรียลเต็ล	88
ภาพที่ 4.46 ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาลาดหญ้า	89
ภาพที่ 4.47 สำนักงานบริษัท อีสต์เอเชียติก (ประเทศไทย) จำกัด	90
ภาพที่ 4.48 สำนักงานใหญ่ห้างยอนแซมสัน แฮอนด์ ซัน (John Samsom and Son Limited)	91

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา

หากพิจารณาในภาพรวม สังคมไทยได้รับอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกมาปรับปรุงกิจการต่างๆ ของบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าทันสมัยในทุกวิถีทางนับตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา จนอาจกล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ริเริ่มเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของประเทศตามแบบนานาอารยประเทศ ให้เป็นที่ยอมรับของชาวตะวันตก ครั้นล่วงมาถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงดำเนินพระราชโบายตามพระราชบิดาสืบต่อมา โดยการรับเอาอารยธรรมตะวันตกที่จะก่อให้เกิดผลดีแก่ชาติบ้านเมืองและประชาชนมาปรับใช้ ยังผลให้ไทยเป็นประเทศที่เจริญทัดเทียมอารยประเทศในเวลาต่อมา

ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามรักษาสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศ โดยเฉพาะกับประเทศในทวีปยุโรป พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่ได้เสด็จประพาสต่างประเทศ ซึ่งไม่เพียงแต่ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะกระชับสัมพันธไมตรีกับชาติต่างๆ ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นเท่านั้น หากยังทรงมีพระราชวินิจฉัยว่าการเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรกิจการด้านต่างๆ ในต่างประเทศ จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญรุดหน้า ซึ่งการดังกล่าวก็เป็นความจริง เพราะได้ทรงนำสิ่งที่ทอดพระเนตรทั้งในด้าน การทหาร การปกครอง การศึกษา การคมนาคม และการก่อสร้าง ฯลฯ มาปรับปรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นเป็นอันมาก จนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านประเพณีและวัฒนธรรมขึ้นหลายด้าน ทั้งที่เป็นวิธีการดำเนินชีวิตและรูปแบบงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมต่างๆ

การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของโฉมหน้าประวัติศาสตร์สำคัญของชาวไทย ที่เรารับรู้ได้จากตำราหรือเอกสาร โดยทั่วไปแล้วว่าเป็นการต่อสู้กับลัทธิล่าอาณานิคมของชาวตะวันตก แต่โดยพระราชปณิธานแล้วพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามดำเนินนโยบายในการปฏิรูปบ้านเมืองครั้งสำคัญทั้งในด้านการปกครอง ด้านการศึกษา และด้านสิทธิมนุษยชน ฯลฯ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่จะนำประเทศไปสู่ความเป็นสากล ซึ่งการปฏิรูปครั้งนี้ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทยเช่นกัน และนับเป็นครั้งแรกที่สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทแสดงให้เห็นในการสร้างโฉมหน้าของกรุงรัตนโกสินทร์อย่างแท้จริง

สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยามในรัชสมัยของพระองค์ เป็นมรดกที่สะท้อนอิทธิพลจากชาติตะวันตกซึ่งเป็นที่ยอมรับของชนชั้นนำสยามมาแล้ว โดยเริ่มต้นจากสถาปัตยกรรมในวังหลวงและแทรกซึมเข้ามาสู่วิถีการดำเนินชีวิตของราษฎรและชนชั้นกลางโดยทั่วไป จนกลายเป็นปัจจัยหนึ่งในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของสังคมไทย ที่ช่วยสร้างภาพลักษณ์ของสยามให้ดูทันสมัยในสายตา

อารยประเทศได้ รูปลักษณ์และบทบาทหน้าที่ของสถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีต่อสังคมเป็นเช่นไรนั้นจึงเป็นประเด็นที่จะศึกษาในงานค้นคว้าวิจัยนี้

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของสังคมไทย โดยเน้นเรื่องการรับอิทธิพลอารยธรรมตะวันตก มาใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาประเทศที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม หรือเน้นในเรื่องเหตุการณ์ต่างๆที่มีผลต่องานสถาปัตยกรรม

2. เพื่อศึกษารูปแบบของสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเด่น ที่เกิดจากพระราชดำริ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามแนวทางของช่างผู้ออกแบบทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

ขอบเขตของการศึกษา

1. การศึกษาเนื้ออยู่ระหว่าง พ.ศ. 2411 – 2453 อันเป็นช่วงเวลาดังแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์จนถึงเสด็จสวรรคต

2. การศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมครอบคลุมเฉพาะสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในสมัย ร.5 โดยการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับช่างผู้ออกแบบ และปี พ.ศ. ที่สร้างงานสถาปัตยกรรม

วิธีการศึกษา

1. ขั้นตอนการเก็บข้อมูล เป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลที่น่ามาใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาแบ่งออกเป็น

1.1 ข้อมูลทางด้านเอกสาร ได้แก่

1.1.1 ข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมที่ศึกษา เพื่อทราบถึงประวัติของการก่อสร้าง ได้แก่ หนังสือรวบรวมประวัติที่ได้มีผู้จัดทำขึ้นและข้อมูลจากภาพถ่ายโบราณร่วมสมัยรัชกาลที่ 5

1.1.2 ข้อมูลเอกสารในเชิงประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และคติความเชื่อทางศาสนา ที่มีอิทธิพลและส่งผลต่อการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อศึกษาถึงเงื่อนไขต่างๆทางสังคมที่เป็นปัจจัยผลักดันให้งานสถาปัตยกรรมปรากฏขึ้นมา ได้แก่ พงศาวดาร จดหมายเหตุ และบันทึกข้อมูลจากชาวต่างประเทศที่ได้เข้ามาทำมาหากินในสมัยนี้

1.2 ข้อมูลภาคสนาม เป็นข้อมูลทางกายภาพที่ได้จากตัวสถาปัตยกรรมโดยเก็บรวบรวมบันทึกเป็นภาพถ่าย ภาพเขียนแบบและลายเส้น เพื่อใช้เป็นตัวแบบในการศึกษา

2. ขั้นตอนการจัดลำดับข้อมูล เป็นการนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาประมวล แยกแยะและจัดระเบียบเพื่อสะดวกในการศึกษาและใช้เป็นโครงร่างในการเตรียมสู่การวิเคราะห์ต่อไป โดยแบ่งออกเป็น

2.1 ข้อมูลที่เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรม ได้แก่ ประวัติ สภาพสังคม วัฒนธรรม ความสัมพันธ์กับอารยธรรมภายนอก และคติความเชื่อ ฯลฯ

2.2 ข้อมูลที่เกี่ยวกับตัวงานสถาปัตยกรรม ได้แก่ แผนผัง ตัวอาคาร และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

3. ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการนำข้อมูลที่จัดลำดับแล้วมาวิเคราะห์ และวิจารณ์คุณค่าของการออกแบบรวมถึงแนวคิด เทคนิค และกลวิธีต่างๆ ในการแก้ปัญหา และค้นหาสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม

แหล่งข้อมูลในการศึกษา

ข้อมูลในการศึกษานี้แบ่งออกเป็น 3 หมวดได้แก่

1. ข้อมูลทางสถาปัตยกรรม ประกอบด้วยข้อมูลภาคสนาม และข้อมูลภาคเอกสาร แหล่งข้อมูลภาคสนามในการศึกษานี้ได้แก่ สภาพปัจจุบันจากสถานที่ที่ทำการศึกษา ประกอบด้วยข้อมูลที่เป็นรูปถ่ายแบบแผนผัง รูปแบบ องค์ประกอบทางด้านสถาปัตยกรรม รวมถึงข้อมูลจากการสอบถามผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญในงานแต่ละสาขา

2. ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม ประกอบด้วยข้อมูลที่เป็นเอกสารซึ่งอาจจำแนกได้เป็นสองลักษณะได้แก่ เอกสารประวัติศาสตร์ต้นฉบับ เช่น พงศาวดาร จดหมายเหตุ จารึก บันทึกการเดินทาง ตำนาน ฯลฯ และเอกสารประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์โดยนักวิชาการ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาโดยการวิเคราะห์เนื้อหาและตรวจสอบความถูกต้องและความสอดคล้องจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อถือได้และเป็นที่ยอมรับ

นิยามศัพท์เฉพาะ

ในการศึกษานี้ ผู้เขียนได้ให้นิยามเฉพาะบางคำ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจและติดตามการศึกษาค้นคว้าได้โดยสะดวก คำที่ได้กำหนดนิยามให้ มีดังต่อไปนี้

1. อิทธิพล หมายถึง อำนาจที่ก่อผลให้แก่สิ่งหนึ่งสิ่งใด
2. สถาปัตยกรรม หมายถึง ศิลปะและวิทยาศาสตร์แห่งการก่อสร้าง
3. อาคารสถาปัตยกรรม หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม
4. ชาวตะวันตก หมายถึง ชนชาติสีขาวที่อยู่ในทวีปยุโรปและอเมริกา คนไทยนิยมเรียก

กันอย่างสามัญว่าฝรั่ง

5. สถาปัตยกรรมตะวันตก หมายถึง ศิลปะและวิทยาศาสตร์แห่งการก่อสร้างของชนชาติสีขาวที่อยู่ในทวีปยุโรปและอเมริกา

6.รูปแบบ หมายถึงแบบหรือวิธีที่ได้แสดงออกถึงลักษณะเฉพาะตัวของศิลปิน หรือของสมัยแห่งศิลปะนั้นๆ หรือของชนชาติผู้เป็นเจ้าของศิลปกรรมนั้นๆ

7.สถาปัตยกรรมไทยแบบจารีต หมายถึงอาคารสิ่งก่อสร้างที่สร้างตามแบบอย่างโบราณที่มีมาแต่เดิม เช่นวัด มีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณีคือ มีรูปทรงอาคาร เครื่องประกอบสถาปัตยกรรม ซ่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ เป็นองค์ประกอบ เป็นต้น

8.สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม หมายถึงอาคารสิ่งก่อสร้างที่พระมหากษัตริย์ทรงให้ช่างออกแบบตามพระราชนิยมส่วนพระองค์ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่มักแพร่หลายในแต่ละยุคสมัย

9.หัวเลี้ยวหัวต่อ หมายถึง ช่วงเวลาที่สังคมสยามรับอิทธิพลตะวันตกมาพัฒนาประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

ระบบความเชื่อ ค่านิยมและสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองสมัยต้นรัตนโกสินทร์

การมองเรื่องราวประวัติศาสตร์ใดๆก็ตาม ไม่อาจมองแบบแยกส่วนได้ เพราะเรื่องราวทางประวัติศาสตร์มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นและยึดโยงกับระบบสังคม การเมือง และระบบความเชื่อ รวมถึงค่านิยมของสังคมในสมัยนั้นๆ ในลักษณะของภาพรวม การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะงานสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ ๕ ระหว่าง ปีพ.ศ. 2411 –2453 ซึ่งมีความโดดเด่นและมีเหตุปัจจัยแห่งการก่อสร้างที่เห็นได้ชัดเจน จึงไม่อาจละเลยการเชื่อมโยงสภาพความเป็นไปในสังคมสมัยนั้นได้

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างสำคัญของสังคม ทั้งกรอบความคิด ความเชื่อ ค่านิยมใหม่ๆตามแนวทางแบบตะวันตก ซึ่งมีผลต่องานสถาปัตยกรรมอย่างกว้างขวาง หากพิจารณาความเปลี่ยนแปลงในบริบททางสังคมและความเคลื่อนไหวทางศิลปะ พบว่าในช่วงสมัยดังกล่าวมีลักษณะทางศิลปะสถาปัตยกรรมแบบเปลี่ยนผ่านจากจารีตนิยมมาสู่แบบตะวันตกอย่างชัดเจน มีการว่าจ้างช่างชาวตะวันตกมาเป็นสถาปนิกและวิศวกร ออกแบบพระราชวังและสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ทั้งที่เป็นอาคารสถานที่ราชการ คฤหาสน์บ้านช่อง สาธารณูปโภค และสาธารณูปการต่างๆ สาเหตุประการสำคัญคือการเข้ามาของชาตินิยมอำนาจตะวันตกในภูมิภาคเอเชีย และการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสประเทศทางยุโรป ทำให้ทรงมีมุมมองเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศเป็นไปตามความเจริญก้าวหน้าแบบโลกตะวันตก โดยได้ทรงปฏิรูปประเทศในหลายๆด้าน ซึ่งการเสด็จประพาสยุโรปยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์และการยอมรับราชอาณาจักรสยามในสายตาของตะวันตก ถ้ามองในแง่ของการเปลี่ยนแปลงภายในสยามเองแล้ว จะพบว่าความจริงการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นโดยฉิวเฉิบ อย่างที่เรียกว่าเพียงแต่มีกษัตริย์ชาวสยามรับวัฒนธรรมตะวันตกให้ และกลุ่มผู้นำไทยเป็นศีกดาที่รับวัฒนธรรมอย่างอัตโนมัติเท่านั้น¹ เพราะสังคมไทยได้ผ่านประวัติศาสตร์มาแบบหนึ่ง อยู่ในสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ การเมือง และสังคมแบบหนึ่ง อยู่ในบริบททางวัฒนธรรมแบบหนึ่ง เพราะฉะนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นย่อมจะมีความแตกต่างกันไม่มากนัก² ซึ่งจะต้องอธิบายความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะที่เป็นของไทยเราเอง³

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹พรเทัญ สันตะธูณ, “แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย,” สังคมไทยใน 200 ปี (กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาอัครราชทูต, 2526), หน้า 198.

²ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, วัฒนธรรมไทยกับขนบการเปลี่ยนแปลงสังคม (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 34-35.

สภาพสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ 2.1 สภาพบ้านเมืองในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บริเวณ
พระบรมมหาราชวัง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขึ้นครองราชสมบัติตั้งแต่พระชนมายุเพียง 15 พรรษา ซึ่งนับว่ายังทรงพระเยาว์ โดยมีสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน สภาพการเมืองภายหลังการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงเวลาที่เสนาบดีและขุนนางมีอำนาจมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งขุนนางกลุ่มสกุล บุนนาค ซึ่งเข้าควบคุมการบริหารงานอยู่ตามกรมกองต่าง ๆ แทบทั้งสิ้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวถึงฐานะของพระองค์ในคอนั้น ดังปรากฏในพระบรมราโชวาทฉบับที่ 2 ถึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ว่า

“...ในเวลานั้น อายุพ่อเพียง 15 ปีกับ 10 วัน ไม่มีมารดา มีญาติฝ่ายมารดาก็ล้วนแต่โลเลเหลวไหล หรือไม่โลเลเหลวไหลก็ได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งราชการอันใดเป็นหลักฐาน ฝ่ายญาติข้างพ่อคือเจ้านายทั้งปวง ก็ตกอยู่ในอำนาจสมเด็จพระราชาและต้องรักษาตัวรักษาชีวิตอยู่ด้วยกันทั่วทุกองค์ ที่ไม่เอื้อเฟื้อต่อราชการอันใดเสียก็มีโดยมาก ฝ่ายข้าราชการถึงว่ามีผู้ที่ได้รักใคร่สนิทสนมอยู่บ้าง ก็เป็นแต่ผู้น้อยโดยมากที่เป็นผู้ใหญ่ไม่มีกำลังสามารถอาจจะดูคหุนอันใด ฝ่ายพี่น้องซึ่งร่วมบิดาหรือที่ร่วมทั้งมารดาก็เป็นเด็กมีแต่อายุต่ำกว่าพ่อลงไป ไม่สามารถจะทำอะไรได้ทั้งสิ้น ส่วนตัวพ่อเอง ยังเป็นเด็กอายุเพียงเท่านั้น ไม่มีความสามารถรอบรู้ในราชการอันใดที่จะทำการตามหน้าที่ แม้แต่เพียงสมอเท่าที่ทุลกระหม่อมทรงประพฤติมาแล้วได้ ยังซ้ำเจ้าเกือบจะถึงแก่ความตายอันไม่มีผู้ใดสักคนเดียวซึ่งจะเชื่อว่าจะรอด ยังซ้ำถูกอันตราขอันใหญ่ ก็คือ ทุลกระหม่อมเสด็จสวรรคต ในขณะที่นั้นเปรียบเหมือนคนที่ศรนั้นขาดแล้ว จับเอาแต่ร่างกายขึ้นตั้งไว้ ในที่สมมุติคุณศรีย์ เหลือที่จะพรรณนาถึงความทุกข์อันต้องเป็นกำพร้าในอายุเพียงเท่านั้น และความหนักของมงกุฎอันเหลือที่ กอจะทานไว้ได้ ที่มีศัตรูซึ่งมุ่งหมายอยู่โดยเปิดเผยรอบข้าง ทั้งภายในภายนอกหมายเอาทั้งในกรุงเองและต่างประเทศ ทั้งโรคภัยในกายเบียดเบียนแสนสาหัส¹

¹พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ ทิพย์เป็นอนุภรรยาในวงพระราชมารดา เถลิงศก คุณหญิงเล็ก ศรีธรรมสุกราช, วันที่ 13 สิงหาคม 2505, หน้า 23.

ภาพ: 2.2 สมเด็จพระเจ้าพระชนมบรมกษัตริย์วรวงศ์ (ช่วง บูณนาค)
ที่มา: ทิทสัน พงศ์ศิริพร สมุดภาพรัชกาลที่ 1, หน้า 128

จากสภาพการณ์การเมืองภายในประเทศดังกล่าวข้างต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพยายามรวบรวมพระราชอำนาจกลับมาสู่พระมหากษัตริย์ทุกวิถีทาง โดยทรงปฏิรูปการปกครองทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น เพื่อให้ทันสมัย ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสภานขึ้น 2 สภานในปี พ.ศ. 2417 คือ

1. สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) ทำหน้าที่เหมือนสภานิติบัญญัติในปัจจุบัน จุดประสงค์เพื่อทำหน้าที่ถวาคำปรึกษาและความคิดเห็นต่าง ๆ ถ้าคำปรึกษานั้นๆเป็นที่เห็นชอบของที่ประชุมก็ออกเป็นกฎหมายบังคับใช้ คลอดจนช่วยพระองค์คิดทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญ สภานแห่งนี้ โปรดให้ยกเลิกในปี พ.ศ. 2437

2. สภาที่ปรึกษาในพระองค์ (Privy Council) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกผู้ที่จะมาเป็นที่ปรึกษาในพระองค์จากพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง เพื่อทำหน้าที่ถวาคำปรึกษาเรื่องต่างๆ ไป และมีการตรวจชำระความฎีกากันอยู่เสมอๆ

สำหรับการปฏิรูปการบริหารราชการส่วนกลางนั้น พระองค์โปรดให้แบ่งการบริหารออกเป็นกระทรวง เพราะแต่เดิมการปกครองของไทยใช้การปกครองแบบจตุสดมภ์ คือแบ่งการบริหารเป็น 4 กรม มีเวียง วัง คลัง นา แต่ละกรมมีเสนาบดีรับผิดชอบ และมีอัครมหาเสนาบดีอีก 2 คนบังคับบัญชาอีกทีหนึ่ง คือสมุหนายกและสมุหกลาโหม โดยทางทฤษฎีได้แบ่งงานกันไปคานหน้าที คือสมุหนายกควบคุมราชการส่วนพลเรือนทั่วไป สมุหกลาโหมบังคับบัญชาฝ่ายการทหาร แต่ในทางปฏิบัติแล้วไม่เป็นเช่นนั้น หน้าทีตามกรมกองต่างๆสับสนกันเสมอ เช่น

อัครมหาเสนาบดีทั้งสอง ต่างก็มีหน้าที่ควบคุมกำลังทหารเวลาที่มีศึกสงคราม และแบ่งกันปกครองหัวเมืองต่างๆ ในยามปกติ เมื่อมีกรมกองต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น การปฏิบัติงานจึงซ้ำซ้อนและเกิดการก้าวถ่างกันมากขึ้น เช่น ทุกกรมมีสิทธิเรียกเก็บภาษีของตนเอง ภาษีที่เก็บได้ไม่เท่ากันและส่งเข้าคลังของหลวงได้ไม่เต็มที่ และทุกกรมมีสิทธิตั้งศาลของตนในการตัดสินคดี เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสับสนในตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ ประกอบกับทรงพิจารณาเห็นว่าถ้าไม่จัดระบบราชการเสียใหม่ บ้านเมืองก็ไม่อาจจะเจริญขึ้นได้ ดังมีพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า

“...ในตำแหน่งราชการซึ่งได้พรรณามาโดยย่อนี้ เพื่อจะให้เห็นว่าตำแหน่งที่คิดวางตำแหน่งองและเคลื่อนคลายมาโดยลำดับ จนคงรูปอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นอย่างไร เมื่อพิจารณาเหตุการให้คลอลไปแล้ว ก็จะเห็นได้ว่าวิธีซึ่งแบ่งไว้แต่ก่อนกับความต้องการในเวลาปัจจุบันนี้ไม่คงกันเลย การจึงต้องผันแปรไปตามลำดับๆจนไม่คงรูปอยู่ได้ แต่การที่ผันแปรไปนั้นเป็นไปตามเวลาที่ต้องการมีอย่างหนึ่งคราวหนึ่งเท่านั้น ไม่ได้เป็นการที่คิดแบ่งส่วนไปส่วนเพื่อจะให้เป็นการเรียบร้อยในราชการทุกกระทรวง เป็นแต่กระทรวงใดอธิบดีมีอำนาจมากก็รวบรวมราชการ เลยผลประโยชน์ได้มาก กระทรวงใดอธิบดีมีอำนาจน้อยก็เกือบจะไม่ได้ทำการอันใดและไม่มีผลประโยชน์อันใด บางกระทรวงก็มีการมากเหลือสิ้นจนทำไม่ไหว บางกระทรวงก็ไม่มีทำอะไรจะทำ บางกระทรวงก็มีผลประโยชน์เกินกว่าการที่ทำ บางกระทรวงก็ไม่มีผลประโยชน์พอแก่การที่ทำ ถึงว่าจะไม่มีข้อขัดขวางอันใดแล้วในเวลานี้ จะจัดการให้เป็นการเรียบร้อยไม่ให้เกิดเงินแผ่นดิน และให้เป็นความสุขแก่ราษฎรก็ยังไม่จัดไปไม่ได้ ด้วยผู้ซึ่งทำการมากเหลือตัวก็ไม่สามารถจะรักษาในตำแหน่งให้เรียบร้อยไปได้ ผู้ที่ทำการน้อยไม่สมกับตำแหน่งก็เปลืองเบี้ยหวัดเงินเดือน ซึ่งผู้ได้ผลประโยชน์มากโดยง่ายก็ไม่ตั้งใจจะทำการในตำแหน่งของตนซึ่งไม่มีผลประโยชน์ ฝ่ายผู้ที่ต้องทำการไม่มีผลประโยชน์มากก็คิดทอดเลย หรือแสวงหาผลประโยชน์ที่ไม่ชอบธรรมต่อไป”

ในขณะนั้นมหาอำนาจตะวันตก คืออังกฤษและฝรั่งเศส เข้ามามีอิทธิพลในดินแดนแถบนี้ ภัยจากการแผ่ขยายอำนาจของทั้งสองชาติ ทำให้ไทยมีความจำเป็นที่จะต้องพยายามจัดการปกครองบ้านเมืองให้รัดกุมและทันสมัย โดยในปี พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนแปลงการบริหารราชการจากแบบเดิมเป็นระบบกระทรวง แบ่งหน้าที่การงานเป็นสัดส่วนไม่ก้าวถ่างกันเหมือนแต่ก่อน นอกจากนี้ในการบริหารส่วนภูมิภาค โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกการจัดเมืองชั้นเอก โท ตรี จัตวา ที่มีมาแต่เดิม และยกเลิกฐานะเมืองประเทศราช จัดการปกครองเป็นแบบ “มณฑลเทศาภิบาล” อยู่ในความปกครองของกระทรวงมหาดไทย ปี พ.ศ. 2437

¹ ร้อยนับัด สมุทวนิช และจัตติยา วรรณสุต (รวบรวม) เอกสารการเมืองการปกครองไทย (พระนคร ไทยวัฒนาพานิช, 2518), หน้า 120

ดิศ ขุนนาค “การปกครองมณฑลเทศาภิบาลเป็นระบบปฏิวัติหรือวิวัฒนาการ” สังคมศาสตร์ ปฏิทัศน์ (ธันวาคม, 2509), หน้า 61.

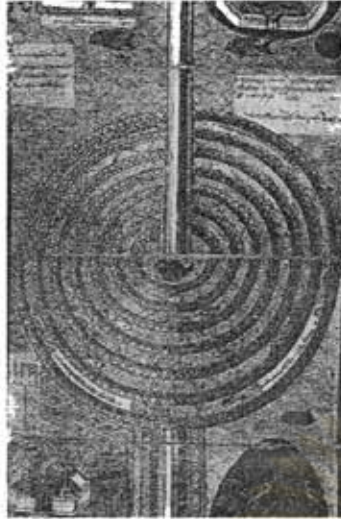
ซึ่งเป็นการรวมอำนาจการควบคุมข้าราชการการคลัง การทหาร และการบริหารหัวเมือง
ต่างๆเข้าไว้ที่ส่วนกลางในกระทรวงเดียวกัน การจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลจึงเป็นการโยกอำนาจ
เข้าสู่ราชธานีทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ส่งผลให้การปกครองหัวเมืองในพระราชอาณาเขต
เป็นแบบเดียวกัน ในปี พ.ศ. 2440 โปรดเกล้าฯให้ตราข้อบังคับลักษณะการปกครองท้องที่ ร.ศ.116
และข้อบังคับลักษณะการปกครองหัวเมือง ร.ศ.117 ออกมาใช้แบ่งมณฑลออกเป็นเมือง แบ่งเมือง
เป็นอำเภอ แบ่งอำเภอเป็นตำบล แบ่งตำบลเป็นหมู่บ้าน มีผู้บังคับบัญชาลดหลั่นกันลงมา คือ ผู้ว่า
ราชการเมือง นายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ในการจัดตั้งมณฑลนั้นสามารถจัดตั้งได้ทั่ว
ประเทศใน พ.ศ. 2449 ซึ่งการจัดตั้งมณฑลดังกล่าว ทำให้พระองค์ทรงเข้าควบคุมงานบริหารราชการ
ด้านการป้องกันประเทศ เศรษฐกิจ การศึกษา นโยบายต่างประเทศและความมั่นคงภายในได้อย่าง
ใกล้ชิด

การปรับเปลี่ยนระบอบการปกครองภายในประเทศเช่นนี้ นอกจากจะช่วยพระองค์ในการ
บริหารจัดการให้เป็นไปอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดแล้ว ยังมีผลต่อการป้องกันภัยจากมหาอำนาจตะวันตก
ที่เริ่มคุกคามสยามมาตั้งแต่ช่วงต้นรัตนโกสินทร์ได้อีกด้วย เพราะภัยดังกล่าวได้เริ่มทวีความรุนแรง
มากขึ้นทุกขณะ โดยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนับเป็นช่วงระยะเวลา
แห่งการคุกคามแสวงหาอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกในภูมิภาคเอเชียที่ชัดเจนยิ่ง ประเทศ
เพื่อนบ้านของไทยต้องตกเป็นอาณานิคมของตะวันตกเกือบทั้งสิ้น อาทิ อังกฤษได้อินเดีย พม่า
รัฐฉลาบูบางรัฐ ตลอดจนพม่าและสิงคโปร์ ส่วนฝรั่งเศสได้เวียดนามเป็นอาณานิคม และพร้อมกัน
นั้นก็ได้หาทางขยายกำลังเข้าไปในเขมร ซึ่งเป็นประเทศราชของไทย จนในที่สุดไทยต้องยอมยก
เขมรให้กับฝรั่งเศส

ปัญหาการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก เป็นปัจจัยเร่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นว่าวิธีการป้องกันประเทศ เพื่อมิให้สยามต้องสูญเสียอิสรภาพตก
ไปเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกมีอยู่ทางเดียวนั้นก็คือการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย
แบบตะวันตก ซึ่งกลายเป็นที่มาของการปรับปรุงกฎระเบียบต่างๆ รวมทั้งการเลิกทาสและการ
ปรับปรุงระบบการบริหารราชการแบบใหม่ ที่แบ่งเป็นกระทรวงและมณฑล รวมทั้งการสร้าง
สิ่งก่อสร้างสมัยใหม่เพื่อตอบสนองต่อวิถีบริหารราชการแบบตะวันตก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คติความเชื่อตามหลักไตรภูมิ

ภาพ : 2.3 คติความเชื่อตามหลักไตรภูมิ จากตำราฉบับหลวง สมัยกรุงธนบุรีเลขที่ 10 ฉบับสมบูรณ์ เขียนเมื่อ พ.ศ. 2319
ที่มา : น้า น้อยเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย . หน้า 29.

อุดมคติทางสังคมอันประกอบด้วยความคิด ทักษะคติ และความเชื่อทางสังคมนั้นเป็นตัวจักรสำคัญที่ส่งผลต่อรูปแบบชิ้นงานและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมในอดีต โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมชั้นสูงประเภทวัดและวัง คนโบราณมีความเชื่อที่เป็นพื้นฐานแห่งศรัทธาที่ยึดอย่างแนบแน่น จนสะท้อนให้เห็นได้จากผลงานสิ่งก่อสร้าง ซึ่งอุดมคติทางสังคมไทยตั้งแต่สมัยคันธารัตนโกสินทร์เป็นต้นมานั้นมีพัฒนาการที่ค่อนข้างชัดเจน โดยในช่วงคันธารัตนโกสินทร์มีความเชื่อในฐานคติแบบไตรภูมิสมัยกรุงธนบุรีอย่างหนักแน่น และเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงนับตั้งแต่ช่วงปลายรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนแปลงอุดมคติทางสังคมและศาสนาจากที่เคยอ้างอิงแนวคิดแบบไตรภูมิมาสู่แนวคิดสมัยใหม่แบบวิทยาศาสตร์ อันนับได้ว่าเป็นการปรับตัวให้สอดคล้องกับแรงผลักดันจากภายนอกที่มีที่มาจากอิทธิพลจากตะวันตกซึ่งเริ่มทวีความชัดเจนมากขึ้น ตามลำดับ

แนวคิดแบบ ไตรภูมิเป็นคำอธิบายเกี่ยวกับโลกและจักรวาลที่คนไทยในอดีตยึดถือ โดยนำมาจากคัมภีร์ทางศาสนาไตรภูมิภคชา ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทแห่งอาณาจักรสุโขทัย ที่อธิบายถึงความสัมพันธ์ของโลกและจักรวาลไว้ว่า มีแกนหลักของจักรวาลคือเขาพระสุเมรุเป็นแกนหลักทางแนวตั้ง โดยรอบของเขาสุมะรุมีภูเขากันอยู่เป็นวงรอบทั้งหมด - วง ในระหว่างภูเขานั้น มีมหาสมุทรกั้นระหว่างแนวเขาเรียกว่า มหาหนทีสีทันดร พันออกไปจะเป็นทวีปต่าง ๆ 4 ทวีปได้แก่ อุตตรกุรุทวีป บุษพูวิทททวีป อมรโคยานทวีป และชมพูทวีป โดยมนุษย์จะอาศัยอยู่ในชมพูทวีปซึ่งเป็นทวีปทางทิศใต้ พวกเทวดาจะอยู่บนยอดเขา

พระสุเมรุ โดยเทวดาที่มีบารมีมากจะอยู่ชั้นสูง บารมีน้อยอยู่ชั้นต่ำกว่า โดยมีพระอินทร์เป็นใหญ่
สุดบนเขาพระสุเมรุ ได้เขาพระสุเมรุจะเป็นเมืองอสุรและนรก และได้เขาลงไปอีกจะมีปลา
อานนทร์รองรับแกนเขาพระสุเมรุอยู่ข้างใต้ แนวคิดดังกล่าวนี้ส่งอิทธิพลต่อมุมมองทางการเมือง
การปกครองที่เป็นอุดมคติร่วมทางสังคมในอดีตด้วย โดยพระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะเป็น
สมมติเทพ เป็นพญาจักรพรรดิราช อันเป็นเสมือนราชาผู้มีอำนาจและบารมีเหนือราชาทั้งหลายใน
จักรวาล ซึ่งผู้ที่จะเป็นได้ต้องเป็นผู้ที่สั่งสมบุญบารมีไว้มาก¹ นอกจากประเด็นเรื่องของการเป็น
สมมติเทพของพระมหากษัตริย์แล้ว แนวคิดแบบไตรภูมิในทางประวัติศาสตร์ ยังเป็นกรอบในการ
อธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับ นรก สวรรค์ โลกนี้ โลกหน้า ที่คนในอดีตเชื่อและใช้อธิบายในสิ่งที่
ตนเองไม่สามารถหาคำตอบได้อย่างแน่ชัด

การเปลี่ยนแปลงแนวคิดแบบไตรภูมิสู่แนวคิดที่อ้างอิงที่มาแห่งเหตุและผลเริ่มปรากฏ
ให้เห็นช่วงปลายรัชกาลที่ 3 ต่อเนื่องมาจนถึงรัชกาลที่ 4 โดยมีข้อสังเกตในงานจิตรกรรม
ประติมากรรมและงานสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ซึ่งงานจิตรกรรมในสมัยก่อนหน้านี้นี้จะมีลักษณะของ
ภาพในจินตนาการ เป็นภาพประติมากรรมที่ไม่ได้คำนึงถึงความเป็นจริงตามธรรมชาติ เช่น มีภาพของ
เทพเทวดา และสัตว์หิมพานต์ต่าง ๆ ปรากฏอยู่ และส่วนใหญ่เป็นการเขียนเรื่องราวพุทธประวัติ
ชาดกต่าง ๆ แต่ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่เน้นหลัก
เหตุผล สัจนิยม มากขึ้นจึงมีการบันทึกภาพเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น ประวัติความ
เป็นมาของเมือง ประวัติบุคคล และประวัติการเดินทางครั้งสำคัญ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นจากสำนัก
ทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ โดยพระองค์ท่านทรงให้ความสำคัญกับการเขียนประวัติ เพื่ออธิบาย
ความเป็นมาของสิ่งต่างๆที่มนุษย์สร้างขึ้น มิใช่การอธิบายโดยยกว่าเป็นการกระทำของเทพเทวดา
สิ่งที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งนั่นได้แก่ ภาพเขียนที่ปรากฏบนผนังหรือเพดานในงานสถาปัตยกรรม
แบบจารีตซึ่งเป็นเรื่องที่มีนัยให้พิจารณาควบคู่ไปด้วย ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่กล่าวถึงการเล่า
นิยายโบราณว่า

“...ชนเล่านิยายโบราณนั้น จะกล่าวถึงสิ่งใดๆก็อย่ามันเมือง...หรือพระพุทธรูปสำคัญ...ก็มัก
พอใจที่จะเล่าว่า...เป็นของพระอินทร์ก่อสร้าง และให้เวสสุกรรมเทพบุตรนมิต...” ซึ่งพระองค์มี
พระราชวินิจฉัยต่อมาว่า “...พูดพุ่มพามๆ ไป ให้เกินกว่าเหตุและผล...ผิดธรรมดาคนผิดกริยามนุษย์...”

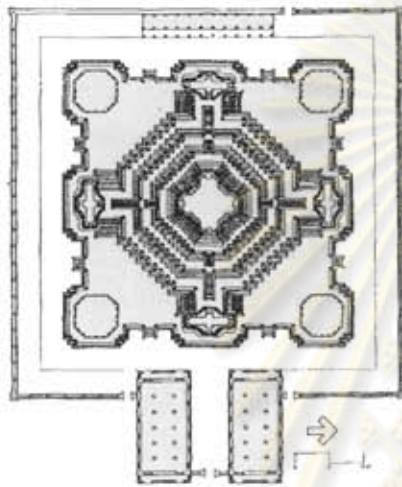
ดังนั้นงานจิตรกรรมในสมัยนี้จะนิยมแสดงให้เห็นทัศนียภาพแบบเสมือนจริง (perspective)
มีมิติความซัดลึกของภาพและส่วนประกอบต่าง ๆ แบบสมจริงตามที่สายตามนุษย์เห็น ในธรรมชาติ
และเริ่มนิยมเขียนภาพที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เน้นสถานที่และเหตุการณ์ที่เป็นจริง มีการจัด
องค์ประกอบของภาพ และการให้แสงเงาอย่างเหมาะสม ทั้งภาพคน เครื่องแต่งกาย ตึกรามบ้านช่อง

¹ ดูไตรภูมิอภินิหาร หรือไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 1 พญาลิไท ฉบับตรวจสอบชำระใหม่ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2526)

² ดู สมภักดิ์ จันทร์วงศ์, บทพิจารณาว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ : กณโฬ, 2540), หน้า 221-236.

เพื่อให้ภาพมีความเหมือนจริง เช่น ภาพการเดินทางไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ พระพุทธบาทสระบุรี และพระบรมธาตุที่ จ.นครศรีธรรมราช บนฝาผนังพระอุโบสถวัดมหาสมณาราม จ.เพชรบุรี ที่วาดโดยฝีมือจิตรกรเอก ขวัญอินโข่ง เป็นต้น นอกจากนี้ยังเริ่มมีการเขียนภาพเรื่องราววีรกรรมของพระมหากษัตริย์ในอดีตและภาพปริศนาธรรม เช่น ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงบัญชาการรบ ภายในหอพระราชมานูสวรค์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งถือได้ว่าเป็นภาพเขียนชิ้นแรก ๆ ที่เสนอภาพเหตุการณ์ในอดีต และ ภาพปริศนาธรรมภายในพระอุโบสถวัดบรมนิวาส เป็นต้น

คติไตรภูมิกับงานสถาปัตยกรรม

ภาพ : 2.4 ผนังพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม
ที่มา : สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, เมื่ น้อยเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย, หน้า 29.

แนวคิดแบบ ไตรภูมิมีอิทธิพลสำคัญในการสร้างงานสถาปัตยกรรมในอดีต โดยสะท้อนออกมาให้เห็นในหลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นการวางผังรูปทรงหรือองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาสนสถานต่างๆ ในอดีต ความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาหรือ ไตรภูมิโลกทัศน์ ผสานกับความเชื่อ ในลัทธิเทวราชของพราหมณ์ที่เชื่อว่าองค์พระมหากษัตริย์คือพระอิศวรหรือพระนารายณ์ทรงแบ่งภาคอวตารลงมา เพื่อดูแลและสร้างความสงบสุขในโลกมนุษย์ซึ่งเป็นที่มาแห่งคติเทวราชา ที่สามารถสร้างศรัทธาให้กับสถาบันกษัตริย์ได้อย่างลึกซึ้ง ศาสตราจารย์ โชติ ภัคยานมิตร ได้กล่าวไว้ในหนังสือสถาปัตยกรรมแบบไทยเดิมว่า “...เรื่องราวในไตรภูมิโดยย่อดังกล่าวมานี้ คือ เรื่องราวที่มีผู้เชื่อว่ามีอิทธิพลต่อการก่อรูปของศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย เป็นกฎเกณฑ์ที่ควบคุม

รูปแบบไว้อย่างไม่เปลี่ยนแปลงตลอดมา...¹ ตัวอย่างงานสถาปัตยกรรมที่สะท้อนแนวคิดแบบไคร
ภูมิ เช่น พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม การวางผังวัดสุทัศน์เทพวราราม ภาพจิตรกรรมฝาผนัง
ภายในพระอุโบสถวัดทองวรรมชาติ ภาพจิตรกรรมบนแผงคอสองและมุขหน้าหลังพระอุโบสถวัด
พระเชตุพนวิมลมังคลาราม ที่เขียนเป็นรูปพระอาทิตย์และพระจันทร์กำลังโคจรทักษิณาวรรครอบ
พระอุโบสถ อันเป็นตัวแทนของยอดเขาพระสุเมรุ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แนวคิดในเรื่องไครภูมิได้เริ่มเสื่อมความนิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องด้วยพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความเป็นนักวิทยาศาสตร์ ทรง
ชื่นชอบการอธิบายสิ่งต่างๆอย่างมีหลักการตามเหตุและผลที่เป็นจริง พระองค์ไม่ทรงเห็นด้วยใน
การอธิบายเรื่องราวต่างๆที่เกิดจากมนุषย์ให้เป็นเรื่องของเทพเทวดา ซึ่งเป็นลักษณะการอธิบายที่ไม่
เป็นเหตุเป็นผล ดังนั้น เมื่อจะทรงอธิบายสิ่งใดก็จะทรงเน้นการเริ่มต้นด้วยคำถามที่ว่า

“...ผู้ใดสร้างขึ้น สร้างขึ้นด้วยใด สร้างขึ้นในกาลครั้งใด สร้างเพราะเหตุใด...”²

แนวคิดดังกล่าวส่งผลให้เกิดการบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ทั้งที่เป็นประวัติบุคคล
ประวัติการก่อสร้างสิ่งต่างๆเพิ่มมากขึ้นดังแต่นั้นเป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก็ทรงงานเขียนด้วยพระองค์เองด้วย อาทิ พระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับพระพุทธรูปที่สำคัญของสยาม
พระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองนครปฐม ลพบุรี ฯลฯ

นอกจากนี้ยังทรงยอมรับความรู้เรื่องจักรวาลและสัจฐานของโลกที่กลม ดังแต่ก่อนที่มีขั้วบนาริ
จะเข้ามาเผยแพร่ความรู้ดังกล่าวในประเทศสยาม ดังมีหลักฐานปรากฏในหนังสือแสดงกิจจานุกิจ ของ
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ว่า

“...การทุกวันนี้นักปราชญ์อันมาก เขาก็ได้เที่ยวทั่วพิภพตรวจตราชั้นสุต ตามความคิด
ปัญญาของเขาหาพยานได้ ก็รู้ว่าพิภพกลมหมุนแลลอยอยู่ในอากาศเป็นแน่ ผิดกับไครภูมิโลกย์
สัจฐาน ที่เขากล่าวมาแต่โบราณ...”³

เมื่อกรอบความคิดเรื่องไครภูมิ ถูกแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์เข้ามาเบียดพื้นที่ในการอธิบาย
สิ่งต่างๆอย่างมีหลักการเหตุและผลรองรับ จึงทำให้การสร้างงานศิลปะและสถาปัตยกรรมต่างๆ มุ่ง
อธิบายโลกทัศน์สมัยใหม่ตามความเป็นจริง มากกว่าการอิงกับแนวคิดแบบไครภูมิเช่นในอดีต

อย่างไรก็ตาม งานสถาปัตยกรรมในทางพระพุทธศาสนาก็ยังคงมีรูปแบบงานสถาปัตยกรรม
ที่ย้อนไปสู่สมัยสุโขทัยและอยุธยา ทั้งในผังงานและการจัดวางผังในลักษณะเดิมที่อิงกับหลักไครภูมิ
หากแต่มีบริบทแวดล้อมและความเคลื่อนไหวทางสังคมและศาสนาที่สนับสนุนให้เกิดความเข้าใจ
ได้ว่าการที่ทรงเลือกรูปแบบดั้งเดิม ก็เพื่อต้องการสื่อความหมายของงานสถาปัตยกรรมในยุคแห่ง

¹ ใจดี กัญจามิตร, สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม (กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2539), หน้า 27.

² อรรถจักร สัตยบุตร, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4-ร.ศ. 2475 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 48-50.

³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, หนังสือแสดงกิจจานุกิจ, พระนคร: องค์การถ่ายเอกสาร, 2514, หน้า 101.

ความรุ่งโรจน์ของพระพุทธศาสนา อันเป็นสมัยที่บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง และเป็นการดึงเอาเฉพาะลักษณะที่แท้ดั้งเดิมจากพุทธวาระมาสร้างงาน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางศาสนาของธรรมยุติกนิกาย ที่มุ่งเน้นความเป็นจริงตามพุทธวจนะ หาใช่เป็นการยึดติดกับแนวคิดแบบไตรภูมิตามกรอบความเชื่อในการอธิบายความหมายหรือความมีอยู่และเป็นไปของโลกและจักรวาลแบบเดิมไม่ ซึ่งหลักฐานที่สนับสนุนการอธิบายดังกล่าวได้เป็นอย่างดีก็คือการสร้างสรรคองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอื่นๆ เช่น ลวดลายหน้าบัน จั้มประคูด หน้าค่าง ซึ่งล้วนเป็นไปในแนวทางเดียวกันและสอดคล้องกับบริบทแวดล้อมทางสังคมและการเมืองของยุคสมัยนั้นแทบทั้งสิ้น

หน้าบันกับการสื่อความหมาย

หน้าบันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของงานสถาปัตยกรรมทางศาสนาที่มักแฝงความหมายไว้อย่างลึกซึ้ง หน้าบันตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา จนกระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ล้วนถูกสร้างและออกแบบให้มีลวดลายที่แสดงออกถึงคติความเชื่อทางศาสนาที่เชื่อมโยงเข้ากับพระมหากษัตริย์ในฐานะสมมติเทพ เช่น ลวดลายรูปนารายณ์ทรงครุฑหรือพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ที่ปรากฏในหน้าบันของวัดสำคัญต่างๆ เช่น พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดมหาธาตุ วัดชนะสงคราม วัดระฆังโฆสิตาราม ฯลฯ หรือบางแห่งก็เป็นลายที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น หน้าบันรูปธรรมจักร รูปพานแว่นฟ้ารับพุ่มข้าวบิณฑ์ เป็นต้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวไม่ได้บ่งบอกหรือชี้เฉพาะถึงตัวบุคคลผู้สร้าง หากแต่เป็นการยืนยันสถานภาพความเป็นเทพขององค์พระมหากษัตริย์ และเป็นการแสดงสถานภาพของสถาปัตยกรรมว่าเป็นของสูง เป็นขององค์พระมหากษัตริย์ หรือเป็นสถาปัตยกรรมที่ใช้ในพิธีกรรมของพระมหากษัตริย์ จึงนิยมแสดงในรูปของสัญลักษณ์อันเป็นภาพตัวแทนความเป็นพระมหากษัตริย์เชิงสถาบันเท่านั้น เช่น แสดงออกมาในรูปของพระนารายณ์ พระอินทร์ หรือเทพเทวดาต่างๆ , ดังที่เห็นปรากฏในหน้าบันทั่วไป ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นทั้งหมด¹

หน้าบันนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา เริ่มมีความแตกต่างในตัวลาย โดยมีการนำตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ของพระมหากษัตริย์มาประดับ ดังเช่นการนำตราสัญลักษณ์พระมหาพิชัยมงกุฎรัชกาลที่ ๔ มาใช้ เพื่อสื่อความหมายว่าเป็นวัดที่ทรงสร้างหรือปฏิสังขรณ์ เช่น หน้าบันวัดราชประดิษฐ์ วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดบรมนิวาส วัดโสมนัส วัดปทุมวนาราม ซึ่งแนวคิดนี้ก็สืบต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นการใช้ตราพระเกี้ยว เพื่อสื่อแทนว่ารัชกาลที่ ๕ ทรงเป็นผู้สร้างหรือปฏิสังขรณ์ เช่น วัดเทพศิรินทร์ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดปรมัยยิกาวาส เป็นต้น หรือการออกแบบลายหน้าบันทั้งสี่ด้านบนปราสาทพระเทพบิดรด้วยการ

¹ ฐ.ชลวี ประดิษฐนทการ, จากสยามเก่าสู่ไทยใหม่ ความหมายทางสังคมและการเมืองในงานสถาปัตยกรรม พ.ศ.2394-2500
วิธานวิมลปริชญ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัย ศาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ใช้ตราประจำพระองค์รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔ มาเป็นองค์ประกอบหลักของหน้าบัน นอกจากนี้ยังมีการทำลวดลายต่าง ๆ เป็นการเฉพาะ เช่น ที่วัดเทพศิรินทร์ที่ทำลวดลายประกอบเป็นรูปดอก ráเพช เพื่อสื่อถึงสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชชนนี ซึ่งมีพระนามเดิมว่า ráเพช

ครั้นมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความคิดแบบโคโรนัมยังคงลอยความสำคัญลง ดังพระราชดำริในเรื่องของการเขียนภาพภายในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร ที่ทรงตั้งพระทัยให้เป็นเครื่องประดับเพื่อความสวยงาม แสดงฝีมือช่างอย่างวิจิตรบรรจง หากได้มีพระราชประสงค์ให้เขียนเพื่อแสดงความมหัศจรรย์และอิทธิปาฏิหาริย์ซึ่งสะท้อนแนวคิดแบบโคโรนัมไม่

“...ทั้งสองอย่างนี้ขอเลือกเอาอย่างหลัง คือคิดถึงการซึ่งเป็นภาพอันงดงามมากกว่าที่จะให้เป็นการแสดงธรรม แต่ถ้าหากจะเขียนภาพได้งามเช่นนี้ แลมีธรรมในนั้นด้วยก็ยิ่งดี แต่คงถือรูปเป็นสำคัญ เพราะถือว่าเปนแค่เครื่องประดับฝาผนัง ไม่ใช่เอาฝาผนังเป็นธรรมอีก...”

“...อีกอย่างหนึ่งเขียนเรื่องชาดกและปฐมสมโพธิ ซึ่งแสดงความอัศจรรย์ต่างๆ หรือแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ รูปภาพมักจะเขียนได้งาม แต่ไม่สู้มีประโยชน์หรือไม่แน่นอน...”¹

จากสำนึกทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ที่สนใจเหตุการณ์ความเป็นมาในอดีตของตนเองและสิ่งต่างๆเหล่านี้ จึงส่งผลให้รูปแบบงานเขียนภาพจิตรกรรมเปลี่ยนแปลงไป จากการอิงคติโคโรนัมแบบเดิมที่นิยมภาพประดิษฐ์หรือภาพในจินตนาการ มาสู่ภาพจิตรกรรมที่แสดงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเรื่องราวต่างๆ รวมทั้งประวัติบุคคลด้วย ดังเช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังในหอพระราชมานูสรณ์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นภาพพระนเรศวรทรงบัญชาการรบ ภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถวัดราชประดิษฐ์ ที่แสดงเหตุการณ์ตอนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทอดพระเนตรสุริยุปราคา หรือภาพพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระที่นั่งทรงผนวช วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ซึ่งมีภาพเหมือนของบุคคล เช่น ภาพพระบรมสาทิสลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์อยู่ด้วย

แนวคิดสมบูรณาญาสิทธิราชย์

เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขึ้นครองราชย์ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ดังนั้นในช่วงต้นของรัชสมัย จึงมีสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการแทน ซึ่งรูปแบบการปกครองก็ยังเป็นแบบพระเจ้าราชาธิราช คือพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจปกครองพระราชอาณาจักร แต่ในความเป็นจริงแล้วทรงมีพระราชอำนาจจำกัดเฉพาะหัวเมืองที่ใกล้เคียงกับกรุงเทพฯ ส่วนพระราชอำนาจที่ไกลออกไปจากนั้นเป็นเพียงนามธรรม โดยหัวเมืองที่อยู่รอบนอก ก็มีหน้าที่จัดส่งเครื่องบรรณาการมาถวาย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ

¹ ประมวลเอกสารสำคัญเนื่องในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ธรรมมรณการในงานฉลองสมโภชครบ 6 รอบ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์และพระพรหมจริยธารณ์ 5 มิถุนายน 2535 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 329.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงข้อจำกัดของการบริหารราชการแบบพระเจ้าราชาธิราชเป็นอย่างดี จึงทรงมีพระราชปรารภที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยทรงดำเนินนโยบายเพื่อรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางเพื่อสถาปนารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และเริ่มการปฏิรูปการปกครองอย่างเป็นรูปธรรมในปีพ.ศ.2435

“ความจริง ใจฉันอยากให้เลิกคั้นไม้เงินคั้นไม้ทองเสียทั้งหมด ไม่อยากจะเป็นพระเจ้าราชาธิราชเสวยแต่ศออย่างเก่า”¹

การปรับเปลี่ยนระบบการปกครองประเทศในรัชสมัย ทำให้ไม่ได้ง่ายอย่างที่คิด เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าว การเมืองภายในประสบปัญหาการบริหารราชการแผ่นดินที่ตกอยู่ในกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ซึ่งแบ่งได้อย่างน้อย 3 กลุ่ม² คือ กลุ่มสยามเก่า (Old Siam) ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการสูงอายุที่ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงใดๆทั้งสิ้น และมีลักษณะต่อต้านตะวันตก กลุ่มอนุรักษนิยม (Conservative Siam) เป็นกลุ่มที่ยอมรับวัฒนธรรมตะวันตกบ้าง แต่จะคงไม่กระทบต่ออำนาจที่มีอยู่และไม่ขัดกับจารีตประเพณีเดิมมากนัก ซึ่งนำโดยสมเด็จพระสยามบรมมหาราชสุริยวงศ์ และกลุ่มสยามหนุ่ม (Young Siam) สมาชิกส่วนใหญ่เป็นเชื้อพระวงศ์ที่มีความคิดแบบหัวก้าวหน้า เปิดรับความคิดสมัยใหม่แบบตะวันตกเต็มที่ องค์ผู้นำคือสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โดยในช่วงต้นของรัชสมัย กลุ่มอนุรักษนิยมค่อนข้างมีบทบาทมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งยังทรงพระเยาว์ ไม่สามารถกระทำการใดๆได้ตามพระราชประสงค์สักอย่าง ไรก็ตามเมื่อปัญหาการเมืองภายในได้รุนแรงระลอกซ้อนกันและปัญหาความมั่นคงภายในก็สั่นคลอนเสถียรภาพทางการเมืองการปกครอง พระองค์จึงทรงสถาปนากองการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจ เรียกว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันเป็นระบอบที่ตั้งพระราชอำนาจที่กระจายอยู่ในมือขุนนางและเจ้าเมืองต่างๆ เข้ามาไว้ที่องค์พระมหากษัตริย์ ทำให้พระองค์มีพระราชอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ โดยความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบใหม่นี้ทำให้พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจโดยแท้จริงทั่วทั้งพระราชอาณาจักร และกลุ่มการเมืองต่างๆทั้งภายในพระราชวังและภายนอกพระราชวังถูกลดบทบาทไปโดยปริยาย การเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เริ่มต้นขึ้นจากการปฏิรูปการปกครองในปี พ.ศ.2435 โดยทรงเลิกตำแหน่งเสนาบดีและการปกครองแบบจตุสดมภ์ พร้อมทั้งมีพระบรมราชโองการให้จัดการปฏิรูปการปกครองประเทศอย่างเป็นทางการเมื่อปีพ.ศ. 2437 ทำให้รูปแบบการปกครองมีการจัดแบ่งเป็นกระทรวง ทบวง กรม ตามระบบการเมืองแบบตะวันตก ส่งผลให้การปกครองตามหัวเมืองต่างๆ ถูกรวบอำนาจให้มาอยู่ภายใต้การดูแลของกระทรวงมหาดไทยมากขึ้น

¹ ทพ. น.23/47, ไร่หวัด 187/696, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอภิมหาจักรีบรมราชูปถัมภ์, 6 มีนาคม พ.ศ.2439 อ้างถึงใน เลขานุการ. ขบอ. ร.ศ.121 (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2524), หน้า 74.

² ดู David K. Wyatt, *The Politics of Reform in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn* (Bangkok : Thai Wattana Panich, 1969), pp.44-50.

นอกจากนี้ในการปกครองสงฆ์ ซึ่งเป็นเรื่องที่แตกต่างกันหากจากระบบการปกครองบ้านเมือง ก็ถูกนำมาสังคายนาใหม่ โดยรวมศูนย์อำนาจการปกครองให้มาอยู่ที่ส่วนกลางเช่นเดียวกัน ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์พ.ศ. 2445 ซึ่งเป็นเหมือนการจัดระเบียบสังฆมณฑลทั่วพระราชอาณาจักร โดยมีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสูงสุดที่ดูแล ซึ่งเท่ากับเป็นการวางนโยบายการควบคุมพระราชอำนาจ ที่ครอบคลุมทั้งทางอาณาจักรและศาสนจักร

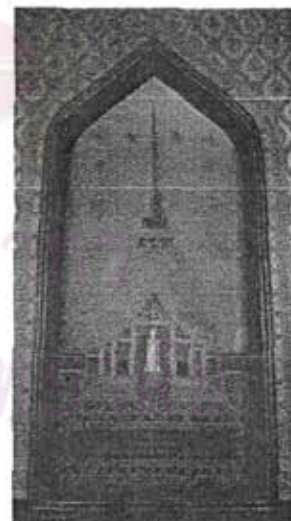
ภายใต้ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การเข้าแทรกแซงเพื่อรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ทำให้เกิดความไม่พอใจของผู้นำกลุ่มต่างๆ จนทำให้ปฏิกิริยาต่อต้านเกิดขึ้นทั่วทุกภูมิภาค ซึ่งชนชั้นนำสยามเองก็ตระหนักถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นอย่างดี จึงได้เร่งดำเนินนโยบายเพื่อสร้างอุดมคติร่วมทางสังคมและสำนึกทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน ผ่านระบบการจัดการศึกษา แบบเรขม โบราณคดี และคำรทางประวัติศาสตร์ เพื่อสร้างการรับรู้และยอมรับในกระบวนการรวมศูนย์อำนาจที่มีศูนย์กลางคือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีผู้นำความคิดคนสำคัญในการสร้างเอกภาพทางวัฒนธรรมร่วมกันคือสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

อย่างไรก็ตาม ความพยายามต่างๆ ในการสร้างความรู้สึกร่วมทางประวัติศาสตร์ เพื่อการยอมรับการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ไม่ได้จำกัดอยู่แค่เพียงเรื่องของการศึกษาโบราณคดี การศาสนา หรืองานทางศิลปะเท่านั้น แม้ในงานสถาปัตยกรรมก็พบความพยายามดังกล่าว ดังตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือ งานสถาปัตยกรรมวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ที่แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นในการสถาปนาชาติในนิยามใหม่ทางพื้นที่

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามกับอุดมคตินิยามสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ภาพ :2.5 วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
ที่มา : สึงค์ถน มริสุทธิ์ . นำชมกรุงรัตนโกสินทร์ . หน้า 177

ภาพ :2.6 ภาพจิตรกรรมภายในอุโบสถ
วัดเบญจมบพิตร

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2442 ออกแบบโดย สมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม ผู้ซึ่งเป็นสถาปนิกที่ถูกพระราชหฤทัยในรัชกาลที่ 5 ยิ่งนัก จนถึงกับมีพระราชหัตถเลขากล่าวชมไว้ว่า “... ดันไม่ได้มีก็จะขอลอย แต่อดไม่ได้ ว่าเธอแปลผู้นั่งอยู่ในหัวใจฉันเสียแล้วในเรื่องทำดีไซร้เช่นนี้...”¹ ดังนั้นด้วยเหตุนี้การศึกษางานออกแบบของสมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จึงเป็นเสมือนการศึกษาพระราชดำริในการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมรัชกาลที่ 5 ด้วยอีกทางหนึ่ง

สมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมไทย ทรงจตุรมุข มีระเบียงเป็นรูปสี่เหลี่ยมอยู่ด้านหลังอุโบสถ เจ้าพระยาราชสงคราม (กร หงสกุล) เป็นช่างก่อสร้าง ใช้วิธีก่อสร้างสมัยใหม่แบบคอนกรีตเสริมเหล็ก และใช้วัสดุก่อสร้างเป็นหินอ่อนจากประเทศอิตาลี โดยส่งแบบพระอุโบสถไปให้ช่างที่ประเทศอิตาลีตัดหินอ่อนเป็นส่วนต่างๆส่งมาประกอบเป็นพระอุโบสถ ภายหน้านั้นของพระอุโบสถทุกด้านออกแบบโดยทวนำตรพระราชลัญจกรต่างๆที่ใช้ในเอกสารทางราชการ ที่ออกโดยพระมหากษัตริย์ในสมัยนั้นมาใช้ อันเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

หน้าบันของวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม แม้ไม่ได้เกิดจากความศรัทธาในแนวคิดแบบไตรภูมิ แต่กัปฏิเสธไม่ได้ว่าลวดลายประดับประดาเหล่านั้นแสดงออกถึงความสืบเนื่องทางแนวคิดที่อิงอยู่กับคติไตรภูมิเป็นส่วนใหญ่ เช่น รูปพระนารายณ์ทรงครุฑ รูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ รูปธรรมจักร หรือหน้าบันตามพระระเบียงกตที่เป็นรูปตราประจำกระทรวงต่างๆ อย่างไรก็ตามแม้อุดมคติแบบไตรภูมิจะเสื่อมความนิยมแล้ว หากแต่ลวดลายเหล่านี้ก็ยังคงเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเชื่อในศกกับพระมหากษัตริย์ไทยตลอดมาอยู่เนือง

ภาพเขียนภายในพระอุโบสถ: ภาพสะท้อนแนวคิดสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ภาพเขียนคูหาผนังทั้ง 8 ในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เป็นภาพที่เกิดจากพระราชดำริของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งถือเป็นผู้นำความคิดและอุดมคติร่วมทางสังคมที่เน้นเรื่องของการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน โดยที่สำนึกทางประวัติศาสตร์ร่วมกันนี้ถือเป็นเครื่องมืออันสำคัญในการสร้างอุดมคติของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ความหมายของภาพสลูปะเจดีย์ที่สำคัญทั้ง 8 องค์ คือ พระมหาธาตุเมืองละโว้ พระธาตุพนม พระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พระเจดีย์ชัยมงคลพระนครศรีอยุธยา พระมหาธาตุเมืองศรีสะเกษ ภัท พระปฐมเจดีย์ พระมหาธาตุหริภุญชัย และพระศรีวิคตมหาธาตุเมืองเซลิย ซึ่งทั้งหมดถือว่าเป็นจอมเจดีย์ที่สำคัญที่สุดในประเทศสยาม สะท้อนให้เห็นแนวความคิดในเรื่องเขตแดนพื้นที่ของสยามที่แสดงขอบเขตชัดเจน ซึ่งถ้าดูตามบริบททางสังคม ณ ขณะนั้นแล้ว ก็จะพบว่าในสมัยของ

¹ ประมวลเอกสารสำคัญเนื่องในโอกาสสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม, หน้า 440.

พระองค์ท่าน ขอบเขตประเทศสยามยังไม่ชัดเจนแน่นอน สลุปเจดีย์บางองค์เช่นพระธาตุหริภุญชัย ที่เมืองลำพูน ยังถือว่าเป็นสลุปเจดีย์ที่อยู่ในเขตประเทศราชฝ่ายเหนือของสยาม¹ ซึ่งยังมีได้รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสยาม แต่ด้วยอุดมคติแบบรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทำให้ชนชั้นนำสยามพยายามสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางเชื้อชาติและดินแดนขึ้น โดยใช้สลุปเจดีย์ซึ่งเป็นเสมือนสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมแบบจารีตทางศาสนา เป็นตัวให้คำอธิบายว่า พระราชอำนาจและพระราชอาณาเขตของประเทศสยามครอบคลุมดินแดนประมาณไหน ซึ่งแม้จะไม่ใช่ว่ารายละเอียดที่ถูกต้องตามแบบแผนก็ตาม แต่ก็เพียงพอที่จะสื่อให้เข้าใจได้ว่าอุดมคติเรื่องความเป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีอาณาเขตชัดเจน ในมุมมองของชนชั้นนำสยามเริ่มปรากฏขึ้นแล้ว และแทนที่แนวคิดทางการเมืองแบบพระเจ้าราชาธิราชในอดีตนั่นเอง

นอกจากนี้ พระพุทธรูปในพระระเบียงของวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ก็เป็นอีกหนึ่งเหตุผลที่พิจารณาได้ว่าเป็นการช่วยสนับสนุนแนวคิดการรวมศูนย์อำนาจตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ด้วยเช่นกัน เพราะพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระระเบียงทั้งหมด 52 องค์นั้น ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างวัดเช่นธรรมเนียมการสร้างวัดโดยทั่วไปที่มักสร้างพระพุทธรูปประดิษฐานตามระเบียงไว้ด้วย หากแต่ถูกนำมาจากที่ต่างๆกัน ทั้งที่อยู่ภายใต้พระราชอำนาจของสยาม เช่น เชียงใหม่ พะเยา ลำพูน นครราชสีมา เพชรบุรี นครศรีธรรมราช และที่นำมาจากต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น อินเดีย ลังกา พม่า เป็นต้น โดยเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะ ความงดงามโดดเด่น แตกต่างกันไปเกือบทั้งหมด ตามแต่ละท้องถิ่นและแต่ละยุคสมัย ซึ่งบางองค์ก็เป็นองค์จริงที่ถูกอัญเชิญมาประดิษฐาน บางองค์ก็จำลองขึ้นใหม่ให้มีพุทธลักษณะเหมือนกับองค์จริง ทั้งนี้ก็เพื่อให้พระพุทธรูปทั้งหมดภายในพระระเบียงเมื่อเวลาตั้งรวมกันแล้วแลดูมีขนาดที่ไม่แตกต่างกันจนเกินไป

อย่างไรก็ตาม ความมุ่งหมายหลักของการอัญเชิญพระพุทธรูปจากหัวเมืองและต่างประเทศเข้ามาประดิษฐาน ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามนี้ ก็เพื่อจัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์ให้คนชม ซึ่งเป็นแนวคิดแบบตะวันตก ดังสายพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสตอนหนึ่งว่า

“... มีองค์เดียวแต่พระทรงเครื่องลำพูน ที่ตั้งอยู่ในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร เปรนพระที่มีองค์เดียวไม่มีสองงามเลิศล้ำ แต่พระเช่นนั้นควร จะอยู่วัดเบญจมบพิตร ซึ่งเป็นที่รวบรวมพระต่างๆ เปรนมิวเซียม ไม่ควรจะไปเที่ยวไว้กระจายให้คนไปเที่ยวดูลำบาก...”

ซึ่งสอดคล้องกับการที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยอยู่ และต้องออกตรวจราชการหัวเมืองอย่างต่อเนื่อง ได้รับมอบหมายให้เป็นแม่ข่ายในการเสาะหาและอัญเชิญพระพุทธรูปต่างๆเข้ามา ซึ่งได้ทรงเล่าไว้ว่า

¹ ชวลี ๗ ๑๓๖, ประเทศราชของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรุงเทพฯ: สำนักเนกของทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541, หน้า 9.

“...ขณะเมื่อสร้างวัดนี้อยู่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า พระพุทธรูปสำหรับประดิษฐานไว้ ณ วัดนี้ ควรจะเลือกพระพุทธรูปโบราณซึ่งสร้างขึ้นในประเทศ และในสมัยต่างๆกัน...รวบรวมมาตั้งแสดงให้มหาชนเห็นแบบอย่างพระพุทธรูปต่างๆ โดยทาง ดำเนิน...”¹

ฉะนั้นนอกเหนือจากความคิดในเรื่องของการจัดแสดงแบบพิพิธภัณฑ์แล้ว การนำพระพุทธรูป จากที่ต่างๆมาจัดแสดง ยังเป็นการสนับสนุนประวัติศาสตร์ศิลปะ ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงสร้างขึ้น โดยแบ่งหมวดหมู่ศิลปะในสยามเป็นยุคสมัยต่างๆ เพื่อผลในการสร้างสำนึกทาง ประวัติศาสตร์ร่วมกัน อันเป็นส่วนหนึ่งของการยอมรับรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสยามอีกทาง หนึ่งด้วย

แนวคิดแบบรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งมีจุดเด่นที่การรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง จึงไม่ เพียงได้รับการพิจารณาในแง่ของการเป็นเครื่องมือทางการบริหารปกครอง หากยังถูกพิจารณาในแง่ ของการสร้างจิตสำนึกร่วมกัน ในความเป็นชาติสยามที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานผ่านทางภาพเขียน และพระพุทธรูปที่พระระเบียง และที่สำคัญยิ่งคือสัญลักษณ์ของพระราชอำนาจถูกนำเสนอผ่านตรา สัญลักษณ์ประจำกระทรวงต่างๆทั้งสิ้น ที่ถูกผูกกลายเป็นหน้าบันพระระเบียงก็เปรียบเสมือนเครื่องมือ ในการดึงพระราชอำนาจที่กระจายอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ เข้าสู่องค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งถ้าดูโดยทั่วไปภาพ ลวดลายเหล่านั้นก็เพียงรูปเทพเทวดา ตามแนวคิดอุดมคติแบบไตรภูมิ หากแต่เนื้อแท้ของการสร้าง ภาพผูกกลาย ไม่ได้เป็นการสะท้อนแนวคิดดั้งเดิมแต่อย่างใด วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามจึงเป็น กระจกสะท้อนแนวความคิดของการสถาปนารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รวมถึงคำนิยมในเรื่องของการ จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ตามวัฒนธรรมตะวันตกอย่างสมบูรณ์

แนวคิดแบบตะวันตก

การเจริญสัมพันธไมตรีกับชาติตะวันตกทำให้แนวคิดสมัยใหม่แพร่เข้าสู่สยามในลักษณะ ต่างๆ โดยเฉพาะการเผยแผ่ศาสนาของมิชชันนารีและการคิดค่อค้าขาย -ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการ แต่งพระราชสาส์นไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศตะวันตก และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทาง ภาษาและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีระหว่างกัน อย่างไรก็ตามแนวคิดแบบตะวันตกดังกล่าวมิได้ ถูกยอมรับโดยตรงทั้งหมด แต่มีการเลือกรับแนวคิดที่เหมาะสมมาปรับใช้ในสังคม ทั้งในเรื่องของ การสร้างสรรค์งานศิลปะ และประเพณีการเฉลิมพระเกียรติองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งแนวคิดแบบ ตะวันตกที่สำคัญซึ่งรัชกาลที่ 4 ได้ทรงนำมาใช้ปรับใช้กับสังคมสยาม ได้แก่

¹ประวัติวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม, กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยบูรพคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543, หน้า 161.

1. การสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์

ความสำคัญของเครื่องราชอิสริยาภรณ์คือการแสดงเกียรติยศแห่งองค์พระมหากษัตริย์ในรูปแบบใหม่ตามค่านิยมตะวันตก ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯให้นำลายเครื่องราชอิสริยาภรณ์มาประดับตกแต่งงานสถาปัตยกรรมทางศาสนาด้วย เช่น พระอุโบสถวัดเทพศิรินทร์ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ปราสาทพระเทพบิดร และพระที่นั่งทรงผนวช วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เป็นต้น¹ ประเด็นสำคัญก็คือการนำเอาลวดลายดังกล่าวเข้ามาประดับตกแต่งแทนที่ระบบสัญลักษณ์ดั้งเดิมทางคติแบบไครภูมิ สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดสมัยใหม่ที่มีความสำคัญกับคุณค่าและความหมายที่สื่อถึงตัวผู้สร้างงานนั้นๆ อย่างชัดเจน โดยมีเรื่องของการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดจากระบบพระเจ้าราชาธิราช มาสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ในการสร้างงานสถาปัตยกรรมในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นอย่างมาก

2. การสร้างงานที่อิงกับความเป็นจริง

แนวคิดในการสร้างงานสถาปัตยกรรมในสังคมไทย มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ โดยแสดงออกผ่านความเคลื่อนไหวของงานช่างสายสกุลต่างๆ และเมื่ออิทธิพลตะวันตกที่เริ่มเข้ามาแพร่หลายในสังคมไทยในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4-5 สอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องของความสมจริงตามธรรมชาติที่มีอยู่ในตัวช่างเขียนและช่างปั้นไทย การสร้างรูปเหมือนหรือการเขียนภาพเหมือนจริงของช่างในอดีตจึงเปิดเผยออกสู่สายตาสาธารณชนผ่านงานศิลปะประเภทต่างๆ หรืออาจกล่าวได้ว่า กระแสความนิยมตะวันตก ที่สอดคล้องกับแนวคิดซึ่งเกี่ยวข้องกับความจริง ที่เริ่มก่อตัวขึ้นภายในประเทศ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์แห่งการยอมรับอิทธิพลตะวันตกได้โดยง่าย ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม ได้แก่การปั้นพระพุทธรูปที่เน้นพุทธลักษณะของมนุษย์ตามหลัก

¹ อุตุนา วรสารแสงอร่าม, การประดับตกแต่งส่วนสถาปัตยกรรมในพระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์เครื่องราชอิสริยาภรณ์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ราชบัณฑิตยสถาน, ราชบัณฑิตยสถาน, กรุงเทพฯ, 2545, หน้า 28-47.

² ตัวอย่างงานปั้นรูปเหมือนที่เกิดขึ้นก่อนกลืนนิยมตะวันตกเข้ามา ได้แก่ รูปเหมือนสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมวิมลคุณธรรม พ.ศ. 2387 และรูปเหมือนเจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เป็นต้น ซึ่งสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงมหามงกุฎฯ ได้กล่าวถึงในศิลปกรรมและช่างไทยจากศาสนสถานตั้งแต่ เล่ม 3 ว่า รูปปั้นเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 โดยมีควมตั้งใจที่จะปั้นให้มีลักษณะที่เหมือนบุคคลนั้น ๆ จริง ๆ นอกจากนี้ ในงานภาพเขียนโบราณ ที่แผ่นหนังของพระที่นั่งพุทธโรศวรรักษ์ ซึ่งเขียนขึ้นสมัยรัชกาลที่ 1 ในบริเวณตอนบนของภาพที่แสดงเส้นขอบฟ้า และมีการกล่าวถึงขนาดของภาพคน สัตว์ สถาปัตยกรรม และธรรมชาติให้เล็กลง เพื่อลดทอนให้เกิดมิติความลึกเข้าไปนั้น สม สิมะครัง ก็ได้อธิบายไว้ในหนังสือจิตรกรรมฝาผนัง สกุลช่างรัตนโกสินทร์ว่า การที่ภาพจิตรกรรมเริ่มมีการเขียนสถาปัตยกรรมให้มีขนาดที่ใหญ่ขึ้นและลดขนาดภาพคนให้เล็กลง เป็นการคำนึงถึงขนาดสัมพันธ์ที่เป็นจริงตามธรรมชาติมากขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องความสมจริงเกิดขึ้นในความคิดของช่างไทยก่อนอิทธิพลตะวันตกจะแพร่หลายเข้ามา

สรีรศาสตร์ที่เป็นจริง เช่น พระนิรันตราย¹ และการปั้นพระบรมรูปเหมือนจริงตามแบบตะวันตก ซึ่งยังไม่เคยมีความคิดในเรื่องดังกล่าวมาก่อนในอดีต เช่น พระบรมรูปเหมือนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เรียกกันทั่วไปว่า พระบรมรูป 63 ซึ่งถือได้ว่าเป็นการปั้นพระบรมรูปพระมหากษัตริย์ที่ยังทรงพระชนม์อยู่เป็นครั้งแรก ในลักษณะคตินิยมแบบตะวันตก คตินิยมใหม่นี้ได้สืบต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งจะเห็นได้จากการที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ เป็นผู้อำนวยการปั้นและหล่อพระบรมรูปรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 แล้วเสร็จในปี พ.ศ.2414² หลังจากเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว 3 ปี

ในช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระราชบิดานั้น สภาพสังคมสยามถูกรุมเร้าด้วยปัญหาภายในประการ ทั้งภัยคุกคามจากชาตินิยมอำนาจและความคุกรุ่นทางการเมืองในหมู่ชนชั้นนำ การที่พระองค์ท่านทรงเป็นผู้นำที่มีแนวคิดสมัยใหม่และทรงยอมรับและปรับเปลี่ยนคตินิยมแบบตะวันตกของโลก จึงเปิดรับวิทยาการและศิลปวัฒนธรรมของชาติตะวันตก และนำมาปรับใช้เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญก้าวหน้าและความศิวิไลซ์ ตลอดจนใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงบ้านเมืองในด้านต่างๆ ให้ทันสมัยและได้รับการยอมรับ สอดคล้องกับทัศนคติแบบใหม่ที่เน้นความเป็นอารยะตามแบบตะวันตก โดยทรงดำเนินพระบรมราโชบายอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามกระบวนการและขั้นตอนที่รัดกุม ทรงแก้ไขปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ต่างๆ อย่างสอดคล้องเหมาะสม ซึ่งรวมถึงแนวคิดในการสร้างงานสถาปัตยกรรม ที่เป็นเหมือนสัญลักษณ์ที่ชัดเจนนำคุณค่าของบ้านเมือง โดยทรงรับเอาแนวคิดแบบตะวันตก ในเรื่องของการพัฒนาบ้านเมืองที่ทันสมัย และงานสถาปัตยกรรมที่มีเทคนิควิทยาการ รูปแบบสถาปัตยกรรม และกระบวนการช่างแบบตะวันตก

ในรัชสมัยของพระองค์ ทรงมีพระราชดำริให้ดำเนินการปฏิรูปประเทศหลายด้าน ทั้งการปกครอง การศึกษา กฎหมาย ภาษีอากร การโยธา และวิถีชีวิต เป้าหมายของการปฏิรูปดังกล่าวก็เพื่อสร้างภาพของความศิวิไลซ์แบบตะวันตกให้เกิดแก่สยามทุกๆ ด้าน เช่น ในเรื่องของการแต่งกายหรือธรรมเนียมปฏิบัติที่เป็นที่คุ้นเคยแก่ชาติตะวันตกก็ให้ยกเลิกเสีย หรือแม้กระทั่งเรื่องของทรงผมก็มีส่วนในการสร้างภาพของความทันสมัยด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากพระราชปรารภที่ว่า

“การไปมาและคบหาสมาคมในระหว่างไทยกับฝรั่งจะมีมากขึ้นทุกที ประเพณีไว้ผมมหาดไทยชวนให้ชาวต่างประเทศหมิ่น”³ ซึ่งหากนับแต่ปีที่ทรงเริ่มดำเนินการปฏิรูปบ้านเมืองเมื่อปี พ.ศ. 2435 แล้ว จะเห็นได้ว่าภาพของความเปลี่ยนแปลงได้ปรากฏชัดเจนขึ้นเรื่อยๆ มีการว่าจ้างชาวตะวันตกจำนวนมากมาเป็นที่ปรึกษาาราชการรวมทั้งว่าจ้างนายช่างจากต่างประเทศเข้ามาออกแบบก่อสร้างงานในด้านต่าง ๆ ทั้งสาธารณูปโภค สาธารณูปการ อาคาร สถานที่ราชการ บ้านเรือนและห้างร้าน โดยรูปแบบที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในสมัยนั้นก็คือลักษณะ

¹ ม.ว.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535), หน้า 353.

² อภิรักษ์ โปษยานนท์, จิตรกรรมและประติมากรรมแบบตะวันตกในราชสำนัก 1 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2536), หน้า 18-26.

³ อ้างถึงใน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ความทรงจำ, หน้า 252.

สถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีนายช่างตะวันตกมาทำงานออกแบบ นอกจากนี้แนวความคิดและมุมมองที่เกี่ยวกับการเฉลิมพระเกียรติขององค์พระมหากษัตริย์ ถูกแนวความคิดแบบตะวันตกที่เน้นในเรื่องของความวิไลซ์ตามแบบตะวันตกเป็นตัวชี้วัด พระราชวังที่ก่อสร้างขึ้นใหม่ด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าของสยามในสายตานานาชาติประเทศผ่านทางรูปทรงอาคารและการตกแต่งตามลักษณะตะวันตกโดยแท้

แนวความคิดในเรื่องสโมสร พิพิธภัณฑสถาน พระราชอุทยาน สวนสัตว์ โรงละคร

สังคมสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับอิทธิพลแบบตะวันตก จนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่สำคัญในระดับเมือง วัฒนธรรมเมืองที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ จึงแตกต่างจากท้องถิ่นชนบทโดยทั่วไป กรุงเทพฯ กลายเป็นราชธานีศูนย์กลาง ที่มีการพัฒนาทุกด้าน ค่านิยมทางวัตถุแบบตะวันตกเริ่มเป็นที่รู้จัก และแพร่หลายในหมู่ชนชั้นนำสยาม โดยค่านิยมตะวันตกที่มีบทบาทอย่างสูงในสยามประเทศสมัยนั้น คือเรื่องของการแสวงหาความรู้และความบันเทิงจากแหล่งเรียนรู้เช่น พิพิธภัณฑสถานและอุทยานต่างๆ ซึ่งภายหลังจากที่เสด็จกลับจากการประพาสสิงคโปร์และปัตตาเวีย ได้ทรงดำริให้สร้างสถานที่สำหรับเก็บสิ่งของ พันธุ์ไม้ และสัตว์สำหรับสยามขึ้นบ้าง เริ่มแรกทรงสร้างหอคองคอคอดเคียนในปี พ.ศ.2413 สำหรับเป็นสโมสรของทหารมหาดเล็ก¹ ตามอย่างค็อกคอคเคีย ซึ่งเป็นสโมสรทหารของปัตตาเวีย (ในปัจจุบันชื่อ “จาการ์ตา” (เมืองหลวงของสาธารณรัฐอินโดนีเซีย) สมัยโบราณ ชื่อ “กะหลาปา” ต่อมาในปี พ.ศ.2417 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดเป็น “มิวเซียม” หรือพิพิธภัณฑสถาน และเปิดให้ประชาชนเข้าชมในเวลาว่างเฉลิมพระชนมพรรษา ต่อมาในปี พ.ศ.2448 ได้ทรงโปรดให้จัดส่วนหนึ่งของอาคารเป็นหอสมุด โดยพระราชทานนามว่า “หอสมุดวชิรญาณ” ที่นับเป็นแห่งรวมหนังสือที่สำคัญยิ่งของพระนคร

มิวเซียมหลวงที่พระราชทานกำเนิดในครั้งนี้ จึงถือเป็นการเปิดหน้าประวัติศาสตร์สยามที่ตอบสนองแนวคิดแบบตะวันตก ซึ่งประจักษ์พยานที่เห็นได้อย่างชัดเจนยิ่งอีกแห่งหนึ่งของรัชสมัยก็คือ พระระเบียงของวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ที่มีการจัดแสดงพระพุทธรูป 52 องค์ ซึ่งแสดงพุทธลักษณะที่แตกต่างกับคังไคกล่าวถึงแล้ว นอกจากนั้นยังมีการจัดนิทรรศการแสดงสิ่งของในประเทศ และจัดส่งของไปร่วมจัดแสดงนิทรรศการในประเทศฝรั่งเศสในเวลาต่อมาอีกด้วย นอกจากนี้ยังทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชอุทยานแห่งแรก หรือ สวนสราญรมย์ ขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2417 พร้อมกับทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปลูกคันพวงทอง เป็นประติมากรรมในสวน ต่อจากนั้นเจ้านาย ขุนนาง และพระสงฆ์ ก็ทยอย

¹ ราชบัณฑิตยสถานได้เปลี่ยนชื่อเป็น สภาทหารทัตสมณในสมัยรัชกาลที่ 7

นำดิน ไม้มาทูลเกล้าถวายให้ทรงปลูกเป็นจำนวนมาก ทำให้พระราชอุทยานแห่งนี้เต็มไปด้วยดิน ไม้ นานาพันธุ์ และบรรดาสิงสาราสัตว์

มิใช่แต่เพียงพระตำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเท่านั้น หากแต่บรรดาขุนนาง ราชสำนักก็นิยมในกิจกรรมใหม่ๆตามแบบอย่างตะวันตกด้วยเช่นกัน และกิจกรรมหนึ่งที่มีหลักฐาน ปรากฏชัดเจนก็คือ การเปิดสวนสาธารณะเอกชนและโรงละครของพระสรวพรการหรือป้ากสามเสน (บ้านหิมพานต์) ฉะนั้นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการตอบรับวัฒนธรรมตะวันตกที่มีผลต่อ สังคมไทยจนถึงปัจจุบัน นอกจากที่เห็นเป็นประจักษ์พยานทางสายตาแล้ว กิจกรรมและความรื่นรมย์ อย่างใหม่ของคน ก็ได้เข้ามาในวิถีชีวิตไทยตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงขึ้นครองราชย์ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ แต่ที่ทรงตระหนักถึงภัยคุกคามจากชาติมหาอำนาจตะวันตกที่สยามกำลังเผชิญอยู่เป็นอย่างดี จึงมีความ สมพระทัยที่จะปรับปรุงประเทศให้ก้าวหน้าเพื่อเป็นการแสดงออกให้ชาติตะวันตกรู้ว่าสยามมีความ ศิวีไลซ์ไม่ยิ่งหย่อนกว่าประเทศใดๆ ทรงศึกษาแบบอย่างจากประเทศเพื่อนบ้านที่ตกเป็นอาณานิคม ของประเทศตะวันตก เพื่อนำมาปรับใช้ให้เข้ากับวัฒนธรรมของสยาม และทรงเลือกศึกษาแบบอย่าง ของความศิวิไลซ์จากประเทศคันแบบแท้ๆ โดยการเสด็จประพาสยุโรปในเวลาต่อมา ซึ่งนับเป็น เหตุการณ์ครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ชาติไทย ที่นำมาซึ่งรูปแบบศิลปะแบบตะวันตกอย่างชัดเจน มี การว่าจ้างศิลปิน สถาปนิก และวิศวกรชาวตะวันตก เข้ามาสร้างงานจิตรกรรม ประติมากรรม และ สถาปัตยกรรมจำนวนมาก อย่างไรก็ตามหากพิจารณาช่วงเวลาที่พระองค์เสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก ซึ่งตรงกับปี ค.ศ. 1897 และเป็นช่วงเวลาที่ศิลปะสมัยใหม่ในยุโรปกำลังแบ่งบาน แต่ศิลปะต่างๆ เหล่านี้ กลับไม่ได้ส่งอิทธิพลต่อการสร้างงานในสยามอย่างเต็มที่ เท่ากับรูปแบบศิลปะแบบโบราณของยุโรป ทั้งนี้อาจเป็นด้วยพระราชนิยมของพระองค์ท่านที่โปรดงานศิลปะชั้นสูงที่มีความวิจิตรบรรจงด้วย รูปลักษณ์อันโอ้อ่า สง่างาม

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ อ้างถึงใน เชนท นวีกนูด "รัชกาลที่ 5 กับกระเสาะสม," โยมหาราชานุสรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสจัดสมัย ศถิษวันเสด็จสวรรคต 23 ตุลาคม 2545, หน้า 185-90.

เชนท นวีกนูด เขียนเล่าไว้ในบทความเรื่องรัชกาลที่ 5 กับกระเสาะสม ว่า เคยอ่านพบในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ฉบับวันที่ 20 พฤษภาคม ร.ศ.113 พ.ศ.2437 ว่า คันเดื่อนั้น เจ้าหน่องกัหนึ่งประทานสิงลม 1 ตัว อีกองค์หนึ่งประทานเสือดาว 1 ตัว ในขณะที่ นั้นสวนสาธารณะได้รับกรประกาศเป็นพระราชอุทยานสาธารณะแล้ว หนังสือชื่อจดหมายเหตุอนุรักษกรมวังรัตนโกสินทร์ ของกรมศิลปากรบอกว่าสัตว์ในสวนสาธารณะมีทั้งจระเข้ เกี๊ย ซะนี นก ฯลฯ ภายหลังเมื่อ รัชกาลที่ 5 ทรงสร้างพระราชวังสวน คูสิล ก็ย้ายไปไว้ที่สวนคูสิล

บทที่ 3

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสร้างงานสถาปัตยกรรมในรัชสมัย

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น มีที่มาจากนโยบายการปฏิรูปประเทศในด้านต่างๆ ให้ทันสมัย เพื่อป้องกันภัยคุกคามจากชาติมหาอำนาจตะวันตก การปรับปรุงดังกล่าวส่งผลให้ภาพของสยามมีความเจริญก้าวหน้าในสายตาของต่างประเทศ โดยเฉพาะองค์ประกอบทางกายภาพของเมืองที่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจน อันได้แก่ สิ่งก่อสร้างที่งดงาม เช่น วัด สถานทูตราชการ บ้านเรือน รวมไปถึงงานสาธารณูปโภคและงานสาธารณูปการทั้งหลาย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นล้วนมีส่วนเกี่ยวข้องกันในลักษณะของภาพรวม การพิจารณาในเรื่องดังกล่าวให้ถ่องแท้ จึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง รวมทั้งแนวความคิดและค่านิยมความเชื่อ ในสมัยนั้นประกอบด้วย

ในเชิงการเมือง การแผ่ขยายอิทธิพลของชาวตะวันตกมีมากขึ้น จนส่งผลให้สยามต้องเสียผลประโยชน์หลายเรื่องให้กับประเทศมหาอำนาจ เช่น อำนาจอธิปไตยทางการค้า สิทธิสภาพนอกอาณาเขตด้านการศาล และที่สำคัญที่สุดดินแดนในครอบครอง เช่น เสียดินแดนหัวเมืองเงี้ยว ทังห่าและหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกให้แก่อังกฤษในพ.ศ.2435 และเสียดินแดนบนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส อันเนื่องมาจากการบีบบังคับของฝรั่งเศส โดยอ้างกรณีพิพาทกับไทยที่ลูกหลานจนกลายเป็นวิกฤตการณ์ปากน้ำ เป็นต้น

สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้พระองค์ทรงเร่งปรับปรุงระบบการปกครองประเทศ โดยทรงนำระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาใช้แทนระบอบราชาธิปไตย ทรงแบ่งหน่วยราชการออกเป็นหลายหน่วยงานทั้งทางด้านการเมืองและการทหาร มีการตั้งกระทรวง ทบวง กรม โปรดฯ ให้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ในเขตพระราชฐานชั้นนอก เริ่มกระจายออกมานอกเขตคลองคูเมืองเดิม แต่ยังคงรวมกันอยู่ภายในเขตคลองรอบกรุง ส่วนอาคารรอบพระบรมมหาราชวังเปลี่ยนแปลงให้เป็นอาคารสถานที่ราชการ โดยโปรดเกล้าฯ ให้ริ้ว ถอน ก่อสร้าง หรือปรับปรุงอาคารต่างๆ มากมาย เช่น หอรัษฎากรพิพัฒน์ (พ.ศ.2413) ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันตกของประตูวิเศษชัยศรี ซึ่งเดิมเป็นโรงทหารที่สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ 4 และต่อมารัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ริ้วเพื่อก่อสร้างตึก 2 ชั้นแบบฝรั่ง ตามที่ทูลขอพระเนตรแบบจากประเทศสิงคโปร์ เพื่อใช้เป็นที่ว่าการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ โปรดฯ ให้สร้างหอของคองเคียดเพื่อใช้เป็นพิพิธภัณฑสถานให้ประชาชนเข้าชมในวาระพิเศษ โปรดฯ ให้ปรับปรุงโรงทหารมหาดเล็กซึ่งดัดแปลงมาจากโรงเชือกเดิม ภายในพระบรมมหาราชวัง เป็นศาลาว่าการกระทรวงการต่างประเทศ นอกจากนี้ยังมีการให้บริการแก่ประชาชนทางด้านสาธารณูปโภคต่างๆ เช่น ทรงมีพระราชดำริสร้างอาคารโรงไฟฟ้าวัดเลียบ เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ภาพ : 3.1 พระราชดำริมอบเขียนประเทศในยุโรป

ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับประเทศต่างๆในสมัยรัชกาลที่ร้นั้น เป็นอิทธิพลสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และค่านิยม ของผู้นำสยามในยุคสมัยเป็นอย่างยิ่ง หากพิจารณาจากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาจะพบว่าการติดต่อสัมพันธ์กับชนชาติต่าง ๆ ในอดีตสะท้อนให้เห็นการส่งผ่านความคิดและค่านิยมต่างๆระหว่างกันอยู่เสมอ ดังจะเห็นจากการติดต่อค้าขายกับชนชาติจีนในช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์ ทำให้สยามมีแนวความคิด ความเชื่อและค่านิยมต่าง ๆ ในลักษณะของจีนนิยมซึ่งได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีพระราชไมตรีเป็นอย่างดีกับจีน มีการส่งสำเนาไปค้าขาย รวมถึงการสร้างงานสถาปัตยกรรมแบบจารีตทางพุทธศาสนาที่ผสมผสานเข้ากับศิลปะจีน มีการใช้กระเบื้องตกแต่งแบบจีน และมีการออกแบบหน้าบันแบบไม่มีไขวหน้าจั่ว ซึ่งกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพระอารามที่สร้างในยุคสมัยดังกล่าว ซึ่งต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้ทรงปรับบางอย่างให้เข้ากับจารีตแบบไทย และเมื่อชนชาติตะวันตกเริ่มล้าอาณานิคมในดินแดนแถบนี้ พระองค์ก็ทรงพยายามปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ทรงรับเอาขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างของฝรั่งเข้ามาใช้ เช่น ทรงสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตามแนวคิดตะวันตกโดยโปรดเกล้าฯให้ใช้สัญลักษณ์และลวดลายอย่างตะวันตกออกแบบสยาม เช่น ใช้ตราไอราพดประจำพระองค์ คราประจำตำแหน่ง เสนาบดีต่าง ๆ มาเป็นต้นแบบในการสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์ โปรดเกล้าฯให้สร้างพระบรมรูปของพระองค์ ซึ่งนับเป็นครั้งแรกของสยามที่มีการสร้างพระบรมรูปของพระมหากษัตริย์ขณะที่ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ เป็นต้น

ภาพ 3.2 งานสลักหินของในพิธีเปิดพระบรมรูปทรงม้า

ที่มา : ถิ่นชยดี. ภาพสยามฯ สุขาโรแมนติก. มินทอกสยาม : กรุงเทพฯ 2539. หน้า 57.

อย่างไรก็ตาม การรับอารยธรรมตะวันตกเข้ามาในดินแดนสยาม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นการรับเข้ามาแบบสมัครใจมิใช่ถูกบังคับอันเนื่องมาจากเป็นชาติอาณานิคมเช่นประเทศเพื่อนบ้าน เป็นที่สังเกตว่า การเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีตะวันตกที่ดำเนินการอย่างเข้มแข็งจริงจัง ทั้งในเรื่องของการรักษาพยาบาลตามแนวทางแพทย์แบบตะวันตก และการให้ความรู้ในรูปแบบโรงเรียน ซึ่งเป็นเรื่องใหม่ของสังคมที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับบ้านและวัดนั้น มีส่วนสำคัญที่ทำให้อารยธรรมตะวันตกเข้ามาสู่สยามได้อย่างรวดเร็ว โรงเรียนและโบสถ์ของคริสต์ศาสนาได้เข้ามามีบทบาททางการศึกษา ซึ่งไม่จำเพาะแต่ในเขตพระนครเท่านั้น หากยังกระจายอยู่ตามเขตหัวเมืองสำคัญ ดังเช่น โรงเรียนอรุณศึกษา จังหวัดเพชรบุรี โรงเรียนคาราวิทยาลัย โรงเรียนปรินส์รอยแวลวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น สำหรับโรงเรียนปรินส์รอยแวลวิทยาลัยหรือโรงเรียนชายวังสัจจะค้ำนั้น ถือเป็นโรงเรียนแบบตะวันตกสำหรับเด็กชายแห่งแรกในล้านนา ก่อตั้งเมื่อวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ.2430 โดยศาสนาจารย์เดวิด กอร์มันเลย์ คอลลินส์ มิชชันนารีคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียน ก่อสร้างด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบอาณานิคม (Colonial) อาคารหลังที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นหลังที่ก่อสร้างขึ้นใหม่ โดยอนุรักษ์รูปแบบสถาปัตยกรรมอย่างถูกต้องแทนหลังเดิมที่เกิดเพลิงไหม้ในวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ.2532

เป็นที่น่าสังเกตว่า นอกจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการเผยแพร่ศาสนาแล้ว การเข้ามาของมิชชันนารีตะวันตก ยังทำให้ราษฎรที่อยู่ในเขตหัวเมืองต่าง ๆ ตื่นตัวกับระบบการศึกษาในรูปแบบโรงเรียน ซึ่งเป็นความปรารถนาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและชนชั้นนำสยามในสมัยนั้นอยู่แล้ว การเปิดตัวของโรงเรียนแบบตะวันตกจึงได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี มีผู้สนใจส่งบุตรหลานเข้ามาศึกษาหาความรู้แทนการส่งไปเรียนจากวัดมากขึ้นเรื่อย ๆ

การปฏิรูปประเทศ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความก้าวหน้าของวิทยาการสมัยใหม่ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในสังคมสยาม พระองค์ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการเปิดรับวิทยาการต่างๆ เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาให้สยามก้าวทันประเทศตะวันตก การปรับปรุงประเทศในด้านต่างๆ ก่อให้เกิดงานสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับการกิจและกิจกรรมแบบตะวันตกมากขึ้นกว่ายุคสมัยใด อาทิ กิจการไปรษณีย์โทรเลข โดยเริ่มแรกโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมไปรษณีย์ขึ้นใน ปี พ.ศ. 2428 และโปรดเกล้าฯ ให้รวมกิจการ ไปรษณีย์และโทรเลขเข้าด้วยกัน ในปี พ.ศ. 2441 เรียกว่า “กรมไปรษณีย์โทรเลข” โดยว่าจ้างนายปังกา (Mr. Panckow) และนายแฮร์ โคลมานน์ (Herr Collmann) ชาวเยอรมันมาเป็นที่ปรึกษา พร้อมทั้งสร้างอาคารกรมไปรษณีย์หรือไปรษณีย์อาคารขึ้นบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาเหนือปากคลองโอ่งอ่าง ด้วยสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก แม้ว่าในปัจจุบันอาคารดังกล่าวได้ถูกรื้อถอนลงเพื่อสร้างสะพานพระปกเกล้าฯ แต่ร่องรอยทางประวัติศาสตร์ก็ได้แสดงให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าจากการปรับปรุงประเทศในรัชสมัยของพระองค์ได้เป็นอย่างดี

ในด้านการศาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นว่า สนธิสัญญาบาวริงทำให้สยามเสียเปรียบแก่ชาติตะวันตก เนื่องจากชาติตะวันตกสามารถตั้งศาลกงสุลเพื่อพิจารณาคดีคนในบังคับของตนเมื่อกระทำความผิด ซึ่งเป็นโอกาสให้ชาวตะวันตกสามารถแทรกแซงกิจการภายในของไทยได้ จึงควรแก้ไขให้ไทยได้สิทธิทางอำนาจศาลกลับคืนมา และยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต โดยการปฏิรูประบบการศาลและจัดทำประมวลกฎหมายตามแบบสากล ในสมัยของพระองค์ท่านจึงมีการปรับปรุงระเบียบการยุติธรรม และมีกรว่าจ้างที่ปรึกษาชาวตะวันตกเข้ามาให้คำปรึกษาทางด้านกฎหมาย เช่น ดร. โรลัง ยัคมินส์ ชาวเบลเยียม ซึ่งได้โปรดเกล้าฯ เป็นเจ้าพระยาอภัยราชาสยามนุกุลกิจในเวลาต่อมา

การปฏิรูประบบยุติธรรมและการศาลในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้นำมาซึ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมศาลที่ยังคงความโดดเด่นอยู่ในปัจจุบันก็คือ ศาลแขวงราชบุรีและศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา ศาลแขวงราชบุรี สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2449 เพื่อใช้เป็นที่ทำการศาลมณฑลราชบุรี มีการออกแบบจัดวางพื้นที่อย่างเหมาะสมกับลักษณะงานการพิจารณาคดี ภายในส่วนกลางเป็นห้องโถง มีบันไดขึ้นขึ้นบนจากด้านหน้า และมีบันไดแยกเฉพาะทางด้านหลังสำหรับผู้พิพากษา

ในด้านการปกครอง ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำแผนที่อย่างเป็นระบบ โดยโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มทำแผนที่กรุงเทพฯ แผนที่การวางสายโทรเลขจากกรุงเทพฯ ไปพระตะบอง และแผนที่อ่าวไทย ต่อมาการแผนที่ได้เจริญก้าวหน้าขึ้น ในพ.ศ. 2426 ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนแผนที่ขึ้นในพระบรมมหาราชวัง และจัดตั้งกรมแผนที่เมื่อวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2428 โดยเจ้ากรมคนแรกคือ พระวิภาควรรดล (แจ่มส์แมคคาร์ธ) และได้สร้างอาคารกรมแผนที่ทหารขึ้นในปี พ.ศ. 2434 โดยใช้ชื่อว่าโรงเรียนทหารสวนภูมิ เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของพระราชวังสวนภูมิ

ในด้านการปฏิรูปเศรษฐกิจ การเงิน การคลัง ทรงเล็งเห็นข้อบกพร่องของการบริหาร การเงินการคลังแบบเดิม ที่ยังไม่มีการจัดระเบียบหรือกำหนดหลักการปฏิบัติแน่นอน ขาด ผู้รับผิดชอบที่จะควบคุมให้งานดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ อำนาจการจัดเก็บภาษีอากรจึง กระจายไปอยู่ตามกรมกองต่างๆ ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีพระ ราชประสงค์ปรับปรุงประเทศด้านการเงินการคลังให้ทันสมัย โดยทรงปรับปรุงระเบียบการเก็บภาษี อากรให้รัดกุมยิ่งขึ้นในปี พ.ศ. 2416 โปรดฯ ให้จัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์เป็นที่เก็บรวบรวมรายได้ของ แผ่นดิน ทรงเลิกจตุสดมภ์เพื่อจัดตั้งเป็นกระทรวง ทรงพยายามให้การจัดการด้านศุลกากรกลับมา อยู่ภายใต้พระราชอำนาจ ผลักดันให้เสนาบดีต่างๆ มีบทบาทน้อยลง โดยเฉพาะกลาโหมและ กรมท่าซึ่งเป็นผู้จัดเก็บรายได้ส่งพระคลัง โดยมีอาคารศุลกสถานเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของงาน สถาปัตยกรรมที่เกิดจากการปฏิรูปเศรษฐกิจของประเทศในรัชสมัย

ในด้านการศึกษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียน พระตำหนักสวนกุหลาบเมื่อปี พ.ศ. 2424 จากพระราชปณิธานของพระองค์ที่ว่า "เจ้านายราชตระกูล ตั้งแต่ลูกหลานเป็นคั่นลงไปตลอดจนถึงราษฎรที่ต่ำที่สุด จะให้มีโอกาสเล่าเรียนได้เสมอกัน" โรงเรียน พระตำหนักสวนกุหลาบในสมัยเริ่มแรกนี้ มีการเรียนการสอนอย่างทหารและการเรียนแบบสามัญ เหมือนโรงเรียนทั้งปวงด้วย ค่อมภารกิจงานของโรงเรียนเจริญก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ มีหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ และบุตรหลานของข้าราชการ สมัครเรียนมากขึ้นทุกที จนเกินจำนวนตำแหน่ง นายทหารมหาดเล็ก ฉะนั้น ณ จุดนี้เอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงตัดสินใจ พระทัยว่า ถ้าหากเปลี่ยนให้เป็นโรงเรียนสำหรับข้าราชการทั่วไป จะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองยิ่ง กว่าที่เป็นโรงเรียนสำหรับนายทหารมหาดเล็กกรมเดียว และได้เปลี่ยนฐานะนักเรียนจากทหารมาเป็น นักเรียนพลเรือน นอกจากนั้นพระองค์ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างคึกขาวทางพระราชวังด้านใต้ ใช้ เป็นที่เล่าเรียนและที่อยู่นักเรียนอีกหลังหนึ่งด้วย การตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบจึงนับว่า สำเร็จบริบูรณ์เมื่อ ปีระกา พ.ศ. 2427 และได้กลายเป็นตัวแบบในการจัดสร้างโรงเรียนสำหรับ ประชาชนขึ้นตามวัดและสถานที่ต่างๆ ในเวลาต่อมา

ในด้านการคมนาคมขนส่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริในเรื่องดังกล่าว เพื่อพัฒนาประเทศอย่างตะวันตก โดยโปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนขยายเส้นทางคมนาคมรวมทั้งขุดคลองเพื่อ เชื่อมเส้นทางต่างๆ ให้เดินทางโดยสะดวก เช่น โปรดฯ ให้ขุดคลองระหว่างรังสิตกับนครนายก เพื่อ เป็นเส้นทางคมนาคม และการชลประทาน โดยว่าจ้างชาวเยอรมันชื่อ นายเออร์วิน มุลเลอร์ เข้ามา ดำเนินการ (นายมุลเลอร์ ผู้นี้ มีประวัติเป็นที่น่าสนใจมาก เขาเป็นผู้ก่อตั้งห้าง บี.กริม แอนด์ โก ขึ้น และร่วมงานขุดคลองรังสิตและระบบคลองสาขา ซึ่งพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์เป็น ผู้อำนวยบริการโครงการ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระปฏิบัติราชการประสงค์ และแต่งงานกับ แมจจินดา ชาวจังหวัดปทุมธานี ซึ่งได้ร่วมกับสร้างวัดขึ้น โดยให้ชื่อว่า วัดมุลจินดาราม (คูหนังสื่อที่ ระลึก สยามรัฐพิพิธภัณฑ์ สานุภุมินี พุทธศักราช 2468 หน้า 178) นอกจากนี้ในด้านกิจการรถไฟ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าก็ทรงเป็นธุระใส่พระราชหฤทัย ด้วยทรงมุ่งหวังที่จะให้กิจการรถไฟช่วยอำนวยความสะดวกให้การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศชาติประสบผลดี และช่วยอำนวยความสะดวกสบายให้แก่ประชาชนในการเดินทางติดต่อกัน ดังที่มีพระราชดำรัสว่า

“...ทางรถไฟอาจจะชักย่นหนทางบ้านเมืองซึ่งตั้งอยู่ไกล ไปมาถึงกันยาก ให้กลับเป็นหัวเมืองใกล้ไปมาถึงได้โดยสะดวกเร็วพลัน...”¹

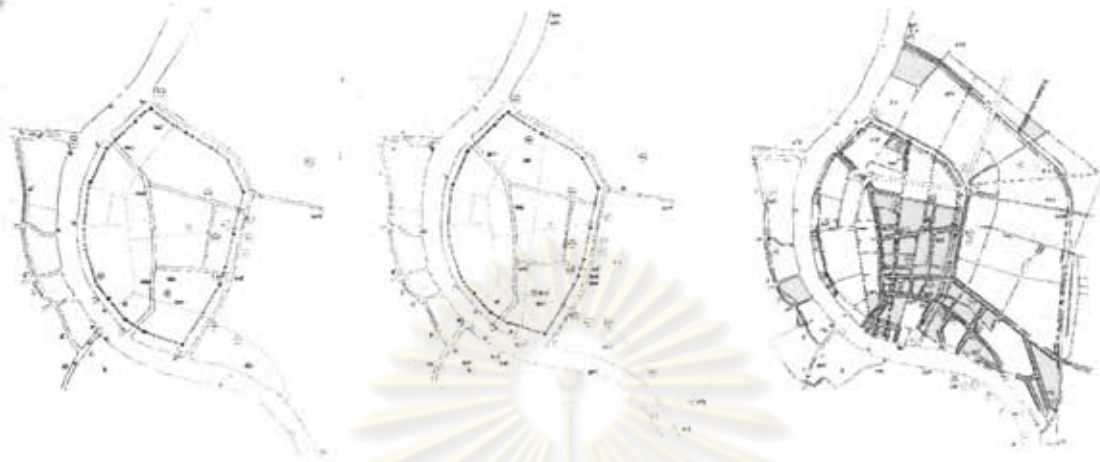
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเวลาแห่งการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงประเทศไปสู่ความทันสมัย ที่มีแบบอย่างคือชาติตะวันตก ซึ่งความมุ่งหมายดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นความคิดของชนชั้นนำของสยาม ซึ่งนำโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงดำเนินพระบรมราชาบายอย่างชาญฉลาด ไม่ผลิผลามในการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน หากแต่ทรงแก้ไขปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์บางอย่างอย่างสอดคล้องเหมาะสม รวมถึงงานสถาปัตยกรรมที่เป็นเหมือนสัญลักษณ์เชิดหน้าชูตาของบ้านเมือง โดยทรงรับเอาแนวคิดแบบตะวันตกในเรื่องของการพัฒนาบ้านเมืองให้ทันสมัยเข้ามา สิ่งที่มีความแนวคิดดังกล่าวมาก็คืองานสถาปัตยกรรมที่มีเทคนิควิชาการ รูปแบบสถาปัตยกรรมและกระบวนการช่างที่ได้มาตรฐานตามเกณฑ์ของตะวันตก

ภาพ 3.3 แผนที่ กรุงเทพฯ
ในสมัยรัชกาลที่ 5 (2439)

¹ หน.ช. ร.5 ข.5 64 ร่างประกาศสร้างรถไฟแก่กรุงเทพฯ - นครราชสีมา (1 มีนาคม - 19 ตุลาคม)

การขยายตัวของพระนคร

ภาพ :3.4-3.6 การขยายตัวของพระนครในสมัยรัชกาลที่1, รัชกาลที่2 และ รัชกาลที่5

ที่มา : รองศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์ แฉ่งน้อย สักดิ์ศรี, องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงเทพมหานคร, หน้า192,101,229

ความเจริญรุ่งเรืองแบบอารยธรรมตะวันตกได้แพร่เข้ามาสู่สังคมสยาม จนทำให้วิถีชีวิตของผู้คนเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะผู้คนในเมืองหลวงที่เคยมีการสัญจรทางน้ำด้วยเรือพายต่างๆ ได้เปลี่ยนมาเดินทางบนถนนด้วยรถ มีการเคลื่อนย้ายอพยพที่อยู่อาศัยจากริมแม่น้ำ จากเรือนแพมาอยู่บนบก มีการปรับพื้นที่ทั่วกรุงเพื่อทำเป็นที่อยู่อาศัยแบบสมัยใหม่ มีการตัดถนนเพิ่มขึ้นตามการขยายตัวของเมือง รวมทั้งการพัฒนาอาคารในรูปแบบตึกแถวสำหรับค้าขาย และประกอบธุรกิจการค้าต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นสิ่งก่อสร้างที่มุ่งเพื่อการพัฒนาและประโยชน์ใช้สอยอย่างใหม่ตามแบบตะวันตก ซึ่งอาคารสิ่งก่อสร้างตามแบบตะวันตกนี้ มีทั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯให้ช่างจากกรมช่างแผนใหม่อันได้แก่ กรมศิลปากร กรมนครบาล กรมโยธาธิการ และกรมมหาดไทย รวมถึงสถาปนิกและวิศวกรทั้งชาวสยามและชาวยุโรปร่วมกันออกแบบอาคารสถานที่ราชการ ปราสาทราชวัง อาคารสโมสร รวมไปถึงบ้านเรือนพักอาศัยและคึกคักพาณิชย์ทั่วกรุงเทพฯ โดยเฉพาะอาคารพาณิชย์ในสมัยแรกนั้น ได้ทรงพระกรุณาฯใช้เงินจากพระคลังข้างที่ปลูกสร้างไว้ก่อน เพื่อให้มีลักษณะรูปทรงและความสูงระดับเดียวกัน แล้วจึงให้เจ้าของใช้คืนในภายหลัง

หากพิจารณาในภาพรวมจะพบว่า การเจริญเติบโตของเมืองในลักษณะดังกล่าวนี้ มิได้เกิดขึ้นอย่างไร้ทิศทาง หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นตอน โดยเกิดจากวิสัยทัศน์และแนวทางในการพัฒนาที่เป็นรูปธรรม ทรงมีพระราชดำริให้สร้างสวนสาธารณะ ถนน สะพาน และคูคลองต่างๆ อย่างระมัดระวัง แนวทางในการวางผังเมืองได้รับอิทธิพลจากราชาชนิในประเทศ

ยุโรปที่พระองค์เสด็จประพาส ซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวความคิดในการสร้างเมืองแบบโลกตะวันตก ที่ยึดถือกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นสำคัญ เมืองจึงประกอบด้วยอาคารที่มีหน้าที่และประโยชน์ใช้สอยแต่ละกิจกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ อันแตกต่างจากแนวคิดแบบเดิมของสังคมสยาม ที่มีศูนย์กลางความสำคัญอยู่ที่วังและวัด

การปรับปรุงบ้านเมืองตามแบบตะวันตกในสมัยนี้ ทำให้เกิดการขยายตัวของพระนครอย่างกว้างขวาง และมีภาพลักษณ์ที่สื่อถึงความเจริญทัดเทียมนานาชาติอารยประเทศได้ในเวลาที่รวดเร็ว ประจักษ์พยานที่บอกถึงความเจริญดังกล่าวได้เป็นอย่างดีก็คือ การวางระบบการคมนาคมขนส่งโดยเริ่มต้นที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครอง แล้วจึงขยายออกไปยังส่วนภูมิภาค มีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ เช่น การนำเครื่องจักรมาใช้ในการทำถนน ขุดคลอง แทนการใช้แรงงานคนเป็นหลักดังสมัยก่อน โดยพระราชดำริในการสร้างถนน สะพาน และทางรถไฟ ฯลฯ ก็เพื่ออำนวยความสะดวกให้ประชาชนให้สัญจรไปมาได้สะดวก ในรัชสมัยของพระองค์มีการส่งยานพาหนะต่างๆเข้ามาใช้ในบ้านเมืองแล้ว โดยโปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีประจำกระทรวงต่าง ๆ อาทิ กรมโยธาธิการ กรมนครบาล กรมเกษตราธิการ เป็นผู้ดูแลจัดการในเรื่องของการก่อสร้างถนนหนทางและทางสัญจรต่างๆดังกล่าว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการสร้างถนน และสะพาน ว่าเป็นทางคมนาคมที่อำนวยความสะดวกในการสัญจรยุคใหม่ ทำให้การประกอบธุรกิจการค้าคล่องตัว ส่งผลไปถึงการอยู่ดีกินดีของราษฎร ความปลอดภัยมั่นคงของประเทศชาติ และสะท้อนภาพลักษณ์ของความเจริญก้าวหน้าตามแบบอารยประเทศ ดังที่เจ้าพระยาอมราช ผู้อำนวยการกรมสุขาภิบาล ได้กราบบังคมทูลต่อสมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชินีว่า

“...การสร้างสะพานก็ดี การทำถนนหนทางปลูกต้นไม้ให้มีร่มเงาก็ดี การขุดคลองนำก็ดี อันนับว่าเป็นถาวรวัตถุ สาธารณทานเหล่านี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ได้ทรงบำเพ็ญอยู่เป็นนิตย์ โดยทรงพระราชดำริแล้วเห็นว่า เป็นประโยชน์อันใหญ่หลวง อาจอันมรรคาไกลได้ ทั้งเป็นที่เจริญคนเจริญใจ อาศัยร่มเงาเดินไปมาได้ ความสุขและงดงามแก่บ้านเมืองดังได้ประจักษ์ตาแก่ประชาชนทั้งหลาย เช่น สะพานเฉลิมต่าง ๆ และถนนราชดำเนิน...”¹

แม้ในการสร้างพระราชวังสวนดุสิต พระราชอุทยานขนาดใหญ่ นอกกำแพงพระนครด้านทิศเหนือ ก็ทรงมีพระประสงค์ให้มีการตัดถนนเพื่อเชื่อมวังสวนดุสิตเข้ากับพระบรมมหาราชวังและกับพื้นที่อื่นๆ อันถือได้ว่าเป็นการตัวอย่างในการวางผังเมืองให้มีความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำงาน และพื้นที่เพื่อสันทนาการอย่างแท้จริง นอกจากนี้ถนนเหล่านั้นก็มีนามอันเป็น

¹ พ.ช.ก., 5.5 88, 9/63 “ตำรากรมบังคับหมู่ของเจ้าพระยาอมราช ผู้อำนวยการกรมสุขาภิบาล บุกเจริญสมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชินี ทรงเปิดสะพานอุทัยเจษฎาภิเศก วันที่ 9 มกราคม 5.ศ. 128

พระแก้วพระนคร สะท้อนนิสัยของการอพยพให้พระนครมีความเจริญ เฉกเช่นเดียวกับชื่อถนน
เจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร ถนนผดุงกรุงเกษมในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งยังได้สะท้อนความทรงจำเรื่อง 'สวนขวา'ของพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย สถานที่สำราญพระราชหฤทัยในพระบรมมหาราชวังที่เป็นจุดเริ่มต้นของการ
แสวงหาเครื่องถ้วยและของค่างจากจีนมาประดับเรือนและแต่งที่บูชา จนได้รับความนิยมสืบ
ทอดต่อมาอย่างแพร่หลายยิ่งขึ้น เมื่อมีการเลือกเฟ้นเครื่องถ้วยชามงามๆ ที่มีลวดลายเดียวกันมา
จัดตั้งเป็น โต๊ะบูชาแบบจีน มีการประกวดเครื่องโต๊ะแข่งขันกัน ท่อค้ำเงินในสยามจึงออกไปจัดทำ
และซื้อเครื่องถ้วยชามจากเมืองจีน เพื่อให้ตรงกับรสนิยมของชาวสยามที่ต่างไปจากนิมิตใน
เมืองจีน มีแม้กระทั่งการสั่งทำเครื่องโต๊ะจากเมืองจีนในลวดลายที่นิยมกัน 26 ชิ้น ให้เป็นลาย
เดียวกันทั้งโต๊ะ แล้วส่งเข้ามาขาย เรียกกันว่า 'การเล่นเครื่องโต๊ะ'

นามของถนนหลายสายในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีชื่ออัน
มาจากลวดลายต่างๆ ของเครื่องถ้วยจีนที่นิยมสะสมและประกวดกันอันมีความหมายเป็นมงคลตาม
คติชาวจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ลวดลายที่เรียกกันว่า 'ฮก ลก ซิ่ว' ในภาษาแต้จิ๋ว ตัวอย่างเช่น ถนน
ฮก หมายถึงความสุขสมหวังตั้งใจปรารถนา ถนนลก หมายถึงความบริบูรณ์ทั้งโภคทรัพย์และ
บริวาร ถนนซิ่ว หมายถึงอายุยืนยาว ถนนซางฮี้ อันแปลว่าความสุขสองเท่า ซึ่งต่อมาในรัชสมัย
ของรัชกาลที่ 6 ได้มีการประกาศเปลี่ยนนามถนนเหล่านี้อีกครั้ง

สำหรับถนนสายแรกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้สร้างขึ้น เมื่อปี พ.ศ.2434 ก็คือถนนเขาวราช ที่สร้างระหว่างถนนเจริญกรุงและถนนสามพิง ใช้
เวลาก่อสร้างเกือบ 10 ปี โดยมีประกาศของกรมโยธาธิการสมัยนั้นว่า

“มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯสั่งให้กรมโยธาธิการสร้างถนนขึ้นใหม่สายหนึ่ง
แทรกกลางระหว่างกลางแห่งถนนเจริญกรุงและถนนสามพิง ตั้งแต่ป้อมมหาชัยคิดไปทางทิศ
ตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อบรรจบถนนเจริญกรุงตรงสะพานวัดสามจีน ยาว ๑,๔๓๐ เมตร กว้าง ๒๐ เมตร
พระราชทานชื่อว่า ถนนเขาวราช”

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ดังในกัณฐก ศรีอุทต, “พร” ของพระนครในสมัยรัชกาลที่ 5 กรุงเทพฯ: วารสารเมืองโบราณ

ภาพ : 3.7 ถนนเยาวราช

ที่มา : ขวดี เชื้อกระสุนชู, สมุดภาพโบราณ ถิ่นนครรัตนโกสินทร์, เมืองโบราณ :
กรุงเทพฯ 2536, หน้า 83.

ต่อจากนั้นไม่นานโปรดเกล้าฯให้สร้างถนนราชดำเนินใน ปี พ.ศ. 2442 ถนนราชดำเนิน
กลาง และถนนราชดำเนินนอก พ.ศ. 2444¹ โดยกำหนดแบบเหมือนกันคือ มีทางปลูกต้นไม้
ทางเดินเท้า และท่อน้ำ ลักษณะถนนปูอิฐตลอดเหมือนถนนในยุโรป โดยเสด็จฯ เปิดถนนเนื่อง
ในพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อปี พ.ศ.2447 ถนนราชดำเนินจึงถือเป็นงานวางผังเมืองชั้นเอกที่
สร้างความสวยงามให้แก่พระนครจนเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย และเพื่อให้รับกับถนนราชดำเนิน
พระองค์ได้โปรดฯให้ตกแต่งชายขอบท้องสนามหลวงออกไปเป็นรูปวงรี และปลูกต้นไม้ขาม
รอบสนามหลวงด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ วิทยุณี ดิสุวรรณเสถียร ในประเทศไทย หน้า 136.

ภาพ 3.8 ถนนราชดำเนิน

ที่มา : ชวลี เขื่อนกระถินธุ์, สมุดภาพโบราณ

คำบนารัตน์โลกสินทร์, เมืองโบราณ : กรุงเทพฯ 2536, หน้า 73.

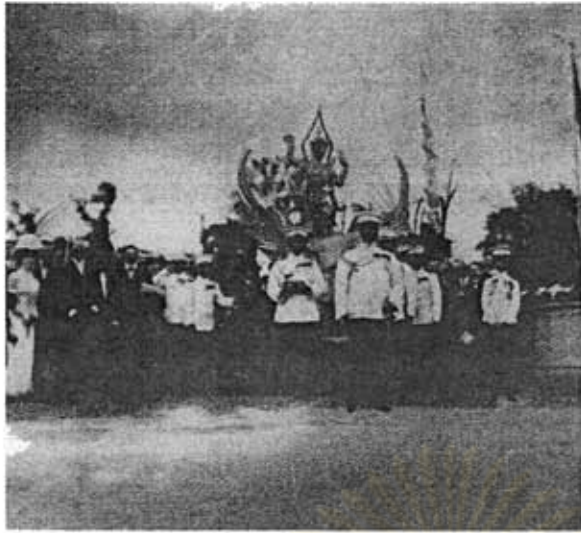
นอกจากนี้ยังมีถนนอังรีดูนังต์ ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้เช่นกัน โดยถนนอังรีดูนังต์ เดิมชื่อถนนนิวมานส์ไมล์ หรือถนนนิวมานซึ่งมีความยาวตลอดสาย (จากถนนพระรามที่ 1 ถึง ถนนพระรามที่ 4) เป็นระยะทาง 1 ไมล์พอดี สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นอย่างน้อยตั้งแต่ พ.ศ.2423 ใน รัชกาลที่ 5 ตามชื่อของนาย William Henry Newman กงสุลอังกฤษผู้ซึ่งเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ใน กรุงเทพฯ ระหว่าง พ.ศ.2401 ถึง พ.ศ.2428 ต่อมา ถนนนิวมานส์ไมล์นี้ ปรากฏว่าเปลี่ยนชื่ออย่างเป็นทางการในทำเนียบนามภาค 1) ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ.2466 ว่าถนนสนามม้า เนื่องจากเป็น ถนนที่ตัดเลียบสนามม้าของราชกรีฑาสโมสร ถนนนี้ได้รับการเปลี่ยนชื่ออีกครั้งหนึ่ง เป็นถนนอังรี ดูนังต์ตามชื่อของผู้ก่อตั้งกาชาดสากลชาวสวิส คือ นายชอง อังรีดูนังต์ (Jean Heuri Dunant) (พ.ศ.2371-2453) ตามคำขอของสันนิบาตสากลกาชาดในโอกาสแห่งการฉลองครบรอบร้อยปีกาชาด สากลในพ.ศ.2506 และสภาสากลไทยเห็นสมควรให้เปลี่ยนชื่อจากถนนสนามม้า มาเป็น ถนนอังรี ดูนังต์เนื่องจากเป็นถนนที่ตัดผ่านสภาสากลไทย (ตามประกาศเทศบาลนครกรุงเทพฯ ลงวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ.2508 โดยให้มีผลตั้งแต่วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ.2508 อันตรงกับวันกาชาดสากล เป็นต้นไป)(ดูหนังสือที่ระลึก 100ปี ภาษาไทย 2436-2536 หน้า 91-92)

สำหรับถนนสายอื่นๆที่โปรดเกล้าฯให้สร้างและซ่อมแซมขึ้นใหม่ ได้แก่ ถนนบำรุงเมือง ถนนเดโช ถนนสี่พระยา ถนนวังบูรพา ถนนอุณากรรณ และถนนดินสอ โดยโปรดเกล้าฯให้มี

บาทวิถีและปลูกต้นไม้ เพื่อให้ความร่มรื่นแก่ผู้สัญจรไป นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯให้ตัดถนนออกสู่เขตรอบนอกกำแพงเมือง รองรับการค้าขายของเมืองในเชิงพาณิชย์กรรมและชุมชน อย่างไรก็ตามเหตุที่มาของการตัดถนนในรัชสมัยนี้ก็มาจากการสร้างวัง ดังนั้นจึงพบว่าเส้นทางถนนที่เกิดขึ้นใหม่เหล่านี้จะเชื่อมผ่านที่ตั้งของวังที่สร้างใหม่ทั้งหมด โดยเฉพาะทางด้านทิศเหนือคือกับพระราชวังดุสิต ที่โปรดเกล้าฯให้สร้างวังเพื่อพระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอต่างๆ และเมื่อพระองค์โปรดเกล้าฯให้สร้างวังพญาไท ขึ้นทางทิศใต้ของพระราชวังดุสิต ก็ได้ทำให้เกิดเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมพระราชวังทั้งสองแห่งตามมา

การตัดถนนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมืองเป็นอย่างมาก บ้านเรือนราษฎรได้ขยับขยายจากการปลูกริมน้ำขึ้นมาปลูกบนบกโดยอิงกับถนน เกิดการติดต่อค้าขายที่มากขึ้นกว่าเดิม มีการสร้างสะพานและคูคลองควบคู่กันไปในเขตพระนคร เพื่อสร้างเมืองที่เจริญตามแนวคิดในการเนรมิตพระนคร ให้เป็นเสมือนเมืองเวนิสที่พระองค์ได้เสด็จประพาสมา พระองค์รับสั่งให้ขุดคูคลองรอบพระนครเป็นจำนวนมาก และปรับปรุงภูมิทัศน์ในบริเวณสำคัญของเมือง จนกรุงเทพฯได้รับสมญาว่าเป็นเวนิสตะวันออก พระองค์ยังโปรดฯให้มีการสร้างสะพานหลวงตามจำนวนคูคลองที่ขุด โดยมีลักษณะการออกแบบทั้งงดงามแบบฉบับของชาติตะวันตก เช่น สะพานผ่านพิภพลีลาที่เชื่อมถนนราชดำเนินในและถนนราชดำเนินกลาง ได้เสด็จเปิดในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาเมื่อปีพ.ศ.2447 สะพานผ่านฟ้าลีลาศข้ามคลองรอบกรุง ที่เชื่อมถนนราชดำเนินกลางกับถนนราชดำเนินนอก และสะพานมัชวานรังสรรค์ข้ามคลองผดุงกรุงเกษม ที่เชื่อมถนนราชดำเนินกลางและถนนราชดำเนินนอก เป็นต้น สะพานเหล่านี้มีโครงสร้างเป็นเหล็กและมียาวสะพานเป็นเหล็กหล่อทำลวดลายเป็นแบบฝรั่ง ซึ่งสะพานคนคั่งด้วยหินอ่อนคมลักษณะของสถาปัตยกรรมยุโรป โดยโปรดพระราชทานเงินสร้างสะพานในวันเฉลิมพระชนมพรรษาแต่ละปี สะพานดังกล่าวจะมีคำว่าเฉลิมมัทธนา และมีเลขอยู่ท้ายซึ่งหมายถึงพระชนมายุในปีนั้นๆ สะพานแรกที่โปรดฯให้สร้างคือ สะพานเฉลิมศรี 42 และยังมีสะพานอื่นๆ เช่น สะพานเฉลิมท่า 44 สะพานเฉลิมโลก 55 เป็นต้น นับรวมแล้วทรงพระราชทานพระราชทรัพย์สร้างกว่าสิบสะพาน และจากความสวยงามของสะพานหินอ่อนประดับเหล็กหล่อคดควงโค้งประทีป อย่างงดงามนี้ ช่วยส่งเสริมแต่ละช่วงถนนของพระนครสง่างามยิ่งขึ้น เป็นการเปลี่ยนภาพลักษณ์ของกรุงรัตนโกสินทร์ จากชุมชนโบราณมาสู่ความเป็นเมืองสมัยใหม่ตามมาตรฐานของชาติตะวันตก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพ : 3.9 พิธีเปิด สะพานเฉลิมโลก 55

ที่มา : หม่อมราชวงศ์วิเศษ จักรพงษ์. สมุดภาพรัชกาลที่ 5. หน้า 115.

อาจกล่าวได้ว่าการจัดการคมนาคมทั้งทางน้ำและทางบกเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ที่เอื้ออำนวยให้การปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ การวางรากฐานที่ดี ทางด้านการคมนาคม ทำให้การพัฒนาประเทศทั้งทางด้านการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมใน รัชสมัย เป็นไปอย่างรวดเร็ว ความสะดวกในการติดต่อกันได้อย่างรวดเร็วผลักดันให้เกิดการพัฒนา ที่รวดเร็วกว่าในช่วงที่ผ่านมาอย่างเห็นได้ชัด โดยลักษณะประการสำคัญคือความถดถอยน้อยลง ของคลองและเรือ โดยมีความหลากหลายขนาดของถนนและรถเข้ามาแทนที่ โดยคลองสาย สุดท้ายที่ขุดขึ้นในกรุงเทพฯ ในสมัยรัตนโกสินทร์คือ คลองผดุงสิริ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุดขึ้นเมื่อ พ.ศ.2477 ซึ่งเป็นปีที่พระเจ้าบรม วงศ์เธอพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ นำรถยนต์เข้ามาเป็นคันแรก (ไม่นับ คันที่จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) นำเข้ามาเมื่อ พ.ศ.2443 แต่ใช้ขับไม่ได้และ แก๊ซไม่สำเร็จ) ปรากฏการณ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ จึงพิจารณาได้ว่าเป็นสมัยที่ถึงความสิ้นสุดของ คลองพร้อมกับการเริ่มต้นศักราชของรถยนต์ อันเป็นผลให้ถนนทวีจำนวนขึ้นเป็นลำดับ

พระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อ การสร้างงานสถาปัตยกรรมแห่งยุคสมัยเป็นอย่างยิ่ง ในช่วงแรกพระราชนิยมของพระองค์ท่านมี ที่มาจากการเสด็จประพาสสิงคโปร์ ปัตตานี และอินเดียในระหว่างปี พ.ศ.2413 และ พ.ศ.2414 ได้ทอดพระเนตรขนบธรรมเนียมและการบำรุงบ้านเมืองด้านต่างๆ เช่น เสด็จทอดพระเนตรโรง ทหารบก เรือรบ อุ้งเรือ ศาลชำระความ เรือนจำ โรงพยาบาล โรงเรียน อาคารไปรษณีย์ สถานี

โทรเลข พิพิธภัณฑสถาน ห้างและตลาดขายของ ตลอดจนเส้นทางคมนาคม อันได้แก่ ถนนหนทางและทางรถไฟ เป็นต้น เมื่อเสด็จกลับมาแล้วโปรดเกล้าฯให้สร้างสิ่งก่อสร้างตามแบบที่ปรากฏในเมืองอาณานิคมตะวันตกเหล่านั้น ตั้งแต่สถาปัตยกรรมจนถึงการตกแต่งภายใน โปรดฯให้กันฉากในพระที่นั่งไพศาลทักษิณเป็นหนึ่งห้องพิเศษ จัดวางเฟอร์นิเจอร์แบบตะวันตกทั้งหมด อีกทั้งโปรดฯให้มีการเข้าเฝ้าด้วยเครื่องแต่งกายแบบฝรั่ง และร่วมเสวยด้วยวิธีการแบบฝรั่ง¹ นอกจากนี้ยังโปรดฯให้สร้างตึกใหญ่สำหรับใช้เป็นสโมสรของทหารมหาดเล็กตามแบบสโมสรของคอเคซัสที่เมืองปัดดาเวีย เรียกตามชื่อฝรั่งว่า หอคองคอเคซัส โปรดฯให้ตัดถนนริมกำแพงรอบพระนคร สร้างสวนสาธารณะ ทำเขื่อนอิฐ สร้างสะพานหกสำหรับให้รถข้ามคลองเหมือนที่เมืองปัดดาเวีย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความพอพระราชนุทัยต่อสิ่งที่พระองค์ท่านได้เสด็จทอดพระเนตร

วัตถุประสงค์ของการเสด็จประพาสต่างประเทศในช่วงต้นรัชกาล เป็นเรื่องของการเรียนรู้และสัมผัสความเจริญตามแบบชาติตะวันตกที่มีอิทธิพลสูงในภูมิภาค ซึ่งผลแห่งการเรียนรู้ดังกล่าวได้นำมาซึ่งพระราชดำริในการปฏิรูปประเทศขนานใหญ่ อย่างไรก็ตาม การเสด็จประพาสยุโรปในเวลาต่อมา ท่ามกลางสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศที่กำลังวิกฤตินั้น มีเหตุผลที่สำคัญกว่าการเรียนรู้ความเจริญสมัยใหม่ อันได้แก่การเจริญสัมพันธไมตรีกับชาติมหาอำนาจต่างๆ ซึ่งเป็นกุศโลบายสำคัญ เพื่อให้สยามเป็นที่รู้จักในสังคมยุโรป หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการแสวงหาการยอมรับจากมหาอำนาจตะวันตก โดยพยายามที่จะยกระดับสถานภาพของสยามให้เสมอประเทศตะวันตกเหล่านั้นให้ได้ ผลแห่งการเสด็จเยือนดังกล่าวได้ช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดทางการเมืองระหว่างไทยกับฝรั่งเศสลงได้ ในช่วงเวลาที่สำคัญ

ความเปลี่ยนแปลงภายในประเทศ ที่เกิดจากการนำแนวความคิดตะวันตกมาใช้ภายหลังการเสด็จประพาสสิงคโปร์ ปัดดาเวีย และอินเดีย เป็นการพลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์แห่งการปกครองเข้าสู่สมัยใหม่ โดยมีภาพของความสำเร็จที่ได้ทอดพระเนตรจากประเทศอาณานิคมเป็นแม่แบบ และเป็นอุดมคติอย่างใหม่ที่พระองค์ท่านต้องการให้เกิดขึ้นในสยาม ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงตั้งกรมทหารบกเมื่อ พ.ศ.2415 ตั้งหอรับฎากรพิพัฒน์จัดการเกี่ยวกับการเงินแผ่นดินในพ.ศ.2416 ตั้งกรมอุทกศาสตร์ซึ่งต่อมาคือกรมแผนที่ในพ.ศ.2416 ตั้งสภาการแผ่นดิน พ.ศ.2417 ตั้งศาลพิเศษ พ.ศ.2417 ตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเพื่อฝึกหัดทหารมหาดเล็ก พ.ศ.2424 ตั้งโรงเรียนท่าแผนที่ พ.ศ.2425 ตั้งกรมทศน้ำ พ.ศ.2425 และตั้งกรมไปรษณีย์โทรเลข พ.ศ.2426 เป็นต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ มุคติ พิพิธภัณฑสถาน, ช่วงฝรั่งในกรุงสยาม (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541) 258-260.

² สุเนตร ชุกินธรรานนท์, "การเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ.2440 : ความหมายเชิงสัญลักษณ์," เอกสารโครงการวิจัย "ยุโรปกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : โอกาส ความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลง" เล่ม 3 ยุโรป: การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย), หน้า 63-67.

พระราชนิยมในศิลปะแบบตะวันตกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงค้นได้จากการปรับปรุงประเพณีให้ทันสมัยตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และสิ่งที่เป็นประจักษ์พยานถึงพระราชนิยมดังกล่าวได้เป็นอย่างดี คือการสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทด้วยสถาปัตยกรรมแบบยุโรปและไทยที่ผสมผสานกันอย่างลงตัว โดยทรงว่าจ้างช่างชาวอังกฤษจากสิงคโปร์เข้ามาดำเนินการ นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯให้ตกแต่งภายในพระอุโบสถวัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามด้วยศิลปะกอทิก(Gothic) ซึ่งงานสถาปัตยกรรมจารีตทั้งสองดังกล่าวนี้ นับเป็นต้นเค้าแห่งพระราชนิยมตะวันตกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่นำไปสู่การสร้างวัดนิเวศธรรมประวัติด้วยสถาปัตยกรรมแบบกอทิก(Gothic) ดังนั้นเมื่อวิเคราะห์ตามประวัติศาสตร์ของเหตุการณ์แล้วจะพบว่า ทรงเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงจากงานสถาปัตยกรรมแบบจารีตประเพณีที่นำมาใช้ควบคู่กับสถาปัตยกรรมยุโรป ดังปรากฏในการสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทที่มีการใช้รูปทรงหลังคาทรงมณฑป เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดในเชิงอนุรักษ์ของสังคม และชนชั้นนำบางกลุ่ม โดยเฉพาะสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ที่กราบทูลให้คงความเป็นไทยตามคติสมมติเทวราชไว้ ในขณะที่องค์พระที่นั่งเป็นแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก เพื่อสื่อถึงความเจริญก้าวหน้าที่ทัดเทียมกับอารยประเทศ

พระราชนิยมที่เกิดจากการเสด็จประพาสบ้านเมืองใกล้เคียงและประเทศทางทวีปยุโรป เป็นปัจจัยสำคัญในการเกิดสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม ดังจะเห็นได้จากลายพระราชหัตถเลขาในระหว่างการเดินทางของพระองค์ท่าน สะท้อนให้เห็นว่าพระราชดำริและแนวความคิดที่เกิดขึ้นจากการเสด็จทอดพระเนตรบ้านเมืองเหล่านั้น ส่งผลต่อการปรับปรุงหลายสิ่งหลายอย่างในบ้านเมือง ในการปฏิรูปประเทศให้ประสบความสำเร็จ และสามารถทำให้ชนชาติตะวันตกยอมรับและเห็นความสำคัญของสยามได้เป็นอย่างดี โดยหนึ่งในนั้นก็คือความเปลี่ยนแปลงในเรื่องของงานสถาปัตยกรรม ที่ทรงนำสิ่งที่ทอดพระเนตรมาประยุกต์ใช้ นอกจากนี้ยังทรงเล็งเห็นว่าความเจริญทางวิชาการด้านต่างๆของตะวันตกจะเป็นประโยชน์แก่สยาม จึงโปรดเกล้าฯให้จ้างชาวตะวันตกมาทำราชการในราชสำนักจำนวนมาก ในจำนวนนี้ประกอบด้วย นายช่างวิศวกร สถาปนิก นักกฎหมาย นักพฤกษศาสตร์ ศิลปินและนักเขียน เป็นต้น โดยนายช่างชาวตะวันตกก็ได้รับการติดต่อว่าจ้าง ให้เข้ามาทำงานสถาปัตยกรรมตามพระราชประสงค์เพื่อพัฒนาบ้านเมืองสู่ความทันสมัย มีทั้งชาวอังกฤษ ชาวเยอรมัน และชาวอิตาลี ซึ่งมีผลงานปรากฏในรูปแบบสถาปัตยกรรมในราชสำนัก รวมไปถึงบ้านขุนนางผู้ใหญ่ และอาคารย่านการค้าต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงในเรื่องแบบแผนงานสถาปัตยกรรม มิได้เกิดขึ้นในทันที โดยประสบการณ์การเรียนรู้ของพระองค์เองจากการเสด็จประพาสเท่านั้น หากแต่มีที่มาจากกลุ่มขุนนางที่มีความคิดเช่นเดียวกับพระองค์เป็นส่วนสนับสนุนสำคัญ ที่ช่วยให้เกิดการยอมรับอย่างกว้างขวาง การที่กลุ่มขุนนางเหล่านี้จะรู้สึกชื่นชมในลักษณะความเป็นตะวันตกนั้น น่าจะเกิดจากการเจริญสัมพันธไมตรีที่ไทยกับชนชาติต่างๆ เช่น การส่งราชทูตไปแสดงความเป็นมิตรไมตรีที่ดีต่อกัน การแลกเปลี่ยนเครื่องราชบรรณาการที่เป็นผลงานอันวิจิตรของฝีมือช่างชั้นเลิศของแต่ละ

ประเทศ หรือแม้กระทั่งการที่ราชวงศ์ของประเทศตะวันตกเสด็จเยือนสยาม เช่น ดยุกแห่งเจนัว (Duke of Genoa) มาเยือนสยามเมื่อปี พ.ศ. 2424 และได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2424 หรือการที่มกุฎราชกุมารแห่งรัสเซียเสด็จเยือนสยามเมื่อปี พ.ศ. 2433 เป็นต้น สิ่งต่างๆเหล่านี้น่าจะมีส่วนสนับสนุนให้กลุ่มขุนนางเกิดความนิยมชมชอบในรูปแบบวิธีการทางการทูตอันละมุนละม่อม แม้จะไม่ได้มีรสนิยมแบบตะวันตกอยู่แต่เดิม และเมื่อประกอบกับการยอมรับของกลุ่มขุนนางหัวสมัยใหม่ รวมถึงพระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้รับการศึกษาคามแบบอย่างตะวันตก ก็ทำให้เกิดการผสมผสานแนวคิดและค่านิยม จนนำไปสู่การยอมรับในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกในเวลาต่อมา

เทคโนโลยีการก่อสร้างที่ก้าวหน้า

เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เข้ามาในสยามในสมัยรัชกาลที่รทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมเป็นอย่างมาก การแลกเปลี่ยนและการรับวิทยาการที่ก้าวหน้าในงานอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีที่มีผลต่องานสถาปัตยกรรมนั้น เกิดจากการติดต่อสัมพันธ์กับต่างประเทศ เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆที่สำคัญ เช่น วัสดุก่อสร้าง รูปแบบ และวิธีการก่อสร้าง มีการนำคอนกรีตเสริมเหล็กเข้ามาใช้ในราชอาณาจักรสยามประมาณปี พ.ศ.2443 โดยเฉพาะกับโครงการก่อสร้างที่สำคัญ เช่น พระรามราชนิเวศน์ ซึ่งใช้โครงสร้างอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กในส่วนที่เป็นฐานรากและเพดานโค้งทั้งหมด ทำให้สามารถคลุมพื้นที่หลังคาที่กว้างถึง 22 เมตรของวังบ้านปืนได้ และขณะเดียวกันก็สามารถสร้างฝัหลังคาที่มีความซับซ้อนได้โดยไม่รั่วซึม นอกจากนี้ยังมีพระที่นั่งอนันตสมาคม พระที่นั่งที่สร้างด้วยโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งหมด ซึ่งจะเห็นได้ว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มนำเทคโนโลยีการก่อสร้างที่ก้าวหน้าจากต่างประเทศในยุคนั้นเข้ามาใช้กับงานสถาปัตยกรรมสำคัญๆแล้ว ซึ่งในอดีตวิธีการก่อสร้างของไทยยังเป็นแบบเดิม เช่น ใช้วิธีขัดและถือปูน ซึ่งคล้ายกับการก่อสร้างแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก ตัวอาคาร โครงสร้างเป็นผนังรับน้ำหนัก เช่น ในการสร้างวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม หรือฐานรากแผ่ทำด้วยท่อนซุงมัดเรียงกัน เป็นเพอร์ริเฟอรัลเสาทั้งอาคารโดยไม่มีเสาเข็ม เช่น วังบูรพาภิรมย์ เป็นต้น

การมีเทคโนโลยีใหม่ๆ จึงทำให้ลดข้อจำกัดในการก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมต่าง ๆ อันมีผลให้สถาปนิกสามารถสร้างสรรค์รูปแบบอาคารแบบแปลกใหม่ได้มากกว่าวัสดุแบบโบราณ เช่น การใช้เหล็กหล่อทำเป็นลวดลายต่างๆประดับสะพาน หรือราวบันไดเวียนแบบตะวันตกที่นิยมประดับด้วยเหล็กหล่อ ซึ่งจะเห็นได้จากพระที่นั่งและพระตำหนักต่างๆ การใช้โครงสร้างเหล็กทำเพดานโค้งประทุน ทั้งแบบครึ่งวงกลมและแบนแบน ซึ่งนิยมเขียนสีประดับบนเพดานด้วย ดังนั้นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ไหลเข้ามาสู่สังคมสยาม จึงเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ช่วยส่งให้เกิดงานสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกขึ้นเป็นจำนวนมากในช่วงระยะเวลาดังกล่าว

บทที่ 4

งานสถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

งานสถาปัตยกรรมเปรียบเสมือนกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคแต่ละสมัย การเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมที่สำคัญที่สุดช่วงหนึ่งเกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของประเทศให้ทันสมัยเพื่อให้รอดพ้นจากการยึดครองของชาติตะวันตกที่กำลังขยายอำนาจเข้ามาสู่ทวีปเอเชีย โดยเฉพาะในดินแดนรอบอาณาจักรสยาม พระองค์ทรงตระหนักดีถึงพระราชภาระอันใหญ่หลวงในการนำบ้านเมืองให้รอดพ้นจากอาณานิคมตะวันตก โดยใช้เวลาในการปรับโครงสร้างภายในประเทศควบคู่ไปกับการศึกษาศิลปวิทยาการและสภาพสังคมของบ้านเมืองใกล้เคียงรวมทั้งประเทศตะวันตก เพื่อนำมาปรับใช้กับสังคมสยาม การติดต่อกับต่างประเทศรวมถึงการเสด็จเยือนประเทศเพื่อนบ้าน เป็นโอกาสอันดีที่พระองค์จะได้ทอดพระเนตรเห็นความเจริญของบ้านเมืองที่อยู่ในอาณานิคมของชนชาติตะวันตกเหล่านั้น ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ที่พลิกโฉมไปสู่ความทันสมัยโดยผสมผสานลักษณะดั้งเดิมของไทยเข้ากับแบบแผนตะวันตก ทั้งนี้เพื่อสกัดกั้นอิทธิพลทางการเมืองของชาติตะวันตกที่มุ่งล่าอาณานิคมเป็นสำคัญ รูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นภาพสะท้อนของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีมากมายทั้งที่เป็นพระราชวัง คำหนัก อาคารทางศาสนา รวมไปถึงอาคารของเอกชน การเปลี่ยนแปลงเพื่อความทันสมัยโดยอิงจากประเทศตะวันตกในรัชสมัยของพระองค์ส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะงานสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น แตกต่างจากสมัยรัตนโกสินทร์อย่างเห็นได้ชัด

สถาปัตยกรรมทางศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 5

ประเทศไทยเป็นชาติที่มีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติมาช้านาน รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนาของไทย จึงนับเป็นแหล่งกำเนิดงานศิลปกรรมไทย ที่สามารถแสดงให้เห็นถึงแนวความคิด ความเชื่อ และความศรัทธาของชนในชาติ ที่อยู่เบื้องหลังการสร้างงานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นพิจารณาจากรูปทรงและการวางผังอาคาร ตลอดจนองค์ประกอบต่างๆอันได้แก่ ชุ่มประตุนหน้าต่าง บัวหัวเสา หน้บัน และเครื่องถ้วยของต่าง ๆ เป็นต้น

นับตั้งแต่อดีต พระมหากษัตริย์ไทยทรงใส่พระทัยทำนุบำรุงศาสนกิจอย่างต่อเนื่อง มีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามที่ชำรุดทรุดโทรม การสังคายนาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และการสร้างวัดประจำรัชกาล ซึ่งถือเป็นสถาปัตยกรรมแบบจารีตที่สำคัญและมีความหมายต่อการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาทุกยุคทุกสมัย บ่งบอกถึงทัศนคติ และ

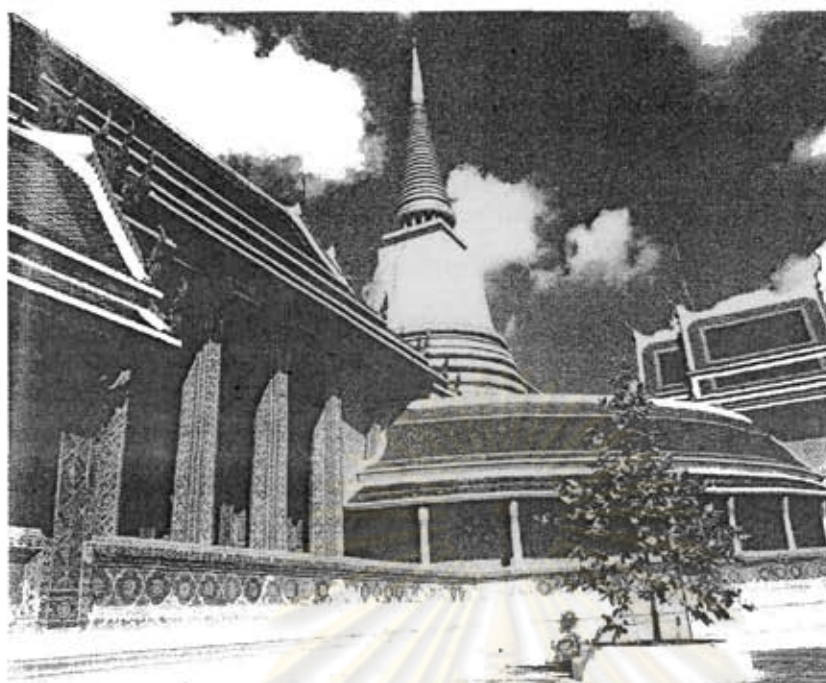
แนวความคิดทางการออกแบบ ที่สัมพันธ์กับสภาพสังคมเศรษฐกิจและการเมืองของสมัยนั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมไทยยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีความเชื่อที่สัมพันธ์กับแนวคิดแบบไครภูมิ ที่เชื่อว่าองค์พระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นเทพที่อวตารมาปกครอง ดังนั้นการสร้างงานสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาจึงคล้อยตามคติไครภูมิทั้งสิ้น รูปแบบศิลปกรรมหรือองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมจึงมักจะแปรเปลี่ยนไปตามครรลองของสังคมและความนิยมในแต่ละยุคสมัย

อย่างไรก็ตามงานวิจัยชิ้นนี้ มุ่งที่จะศึกษาให้เข้าใจลักษณะงานสถาปัตยกรรมในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ในแง่มุมของรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากภายนอกซึ่งให้ความสำคัญกับชาติตะวันตกเป็นหลัก รวมถึงอิทธิพลจากภายในที่มีพื้นฐานมาจากแนวความคิดและความเชื่อทางพุทธศาสนา เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสัมฤทธิ์ผลในการออกแบบงานสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่า ดังนั้นการพิจารณาจะขมวดเรื่องให้ง่ายในแง่มุมการวิเคราะห์ คิวการพิจารณาภาพรวมของงานสถาปัตยกรรมทางศาสนา และความโดดเด่นของผลงานสถาปัตยกรรมนั้น ๆ เป็นสำคัญ

แม้ว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงสร้างวัดใหม่เพียง 2 วัด คือ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ที่เป็นวัดประจำรัชกาลตามธรรมเนียมแต่โบราณกาล และวัดเทพศิรินทราวาส ที่ทรงสร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายแด่สมเด็จพระบรมราชชนนี แต่ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ ที่ชำรุดทรุดโทรมด้วย พระอารามหลวง 2 แห่งในพระนครที่ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์จนเหมือนเป็นการสร้างใหม่ ได้แก่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามและวัดราชาธิวาส สำหรับพระอารามนอกเขตพระนครที่แสดงถึงพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้แก่ วัดนิเวศธรรมประวัติ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดปรมัยยิกาวาส และวัดอัมพวงคันนimitr เกาะสีชัง เป็นต้น

งานสถาปัตยกรรมในระหว่างปี พ.ศ. 2411-2432	งานสถาปัตยกรรมในระหว่างปี พ.ศ. 2432-2453
วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม พ.ศ. 2412	วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พ.ศ. 2442
วัดศรีสุวิงสาราม พ.ศ. 2414	วัดราชาธิวาสราชวรวิหาร พ.ศ. 2451
วัดปรมัยยิกาวาสวรวิหาร พ.ศ. 2417	
วัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร พ.ศ. 2419	
วัดนิเวศธรรมประวัติราชวรวิหาร พ.ศ. 2419	
วัดอัมพวงคันนimitr พ.ศ. 2431-2432	

ตาราง 4.1 แสดงปี พ.ศ. ที่ได้มีการสร้างงานสถาปัตยกรรมประเภทวัด

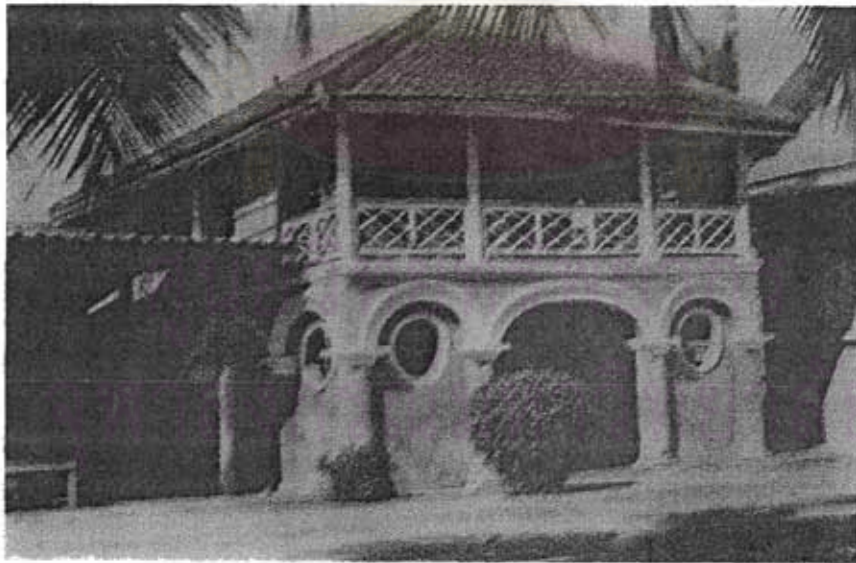

ภาพที่ 4.1 วัดราชบทิสสถิตมหาสีมาราม
ที่มา : อบต. นวโกบูล, วัดในกรุงเทพฯ-ธนบุรี, หน้า 45.

วัดราชบทิสสถิตมหาสีมารามเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดราชวรวิหาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2412 เพื่อเป็นพระอารามประจำรัชกาล โดยมีพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ และเจ้าพระยาธรรมธาดาธิเบศ เป็นผู้อำนวยการสร้างตามลำดับ โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้นำเอาหลักเกณฑ์การสร้างวัดโบราณมาใช้ในการออกแบบ คือ สถาปนาพระมหาเจดีย์เป็นหลัก ล้อมด้วยระเบียง พระอุโบสถ พระวิหาร และวิหารทิศโดยรอบ ภายในพระอุโบสถตกแต่งด้วยศิลปะแบบกอธิก (Gothic) สวยงามด้วยเสาที่ตกแต่งแบบกรีกโรมันอย่างวิจิตรบรรจง และเพิ่มความสวยงามยิ่งขึ้นด้วยการประดับโคมระย้า ผนังด้านนอกพระอุโบสถ พระวิหาร และระเบียง ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบจากประเทศจีน บานประตูพระอุโบสถประดับลายมุกรูปเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ออกแบบโดย หม่อมเจ้าประวิศ ชุมสาย และจุดที่โดดเด่นทางสถาปัตยกรรมของวัดนี้ก็คือการทำลวดลายหน้าบันที่แกะสลักเป็นรูปจุลมงกุฎอยู่บนพานแว่นฟ้า และลายประตูพระอุโบสถเป็นรูปเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ลักษณะโครงสร้างอาคารเป็นระบบ เสา คานที่มีผนังรับน้ำหนัก โดยน้ำหนักทั้งหมดถ่ายลงสู่ฐานรากที่น่าจะใช้เทคนิคการทำรากฐานอาคารด้วยการใช้โอง์ไทรหรือคุ่มวางซ้อนกันเป็นชั้น เช่นเดียวกับวัดราชประดิษฐ์

หากพิจารณารูปลักษณะภายนอกจะพบว่าวัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามเป็นวัดประจำรัชกาลที่ทรงแบบจารีตประเพณีไว้ได้อย่างครบถ้วน ในขณะที่ภายในพระอุโบสถได้รับการประดับตกแต่งอย่างงดงามด้วยสถาปัตยกรรมแบบกอธิค (Gothic) ที่เน้นความโอ่อ่าอลังการด้วยเสากลมแบบกรีกโรมัน ถ้าพิจารณาจากช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์และบริบททางสังคมในขณะนั้น เป็นช่วงต้นรัชกาลที่มหาอำนาจชาติตะวันตกได้รุกรานประเทศเพื่อนบ้านสยาม จนกลายเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกแทบทั้งสิ้น สยามเองก็ต้องพยายามป้องกันตนเองทุกวิถีทาง และภาพความศิวิไลซ์ของตะวันตกที่สยามได้รับรู้ในช่วงนั้นทำให้ผู้นำไทยเริ่มปรับเปลี่ยนทัศนคติจากความนิยมจีนที่มีตั้งแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หันมามองชาติตะวันตกด้วยทัศนคติที่ดีขึ้น ซึ่งความนิยมตะวันตกเช่นนี้สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีประจักษ์พยานสำคัญคือการสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลต่างๆ เพื่อเสริมเกียรติยศ ซึ่งได้นำมาเป็นลายขนบนานประศูพระอุโบสถแห่งนี้ด้วย นอกจากนี้ยังมีสุสานหลวง คลองคูเมืองเดิมซึ่งเคยเรียกกันว่าคลองหลอด ที่มีซุ้มบรรจู่พระศรีรังคารของพระบรมวงศานุวงศ์เป็นแบบสถาปัตยกรรมรูปทรงนารานิกทั้งศิลปะไทยและศิลปะยุโรปอยู่ในบริเวณเดียวกันแบ่งออกเป็น 4 ส่วน มีชื่อคล้องจองกันว่าสุนันทนุสาวรีย์-รังสิวัดนา-เสวภาประดิษฐาน-สุขุมาลัยนฤมิต ซึ่งจัดสร้างไว้อย่างเป็นระเบียบ ประกอบด้วยภูมิทัศน์และไม้ใหญ่น้อยนานาพรรณ มีบรรยากาศสงบสมเป็นสุสาน เป็นประจักษ์พยานสนับสนุนอีกด้วย

วัดศรีสุริยวงศ์ จังหวัดราชบุรี

ภาพที่ 4.2 วัดศรีสุริยวงศ์ จ. ราชบุรี

ที่มา : น. ปาณนี้ , แบบแผนบ้านเรือนในสยาม . หน้า 112.

วัดศรีสุริยวงศ์เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ที่สร้างโดยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชศรีสุริยวงศ์ เมื่อปีพ.ศ.2414 ลักษณะเด่นของวัดแห่งนี้คือที่หน้าบันปูนปั้นรูปคราประจำพระองค์ในสมเด็จพระนเรศวรมหาราชสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ประกอบด้วยลายช้างสามเศียร เหนือช้างเป็นพานแก้ว ซึ่งมีรัศมีเปล่งรอบทิศ ทางด้านซ้ายและขวาเป็นฉัตร 9 ชั้น ทั้งหมดตั้งอยู่บนแท่น

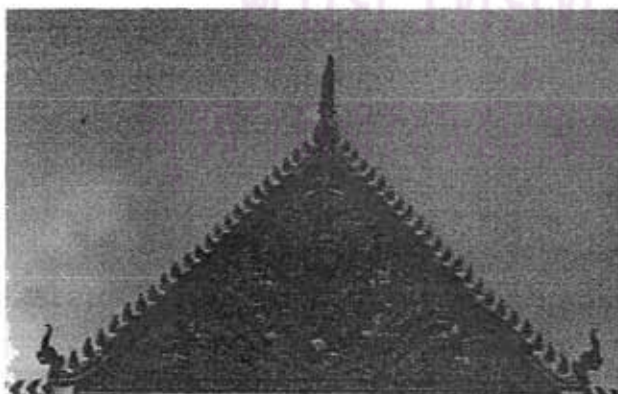
อาคารพระอุโบสถมีเสาพาไลโดยรอบ เสากลมฉาบปูนเรียบมีหัวเสาแบบไอโอเนียนตามลักษณะสถาปัตยกรรมยุโรป ชูมหน้าค่างทำเป็นลักษณะเลียนแบบรูปทรงจั่วของสถาปัตยกรรมแบบยุโรป มิได้ทำเป็นกรอบหน้าค่างที่มีเสาและฐานชุกข์อย่างแบบประเพณี มีเพียงปูนปั้นที่ทำเป็นคิ้วบัวทางด้านบนหน้าค่างเท่านั้น ส่วนการตกแต่งประดับประดา ใช้นวลลายของคิ้วบัวตามอย่างสถาปัตยกรรมของยุโรป ที่มีขนาดเล็กใหญ่ซ้อนล้นกันเพื่อทำให้เกิดมิติของแสงเงา สะท้อนถึงอิทธิพลตะวันตกที่มีต่อสถาปัตยกรรมประเพณีได้เป็นอย่างดี

วัดปรมัยยิกาวาสวิหาร จังหวัดนนทบุรี

วัดปรมัยยิกาวาส เดิมชื่อวัดปากอ่าว ตั้งอยู่ที่ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ เพื่อพระราชทานเป็นเกียรติยศและเป็นพระกุศลแด่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาสุรารัตนราชประยูร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมสมเด็จพระสุรารัตนราชประยูร ในรัชกาลที่ 5)

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นอยู่ที่การประดับประดาส่วนต่างๆ เช่นการประดับฐานคราพระเกี้ยวบนหน้าบันพระอุโบสถ และภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พระอุโบสถซึ่งวาดโดยหม่อมเจ้าประวิศ ชุมสาย นายช่างฝีมือชั้นครู ในสมัยนั้น เป็นลวดลายไทยที่ผสมผสานเทคนิคแบบตะวันตก ทำให้เห็นมิติลึกเข้าไป ด้านหน้าของพระประธานเป็นภาพมารผจญ ด้านหลังพระประธานเป็นภาพไตรภูมิ โทนสีโดยรวมของภาพเป็นสีค้ำเข้มที่เน้นความสำคัญของบุคคลให้โดดเด่นจากพื้นหลังด้วยสีอ่อน

วัดเทพศิรินทราวาส

ภาพที่ : 4.3 หน้าบัน วัดเทพศิรินทราวาส
ที่มา : นรว. แห่งน้อย สักดิ์ศรี, นรดก
สถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ : สำนักพระราช
เลขที่ : กรุงเทพฯ , 2536, หน้า 108

วัดเทพศิรินทราวาสเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้สร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายสมเด็จพระบรมราชชนนี โดยมีพระบรมราชโองการให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนเจริญผลภูกวสวัตดีเป็นแม่กองอำนวยการสร้าง องค์ประกอบที่มีลักษณะเด่นคือน้ำบันของพระอุโบสถมีตราประจำพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นประธาน นอกจากนี้ยังมีพลับพลาหน้าพระเมรุ (จิคาธาราน) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเป็นที่ตั้งพระศพพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอศริยาภรณ์ เมื่อ พ.ศ.2437 ต่อมาโปรดฯ ให้ใช้เป็นพลับพลาที่ประทับเมื่อเสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานเพลิง จึงเรียกว่าพลับพลาอศริยาภรณ์ นับแต่นั้นมา

วัดอัมฤกษ์นิมิตร

วัดอัมฤกษ์นิมิตร เกาสีซัง เป็นวัดที่มีการวางผังพระอุโบสถเป็นวงกลมแห่งแรก ตามแบบอาคารทางศาสนาของตะวันตก โดยผสมผสานพระอุโบสถกับพระเจดีย์ทรงจกลมอยู่ในรูปทรงเดียวกัน ภายในเจดีย์จึงใช้ประ โยชน์เป็นพระอุโบสถ ได้มีช่องหน้าต่างรอบพระอุโบสถ และมีกำแพงแก้วเป็นวงกลมล้อมตามผังอาคาร ทางเดินภายในเป็นที่ว่างวงกลมที่ต่อเนื่องกันมีโครงสร้างเพดานเป็นหลังคาโค้ง ภายในเป็นหินอ่อนสลับลักษณะศิลปะสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา मुख ด้านหน้าพระอุโบสถมีช่องประตูโค้งแหลม มีกระจกสี (Stained Glass) แบบศิลปะกอทิก (Gothic) ประดับอยู่ด้านบน

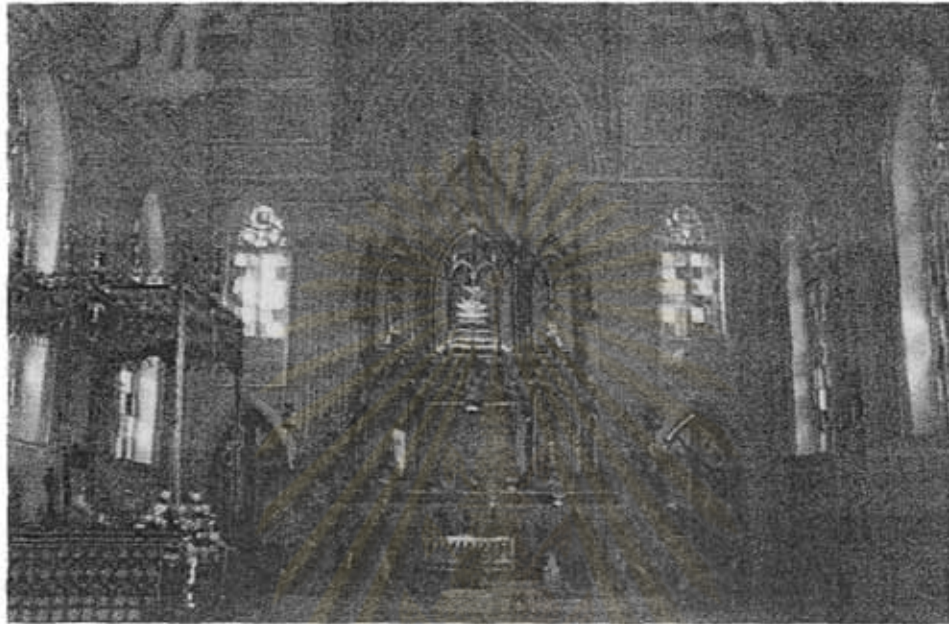
วัดราชาธิวาส

วัดราชาธิวาส เดิมชื่อวัดสมอรายสันนิษฐานว่าสร้างมาแต่ครั้งกรุงละโว้หรือก่อนกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีและเป็นวัดอริยวาสิวัดแรกที่ก่อกำเนิดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายใพระอุโบสถ วัดราชาธิวาส เป็นผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาดำรงราชานุวงศ์ในราวปี พ.ศ. 2451 เป็นการนำรูปแบบของศิลปะขอมมาประยุกต์ใช้กับอาคารแบบประเพณีได้อย่างลงตัว พระอุโบสถวัดราชาธิวาสจึงมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมขอมและไทย พระองค์ทรงออกแบบจิตรกรรมฝาผนังด้านในพระอุโบสถ โดยมอบให้จิตรกรชาวอิตาลี นายคาร์โล ริโกรี (Carlo Rigoli) เป็นผู้วาด เนื้อหาโดยรวมเป็นเรื่องพระเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์ ด้านหลังพระประธานเป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับเหนือเมฆกำลังตอบปัญหาพระสารีบุตรและพระประยูรญาติที่เข้าเฝ้า มีการ ใช้สีตามแบบศิลปะตะวันตกคือมีการให้แสงและเงาและมีระยะใกล้ไกล โดยยังคงลักษณะและองค์ประกอบที่สำคัญตามลักษณะไทย เช่นการแต่งกายของบุคคลต่างๆ

ลักษณะเด่นที่บ่งบอกว่าเป็นงานที่สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็คือ เครื่องหมายประจำรัชกาลที่เป็นตราจุลมงกุฎหรือตราพระเกี้ยว ที่ประดับบนหน้าบันด้านหน้าของ

ศาลาการเปรียญ ในขณะที่ด้านหลังเป็นคราวชิราวุธซึ่งเป็นเครื่องหมายประจำรัชกาลที่ 6 ภายในศาลาการเปรียญมีพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสนซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานมาให้ประดิษฐาน ณ ที่นี้

วัดนิเวศธรรมประวัติ อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ :4.4 ภายในวัดนิเวศธรรมประวัติ อ. บางปะอิน จ. พระนครศรีอยุธยา
ที่มา : มรว. แฉ่งน้อย สักคีศรี. มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์. สำนักพระราช
เลขที่การ : กรุงเทพฯ. 2536. หน้า 111.

วัดนิเวศธรรมประวัติ เป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดราชวรวิหาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2419 เพื่อเป็นที่บำเพ็ญพระราชกุศล ในยามเสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่พระราชวังบางปะอิน โดยโปรดให้ขุดสระถมดินสร้างพระอุโบสถและเสนาสนะต่างๆ ตามอย่างของสถาปัตยกรรมแบบยุโรปทั้งหมด สถาปนิกชาวอิตาเลียนชื่อนายโจอาคิโน กรัชชี (Gioachino Grassi) เป็นผู้ออกแบบ การก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2421 รูปทรงอาคารเป็นสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบกอธิก (Gothic) ที่นิยมใช้ในการสร้างโบสถ์ของคริสต์ศาสนา ลักษณะที่เด่นชัดเป็นรูปทรงหลังคาทรงจั่วสามเหลี่ยม มีหลังคา Domer ด้านข้างเป็นผังรูปกากบาท ด้านหลังของอาคารเป็นหอรระฆังที่มีรูปทรงของหลังคาเป็นทรงแหลมสูง มีพระบรมสาทิสลักษณ์ของรัชกาลที่ 5 ทำด้วยกระเบื้องสีอยู่ในกรอบโค้งแหลม ประดิษฐานอยู่เหนือหน้าบัน ประตูทางเข้าพระอุโบสถ เหนือขอบคิ้วของช่องกระเบื้องมีการประดับด้วยตราพระเกี้ยวทอง ภายใน

พระอุโบสถ ตกแต่งแบบสถาปัตยกรรมกอทิก (Gothic) ที่มีหอร่องมีนาฬิกาอยู่ด้านบนซึ่งขึ้นได้ โดยใช้นันไคเวียน พระประธานอยู่ที่แท่นฐานชุกชี

สำหรับโครงสร้างอาคารยังคงเป็นระบบผนังรับน้ำหนักแบบไทย แต่มีการทำปีกกำแพงที่ ด้านนอกของผนังทุกๆช่วงตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมกอทิก (Gothic) โครงสร้างหลังคาที่เป็น แบบ Timber Roof ที่ไม่มีการทำช่อแบบไทยประเพณี แต่มีช่อขนาดสั้นยื่นออกจากหัวเสาอิงโดยมี ค้ำยันด้านล่างช่วยในการรับและถ่ายน้ำหนัก อย่างไรก็ตามภายใต้ภาพรวมขององค์ประกอบแบบ กอทิก (Gothic) ยังมีการแทรกผสมไว้ซึ่งรูปแบบการตกแต่งแบบโร โคโก (Rococo) อยู่ด้วย

ช่วงเวลาดังกล่าว แม้ว่าจะมีงานสถาปัตยกรรมของศาสนาคริสต์ในรูปแบบตะวันตกซึ่ง เกิดขึ้นจากการเผยแพร่ศาสนาในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก แต่การก่อสร้างพระอุโบสถและกุฏิ สงฆ์วัดนิเวศธรรมประวัติด้วยรูปแบบผสมผสานศิลปะตะวันตกนั้น มีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างออกไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯทรงมีพระราชศรัทธาสั่งสร้างสถาปัตยกรรมทางศาสนาขึ้น โดยทรง มีพระราชดำรัสประกาศพระราชทานพื้นที่และพระอารามเป็นสังฆิควัดฤๅคอนหนึ่งว่า

“...แล้วให้จ้างมหาช่างชาวประเทศตะวันตก กะสร้างแผนที่ทำตามแบบอย่างข้างตะวันตก ทุกสิ่ง ซึ่งให้คิดสร้างแบบโดยแบบอย่างของช่างต่างประเทศนี้ ด้วยมีความประสงค์จะบูชา พระพุทธศาสนาด้วยของแปลกประหลาด และเพื่อให้อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงชมเล่นเห็นของ แปลกยังไม่เคยมีในพระอารามอื่น และเป็นของมั่นคงถาวรสมควรเป็นพระอารามหลวงในหัวเมือง ไซ้จะเลื่อนไซ้ในลัทธิศาสนาอื่น นอกจากพุทธศาสนาห้ามมิได้...”¹

นอกจากนี้ยังมีพระราชดำริถึงรูปแบบพระอุโบสถวัดนิเวศธรรมประวัติไว้ด้วยว่า

“...การสร้างวัดในพระพุทธศาสนาไม่มีข้อบังคับ ว่าจะต้องสร้างเป็นรูปร่างอย่างไร... ทรงดูไปมาการสร้างวัดว่าเหมือนเก็บดอกไม้บูชาพระ ถึงจะเป็นดอกไม้หลายอย่างต่างพรรณ ถ้า ถวายโดยเจตนาบูชาพระแล้วก็บูชาพระอยู่นั่นเอง...”

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ตลภมาเขตฤพระราชวังมณเฑียรและวัดนิเวศธรรมประวัติ (กรุงเทพฯ: มุคภิวัตน์มณีเจ้า กรมพระธาดำรงราชฤๅภาพและ หมาย้อมเจ้าจงจิตรถนอม ดิศกุล พระจิต และกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2537), หน้า 143.

โบสถ์วัดแม่พระลูกประคำ (กาลหว่าร์)

ภาพที่ : 4.5 โบสถ์วัดแม่พระลูกประคำ (กาลหว่าร์)

ที่มา : วีระพันธุ์ จินวัตร ,มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย .

หน้า 80.

โบสถ์วัดแม่พระลูกประคำ(กาลหว่าร์) เป็นงานสถาปัตยกรรมแบบกอธิกรีไววัล (Gothic Revival) หรือเรียกกันว่าเป็นสมัยแห่งการฟื้นฟูสถาปัตยกรรมกอธิก ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 สถาปนิกได้หวนกลับมาชื่นชมงานกอธิก (Gothic) อีกครั้งในทวีปยุโรป

วัดแม่พระลูกประคำ(กาลหว่าร์) เป็นวัดเก่าแก่ของชาวคริสตังโปรตุเกส ก่อตั้งขึ้นโดยบาทหลวงและชาวโปรตุเกสกลุ่มหนึ่งที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา โบสถ์หลังปัจจุบันนี้สร้างขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2434-2440 แทนหลังเดิมที่ชำรุดทรุดโทรมมาก นับเป็นโบสถ์หลังที่ 3 ของวัดแห่งนี้ ผังอาคารเป็นรูปไม้กางเขนที่หันหน้าสู่ม้าน้ำเจ้าพระยา ด้านหน้าเป็นหอร่องสูงที่มีหลังคาเป็นยอดแหลมประดับไม้กางเขนบนยอด ซุ้มทางเข้าเป็นซุ้มโค้งแหลมรับหน้าจั่วทรงสูงแบบกอธิก (Gothic) ผังอาคารเป็นเรื่องราวในพระคัมภีร์ประดับตกแต่งด้วยกระจกสีอย่างงดงาม

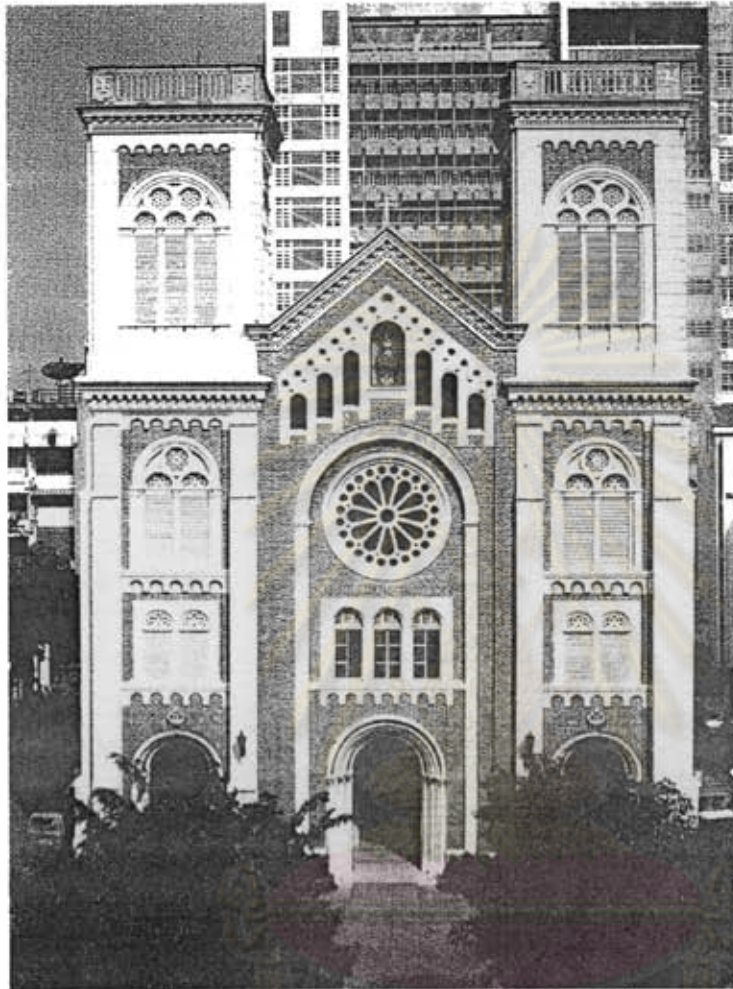
โบสถ์พระคริสตฤทัย อำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี

โบสถ์พระคริสตฤทัยเป็นสถาปัตยกรรมแบบกอธิก (Gothic) ก่อสร้างในปี พ.ศ.2423-2446 โดยบาทหลวงการ์โลเปรดี พระสงฆ์มิชชันนารีชาวฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาดูแลกลุ่มคริสต์ที่วัดเพลงแห่งนี้เมื่อปี พ.ศ. 2422 จนกระทั่งถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2461

โครงสร้างอาคารเป็นแบบผนังรับน้ำหนัก (Wall Bearing) ถ้ำน้ำหนักลงสู่เสาไม้ซุง ๗ ต้น เป็นโลหะทำเป็นสวดคาบูน พื้นภายในปูกระเบื้องสวดสายโบราณสวยงามมาก ผนังก่ออิฐฉาบปูน ด้านซ้ายและขวาประดับด้วยกระจกสีซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับคริสตประวัติ และยังมีภาพเขียนสีน้ำมันประกอบกับรูปปั้นพระเยซู ด้านขวามือมีรูปปฏิญาณที่คอกอยู่ในไฟชำระหรือคนบาป ส่วนด้านซ้ายมือมีรูปเทวดา

และคนที่กระทำความดี ซึ่งวาดโดยบาทหลวงวิตราโน แห่งคณะซาเลเซียนซึ่งเคยมาประจำที่วัด
เพลงแห่งนี้

อาสนวิหารอัสสัมชัญ

ภาพที่ : 4.6 อาสนวิหารอัสสัมชัญ

ที่มา : วีระพันธุ์ ชินวัตร. มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย .หน้า 143.

อาสนวิหารอัสสัมชัญสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2452 โดยสถาปนิกชาวฝรั่งเศส รูปแบบสถาปัตยกรรมภายนอกเป็นกอธิกรีไววัล (Gothic Revival) ภายในตกแต่งด้วยองค์ประกอบคลาสสิก ฝ้าอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าวางตามแนวตะวันออก-ตะวันตก ภายในโบสถ์เพดานโค้งครึ่งวงกลมตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมในยุคโรมัน ประดับด้วยลวดลายดาวรองรับด้วยทิวเสากลม ตกแต่งผนังด้วยจิตรกรรมปูนเปียก (Fresco)

สถาปัตยกรรมราชสำนัก

โดยทั่วไปการสร้างพระราชวังถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติกันมาแต่ครั้งสมัยอยุธยา ว่าเป็นทั้งที่ประทับและที่ออกว่าราชการงานเมืองที่ดำเนินสืบต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ พระราชวังและวังในสมัยรัชกาลที่ 1-3 ส่วนใหญ่จึงเป็นทั้งที่ประทับและสถานที่ออกว่าราชการด้วย จากการพิจารณาตำแหน่งของพระราชวังและวังที่ประทับ ของพระบรมวงศ์และพระราชโอรสจะเห็นได้ว่าเป็นการวางตำแหน่งวังตามจุดยุทธศาสตร์เพื่อรักษาพระนคร และเป็นการจัดระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินให้เป็นระบบรองรับแผนการขยายตัวของพระนคร

สมัยรัชกาลที่ 4 การแผ่ขยายอิทธิพลของชนชาติตะวันตกเริ่มเข้ามามากขึ้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงภัยคุกคามของชาติตะวันตกเป็นอย่างดี จึงทรงมีพระราชดำริเรื่องของการสร้างวังในแง่ของการเป็นเครื่องแสดงออกถึงความมีอารยธรรม การสร้างวังเริ่มมีความหมายที่แตกต่างจากรัชกาลก่อน กล่าวคือไม่ได้มีวัตถุประสงค์ในการใช้เป็นที่ประทับ บริหารราชการแผ่นดิน และการป้องกันพระนครทางอากาศเท่านั้น แต่แฝงความหมายในเชิงสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นชาติตะวันตกเห็นถึงอารยธรรมของสยามที่เจริญก้าวหน้าทันสมัยเสมอด้วยชนชาติตะวันตก ดังเช่น พระที่นั่งอภิเนาวนิเวศน์ ที่ทรงสร้างในรูปแบบตะวันตก รวมถึงการสร้างวังเป็นที่ประทับระแวกเขตพระนครเช่น พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น

พระอภิเนาวนิเวศน์

ภาพที่ : 1.7 พระอภิเนาวนิเวศน์

ที่มา : ศาสตราจารย์หม่อมราชวงศ์ถนัดถนี ตักศิณี .มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ .หน้า 188.

เมื่อปี พ.ศ.2395 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯให้สร้างพระราชมณเฑียรขึ้นใหม่หมู่หนึ่ง ชื่อ พระอภิเนาวนิเวศน์ ด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก และมีการผสมผสานอิทธิพลไทยและจีนเข้าด้วยกันกับสถาปัตยกรรมรูปแบบตะวันตก โดยโปรดฯให้สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) เป็นแม่กอง ครั้นพอลงมือสร้างไปได้ไม่นานสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯก็เสด็จสวรรคต จึงโปรดฯให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นแม่กอง และกรมขุนราชสีหวิกรม เจ้ากรมช่างสิบหมู่ เป็นนายช่างสร้างต่อมาจนสำเร็จในปี พ.ศ.2400 กระแสพระราชดำริที่ทรงสร้างพระอภิเนาวนิเวศน์ มีปรากฏในประกาศเทวคาในงานพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร

“...อนึ่งในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ได้มีทางพระราชไมตรีด้วยพระมหากษัตริย์ใหญ่ ๆ ในแผ่นดินยุโรปและทวีปอเมริกา ล้วนบรรดาซึ่งเป็นประเทศไม่ต้องขึ้นแก่เมืองอื่นเมืองใดหลายพระนคร มีสิ่งของเครื่องมั่งคั่งราชบรรณาการเข้ามาถวาย เจริญทางพระราชไมตรีส่วนดี ๆ หลายอย่าง ต่าง ๆ ของเจ้าพวกนี้จะทรงพระราชศรัทธาถวายบูชาพระรัตนตรัยในพระอารามหลวงเสียก็หาควรไม่ เพราะเหตุที่เข้ามาเข้ามาของเครื่องราชบรรณาการเหล่านั้นยังคงเก็บไว้เป็นที่ระลึกอย่างช่างโบราณก็ดูจะพาลขัดพระเนตร เป็นที่อึดอัดของแขกเมืองที่มาแต่ประเทศยุโรปจะพึงว่าได้ ว่าของสำหรับใช้อย่างอื่นเอามาใช้อย่างไป เพราะฉะนั้น จึงโปรดฯให้ช่างสร้างพระอภิเนาวนิเวศน์ โดยแบบอย่างท่วงทีละม้ายกับราชนิเวศน์ ซึ่งมีในมหานครเข้ายุโรปปฏิพัทธ์ เพื่อจะท่วงทีกับสิ่งเครื่องประดับประดาที่ได้มาแต่ยุโรปมหานครต่าง ๆ ไว้สำหรับแขกเมือง และระลึกถึงทางพระราชไมตรีด้วยพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ในยุโรปปฏิพัทธ์ เพราะทอดพระเนตรเห็นของราชบรรณาการพิเศษที่กล่าวมานี้ อยู่เนื่อง ๆ นั้น...”

หากพิจารณาในด้านของประโยชน์ใช้สอยแล้ว พระที่นั่งอภิเนาวนิเวศน์ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตกทั้งทางด้านรูปแบบและการใช้พื้นที่ เป็นการผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกและตะวันออก จากการวิเคราะห์ด้วยภาพถ่ายของหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ โดยศาสตราจารย์ ม.ร.ว.เน่งน้อย สักคีศรี ปรากฏว่าพระอภิเนาวนิเวศน์มีลักษณะส่วนใหญ่เป็นแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกตั้งแต่ส่วนฐานถึงหลังคา แต่มีบางส่วนตกแต่งเป็นแบบไทยปนจีน ได้แก่ ลักษณะรูปของหลังคา ซึ่งเป็นแบบหน้าจั่วไม่มีไครา อันเป็นลักษณะงานสถาปัตยกรรมแบบจีนที่นิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งวัสดุผนังหลังคาซึ่งยังคงใช้กระเบื้องแบบจีนและมีปูนปั้นครอบค่อระหว่างกระเบื้อง ซึ่งเป็นวิธินุ่งกระเบื้องแบบจีน นอกจากนี้ยังมีการยกสันทองหลังคานั้นสูงกว่าปกติ และเขียนลายแบบจีน หรือประดับกระเบื้องบนสันของหลังคานี้ด้วยส่วนที่มีลักษณะเป็นแบบสถาปัตยกรรมไทยคือการตกแต่งซุ้มพระทวารและพระบัญชร ในพระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งเป็นท้องพระโรงที่สำคัญของหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ ซึ่งเป็นซุ้มแบบไทยแต่ผู้กลายเป็นแบบตะวันตก

¹กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารฉบับที่ 25 (พระนคร : กรมศิลปากร,ม.ป.ป.) หน้า 15.

ส่วนอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกที่เห็นได้เด่นชัด ก็การใช้หลังคาแบนเป็นส่วนหนึ่งของอาคาร และที่ขอบหลังคาแบนมีพนักกระเบื้องทำด้วยลูกทรงกระเบื้องเคลือบแบบลูกมะหวด นอกจากนั้นมีการใช้หอสูงบนคาตฟ้าจัดทำเป็นหอพระและหอพระบรมอิฐ ส่วนหลังคาของพระที่นั่งองค์ต่างๆ ไม่มีชายคายื่นเลยจากผนัง รวมทั้งที่พระทวารและพระบัญชากรก็ไม่มีชายคาปกคลุม พระบัญชากรบางแห่งใช้ลูกฟูกเป็นกระฉาก ส่วนการตกแต่งนั้นจะเห็นได้ว่าพระที่นั่งองค์ประธานใช้เสากลมคู่รับหลังคา ส่วนหันท้าทำเป็นรูปใบอะแคนทัส ผนังส่วนล่างตกแต่งปูนให้คล้ายกับก่อด้วยหินมีช่องเปิดแบบรูปโค้งครึ่งวงกลม ส่วนพนักกระเบื้องประดับด้วยลูกทรงกระเบื้องเคลือบแบบลูกมะหวดและมีกระถางตั้งบนหัวเสา ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้เป็นลักษณะที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกทั้งสิ้น

นอกจากพระอภิเนาวนิเวศน์แล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระนครคีรีขึ้นเป็นพระราชวังที่ประทับที่จังหวัดเพชรบุรี ความพิเศษของพระนครคีรี นอกจากการเป็นพระที่นั่งบนเขาแล้ว ยังถูกพูดถึงในเรื่องของลักษณะสถาปัตยกรรมที่เป็นแบบตะวันตกซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงช่วงเปลี่ยนผ่านจากแบบจารีตนิยมมาสู่แบบตะวันตกอย่างชัดเจน พระนครคีรีประกอบด้วย โรงม้า ศาลาลูกขุน ราชวัลลภาคาร หอจดหมายเหตุพิจัน พระที่นั่งปราโมทย์โอสวรรย์ พระที่นั่งราชธรรมสภา หอดูดาว และพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ ซึ่งนักวิชาการด้านสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่พิจารณาว่าพระนครคีรีแห่งนี้เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก (Neo-Classie) หากแต่ก็มีนักวิชาการประวัติศาสตร์ศิลปะสถาปัตยกรรมบางท่านวิเคราะห์ให้ความเห็นที่แตกต่างว่าน่าจะเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบอาณานิคม (Colonial Style) มากกว่า เนื่องจากเป็นงานที่มีความหลากหลายอันเกิดจากการนำเอาสถาปัตยกรรมของประเทศแม่ไปปรับเข้าสู่รูปแบบที่เหมาะสมกับดินแดนอาณานิคม โดยที่ยังคงมีกลิ่นอายของอิทธิพลคลาสสิกอยู่ และด้วยนายช่างผู้ออกแบบพระราชวังแห่งนี้ในขณะนั้นก็คือ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ซึ่งเคยเดินทางไปดูความเจริญของประเทศใกล้เคียงเช่น ปีนังและ สิงคโปร์มาก่อน โดยที่ประเทศเหล่านั้นอยู่ในอาณานิคมของอังกฤษและดัตช์ นอกจากนี้การที่พวกมิชชันนารีได้เข้ามาเผยแผ่ศาสนาในช่วงแรก ก็ได้นำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมแบบอาณานิคม (Colonial Style) นี้เข้ามาในดินแดนสยามด้วย แม้ว่าสยามจะไม่เคยเป็นดินแดนในอาณานิคมของชาติใด แต่ก็มีได้ปิดกั้นรูปแบบสถาปัตยกรรมดังกล่าว จึงน่าจะเป็นที่มาของงานสถาปัตยกรรมแบบอาณานิคม (Colonial Style) ในสยามดังที่เห็นอยู่ที่พระนครคีรีแห่งนี้ ลักษณะเด่นที่บ่งบอกว่าเป็นงานสถาปัตยกรรมแบบอาณานิคม (Colonial Style) ก็คือการใช้ช่องโค้งเรียงรายเป็นแถวต่อเนื่องกันไปโดยรอบ ทรงอาคารเตี้ย ใช้สาขขนาดใหญ และพบลวดลายปูนปั้นค่อนข้างน้อย

ในสมัยนี้ เจ้านายบางพระองค์และขุนนางผู้ใหญ่บางคน เริ่มทำเรือนที่พักอาศัยเป็นตึกอย่างฝรั่งขึ้นแล้ว ดังตัวอย่างเช่น พระตำหนักของสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงสร้างไว้ที่พระราชวังเดิม ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมบริพัตร ทรงเล่าไว้ว่า "... เก็บตึก ๒ ชั้น รูปสี่เหลี่ยม มีเฉลียงด้านหน้า และมีบันไดอยู่ข้างนอกชั้นที่เฉลียงนั้น ทำนองเดียวกับกับพระที่นั่งอิศรสรวานุสรณ์ในวังหน้า แต่ย่อมนกว่า พิธีกระทำเหมือนเรือนอเมริกัน ซึ่งได้มาจากมิชชันนารีมาทำ..."¹

อย่างไรก็ตามแม้วังที่เกิดขึ้นในสมัยนี้จะมีรูปแบบความแนวทางตะวันตก แต่ก็ยังไม่ใช้ลักษณะสถาปัตยกรรมตะวันตกที่แท้ จนมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระราชวังและวังจึงเริ่มมีรูปแบบที่ค่อนข้างไปทางอิทธิพลตะวันตกอย่างชัดเจน โดยมีลักษณะที่สำคัญและแตกต่างจากวังในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ คือ ตั้งแต่กระบวนการวางแผนไปจนถึงการจัดองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมการเปลี่ยนแปลงที่เห็น ได้ชัดนั้น ได้แก่การวางผังอาคาร โดยมีได้ยึดเอาแนวแม่น้ำเป็นเกณฑ์อีกต่อไป หากแต่ทรงมีพระราชดำริให้วังต่าง ๆ อยู่ในแนวถนน ซึ่งเป็นเรื่องใหม่ในสังคมสยาม ฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นวังที่พระราชทานพระบรมวงศ์ หรือพระราชทานพระราชโอรส ก็จะเป็นในลักษณะดังกล่าวแทบทั้งสิ้น นอกจากนี้พระองค์ยังได้วางแผนความคิดเกี่ยวกับการจัดสถานที่ทำงานและที่ประทับขึ้นใหม่ว่า ควรที่จะแยกสถานที่ทำงานและที่ประทับออกจากกัน โดยการสร้างวังก็คือการสร้างที่ประทับเป็นการเฉพาะ ส่วนสถานที่ตั้งก็มีพระราชประสงค์จะให้ตั้งอยู่ในบริเวณอันกว้างขวาง มีธรรมชาติอันสงบสวยงาม โดยเจ้าของวังมีสิทธิ์ในการครอบครองอย่างสมบูรณ์มิใช่บ้านกลางอีกต่อไป ด้วยเหตุนี้จึงโปรดเกล้าฯ ให้ใช้เงินจากพระคลังข้างที่ซึ่งเป็นเงินที่ถูกจัดสรรไว้กับพระมหากษัตริย์ได้ใช้ส่วนพระองค์ แยกต่างหากจากเงินของพระคลังมหาสมบัติ พระราชวังที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นมีดังต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ตำรวรเชษฐบุตร, สมเด็จพระบรมวงศ์, สถาบันสมเด็จฯ ชาติที่ 46 (พระชนมพรรษา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาถนอมบริพัตร, ๒๕๒๑, ๖๓ หน้า 55.

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ภาพที่ : 4.8- 4.9 พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ที่มา : กองโบราณคดี , สำนักกรุงรัตนโกสินทร์ , หน้า 28.

ภาพที่ : 1.10 ภาพถ่ายเส้นพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ภายหลังจากที่เสด็จประพาสดูความเจริญของประเทศเพื่อนบ้าน เช่น สิงคโปร์ พม่า และ อินเดีย ซึ่งเป็นเมืองในอาณานิคมของตะวันตกในช่วงปี พ.ศ. 2413-2414 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทขึ้น เพื่อเป็นท้องพระโรงออกว่าราชการ ในปีพ.ศ. 2418 และเตรียมไว้ฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 100 ปี ในปี พ.ศ. 2425 โดยมีนายจอห์น คลูนิก (John Clunice) สถาปนิกชาวอังกฤษจากสิงคโปร์ซึ่งเข้ามารับราชการในกรมยุทธนาธิการ ค่อมข้ามาอยู่ในกรมโยธาธิการเป็นผู้ออกแบบก่อสร้าง มีนายเฮนรี คลูนิก ไรส เป็นนายช่างผู้ช่วย เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ทั้วม บุนนาค) เป็นแม่กอง พระยาเวียงในนฤบาล เป็นผู้กำกับดูแลการทุกอย่าง และพระประดิษฐการภักดี เป็นผู้ตรวจกำกับบัญชี โดยมีรูปแบบเป็นอาคารสถาปัตยกรรมแบบฟื้นฟูศิลปปะวัติชาสมัยวิกตอเรีย (Victorian Renaissance Architecture) แต่ส่วนหลังคาเป็นสถาปัตยกรรมไทยทรงมณฑปซึ่งการคัดเลือกรูปแบบเพื่อสร้างพระที่นั่งองค์นี้ได้ขออนุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

“...ระหว่างสองมหาอำนาจอังกฤษและฝรั่งเศส เราจะไม่ลืมบาดแผลที่ชาวฝรั่งเศสอุกอาจมายึดครองเขมรไปจากไทย (พ.ศ. 2410) และคงเป็นไม่ได้ที่จะให้เราไปรุดปรานและมีใจฝักใฝ่ข้างฝรั่งเศส ดังเช่นการกระทำของกษัตริย์เขมร

... ในขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษและสยามนั้นเป็นไปอย่างมีไมตรีจิต ตั้งแต่สมัยพระราชบิดา เป็นต้นมา หากจะสร้างพระมหาปราสาทองค์สำคัญตามอย่างพระราชวังในอังกฤษก็ไม่น่าจะมีข้อรังเกียจ

...อนึ่งเมื่อพิจารณาคุณค่าความเป็นปึกแผ่นของราชวงศ์อังกฤษแล้วจะเห็นว่าพระราชบิดาถวิลคอรียทรงครองราชย์อย่างยาวนานถึง ๖๓ ปี เต็มไปด้วยความร่มเย็นปราศจากการนองเลือดเมื่อเทียบกับระยะกึ่งศตวรรษช่วงเดียวกันในประเทศฝรั่งเศส มีการผลัดเปลี่ยนอำนาจกันเป็นว่าเล่นระหว่างกษัตริย์ ๑ พระองค์ จักรพรรดิ ๑ พระองค์ ...”¹

ดังนั้นพระองค์จึงเลือกใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมนี้ในการสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท แต่ขณะที่กำลังดำเนินการก่อสร้างอยู่ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ได้เข้าเฝ้ากราบบังคมทูลถวายความเห็นว่าจะไม่ควรสร้างเป็นรูปแบบตะวันตก ทำให้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมตั้งแต่ส่วนหลังคาให้เป็นแบบปราสาทคังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

“...การสร้างพระมหาปราสาทในเขตพระราชฐานเมื่อกาลก่อน ตามคติโบราณราชประเพณีนั้น นิยมสร้างหลังคาเป็นทรงมณฑปยอดแหลมเรียงรายต่อกัน 3 หลัง ดังเช่นสมัยอยุธยา มีพระวิหารสมเด็จพระสรรเพชญ์ปราสาทและพระสุริยาสน์อมรินทร์ ส่วนกรุงรัตนโกสินทร์เรามีพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานเทียบได้กับพระวิหารสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเทียบได้กับพระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์ ฉะนั้นจากทำเลที่ตั้งของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทอยู่กึ่งกลางระหว่างพระที่นั่งทั้งสองก็ย่อมเทียบได้กับพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท ฉะนั้นยอดบนของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทก็ควรมีความกลมกลืนสอดคล้องเป็นหนึ่งในเดียวกับพระที่นั่งองค์อื่น ๆ...”²

หากจะถือว่าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทเป็นจุดเปลี่ยนผ่านทางความคิดระหว่างคนรุ่นเก่าและใหม่ที่มองเห็นความหมายในงานทางสถาปัตยกรรมแบบจารีตแตกต่างกันก็น่าจะมีส่วนถูกไม่น้อย โดยรัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่าการสร้างภาพความศิวไลซ์อย่างตะวันตกโดยการก่อสร้างพระที่นั่งด้วยศิลปะแบบยุโรปนั้นจะเป็นการเฉลิมพระเกียรติของพระองค์ในระดับที่เท่าเทียมกับโลกตะวันตกได้ ขณะที่เหตุผลของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เป็นแนวคิดแบบอุดมคติทางสังคมที่ถือกันมาแต่โบราณกาลว่าการสร้างพระมหาปราสาทจะเป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระมหากษัตริย์ราชาธิราชเจ้า เพราะเป็นสิ่งที่ยาก จะต้องทรงไว้ซึ่งพระบุญญาธิการและมีพระบารมีแผ่ไพศาลจึงจะกระทำได้

¹ อังโณ กัญญา สุชกคะ, เข็มเวือน เข็มอติศ, กรุงเทพฯ: มัคชรรส, 2544, หน้า 83-84.

² อังโณ กัญญา สุชกคะ, เข็มเวือน เข็มอติศ, กรุงเทพฯ: มัคชรรส, 2544, หน้า 85.

³ หม่อมราชวงศ์แสงสุรีย์ กลาวัดย์, พระมหาปราสาท และพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง (พระนคร : สำนักพระราชวัง, 2514), หน้า 102.

อย่างไรก็ตามภายหลังจากเฉลิมฉลองพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทได้ไม่นาน อังกฤษก็เผยโฉมหน้าใหม่ที่แท้จริงออกมาด้วยการขอคาบสมุทรมลายูเพื่อแลกกับการส่งกำลังมาช่วยรบกับฝรั่งเศสที่มรุกรานอินโดจีนแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง จากความไม่จริงใจของอังกฤษในครั้งนั้น ส่งผลให้การสร้างสถาปัตยกรรมในช่วงเวลาต่อมาจึงโปรดฯ ให้สร้างด้วยรูปแบบนีโอเรอเนซองส์ (Neo-Renaissance) โดยเฉพาะเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงสร้างพระที่นั่งบรมพิมานหรือพระนามเดิมคือพระที่นั่งภานุมาศจำรูญเพื่อเป็นพระตำหนักต้อนรับพระบรมโอรสาธิราชในการเสด็จกลับจากการศึกษาที่ประเทศอังกฤษ และจากนั้นมาก็ไม่ปรากฏงานสถาปัตยกรรมแบบอังกฤษชิ้นอีกเลยในรัชสมัย

พระที่นั่งบรมพิมาน

ภาพที่ 4.11- 4.12 พระที่นั่งบรมพิมาน

ที่มา : กองโบราณคดี . สำนักกรุงรัตนโกสินทร์ .

หน้า 46-47.

พระที่นั่งบรมพิมาน เป็นพระที่นั่งในพระบรมมหาราชวัง ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อพระราชทานเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาจักรวโรดม กรมหลวงอินทราธิราชสยามมกุฎราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) พระที่นั่งบรมพิมาน สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2440 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2445 เป็นอาคาร 2 ชั้น ตามแบบสถาปัตยกรรมในยุครอเนซองส์ (Renaissance) มีการตกแต่งซุ้มพระทวารและพระบัญชรด้วยศิลปะแบบตะวันตก และมีการใช้ช่องโค้งครึ่งวงกลมกับช่องพระบัญชรบางส่วน และที่ระเบียงชั้นล่าง มีการใช้เสาอิงประกอบกับผนังอาคาร ผนังลูกกรง และระเบียงลูกแก้ว ซุ้มพระทวารและช่องพระบัญชรด้านหน้าบริเวณทางเข้า เน้นการตกแต่งด้วยปูนปั้นเป็นซุ้มโค้งและจั่วสามเหลี่ยม รวมทั้งตกแต่งส่วนหนึ่งของหลังคาด้วยปูนปั้นตามแบบศิลปะตะวันตก หลังคาแบบแมนชาร์ด มุงด้วยกระเบื้องหินชนวน

พระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

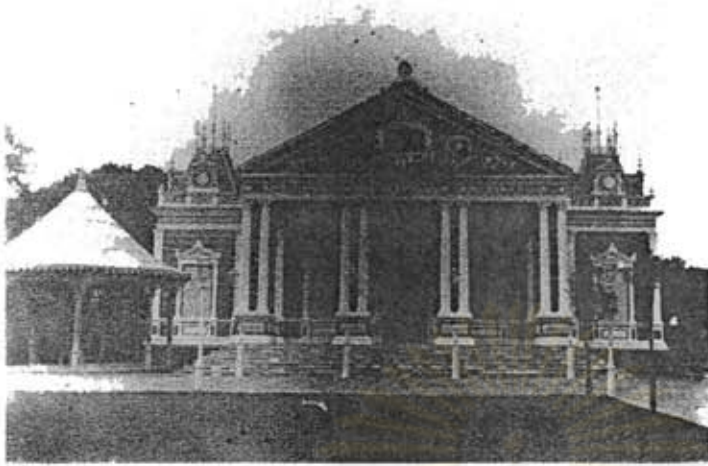

ภาพที่ 4.13 พระราชวังบางปะอิน จ.พระนครศรีอยุธยา
ที่มา : พัทธณี จันทรสชา, การอนุรักษ์พระราชวัง
มรดกสำคัญของชาติ, หน้า 19.

พระราชวังบางปะอินเป็นพระราชวังที่สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองแห่งกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 มีความสวยงามร่มรื่นเป็นที่สำราญพระราชหฤทัยของพระมหากษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงบูรณะฟื้นฟูต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า พระตำหนักที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างไว้มีความสงบร่มรื่น การไปมาสะดวก จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งและสิ่งก่อสร้างต่างๆขึ้นเพิ่มเติม เพื่อเป็นสถานที่สำหรับแปรพระราชฐานประทับแรม เช่น พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพย์อาสน์หรือปราสาทกลางน้ำ พระที่นั่งวโรภายพิมาน พระที่นั่งอุฑาธิมุกตถาน หอเหมมณเฑียรเทวราช พระที่นั่งเวหาศน์จันทร์ สภาคารราชประยูร หอวิจิตรทัศนากังนุปลาประพาส เป็นต้น โดยมีพระที่นั่งที่ยังคงสภาพเดิมที่สร้างในรัชสมัยดังกล่าว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระที่นั่งวโรภายพินาน

ภาพที่ 1.14 พระที่นั่งวโรภายพินาน

พระที่นั่งวโรภายพินานเป็นพระที่นั่งที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 และข้าราชการโทรมคาม กาลเวลา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้สร้างขึ้นใหม่เป็นอาคารแบบฝรั่ง ชั้นเดียว แล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2419 ใช้เป็นที่ประทับและเป็นท้องพระโรงสำหรับเสด็จออกในเวลา ที่เสด็จประพาสบางปะอิน ภายในประกอบด้วยห้องโถงรับรองและห้องทรงพระสำราญ ประดับ ภาพเขียนสีน้ำมัน ภาพพระราชพงศาวดารประกอบโคลงบรรยายภาพอันงดงามทรงคุณค่า เป็นภาพ เหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ไทย และต่างจากทิวทัศน์ไทยหลายเรื่อง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้วาดภาพเหล่านี้ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2430 ปัจจุบันพระที่นั่งองค์นี้ยังใช้เป็นที่ประทับเมื่อมีการเสด็จแปรพระราชฐาน ยังพระราชวังบางปะอิน

พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร

พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียรเป็นพระที่นั่งทำด้วยไม้รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก สูง 2 ชั้น แบบชาเลคซ์ของสวิสคือมีเฉลียงทั้งชั้นบนและชั้นล่าง ทาสีเขียวอ่อนและเขียวแก่สลับกันทั้งองค์ สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2422 ถือเป็นงานช่างที่ประณีตมากอีกแห่งหนึ่ง ภายในตกแต่งด้วยเครื่องเรือน แบบฝรั่งสมัยพระเจ้านโปเลียน ที่เป็นชุดเดรสเข้ากันหมดทั้งพระที่นั่ง ตามลักษณะของสถาปัตยกรรม แบบยุโรป แม่กองคุมงานก่อสร้างคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนครสวรรค์วรพินิต พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียรเป็น พระที่นั่งที่รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดปรานมาก เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานประทับปีละ 3 ครั้ง แต่เป็นที่น่า เสียดายที่เกิดเพลิงไหม้ในปี พ.ศ. 2481 ทำให้คงเหลือแต่เพียงท่อน้ำซึ่งเป็นท่อนคอนกรีตหล่อเชื่อมแบบสถาปัตยกรรม กอทิก (Gothic) ที่มีลักษณะคล้ายหอระฆังของยุโรป ในปี พ.ศ. 2531 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งขึ้นใหม่ ทาสีขาวสลับม่วงทองค้ำ และมีการดัดแปลงสร้างใหม่อีกครั้งในปี พ.ศ. 2538 จนมีรูปลักษณ์ตามที่ปรากฏในปัจจุบัน

พระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ

ภาพที่ : 4.15 พระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ
ที่มา : มรว. แฉ่งน้อย สักดิ์ศรี .มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตน โกสินทร์ .
สำนักพระราชเวชการ : กรุงเทพฯ . 2536, หน้า 227

พระที่นั่งเวหาศน์จำรูญหรือ เทียนเม่งเตี้ย ซึ่งแปลเป็นไทยว่า“พระที่นั่งฟ้าสว่าง” เป็นพระที่นั่งอีกองค์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯเสด็จประทับในช่วงฤดูหนาว เป็นงานสถาปัตยกรรมแบบจีนชั้นสูงที่งดงามมาก โปรดฯให้พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (เทียน โชติกเสถียร) และพระสวัสดิความดีฐ (พิทักษ์ โชติกสวัสดิ์) เจ้ากรมท่าซ้ายและนางงานเป็นหัวหน้าก่อสร้าง โดยส่งช่างฝีมือจากเมืองจีนมาก่อสร้าง พร้อมกับใช้เครื่องจำหลัก เครื่องเคลือบที่ทำมาจากเมืองจีนทั้งสิ้น เมื่อสร้างเสร็จแล้วมีการเฉลิมฉลองแบบจีนเมื่อวันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2432

พระที่นั่งเวหาศน์จำรูญเป็นเรือนไม้ 2 ชั้น มีห้องพระโรงอย่างธรรมเนียมจีน ภายในแบ่งเป็นห้องใหญ่น้อยจำนวนมาก ตกแต่งด้วยเครื่องเรือนและเครื่องประดับตามอย่างพระราชวังจีนแท้ทุกห้อง ทุกปีได้โปรดฯให้มีพระราชพิธีสังเวยพระป้า ซึ่งเป็นป้าพระนามควออักษรจีนบนแผ่นไม้ จันทน์ปิดทองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชินีนาถ

นอกจากพระที่นั่งแล้ว ภายในพระราชวังบางปะอินยังมีสิ่งปลูกสร้างอื่นๆที่น่าสนใจอีกเช่น สภาคารราชประยูรที่สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2422 มีลักษณะเป็นคิงฝรั่งสองชั้นแบบนีโอคลาสสิก (Neo-classic) ใช้เป็นที่ประทับของพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าและข้าราชการ มีส่วนประกอบที่สำคัญได้แก่ หอส่งกลองหรือที่เรียกว่าหอวิฆูรที่สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2424 เป็นหอคอยแบบยุโรป

ลักษณะเป็นทรงกลมสองชั้น ระหว่างชั้นมีระเบียงเดินได้โดยรอบ ถือได้ว่าหอคิวรุทศนาเป็นสถาปัตยกรรมหอคอยที่หาดูได้ยากในประเทศไทย

พระราชวังคูสิต

พระราชวังคูสิตเป็นพระราชวังที่สร้างอยู่นอกกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือของกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับแบบคาวาซากิ ซึ่งได้แนวคิดดังกล่าวมาจากการเสด็จประพาสยุโรปเมื่อปี พ.ศ. 2440 พระองค์ทรงมีพระราชดำริภายหลังจากที่เสด็จประพาสสวนและท้องสนามสามเสน ด้วยทรงเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่มีสภาพอากาศเย็นสบาย จึงโปรดฯ ให้ซื้อที่ระหว่างคลองผดุงกรุงเกษมจนถึงคลองสามเสน แล้วสร้างพลับพลาขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2442 เป็นที่เสด็จประทับแรมเพื่อสำราญพระอิริยาบถและพระราชทานนามว่า “สวนคูสิต” ต่อมาเมื่อทรงขยับพระนครไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จึงโปรดฯ ให้ตัดถนนสามเสน ถนนราชดำเนินใน ถนนราชดำเนินนอก ตามแบบฉบับที่ได้ทอดพระเนตรมาแล้วจากทวีปยุโรป แล้วโปรดฯ ให้สร้างที่ประทับถาวรขึ้น พร้อมกับจัดบริเวณรอบๆ พระราชวังคูสิตเป็นย่านพักอาศัย ที่ทันสมัยเทียบได้กับบ้านเมืองในยุโรป และเสด็จประทับที่พระราชวังแห่งนี้จนตลอดรัชกาล และเสด็จสวรรคตที่พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังคูสิต เมื่อปี พ.ศ. 2453

ลักษณะการจัดพื้นที่ของพระราชวังคูสิต สอดคล้องกับองค์ประกอบทางธรรมชาติโดยใช้ภูมิทัศน์เป็นเส้นแบ่ง มีการขุดคลองน้อยๆระหว่างพระราชฐานชั้นกลางและพระราชฐานชั้นนอก แม้จะมีการแบ่งเป็นเขตพระราชฐานชั้นนอก พระราชฐานชั้นกลาง และพระราชฐานชั้นใน เช่นเดียวกับแบบแผนของพระราชวังโดยทั่วไป แต่ลักษณะการวางผังก็มีเครื่องครัดเหมือนพระบรมมหาราชวังที่มีเขื่อนเพชรเป็นกำแพงแบ่งเขตอย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างถนนเชื่อมคอระหว่างพระบรมมหาราชวังและพระราชวังคูสิต จนเกิดถนนสายสำคัญขึ้นหลายสาย ได้แก่ ถนนสามเสน ถนนราชดำเนินนอก และถนนราชดำเนินใน โดยเฉพาะถนนราชดำเนินนั้น มีการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมอย่างถนนของเอลิเซที่กรุงปารีส นอกจากนี้ยังมีถนนรอบๆ พระราชวังคูสิตขึ้นอีกหลายสาย เช่น ถนนราชวิถี ถนนอุทงไถ่ ถนนอุทงนอก เป็นต้น ในระยะแรกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นวังสำหรับเสด็จประพาสและเป็นที่พักประทับแรมเป็นครั้งคราว เพื่อหนีความแออัดที่เป็นอยู่ในเขตพระราชวังชั้นในของพระบรมมหาราชวังเท่านั้น แต่ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระตำหนักที่ประทับที่มั่นคงแข็งแรงเป็นการถาวร มีท้องพระโรงสำหรับเสด็จออกขุนนางได้ เช่นเดียวกับพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยในพระบรมมหาราชวัง และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตำหนักพระราชทานพระมเหสีเทวี พระราชโอรสบางพระองค์ด้วย ที่ประทับถาวรองค์แรกที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นคือ พระที่นั่งวิมานเมฆ

พระที่นั่งวิมานเมฆ

ภาพที่ :4.16 พระที่นั่งวิมานเมฆ
ที่มา : มรว. แก่งน้อย สักดิ์ศรี . มรดกสถาปัตยกรรม
กรุงรัตนโกสินทร์ . สำนักการศิลปากร : กรุงเทพฯ .
2536. หน้า 37.

ภาพที่ :4.17 รัชกาลที่ 5 เสด็จฯพร้อม
พระสงฆ์ในวันเปิดพระที่นั่งวิมานเมฆ
ที่มา : มรว. นริศรา จักรหงส์ . สมุดภาพ
รัชกาลที่ 5 . วิวอร์ บุ๊คส์ : กรุงเทพฯ 2535 .
หน้า 155.

พระที่นั่งวิมานเมฆเป็นพระที่นั่งไม้สักทอง ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯให้หรือมาจากพระที่นั่ง “มณฑลรัตนโรจน์” บนเกาะสีชัง ซึ่งเป็นพระที่นั่งที่โปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2435 เพื่อเป็นที่ประทับแรม ณ จุฬาราชูราชฐาน แต่ยังไม่แล้วเสร็จ ก็เกิดวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 ที่ฝรั่งเศสยกพลมาปิดอ่าว ทำให้การก่อสร้างชะงักไป หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว พระองค์มิได้เสด็จประพาสเมืองชายทะเลตะวันออกอีกเลย จนกระทั่งเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2443 ที่พระองค์เสด็จประพาสเกาะสีชังและได้ทอดพระเนตรเห็นพระที่นั่งมณฑลรัตนโรจน์ จึงมีพระราชดำริว่า เกาะสีชังไม่ได้เป็นที่เสด็จประพาสบ่อยๆเหมือนเมื่อก่อน ควรที่จะมีพระที่นั่งองค์นี้ไปปลูกที่สวนดุสิต สำหรับใช้เป็นที่ประทับแรมได้ตามพระราชประสงค์ทุกเมื่อ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯให้ พระยาราชสงคราม (กร หงสกุล ครั้งยังเป็นพระราชโอรสาทพ) เป็นนางงานจัดการหรือพระที่นั่งมณฑลรัตนโรจน์จากเกาะสีชัง มาสร้างขึ้นในสวนดุสิตและพระราชทานนามใหม่ว่า พระที่นั่งวิมานเมฆ พระองค์เสด็จพระราชดำเนินวางศิลาฤกษ์ในวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2443

พระที่นั่งวิมานเมฆ ออกแบบโดยสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระเชษฐาธิราชวชิราวุฒิวังศ์ เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมวิกตอเรีย (Victorian) อาคารวางผังเป็นรูปตัวแอล สร้างด้วยไม้สักทองทั้งหลัง ประดับด้วยลวดลายไม้ฉลุที่เรียกกันว่า ลายขนมปังขิง พระที่นั่งวิมานเมฆดูคล้ายกับตั้งอยู่กลางเกาะมีน้ำล้อมรอบ เพราะอยู่ท่ามกลางคลองที่โปรดเกล้าฯให้ขุดขึ้น ตัวอาคารมีสองชั้นยกพื้นสูง ลักษณะเป็นสองปีกคั่นฉากกัน แต่บริเวณที่ประทับสร้างเป็น 3 ชั้น รูปทรงแปดเหลี่ยม ชั้น 3 ที่ทำเป็นหลังคา

รูปแปลเหลี่ยมประกอบด้วยห้องพระบรรทม ห้องแต่งพระองค์ ห้องทรงพระอักษร และห้องสรง ทุกห้องเปิดถึงกันได้ ฝาผนังไม่ติดเพดานเพื่อให้อากาศถ่ายเทได้คล่อง ชั้นที่อยู่ติดดินก่ออิฐถือปูน ส่วนที่อยู่เหนือขึ้นไปจากนั้นเป็นเรือนไม้ มีห้องทั้งหมด 31 ห้อง ลักษณะเป็นห้องชุดมีประตูติดต่อกัน แต่ละห้องมีบันไดขึ้นลงระหว่างชั้นไม่ปะปนกัน

ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์เน่งน้อย ศักดิ์ศรี อธิบายรูปแบบสถาปัตยกรรมพระที่นั่งองค์นี้ไว้ในหนังสือ “มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์” ว่า “ลักษณะเด่นของพระที่นั่งองค์นี้คือ เป็นพระที่นั่งไม้สักทองหลังเดียวที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย การประดับไม้ฉลุลายที่ชายคา มีบันไดเวียนทำด้วยไม้สักทั้ง โครงสร้างและตัวบันได อีกทั้งมีขนาดใหญ่กว่าบันไดเวียนที่สร้างในรัชกาลนี้โดยทั่วไป ซึ่งบันไดเวียนนี้เป็นลักษณะเด่นประจำรัชกาลก็ว่าได้” เมื่อพระที่นั่งวิมานเมฆสร้างแล้วเสร็จ ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการเฉลิมพระที่นั่งเมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ.2444 โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีมนต์พระสงฆ์ 25 รูป มาเจริญพระพุทธมนต์ รุ่งขึ้นพระสงฆ์คณะนี้เข้ารับพระราชทานดิน แล้วพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินนำพระสงฆ์ที่ถวายมพระที่นั่งจนทั่วด้วยพระองค์เอง¹

พระที่นั่งอภิเศกคฤสถิต

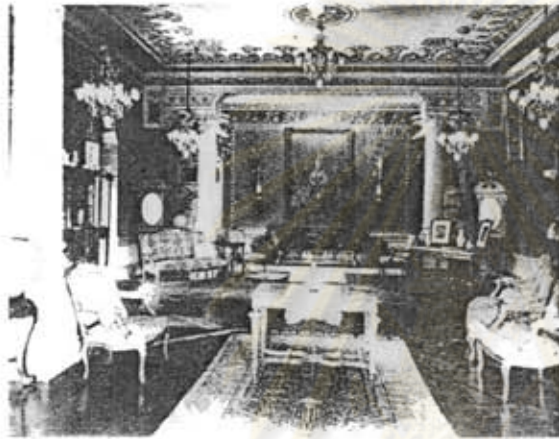
ภาพที่ 4.18 พระที่นั่งอภิเศกคฤสถิต

พระที่นั่งอภิเศกคฤสถิตเป็นท้องพระโรงสำหรับพระราชวังสวนดุสิต ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับการสร้างพระที่นั่งวิมานเมฆ โดยสร้างเป็นพระที่นั่งไม้ชั้นเดียว แบบสถาปัตยกรรมตะวันตก ที่ได้รับอิทธิพลของศิลปะอิสลาม พระที่นั่งอภิเศกคฤสถิตเริ่มสร้างในปี พ.ศ. 2446 มาแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2447 มีความโดดเด่นที่ลวดลายประดับประดาเป็นลายไม้ปักฉลุและกรุด้วยกระเบื้องเขียนสี มีลวดลายปูนปั้นที่หน้าบัน

¹ เอกสารคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี, สถาปัตยกรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 183.

ผู้ออกแบบเป็นสถาปนิกชาวอิตาลีคนเมืองตูรินที่ชื่อ อันนิบาล รีกอตตี (Annibale Rigiotti) ซึ่งไปร่ำเรียนวิชาช่างมาจากครูก็ อันเป็นถิ่นกำเนิดงานสถาปัตยกรรมอิสลามในยุคสมัยของอาณาจักรออตโตมันอันยิ่งใหญ่ งานทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏอยู่ ณ พระที่นั่งองค์นี้ จึงมีอิทธิพลของงานสถาปัตยกรรมอิสลามที่มีลวดลายอันอ่อนช้อย เหตุผลหนึ่งที่ริกอตตีได้ถวายความเห็นแก่พระพุทธเจ้าหลวง ถึงการสร้างพระที่นั่งให้เป็นไปตามแนวทางที่เขาหลงใหลนั้น ก็เพราะสยามประเทศเป็นเมืองร้อน ควรที่จะได้สร้างอาคารที่เน้นเจาะช่องลมได้หลังคาให้ระบายอากาศ ด้วยการทำเป็นลายไม้ฉลุแบบแขกมัวร์เพื่อให้ลมโกรกง่ายขึ้น

พระที่นั่งอัมพรสถาน

ภาพที่ 4.19 พระที่นั่งอัมพรสถาน

พระที่นั่งอัมพรสถานสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2445 แล้วเสร็จในปี พ.ศ.2449 สวงามตามลักษณะสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบบารอกและการเขียนสีปูนแห้ง ส่วนลวดลายการตกแต่งนั้นเป็นลวดลายแบบอิตาลีและสายอิสลามผสมผสานกัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่สำราญพระราชอิริยาบถ แต่เมื่อมีการเฉลิมพระที่นั่งแล้ว พระองค์ได้เสด็จประทับที่พระที่นั่งองค์นี้บ่อยครั้ง จนกลายเป็นที่ประทับถาวรและเสด็จสวรรคตที่นี่ ในปี พ.ศ.2453

พระที่นั่งอัมพรสถาน เป็นพระที่นั่งก่ออิฐถือปูนตามรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก สูง 3 ชั้น ศาสตราจารย์หม่อมราชวงศ์แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี อริยาบถึงพระที่นั่งอัมพรสถานไว้ในหนังสือ “มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์” ว่า “สันนิษฐานว่า ออกแบบโดยช่างชาวเยอรมันชื่อ นาย ซี ชันเดรสกี (C. Sandreczki) ซึ่งรับราชการในกระทรวงโยธาธิการ ต่อมาเมื่อมีการก่อสร้างพระราชวังดุสิต นายชันเดรสกีได้รับหน้าที่เป็นสถาปนิกประจำ รับผิดชอบการออกแบบก่อสร้างพระราชวังดุสิตจนการก่อสร้างแล้วเสร็จ พระที่นั่งองค์นี้แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ พระที่นั่งอุดรภาค

และพระที่นั่งอัมพรสถาน เชื่อมต่อกันด้วยสะพานทั้งชั้นล่างและชั้นบน ลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมแบบบารอก (Baroque) เส้นสายอ่อนไหว ทั้งในผังพื้นและรูปด้าน จุดเด่นของพระที่นั่งองค์นี้ มีทั้งรูปทรงภายนอกที่งดงามด้วยการตกแต่งลวดลายบัวต่างๆและการเขียนสีปูนแห้งที่ภายในพระที่นั่ง - โดยช่างชาวอิตาเลียนที่โปรดเกล้าฯให้จ้างเข้ามาโดยเฉพาะ” ซึ่งในหนังสือ *Italians at the Court of Siam* ได้กล่าวถึงชื่อและผลงานของจิตรกรผู้นี้ไว้ด้วย นั่นก็คือ นายเซซาร์ แฟร์โร (Ceasare Ferro) นอกจากนี้ เขายังได้ฝากฝีมือไว้ในท่าเรือรัฐบาล (บ้านนรสิงห์) ซึ่งสร้างขึ้น (ตามแบบฉบับของวัง Ca d' Oro ในนคร Venice) โดยสถาปนิกสามท่านคือ อันนิบาล วิก็อคติ มารีโอ ตามาญโญ และแอร์โคเล มันเฟรดี หรือ นายเอกฤทธิ หมั่นเพินดี ซึ่งสถาปนิกท่านหลังสุดท่านนี้ยังเป็นอาจารย์สอนวิชาการออกแบบและก่อสร้างเป็นเวลาถึง 8 ปีที่ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่างพ.ศ.2458-2486 โดยท่านได้เล่าให้ศิษย์ฟังถึงการเปลี่ยนชื่อสกุลว่าเป็นเพราะมีสำเนียงเลียนเสียงชื่อและนามสกุลเดิมและยังสามารถเซ็นชื่อในเอกสารต่าง ๆ ด้วยลายเซ็นเดิมที่ใช้ตลอดมาได้ และเหตุที่ออกแบบบ้านนรสิงห์เป็นแบบ Venetian Style ก็เพราะสร้างบนแปลงที่ดินซึ่งมีคลองเปรมประชากรมาบรรจบกับคลองผดุงกรุงเกษมในกรุงเทพฯ ซึ่งขณะนั้นได้รับฉายาว่าเป็นเวนิสตะวันออกเนื่องจากมีคลองอยู่เป็นจำนวนมาก

พระรามราชนิเวศน์หรือวังบ้านปืน

ภาพที่ 4.20 พระรามราชนิเวศน์หรือวังบ้านปืน

ที่มา : พิธี นิ จันทรสาขา . การอนุรักษณ์พระราชวัง วังมรดกสำคัญของชาติ . หน้า 1187.

พระรามราชนิเวศน์หรือวังบ้านปืน เป็นวังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับพักผ่อนพระราชอิริยาบถในระหว่างเสด็จประพาสจังหวัดเพชรบุรี เนื่องด้วยทรงโปรดอากาศที่จังหวัดเพชรบุรีมาก แต่พระนครคีรีซึ่งเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระบรมชนกนาถนั้น ไม่เหมาะแก่การเสด็จไปประทับในฤดูฝน เนื่องจากสร้างอยู่บนเขา จึงโปรดเกล้าฯให้

พระยาสุรินทรฤาชัย (เทียน บุณนาค) เจ้าเมืองเพชรบุรี เป็นผู้หาสถานที่ ให้พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารเรือเป็นแม่กองสำรวจ โดยเอนักเรียนนายเรือชั้นปีที่ 5 ประมาณ 10 คนไปรังวัดที่ดิน และให้นายคาร์ล คีอห์ริง (Karl Dohring) สถาปนิกชาวเยอรมันเป็นผู้ออกแบบเมื่อปี พ.ศ.2452 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินวางศิลาฤกษ์เมื่อปี พ.ศ.2453 ก่อนที่จะเสด็จสวรรคตไม่กี่เดือน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯให้สร้างต่อจนแล้วเสร็จ ซึ่งนับรวมเวลาก่อสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ.2453 จนถึงปีที่แล้วเสร็จ พ.ศ.2461 กินเวลา 8 ปี โดยนายคาร์ล คีอห์ริงควบคุมการก่อสร้างเองจนกระทั่งเขาดำเนินเดินทางกลับเยอรมันในปีพ.ศ.2456 จึงนับเป็นผลงานสถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

พระรามราชนิเวศน์เป็นสถาปัตยกรรมแบบจูกันสไตล์ (Jugendstil) หรืออาร์ตนูโวของเยอรมัน เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบใหม่ล่าสุดและก้าวหน้าที่สุดที่เกิดขึ้นประมาณปีพ.ศ.2439 ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวเยอรมันยังนิยมรูปแบบสถาปัตยกรรมคลาสสิก ที่เน้นความหรูหราโอ้อวด อลังการของอาคารแบบโบราณ อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากรูปทรงของวังบ้านปืนแล้ว จะพบว่าได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมโรมันเนสก์(Romanesque)ของเยอรมัน ในลักษณะเดียวกับกับโบสถ์ตระกูลโรนิชโรมันเนสก์โบราณที่สถาปนิกกลุ่มประวัติศาสตร์นิยมไม่ค่อยจะนำมาใช้ โดยมีการวางผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ที่ปลายด้านตะวันออกประกอบด้วยวงกลมสามวงเรียงกันเป็นรูปดอกจิก ซึ่งมีศัพท์เรียกเฉพาะว่า “ผังดอกจิกแบบโรนิชโรมันเนสก์” (Rhenish Romanesque Trefoil Plan) พร้อมด้วยกระเบื้องทางเดินล้อมด้านข้างอาคาร และมีจุดเด่นที่การออกแบบบันไดใหญ่ของวังเป็นบันไดแฝดรูปโค้งโค้งไปตามผนังโค้งรูปดอกจิก เพื่อให้สอดคล้องกับหลังคาทรงโดมขนาดมหึมา

นอกจากนี้ยังมีรูปทรงหลังคาและมุขอาคารที่สร้างสรรค์อย่างอิสระ ทำให้เกิดลักษณะสมมาตรแบบไม่สมดุลเท่ากันทั้งสองข้าง (Asymmetry) คือมีทั้งหลังคาปั้นหยาทรงแมนซาร์ด (Mansard) อันแสดงถึงอิทธิพลศิลปะบารอกของประเทศเยอรมันและหลังคารูปโดม เกิดความหลากหลายด้วยรูปทรงที่นำมาประกอบกัน ทำให้อาคารนี้เมื่อมองจากด้านหน้าดูสง่า หนักแน่น แต่เมื่อมองจากด้านอื่น ๆ กลับดูมีจังหวะเคลื่อนไหว ภายในพระราชวังมีการตกแต่งที่เน้นการใช้กระเบื้องเคลือบได้อย่างงดงามและมีสีสันสดใส โดยเฉพาะบันไดเวียนขนาดใหญ่เป็นกระเบื้องเคลือบสีเขียวสวยงาม มีกระเบื้องเป็นภาพต่างๆ ประดับตามช่องหน้าต่างและประตู พื้นปูด้วยหินอ่อนสลักรูป และเนื่องจากเป็นพระราชประสงค์ที่จะให้พระราชวังแห่งนี้เป็นพระราชวังสมัยใหม่แห่งศตวรรษที่ 20 ที่เรียกกันว่าแบบนวยุค (Modern Style) ในยุโรป ลักษณะอาคารจึงมีการผสมผสานทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบบารอกที่ดัดแปลงให้เรียบง่ายกับลวดลายในกรอบสี่เหลี่ยมแบบเรขาคณิตของจูกันสไตล์ พระรามราชนิเวศน์จึงมีลักษณะเด่นหลายประการ เช่น รูปแบบทางสถาปัตยกรรม การจัดรูปที่ว่างภายใน โดยมีการวางผังล้อมลานโล่ง การใช้วัสดุ

หลายชนิดตั้งแต่เหล็กหล่อจนถึงทองเหลืองและกระจกสี (Stained Glass) ตลอดจนการใช้เทคโนโลยีการก่อสร้างที่ล้ำยุคในรัชสมัย

พระที่นั่งอนันตสมาคม

ภาพที่ 4.21 พระที่นั่งอนันตสมาคม

ภาพที่ 4.22 ภาพลายเส้นพระที่นั่งอนันตสมาคม

พระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นพระที่นั่งหินอ่อน สูง 2 ชั้น หลังคาโดมมุงด้วยทองแดง รูปลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมตะวันตก สมัยยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาหรือเรอเนอซองซ์ (Renaissance) และยุคคลาสสิกใหม่ (Neo-classic) มีโดมใหญ่รูปครึ่งวงกลมอยู่ตรงกลาง และมีโดมบริวารอีก 6 โดม รวมเป็น 7 โดม การก่อสร้างหลังคาโดมนี้ใช้เทคนิคการก่อสร้างแบบคอนกรีตเสริมเหล็ก มุงด้วยแผ่นทองแดงและตะกั่วรวมค่าโดยตัดแผ่นทองแดงเป็นแผ่นเล็ก ๆ ลักษณะคล้ายแผ่นกระเบื้องหางมน มุงเรียงรายคกแต่งอย่างสวยงาม

พระที่นั่งองค์นี้ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของพระที่นั่งอัมพรสถาน โดยทรงพระราชดำริว่า “พระที่นั่งที่ได้สร้างไว้ไม่กว้างขวางพอแก่การพระราชพิธี และการที่ซึ่งเป็นพระราชประเพณีอันควรจะแยกมาทำในวังนี้ได้ จึงทรงพระราชดำริจะสร้างท้องพระโรงขึ้นใหม่แทนท้องพระโรงฝ่ายบูรพาทิศ ซึ่งมีนามปรากฏว่าพระที่นั่งอนันตสมาคมในพระบรมมหาราชวังนั้น ในเบื้องบูรพาทิศแห่งพระที่นั่งอัมพรสถาน และพระราชทานนามตามพระที่นั่งเดิมว่า พระที่นั่งอนันตสมาคม ให้คงนามซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระที่นั่งอันเป็นท้องพระโรงไว้แต่ก่อนนั้น”

การสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม ได้เริ่มปรับพื้นที่และทำฐานรากตั้งแต่ พ.ศ.2449 เมื่อการวางฐานรากเป็นที่เรียบร้อยมั่นคงแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงกำหนดการพระราชพิธีก่อสร้างพร้อมกับงานพระราชพิธีรัชมงคลกนิเชกสมโภชสิริราชสมบัติ ซึ่งพระองค์ได้เสด็จฯ เสด็จถวัลย์ราชสมบัติครบ 40 ปีใน พ.ศ.2451 (ร.ศ.127) โดยพระองค์ได้เสด็จฯวางศิลา

พระฤกษ์ เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ.2451 ทั้งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้นำกระแสพระบรมราชโองการในการสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม บรรจุไว้ในศิลาพระฤกษ์นั้นด้วย ปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 25 ร.ศ.127 การก่อสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมดำเนินการไปได้ไม่เท่าใด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงดำเนินการสืบต่อมาตามพระราชประสงค์ของพระบรมราชชนกนาถทุกประการ โดยใช้เวลาดำเนินการ 8 ปีจนเสร็จสมบูรณ์เป็นพระที่นั่งที่มีความอลังการวิจิตรประณีตเป็นอย่างยิ่ง ประวัติการก่อสร้างพระที่นั่งองค์นี้ มีบรรยายไว้ในหนังสือพระทวารห้องโถงก่อนจะถึงโคมทางทิศตะวันออกว่า

“การที่จะสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ เจ้าพระยาชมราช (ปั้น สุขุม) เป็นผู้อำนวยการสร้าง พระยาประชากรกิจวิจารณ์ (โอ อมาตยกุล) เป็นผู้ช่วยทำโดยฝีมือช่างชาวอิตาลี คือ นายซี. อาร์.เลกรี นายอี. ยีโกโล เป็นอินจิเนียร์ นายแอนดามาย นายเอริโกดี เป็นช่างแบบ” และนายคาร์โล ริโกลี กับศาสตราจารย์ กาลิเลโอ กินี โดยได้เริ่มสร้างแต่พุทธศักราช ๒๔๕๐ อันเป็นปีที่ ๔๐ ในรัชกาลของพระองค์ แล้วสำเร็จวิบุรณ์เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๘ อันเป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิราช พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี อธิบายถึงลักษณะสถาปัตยกรรมของพระที่นั่งอนันตสมาคมไว้ในหนังสือ “มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์”ว่า “เป็นพระที่นั่งแบบผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรม ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) และยุคนีโอคลาสสิก (Neo-Classical) ภายนอกประดับด้วยหินอ่อนจากเมืองคาร์รา ประเทศอิตาลี ภายในมีภาพเขียนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของพระบรมราชจักรีวงศ์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๖ ประดับอยู่บนส่วนโค้งของโคมกลาง จำนวน ๖ ภาพ ซึ่งเป็นฝีมือการเขียนของนายกาลิเลโอ กินี (Galileo Chini) และช่างคนอื่น ๆ ชาวอิตาลี”

แบบแปลนขององค์พระที่นั่งเป็นรูปโค้งครึ่งวงกลม วงกลมและวงรี ประกอบแปลนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีความยาวประมาณ 101 เมตร กว้างประมาณ 48 เมตร ความสูงจากพื้นดินถึงยอดโคมองค์กลางประมาณ 49 เมตร

ภายนอกขององค์พระที่นั่งเป็นผนังรีขเปิดประดับด้วยแผ่นหินอ่อนสีขาวทั้งหลัง ประกอบด้วยลวดลายบัว บัวหกดน้ำ โค้งช่องแสง เสกหินอ่อน คมข่มประคูดมภ์ต่างสลักนูนสูงรูปเทพเจ้าและพวงดอกไม้ ส่วนภายในสวสสงด้วยลวดลายปูนปั้นปิดทองที่บัวหัวเสาและบัวเชิงเพดาน โดยเสาภายในเป็นเสาหินอ่อนทั้งต้น มีทั้งเสาลอยตัวและเสาคิดผนัง

ส่วนที่น่าสนใจมากของพระที่นั่งอนันตสมาคม นอกจากรูปทรงทางสถาปัตยกรรมภายนอกแล้ว ภายในองค์พระที่นั่งก็มีความวิจิตรบรรจงด้วยลวดลายและการตกแต่งอันประณีต เพดานรูปโค้งของพระที่นั่ง มีการเดินลวดลายทอง และมีภาพเขียนแสดงเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์

และพระราชกรณียกิจสำคัญของพระมหากษัตริย์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 6 ที่มีการให้แสงและเงาแบบตะวันตก และใช้วิธีเขียนภาพขณะที่ปูนฉาบยังไม่แห้งอยู่ผสมกับการเขียนบนผนังปูนที่แห้งแล้ว ซึ่งเรียกว่า Real Fresco Technique และ Secco Technique โดยมีเนื้อหา ดังนี้

ภาพเขียนบนเพดานโดมทิศเหนือ เป็นภาพพระบรมรูปของรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จกลับจากราชการทัพเมืองเขมร มีเหล่าขุนนาง ข้าราชการบริวาร และประชาชนคอยรับเสด็จและอัญเชิญขึ้นเสวยราชสมบัติ

ภาพเขียนบนเพดานด้านใต้ของโดมทิศตะวันออก เป็นภาพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จเสียบพระนครทางสถลมารค ฉากหลังเป็นภาพพระปรารังค์วัดอรุณ

ภาพเขียนบนเพดานด้านเหนือของโดมทิศตะวันออก เป็นภาพการเสด็จเสียบพระนครทางชลมารคของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉากหลังเป็นภาพป้อมเสด็จด้สกร เจดีย์วัดพระเชตุพนฯ และพระมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง

ภาพเขียนที่โดมด้านทิศตะวันตก เป็นภาพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประทับภายใต้พระพุทธรูปหินสีห์ แวดล้อมด้วยนักบวชชาติต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่าในรัชสมัยของพระองค์พระราชทานเสรีภาพในการนับถือศาสนาให้กับประชาชนทุกคน

ภาพเขียนที่โดมด้านทิศใต้ท้องพระโรงกลาง เป็นภาพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลิกทาส และภาพเรือเดินสมุทร แสดงการเปิดประเทศเพื่อติดต่อค้าขายกับนานาประเทศ และภาพพระที่นั่งอนันตสมาคม ขณะกำลังก่อสร้าง

ภาพเขียนที่โดมด้านทิศตะวันออกของท้องพระโรงกลาง เป็นภาพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับ ณ พระที่นั่งบุษบกมาลามุขเด็จ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มีเหล่าข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทและถือน้ำพิพัฒน์สัตยาในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

วังบางขุนพรหม

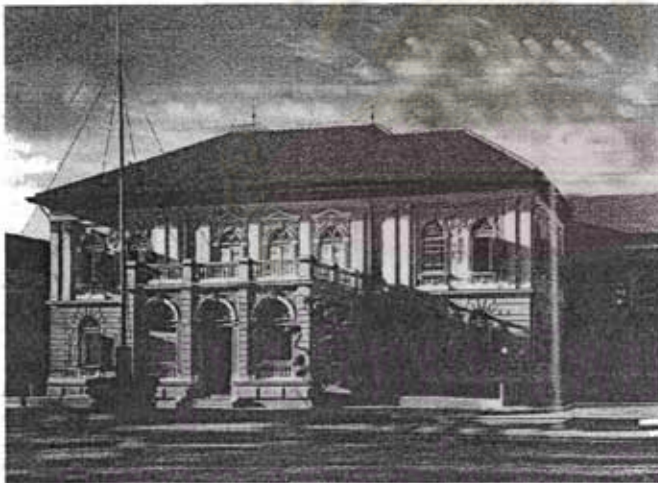
ภาพที่ : 4.23 วังบางขุนพรหม
ที่มา : พิธีนี้ จัดทาสภาฯ การอนุรักษ์พระราชวัง
วัง มรดกสำคัญของชาติ . หน้า 1222

ภาพที่ : 4.24 ภายในวังบางขุนพรหม

วังบางขุนพรหม เป็นวังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2444 เพื่อเป็นที่ประทับของจอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต มีอาคารสำคัญสองหลังคือ ตำหนักใหญ่และตำหนักสมเด็จพระนางเจ้าสุquamลมารศรี พระอัครราชเทวี โดยตำหนักใหญ่เป็นอาคาร 2 ชั้น รูปแบบสถาปัตยกรรมบารอกใหม่ (Neo-Baroque) สถาปนิกผู้ออกแบบคือ นายมาริโอ ตามาโย (Mario Tamagno) ชาวอิตาลี ตัวอาคารมีลักษณะเด่นคือบริเวณมุขกลางประดับตกแต่งอย่างวิจิตรด้วยเสาและจั่วรูปโค้งประดับลายปูนปั้น เหนือขึ้นไปเป็นหน้าต่างในแบบ Palladian Motif อาคารทางปีกซ้ายสร้างเป็นหอคอกลมสูง 3 ชั้น ส่วนอาคารทางปีกขวาสร้างเป็นมุขลักษณะโค้ง ภายในอาคารตกแต่งอย่างสง่างามด้วยเสาแบบต่างๆ เพดานประดับลายเครือเถาแกะสลักปิดทอง จุดเด่นของตำหนักนี้ภายนอกอยู่ที่ลวดลายปูนปั้นที่รอบหน้าต่างและที่ผนังคอนกรีตหลังคาที่ทำด้วยฝีมืออันวิจิตร ส่วนภายในมีการเน้นความสำคัญที่โถงบันได ซึ่งเป็นการเน้นที่เว้นว่างอย่างงดงาม พร้อมด้วยลวดลายลูกกรงเหล็กหล่อ และลายปูนปั้นบัวหัวเสาที่ระเบียงชั้นบนด้วยฝีมืออันวิจิตรบรรจง ปัจจุบันเป็นอาคารจัดแสดงนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์เงินตรา ส่วนตำหนักสมเด็จพระนางเจ้าสุquamลมารศรี หรืออาร์คดูโวแบบเยอรมัน ออกแบบโดยนายคาร์ล คีอห์ริง (Karl Dohring) ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยหลังประมาณปี พ.ศ.2456 เพื่อเป็นที่ประทับของสมเด็จพระปิตุจฉาสุquamลมารศรี พระอัครราชเทวี

วังคชาวัลย์

ภาพที่ : 4.25 วังคชาวัลย์
ที่มา : วีระพันธุ์ จินวัตร . มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย . หน้า 89.

วังคชาวัลย์ เป็นวังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงกรมหมื่นภูมินทรภักดี (พระองค์เจ้าคชาวัลย์) พระบิดาของพระวิมลราชเทวี กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิณฑราชปิตรีวัคคา เคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพวริธรมศวร์ (พระองค์เจ้าบุคลลธิษฐาน) (พระองค์เจ้าบุคลลธิษฐาน)

พระโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระวิมาลาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา จนสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ.2475 พระตำหนักที่ประทับเป็นงานสถาปัตยกรรมแบบเรอเนอซองซ์รีไววัล (Renaissance Revival) สูง 2 ชั้น มีมุขยื่นด้านหน้าเป็นที่จอดรถ มีหอคอยเป็นรูปโดม 3 ชั้นทางปีกขวา มีบันไดเวียนขึ้นไปชั้นบน สันนิษฐานว่าเป็นหอไว้พระบรมอัฐิ ซึ่งเป็นแบบฉบับของอาคารที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 หลังคาเป็นทรงปั้นหยามุงกระเบื้องโมเนียร์จากฝรั่งเศส ผนังชั้นล่างเจาะร่องเลียนแบบการก่อหิน ชั้นบนเป็นผนังเรียบตกแต่งด้วยลายปูนปั้น ลวดลายบัวและดอกไม้อย่างสวยงาม สอดรับกับเสาดัดคณัง ทำให้วังแห่งนี้ดูเป็นงานที่มีการผสมผสานรูปแบบศิลปะแบบจีน แจก และฝรั่ง อย่างกลมกลืน ด้วยรูปสัญลักษณ์ที่ดูโอ้อ่างงามและเต็มไปด้วยเสน่ห์แห่งความนุ่มนวล จากการตกแต่งด้วยจิตรกรรมฝาผนัง ภาพไม้แกะสลัก ประดับดวงโคมและเหล็กคัตแบบจีน ทั้งการตกแต่งภายนอกทั้งดงามด้วยประตูหน้าต่างรูปโค้ง ด้วบานเป็นกระจก และลวดลายปูนปั้นที่ขอบหน้าต่าง ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

วังปารุสกวัน

ภาพที่ 4.26 วังปารุสกวัน

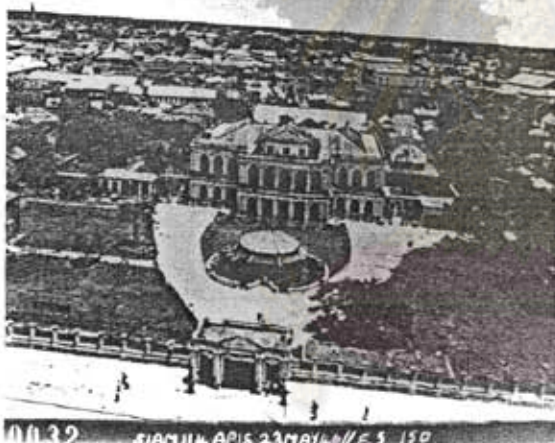
ที่มา : พิธี ฉันทราสาฯ .การอนุรักษ์พระราชวัง วังมรดกสำคัญของชาติ . หน้า 187.

วังปารุสกวัน ประกอบด้วยอาคารสำคัญ 2 หลังคือ พระตำหนักสวนปารุสกวัน (สวนมะปราง) และพระตำหนักสวนจิตรลดา โดยพระตำหนักสวนปารุสกวัน เดิมเป็นอาคาร 2 ชั้น ต่อมาได้คือเดิมเป็น 3 ชั้น ลักษณะเป็นคาน้ำแบบตะวันตกศิลปะนีโอบาโรก การตกแต่งภายในเป็นอาร์ตนูโวอิตาลี ชั้นล่างเป็นห้องโถงใหญ่ใช้เป็นที่ตั้งพระโรง มีห้องรับแขก ห้องเสวย และห้องชุดสำหรับรับรองแขก มีเฉลียงใหญ่สำหรับเป็นที่ประทับพักผ่อน โดยชั้น 2 และ ชั้น 3 เป็นที่ประทับ

พระตำหนักสวนป่ารุกข์วัน เป็นพระตำหนักที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ ในวโรกาสที่ทรงสำเร็จวิชาการทหารจากประเทศรัสเซีย โดยมีพิธีขึ้นพระตำหนักใหม่เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ.2449

พระตำหนักสวนจิตรลดา เดิมเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ ต่อมาโปรดเกล้าฯพระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ เพื่อแลกเปลี่ยนกับที่ดินบริเวณท่าवासูกกรี พระตำหนักนี้เป็นอาคาร 2 ชั้น รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบอาร์ตนูโวอิตาลี ผนังด้านนอกประดับลวดลายปูนปั้นอย่างงดงาม หลังคาทรงปั้นหยหลายระนาบ มุงกระเบื้องว่าว กั้นเสาดหน้าต่างเป็นรูปโค้ง หน้าต่างตอนบนปั้นช่องแสงไม้ฉลุลายทุกบาน และที่พิเศษโดดเด่นคือมีมุขเทียบรถยนต์ ซึ่งเป็นพาหนะที่เริ่มมีใช้กันในยุคนั้น

วังบูรพาภิรมย์

11632 อนุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ 4.27 วังบูรพาภิรมย์

ที่มา : พจนานุกรมศิลปกรรม, กรมศิลปากร, กรุงเทพฯ, หน้า 193.

วังบูรพาภิรมย์เป็นวังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯให้สร้างพระราชทานพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ซึ่งภายหลังดำรงพระอิสริยยศเป็นจอมพลสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ดันราชสกุลภาณุพันธุ์

วังบูรพาภิรมย์ เป็นวังที่ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกของพระนคร โดยพื้นที่บริเวณนี้เป็นวังเก่าสืบเนื่องมาแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้านายที่เคยประทับที่นี่ได้แก่ กรมหมื่นนรินทรเทพ กรมหมื่น

นเรนทรบริรักษ์ กรมพระยาเดชาดิศร และกรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ ทั้งหมดล้วนเป็นพระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ที่ได้รับมอบหมายให้มาอนุรักษ์ภาพระนครด้านทิศตะวันออก ด้วยเหตุนี้จึงได้รับพระราชทานนามว่าวังบูรพาภิรมย์ โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการคำสั่งให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) เป็นผู้จัดการสร้างค้ำหนักขึ้นใหม่ในพื้นที่ของวังเดิมที่มีมาแต่สมัยรัชกาลที่ 3 โดยว่าจ้างนายจีโออาคิโน กรัชซี (Gioachino Grassi) สถาปนิกชาวอิตาลีเป็นผู้ออกแบบ และได้วางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2418 เวลา 9.49 น.¹ วังบูรพาภิรมย์เป็นวังขนาดใหญ่ โอ่อ่า พระตำหนักเป็นคึกแบบฝรั่งสองชั้น มีห้องบิลเลียด สนามเทนนิส และสนามแบดมินตัน จากวันที่วางศิลาฤกษ์ งานก่อสร้างดำเนินต่อมาเป็นระยะเวลากว่า 5 ปีเศษ ได้เสด็จขึ้นประทับวังบูรพาภิรมย์เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2424 ดังมีบันทึกไว้ในจดหมายเหตุพระราชนิพนธ์ว่า

“เวลาเกือบทุ่มเสด็จพระราชดำเนินทรงรถพระที่นั่งไปประทับที่วังบูรพาภิรมย์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระองค์น้อยเสด็จลงมารับเสด็จฯที่ข้างล่าง แล้วเสด็จขึ้นไปบนค้ำหนัก พระสงฆ์ ๖๐ รูป สวดมนต์แล้วกรมพระราชวัง(กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ) เสด็จ วันนั้นพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี ขุนนางพร้อมกันที่นั่น ครั้นได้พระฤกษ์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงมาที่ตรงผลัดผ้าทรงแล้วเข้าสู่ที่ทรง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานน้ำพระพุทธรูปแล้วกรมพระราชวัง พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ไปประทานน้ำมนต์ ทานเสนาบดีถวายน้ำมนต์ ครั้นแล้วเสด็จขึ้นมาประทับข้างบนประทับอยู่จนเวลา ๒ ยาม เสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง วันนั้นที่พระฤกษ์ขึ้นวังใหม่”

ด้วยความใหญ่โตของวังที่มีอาณาบริเวณกว้างขวางกว่า 15 ไร่จึงได้รับสมญานามว่า เป็นวังเอกแห่งกรุงสยาม และนับเป็นวังเจ้านายผู้ใหญ่ที่มีความสำคัญในรัชสมัยอย่างยิ่ง มีการจัดงานชุมนุมเต้นรำและงานใหญ่ๆหลายครั้ง และเคยใช้เป็นสถานที่ต้อนรับบุคคลสำคัญที่มาเยือนสยาม เช่น จอมพลจอห์น เอฟ. เคนเนดีผู้ใหญ่ฝรั่งเศสสมัยสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ซึ่งเป็นทูตพิเศษเข้ามาเจริญพระราชไมตรีกับสยาม และท่านระพินทรนาถ คะกอร์ นักปราชญ์ชาวอินเดีย ซึ่งได้มาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่วังบูรพาภิรมย์แห่งนี้

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชประทับที่วังบูรพาเรื่อยมาจนเสด็จทิวงคตเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๑ ต่อมาในระหว่างช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ โรงเรียนสตรีวิทยาทัดได้เข้ามาเช่าวังบูรพาอยู่ระยะหนึ่ง ภายหลังจากเมื่อสงครามสงบแล้ว โรงเรียนพณิชยการพระนครได้เข้ามาใช้เป็นอาคารเรียน คร.วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชว ซึ่งเคยศึกษาที่โรงเรียนพณิชยการพระนคร ในสมัยนั้นเล่าถึงสภาพวังบูรพาไว้ในหนังสือ “ย้อนไปข้างหลัง” ว่า

¹ ส. พลายน้อย, พระราชวัง วังเจ้านาย, กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548, หน้า 135.

"...ตัววังเป็นศิษยานุศิษย์สองชั้น ทาสีแสดสลัขขาว ล้อมรอบด้วยกำแพงอิฐสูงท่วมศีรษะ ...หน้าพระตำหนักมีกระโจมทำด้วยไม้อยู่หลังหนึ่ง และด้านหลังข้างสระน้ำมีตำหนักเล็ก ๆ รูปร่างคล้ายเรือนต้นไม้...ตัวพระตำหนักสร้างอย่างงดงามเป็นวังเจ้านายผู้สูงศักดิ์ ตรงบันไดขึ้นมีรูปราชสีห์หมอบอยู่คู่กัน พื้นพระตำหนักชั้นล่างปูด้วยหินอ่อนเป็นส่วนใหญ่...แบ่งออกเป็นห้องกว้างๆ หลายห้อง ซึ่งทางโรงเรียนเอามากั้นหรือตัดแปลงเป็นห้องเรียน ด้านหลังเป็นระเบียงหินอ่อน มองลงไปเป็นสระน้ำมีบัวต่าง ๆ ชูดอกสะพรั่ง..."

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ.๒๔๘๔ - ๒๔๘๕ ทายาทในราชสกุลกาญจนาพันธุ์ได้ขายวังบูรพาให้แก่เอกชน จึงมีการรื้อวังออกสร้างเป็นศูนย์การค้าและ โรงภาพยนตร์และต่อมาก็มีการพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวจนกลายเป็นย่านธุรกิจการค้าที่สำคัญที่รู้จักกันดีว่าย่านวังบูรพา

หากพิจารณาในภาพรวมจะพบว่า หน้าที่สำคัญของวังในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นแตกต่างจากวังในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เนื่องจากมิได้ใช้เป็นที่ประทับและทำงานพร้อมๆ กัน เพราะในรัชสมัยของพระองค์ท่านมีการแบ่งแยกหน้าที่ของสถานที่ทำงานและที่ประทับออกจากกัน มีการสร้างอาคารสถานที่ราชการเพิ่มมากขึ้น เพื่อวัตถุประสงค์ในการทำงานตามแบบอย่างชนชาติตะวันตก ความจำเป็นที่ต้องใช้วังเป็นที่ทำงานด้วยเริ่มหมดความจำเป็น ยกเว้นบางวังซึ่งมีลักษณะของการทำงานเฉพาะอย่าง เช่นวังท่าพระ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระเชษฐาธิราช บรมนาถบพิตร ทรงกำกับกรมช่างก็ยังคงใช้ห้องพระ โรงวังท่าพระเป็นที่ทำการของช่างหลายสาขา เป็นต้น ฉะนั้นหน้าที่อย่างใหม่ในสมัยนั้นก็คือเพื่อต้อนรับแขกคนต่างชาติ ที่สยามมีสัมพันธไมตรีด้วย โดยเฉพาะทวีปยุโรป ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสถึง 2 ครั้ง จึงมีพระสหายและผู้นำประเทศต่างๆ เดินทางมาเยือนสยาม ทั้งที่เป็นทางการและส่วนพระองค์ และขณะนั้นเป็นช่วงที่จักรวรรดินิยมกำลังแผ่อิทธิพลเพื่อสร้างอาณานิคม สยามจึงจำเป็นต้องเปิดประเทศเพื่อนานาชาติรู้จัก ในขณะที่เดียวกันก็พยายามปรับปรุงประเทศให้ทันกับอารยธรรมที่หลั่งไหลเข้ามา ซึ่งการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองอย่างสมเกียรติยศ เป็นอีกบทบาทหน้าที่หนึ่งของวังในรัชสมัย โดยวังที่ใช้เพื่อการดังกล่าว ก็เช่น วังบูรพาภิรมย์¹ วังบางขุนพรหม วังปารุสกวัน วังลดาวัลย์ เป็นต้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ วังบูรพาภิรมย์ เป็นวังแบบฝรั่งของจอมพล สมเด็จพระปิตุลาบรมพงศภินุช เจ้าทิเบตผู้มีสว่างวงศ์ กรมพระธาดาอนุสรณ์วงศ์วรเดช (พระอนุชาในรัชกาลที่ 5) ต้นสกุลกาญจนาพันธุ์ สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2419 วังนี้ตั้งอยู่ต้นถนนวิเศษฯ ริมออกของพระนคร ออกแบบโดยสถาปนิกชาวอิตาเลียนชื่อ นาย ยูจีน แกรซี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระเชษฐาธิราช บรมนาถบพิตร ทรงกล่าวไว้ในสารานุกรมเดิม ฉบับวันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2483 ว่า เป็นวังแรกหรืออาคารแห่งแรกของไทยที่มีการ "วางศิลาฤกษ์" แบบฝรั่ง ก็คือวางศิลาแท่งใหญ่บนอิฐที่ก่อขึ้นมา ในศิลาบรรจุจดหมายเชิญแขกด้วยของต่าง ๆ เช่นผืนครา เป็นต้น หากมองอย่างไทย เรียกว่า "ก่อฤกษ์" ถ้างั้นเล็กน้อยคือไทยชาวฮินดูเปิดทอง ปิดเงิน ปิดนรก ไม่ใช้ศิลา (อนันตนาถ 2 โดตอนก นววิทยุ, หน้า 77)

สถาปัตยกรรมหลวง

งานสถาปัตยกรรมหลวงในที่นี้หมายถึงงานสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในทางราชการ ในสมัยรัชกาลที่รนั้นมีมูลเหตุในการปรับปรุงประเทศเพื่อให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตก จึงได้เกิดงานสถาปัตยกรรมในรูปแบบอาคารสถานที่ราชการ เพื่อรองรับกิจกรรมการบริหารประเทศแบบใหม่ ซึ่งมีด้วยกันมากมายทั้งในด้านการศึกษา การทหาร การศาล รวมทั้งในการคมนาคมขนส่ง โดยมีสถาปัตยกรรมที่ยังคงรูปทรงแห่งคุณค่าของงานในรัชสมัยดังนี้

ตึกสุนันทาลัย

ภาพที่ : 4.28 ตึกสุนันทาลัย

ที่มา : วีระพันธุ์ จินวัตร . มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย . หน้า 34

ตึกสุนันทาลัย เป็นสถาปัตยกรรมคลาสสิกใหม่ (Neo-classic) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2423 เพื่อเป็นที่ระลึกถึงสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี ซึ่งสิ้นพระชนม์ด้วยอุบัติเหตุทางเรือ ตึกอาคารเป็นผังรูปกากบาท มีมุขหน้าเป็นหลังคาจั่ว ด้านหน้าทำเป็นแผงประดับปิดหน้าจั่วรูปโค้งประดับครุฑแผ่นดิน และมีอักษรปูนปั้นเขียนว่า "Royal Seminary" ถัดลงมาคั่นด้วยคิ้วบัว มีจารึกกล่าวถึงปีที่ก่อสร้างอาคาร ว่า "สุนันทาลัยที่แม่น้ำสมเด็จพระปรมมัทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯให้ สร้างขึ้นในปีมะโรงโทศก ๑๒๔๒" ตึกสุนันทาลัย เป็นอาคารสองชั้น ที่ออกแบบให้มีระเบียงโถงรอบทั้งสองชั้นภายในแนวซุ้มโค้ง (arcade) มีบันไดขึ้นจากด้านนอกของอาคาร ตึกสุนันทาลัยได้ใช้งานอย่างต่อเนื่องจนกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียนราชินีในปัจจุบัน จนกระทั่งในเดือนสิงหาคม ปี พ.ศ.2548 เกิดเพลิงไหม้ทำให้อาคารเสียหายมาก

อาคารกรมแผนที่ทหาร

ภาพที่ : 4.29 อาคารกรมแผนที่ทหาร

ที่มา : วีระพันธุ์ จินวัตร . มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย . หน้า 36.

อาคารกรมแผนที่ทหาร สร้างขึ้นในราว พ.ศ.2434 รูปแบบอาคารเป็นแบบคลาสสิกใหม่ (Neo-classic) มีจุดเด่นที่มุขขนาดใหญ่ด้านหน้าทรงสี่เหลี่ยมสูง 3 ชั้น และแผงประดับหน้ามุขบังวุ่นของหลังคา ประดับด้วยตราพระเกี้ยวซึ่งเป็นตราประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและช้างเอราวัณ ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งคือการออกแบบผนังอาคารให้หลบส่วนที่เป็นหน้าต่างไว้ด้านใน โดยทำคิ้วปูนปั้นรูปโค้งและสามเหลี่ยมสลับกันตลอดทั้งอาคาร

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พลับพลาสถานีรถไฟบางปะอิน

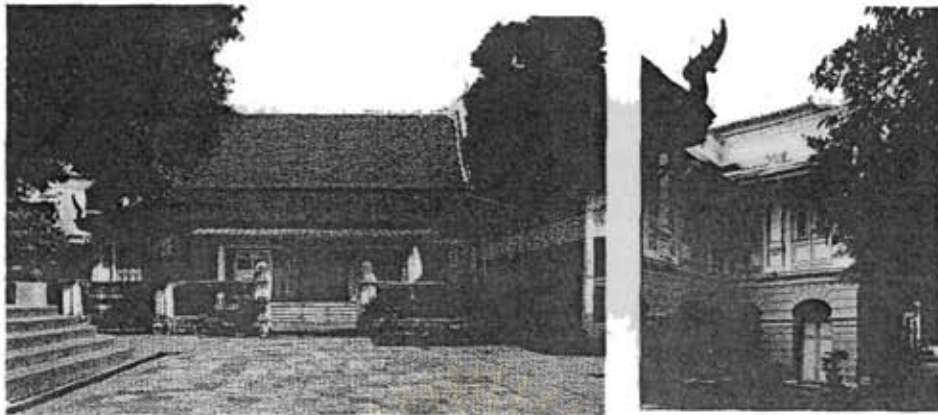
ภาพที่ : 4.30 พลับพลาสถานีรถไฟบางปะอิน
ที่มา : พณ. ปากน้ำ , ถนนแยกบ้านเรือนในสยาม , เมืองโบราณ
กรุงเทพฯ. 2535 หน้า 112.

พลับพลาสถานีรถไฟบางปะอิน สร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2439 อาคารมีลักษณะเป็นเปิดโล่งเช่นศาลา ตัวอาคารเป็นไม้ดัดแฉ่งด้วยไม้ฉลุลและกระฉอกสีแบบยุโรป ตามที่นิยมกันในยุควิกตอเรีย (Victorian) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯให้สร้างพลับพานี้เพื่อเป็นที่ประทับรถรถไฟระหว่างเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับ ณ พระราชวังบางปะอิน เวลานั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สร้างทางรถไฟสายแรกจากกรุงเทพฯถึงนครราชสีมา เมื่อทางรถไฟสร้างมาถึงสถานีอยุธยา พระองค์จึงทรงประกอบพิธีเปิดการเดินรถไฟอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2439 และในวันเดียวกันนั้น ได้เสด็จพระราชดำเนินเปิดพลับพลาสถานีรถไฟบางปะอินด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระตำหนักกลาง วังท่าพระ

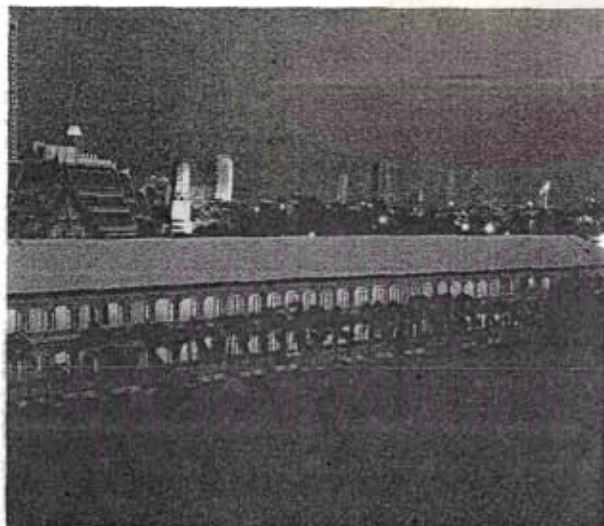

ภาพที่ : 4.31-4.32 พระตำหนักกลาง วังท่าพระ

ที่มา : วีระพันธ์ จินวัตร . นรคฤหาเสณในประเทศไทย . หน้า 47.

พระตำหนักกลาง วังท่าพระ เป็นพระตำหนักที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานวชิรานุวัตตวงศ์ สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมคลาสสิกใหม่ (Neo-classic) สันนิษฐานว่าออกแบบโดย นายจิอาคิโน กรัชซี (Giachino Grassi) สถาปนิกชาวอิตาลี ปัจจุบันพระตำหนักนี้ใช้เป็นหอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ตึกยาว โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

ภาพที่ : 4.33 โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

ที่มา : วีระพันธุ์ จินวัตร . นรคฤหาเสณในประเทศไทย . หน้า 67.

วิทยาการ
วิทยาลัย

ศึกษา โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เป็นรูปแบบอาคารสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิกใหม่ (Neo-classic) ลักษณะเป็นอาคารสองชั้น แต่เดิมอาคารศึกษาแห่งนี้เป็นของวัดราชบูรณะ ให้กระทรวงธรรมการเช่า ในอัตราค่าเช่า 2,258.25 บาทต่อปี เริ่มสร้างในปี พ.ศ.2453 แล้วเสร็จในปี พ.ศ.2454 โดยมีห้องเรียนทั้งหมด 14 ห้อง เมื่อแรกสร้าง มีเฉลียงทางเดินทั้งด้านหน้าและด้านใน แต่ต่อมาได้ก่อผนังปิดเฉลียงด้านนอกที่ติดกับถนนศรีเพชร ความสวยงามโดดเด่นของอาคารคือ การใช้แนวหน้าต่างโค้งและการถอยร่นผนังเข้าไปอยู่หลังแนวซุ้มโค้งที่เป็นเฉลียงทางเดิน และทางเข้าสู่ภายใน โรงเรียนทำเป็นหลังคาจั่ว

โรงทหารหน้า

โรงทหารหน้า หรือ อาคารที่ทำการกระทรวงกลาโหมในปัจจุบัน สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2425 แล้วเสร็จในปี พ.ศ.2427 เดิมเรียกว่า โรงทหารหน้า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่รวมกำลังทหาร อาวุธ สัตว์พาหนะ ยานพาหนะ และเสบียงอาหาร เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง รูปแบบเป็นสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิกแบบปัลลาเดียนใหม่ (Neo-Palladian) ลักษณะเด่นคือผังอาคารเป็นแบบสี่เหลี่ยมโอบล้อมลาน หันหน้าอาคารไปทางทิศตะวันตก และเน้นทางเข้าด้วยมุขจั่ว การตกแต่งผนังภายนอกทั้ง 3 ชั้น เป็นรูปแบบเสาติดผนังซึ่งมีขนาดคละกัน จากเสานขนาดใหญ่สุดที่ชั้นล่าง ถึงชั้นเล็กสุดที่ชั้น 3 (superimposed order of pilasters) มีการประดับลายปูนปั้นปิดทอง ตราราชวัลลภที่หน้าจั่ว และปูนปั้นเป็นผ้าทิพย์ติดตรากระทรวงกลาโหมที่ผนังเฉลียงด้านหน้า ซึ่งเป็นส่วนที่ต่อเติมขึ้นในยุคหลัง

โรงกษาปณ์สิทธิการ

ภาพที่ 4.34-4.35 โรงกษาปณ์สิทธิการ

ที่มา : กองโบราณคดี, นำชมกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 309.

โรงพยาบาลศิริการ หรือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ ในปัจจุบัน สร้างขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2445 เพื่อใช้เป็นสถานที่ผลิตเหรียญ ออกแบบโดยสถาปนิกชาวอิตาลี ชื่อ นายคาร์โล อาเลกรี (Carlo Allegri) รูปแบบเป็นสถาปัตยกรรมนีโอปัลลาเดียน (Neo-Palladian) หน้าจั่วमुखทำปูนปั้น รูปตราแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ 5 ผังของกลุ่มอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมล้อมรอบลานโล่ง (court)

กองบัญชาการกองทัพบก

ภาพที่ 4.36 กองบัญชาการกองทัพบก
ที่มา : วีระพันธุ์ จินวัตร . มรดกสถาปัตยกรรม
ในประเทศไทย . หน้า 38.

อาคารกองบัญชาการกองทัพบก เป็นสถาปัตยกรรมนีโอปัลลาเดียน (Neo-Palladian) สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2452 เป็นอาคารสูง 2 ชั้น หลังคาทรงปั้นหยา มีมุขหน้าสูง 3 ชั้น อยู่กึ่งกลางอาคาร หน้าจั่วमुखประดับตราพระเกี้ยวซึ่งเป็นตราประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มุขทั้ง 3 ชั้นมีซุ้มโค้ง 3 ซุ้ม คั่นด้วยเสาอิง ผนังถอยเข้าไปอยู่หลังแนวซุ้ม

ศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 4.37 ศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา
ที่มา : มรว. แฉ่งน้อย สักดิ์ศรี . มรดกสถาปัตยกรรม
กรุงรัตนโกสินทร์ . สำนักราชเลขานุการ . กรุงเทพฯ .
2526 หน้า 91.

ศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2452 (ร.ศ.127) เพื่อใช้เป็นที่ทำการศาล มณฑล กรุงเก่า(อยุธยา) รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบปัลลาเดียนใหม่ (Neo-Palladian) มีลักษณะ สมมาตร ผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาปั้นหยา มีมุขทางเข้าอยู่กลาง ทำเป็นหน้าจั่วอย่างวิหารแบบ คลาสสิก โดยมีตราพระราชลัญจกรอยู่ด้านบน รองรับด้วยเสาสูง 4 ต้น ที่ช่วงเสาตรงมุมอาคารทั้งสองด้านประดับด้วยเสาอิงสูงตลอด 2 ชั้นเช่นเดียวกัน

ศาลแขวงราชบุรี

ศาลแขวงราชบุรี เป็นสถาปัตยกรรมแบบเรอเนอซองซ์รีไววัล (Renaissance Revival) ผสม วิคตอเรียน (Victorian) สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2449 (ร.ศ.125) เพื่อใช้เป็นที่ทำการศาลมณฑลราชบุรี เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น มีจุดเด่นที่หลังคาจั่วซึ่งมีความลาดชันมากกว่าลักษณะจั่วแบบคลาสสิก ที่หน้า จั่วประดับลวดลายพระราชลัญจกรและข้อความว่า “ศก รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๕ “ หน้าต่างเป็นซุ้มโค้งกลม แสดงแนวเสาโดยลดระดับผนังให้ลึกเข้าไป ช่องแสงเหนือบานประตูหน้าต่างเป็นไม้ฉลุ ภายใน ส่วนกลางเป็นโถง มีบันไดชันบนจากด้านหน้าและด้านหลัง ซึ่งเป็นบันไดทางขึ้นเฉพาะสำหรับผู้ พิพาภมา ผนังภายในมีแสงประดับเป็นไม้ฉลุกลวดลายงดงามอย่างเรือนขนมปังขิง

อาคารศุลกากร (ตึกโรงภาษี) ริมแม่น้ำเจ้าพระยา

ตึกโรงภาษี มาจากชื่อเต็มว่า โรงภาษีร้อยชักสาม หรือที่ชาวจีนเรียกว่า แป๊ะลันซา สร้าง ขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อจัดเก็บภาษี ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสมัยที่ไทยมีการเปิดประเทศค้าขายกับต่างชาติโดยเฉพาะชาติตะวันตกมาก ขึ้นตามสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ.2398 ซึ่งกำหนดให้ไทยสามารถเรียกเก็บภาษีได้ในอัตราร้อย ละ 3 จึงมีการสร้างตึกหลังนี้ขึ้นเพื่อจัดเก็บภาษีในรัชกาลต่อมา รูปแบบอาคารเป็นสถาปัตยกรรม ยุโรป ออกแบบก่อสร้างโดยสถาปนิกชาวอิตาลีชื่อ นายจิอาคิโน กรัชซี (Gioachino Grassi) ตั้งอยู่ที่ ครอบโรงภาษี ถนนเจริญกรุง เป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูน 3 ชั้น และ 2 ชั้น 3 หลัง ด้านหน้าติดแม่น้ำ เจ้าพระยา ตัวอาคารใหญ่เป็นตึก 3 ชั้น ตั้งขนานกับแม่น้ำเจ้าพระยา ช่วงตรงกลางเป็นคูหาสำหรับ ตั้งนาฬิกา สูง 4 ชั้น มีตึก 2 ชั้น ตั้งขวางอยู่ซ้ายขวา หน้าต่างของตึกใหญ่เป็นซุ้มโค้งครึ่งวงกลม ประดับกระจกสี ซึ่งเป็นแบบที่นิยมสร้างในสมัยนั้น พระยาอนุমানราชชนบทบันทึกไว้ว่า “... สมัย นั้น ถ้านั่งเรือไปตามแม่น้ำ จะปรากฏตึกกรมศุลกากรตั้งตระหง่านเด่นเห็นได้แต่ไกล ด้วยเป็น ตึกที่ตอนกลางสูงถึงสามชั้น ซึ่งในสมัยนั้นนอกจากกระทรวงกลาโหมแล้ว คู่มืออื่นจะมีก็แต่ตึก กรมศุลกากรเท่านั้นที่เป็นตึกขนาดใหญ่และสง่างาม ผู้ออกแบบก่อสร้างเป็นชาวอิตาลีชื่อ กรา ซี...”

¹ ปรานี ก่อแก้ว, ตึกโรงภาษี : พู้นนี้อาจสาบสูญไป ในจดหมายเหตุ มุขนิธิประ โท วิริยะพันธุ์ ฉบับที่ 31, กรกฎาคม-สิงหาคม 2544 หน้า 5.

โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร

ภาพที่ : 4.38 โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร

ที่มา : วีระพันธุ์ จีนวัตร . มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย . หน้า 96.

โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร ก่อสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2445 ด้วยทุนทรัพย์ของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอิศริยภรณ์ พระองค์เจ้านุสรณ์ศิริประสาธน์ และเจ้าจอมมารคางสรในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเปิดอาคารเมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ.2447 ตัวอาคารเป็นสถาปัตยกรรมเรอเนอซองส์รีไววัล (Renaissance Revival) วางผังแบบสมมาตร หลังคาปั้นหยา มีมุขชั้น 3 มุข มุขกลางหลังคาจั่วตกแต่งด้วยแสงประดับ มีจารึกกล่าวถึงการก่อสร้างอาคาร ตัวอาคารชั้นล่างผนังเซาะร่องเลียนแบบการก่อหิน ชูมหน้าต่างสี่เหลี่ยมคี่นค้ำ ส่วนชั้นบนชูมหน้าต่างโค้งกลม โดยรวมมีการตกแต่งด้วยคิ้วบัว และลวดลายปูนปั้น จุดเด่นที่น่าสนใจคือการทาสีอาคารเป็นสีชมพูอ่อนอมม่วงคล้ายสีเมื่ยมะพร้าว อันกล่าวกันว่าเป็นสีโปรดของรัชกาลที่ 5

พิพิธภัณฑ์ราชทัณฑ์

ภาพที่ : 4.39-4.40 พิพิธภัณฑ์ราชทัณฑ์

ที่มา : วีระพันธุ์ จีนวัตร . มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย . หน้า 61.

พิพิธภัณฑราชภัณฑ์ เป็นเรือนจำเดิมที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานทรัพย์ซื้อที่ดินและโปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2432 พระยาไชยวิชิตสิทธิ ศาสตร์ (นาค ณ ป้อมเพชร์) ซึ่งเคยรับราชการในสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เป็นผู้ก่อสร้าง โดยนำรูปแบบเรือนจำ Brighton ซึ่งมีความมั่นคงแน่นหนาสูงสุด มาสร้างขึ้นและขนานนามว่า “คุกกองมหันตโทษ” คุกแห่งนี้ออกแบบโดย นายโยคิม กราซี (Joachim Grassi) มีรูปแบบเป็นอาคารคึก 2 ชั้น แบบเรอเนอซองซ์รีไววัล (Renaissance Revival) หลังคาทรงปั้นหย่า

สถาปัตยกรรมขุนนางสถาปัตยกรรมราชบุรี

ภาพที่ : 4.41 บ้านพักขุนนาง

ที่มา : ศาสตร์จารย์หม่อมราชวงศ์เน่งน้อย สักดิ์ศรี . มรดกสถาปัตยกรรม

กรุงรัตนโกสินทร์ . หน้า 216.

ความนิยมในงานสถาปัตยกรรมตะวันตกมิได้มีอยู่เฉพาะในราชสำนักเท่านั้น หากแต่ขุนนาง ข้าราชการบริวารต่างๆ ก็มีความชื่นชอบศิลปะแบบตะวันตกเหล่านั้นด้วยเช่นกัน จนเป็นที่มาของเรือนพัก อาศัยที่มีความเป็นตะวันตกมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ดังเช่นบ้านของสมเด็จพระชายบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเป็นจมื่น ไวยวรรณฤ ก็ได้สร้างบ้านของท่านเป็นตึกฝรั่ง เพราะท่านเป็นผู้หนึ่งในสมัยนั้นที่สนักคิดในอย่างธรรมเนียมฝรั่ง ซึ่ง เทาเซนต์ แฮร์ริส (Townsend Harris) ทูตจากประธานาธิบดี แฟรง เพียร์ซ (Franklin Pierce) แห่งสหรัฐอเมริกา ที่เข้ามาเจริญทาง พระราชไมตรีกับสยาม ได้เล่าไว้ในบันทึกราชวันว่า

“...ไปเยือนคุณพระนางไวว อัครมหาเสนาบดี บ้านของท่านอัครมหาเสนาบดีใหญ่โลได้
อ่าเกินกว่าที่ข้าพเจ้าคาด อาคารเป็นแบบยุโรป มีกระดานหินใหญ่ๆ ไล่กรอบปีกทองระยิบระยับ
อยู่ มีนาฬิกาข้อมือมีลูกตุ้ม มีเทอร์โมมิเตอร์ รูปแกะสลักของศิลปกรรมลอนดอนและภาพการรบ
ของจักรพรรดิรบไปลิเบียซึ่งพบทุกหนทุกแห่ง จากห้องพักผ่อนก็เข้าไปสู่อ่างอาบน้ำ มีสวนลานชั้น
เก้าอี้ในห้องนอนตกแต่งด้วยมุ้งไหมและม่านสีเหลืองเข้มหรูหรา มีโถไฟของชาร์ปในแนวทแยงผนัง
กระบอกหนึ่ง ห้องน้ำและห้องซักล้างถึงมัจฉาที่เดียว บ้านนี้ต้องมีเนื้อที่ลึกเข้าไปถึง 200 ฟุต
โดยไม่รวมบรรดาตึกแถวของพวกบริวารที่ถูกจัดล้อมกันเป็นพีคไปตลอดถนน ฯลฯ ล้อมรับ
ข้าพเจ้าในท่ามกลางที่สว่างภูมิฐานเหมือนกับบรรดาอัครมหาเสนาบดีแห่งราชสำนักยุโรปแถบ...”

แม้ว่างานสถาปัตยกรรมราชวงศ์หลายแห่งจะมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าทาง
ประวัติศาสตร์ แต่ในปัจจุบันเหลืออยู่จำนวนไม่มากนักเนื่องมาจากผลการพัฒนาทางกายภาพของ
บ้านเมือง งานสถาปัตยกรรมที่ยังคงสภาพแห่งความเป็นงานแห่งยุคสมัยที่ออกมาเป็นตัวอย่างเพื่อ
ประโยชน์ทางด้านวิชาการมีดังต่อไปนี้

บ้านเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (พุ่ม ศรีไชยันต์)

บ้านของเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (พุ่ม ศรีไชยันต์) อัครมหาเสนาบดีในรัชสมัยรัชกาลที่ 5
เป็นอาคารที่ออกแบบโดย นายโจวันนี กอลโล ส่วนปีที่ก่อสร้างบ้านยังไม่พบหลักฐานที่แน่ชัด
พระร่วงมีการบันทึกไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2445 เป็นต้นมา ว่ากระทรวงมหาดไทยขอซื้อบ้านเพื่อใช้เป็นที่พักแรมเมือง
และต่อมาในปีพ.ศ.2451 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงมหาดไทยย้ายมาอยู่ ณ
บ้านแห่งนี้ ในสมัยต่อมาก็มีการปรับปรุงซ่อมแซมอีกครั้งเพื่อทำเป็นสถานที่ราชการ จนกระทั่งในปัจจุบันที่
ใช้เป็นที่พักแรมศตวรรษรวมอยู่

ตัวอาคารมี 3 ชั้น ชั้นล่างสุดผนังชะว่องลักษณะอาคารก่ออิฐ ช่องเปิดโค้งอย่างอาคารปาซาซิซแบบ
อิตาลี่ สองชั้นบนกั้นด้วยคานไม้ใหญ่เป็นกรอบสี่เหลี่ยมรูปแปดเหลี่ยมเป็นจังหวะซ้ำ ๆ ตกแต่งด้วยลวดลาย
ลักษณะวิจิตร

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เทมาซาด์ อลิส, บันทึกการเดินทางของเทมาซาด์ อลิส (กรุงเทพฯ : กิ่งไม้, 2504) หน้า 50-51.

บ้านหิมพานต์

ภาพที่ : 4.42 บ้านหิมพานต์

บ้านหิมพานต์หรือปีกสามเสนหรือวชิรพยาบาลในปัจจุบัน เป็นบ้านของพระสรพรการ
หิรัญกิจ พระอรธวิสิษฐสุริ (เซช อิศรภักดี) ราชองครักษ์ในรัชกาลที่ 5 และเป็นผู้บริหารของ
แบงก์สยามกัมมาจล ทุนจำกัด ซึ่งเป็นผู้ถือหุ้นมากเป็นอันดับสองรองจากกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย
บ้านนี้สร้างตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2451 โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯไป
พระราชทานพรในการขึ้นตึกใหม่ เมื่อวันที่ 13 มีนาคม ร.ศ. 127 ซึ่งพระสรพรการได้จัดทำ
เป็นเหมือนพิพิธภัณฑ์ที่แสดงของสะสมในสภาพที่เป็นห้องรับแขก สวยงามด้วยโคมไฟ
เฟอร์นิเจอร์และเครื่องประดับอย่างยุโรป ตกแต่งหรูหราราวพระราชวัง พร้อมทั้งตกแต่งบริเวณให้
เป็นสวนพักผ่อนอย่างวิจิตร มีตึกโรงละครโอ่อ่าหรูหรา และน่าจะเป็นสวนสาธารณะเอกชน
สวนแรกในกรุงเทพฯหรือในเมืองไทยที่เปิดให้สุภาพชนเข้าไปพักผ่อนดูหนังดูละคร โดยเสียค่าเข้า
ชม โดยมีตึกอย่างฝรั่งอยู่ 2 อาคาร พร้อมกับเรือนนอนไม้ 1 หลัง และมีกระโจม 1 หลัง ปลุก
สร้างด้วยช่างฝีมืออย่างวิจิตร มีลวดลายสลักงดงามตามแบบคฤหาสน์ของชาวตะวันตก บริเวณ
ทั่วไปตกแต่งเป็นเนินดิน มีอุโมงค์ มีภูเขาจำลอง ประดับต้นไม้ดอกไม้ใหญ่ต่าง ๆ มากมาย ปัจจุบัน
เหลือเพียงตึกหลังใหญ่เพียงตึกเดียว ซึ่งจากประวัติ พระสรพรการเป็นผู้ที่มีความรู้ดีมากแม้ไม่เคย
ไปเรียนที่ต่างประเทศ แต่ก็มีรสนิยมสูง ชอบสะสมและใช้สิ่งของที่มีคุณค่า มีศิลปะ เช่น เครื่อง
ถ้วยชาม ซ้อนสลอม มิด แก้วเหล้า แก้วน้ำก็มีตราประจำตัว มีลวดลายอย่างผู้ดีประทับทุกใบและ
สั่งทำจากประเทศอังกฤษ ตึกหลังใหญ่ที่ยังเหลืออยู่ ถูกดัดสมัยใหม่ของวชิรพยาบาลฉบับ

จมองไม่เห็นจากด้านหน้าถนนสามเสนนี้ ตึกหลังใหญ่นี้แบ่งพื้นที่อาคารเป็น 6 ช่วง ถ้ามองจากด้านหน้าจะเห็น 4 ช่วงทางขวาสูง 2 ชั้น และ 2 ช่วงทางซ้ายสร้างให้สูงเป็นพิเศษกลายเป็น 3 ชั้น หน้าตึกมีสระน้ำเล็กๆรูปวงกลม¹ จากข้อมูลและตัวอาคารที่ยังคงอยู่นี้ แสดงให้เห็นว่าพระราชนิยมในเรื่องการสร้างตึกตามแบบตะวันตกได้แพร่หลายไม่เฉพาะในหมู่เจ้านายเชื้อพระวงศ์เท่านั้น หากแต่ยังแพร่หลายในหมู่ข้าราชการบริพารอีกด้วย

อาคารสุริยานุวัตร

ภาพที่ : 4.43 อาคารสุริยานุวัตร

ที่มา : วีระพันธุ์ จินวัตร. มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย. หน้า 176.

อาคารสุริยานุวัตร บริเวณถนนกรุงเกษม สะพานขาว ปัจจุบันคือที่ทำการของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เดิมเป็นบ้านของมหาอำมาตย์เอก พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุญนาค) เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีสในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อาคารแห่งนี้สร้างขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2449-2451 ออกแบบโดยนายมาริโอ ตามาโก (Mario Tamagno) สถาปนิกชาวอิตาลี รูปแบบสถาปัตยกรรมอาร์ตนูโวของอิตาลี หรือ Stile Floreale ลักษณะอาคารสง่างามและน่าสนใจด้วยรูปแบบหลังคาที่ผสมผสานทรงปั้นหย่า ทรงจั่ว รวมทั้งมุขหน้าต่างหลังคา (Dormer) การตกแต่งอาคารเป็นไม้ฉลุและปูนปั้นลวดลายแบบตะวันตก

¹ เอมก นววิบูลย์ ดนบสาชชิต 2 หน้า 124-189 เรื่อง ตำนานพระสรรเพชญ์และเปลี่ยนปีกัดเป็นโรงทอเบา

พิพิธภัณฑ์การแพทย์แผนไทยอภัยภูเบศร (ตึกเจ้าพระยาอภัยภูเบศร)

ตึกเจ้าพระยาอภัยภูเบศร สร้างขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2452 โดยเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม อภัยวงศ์) ได้ว่าจ้างบริษัทโฮวาร์ด เออร์สกิน จำกัด ให้สร้างอาคารหลังนี้ขึ้นเพื่อเตรียมไว้เป็นที่รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หากจะเสด็จประพาสสมเด็จพรากิจนบุรีอีก ซึ่งพระองค์ได้เคยเสด็จมาแล้วก่อนหน้านี้นี้ในปี พ.ศ.2451 ตัวอาคารเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้นตามลักษณะสถาปัตยกรรมแบบวิกตอเรีย (Victorian) ด้านหน้าอาคารมีมุขยื่น หลังคามุขเป็นโดม หน้าต่างประคูดั้งเดิมเป็นซุ้มโค้ง ผนังภายนอกตกแต่งด้วยปูนปั้นลายพรรณพฤกษา ภายในตกแต่งเพดานด้วยจิตรกรรมปูนเปียก

อาคารพาณิชย์แถบถนนมหาสาร

ภาพที่ 4.14 อาคารพาณิชย์แถบถนนมหาสาร

ที่มา : กองโบราณคดี , นานุกรมศิลปกรรม , หน้า 300.

ศูนย์วิทยพัทยากร

อาคารพาณิชย์เก่าแก่แถบถนนมหาสาร ปัจจุบันใช้เป็นสำนักงานธนาคารนครหลวงไทย จำกัด(มหาชน) สาขาท่าพระจันทร์และร้านค้าย่อยอีกเป็นจำนวนมาก เป็นอาคาร 2 ชั้น รูปแบบสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับสถาปนิกผู้ออกแบบ ส่วนผู้อำนวยกาการก่อสร้างคือ เจ้าหมื่นศรีศรีลักษณ์ (เล็ก) ตัวอาคารเน้นความสวยงามของมุข ซึ่งทำเป็นแผงประดับสูงปิดส่วนหลังคาแบบคัทซ์ ผนังเซาะร่องเลียนแบบการก่อหิน ซุ้มหน้าต่างชั้นบนโค้งกลม (round arch) ชั้นล่างโค้งเสี้ยววงกลม (segmental arch)

อาคารพาณิชย์แถบสามแพร่ง

อาคารพาณิชย์แถบสามแพร่ง เป็นลักษณะอาคารที่สร้างโดยใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบสิงคโปร์ ของพระบรมวงศ์ 3 พระองค์ คือ 1. พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าทองแถมถวัลย์วงศ์กรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ (ต้นราชสกุล ทองแถม) สร้างแพร่งสรรพศาสตร์มีซุ้มประติมากรรมศิลปะยุโรปอันสวยงาม 2. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวงศากรมพระนราธิปประพันธ์พงษ์ (ต้นราชสกุล วรวงศา) สร้างแพร่งนรา มีโรงเรียนศิลปะศึกษาที่มีการตกแต่งอย่างสวยงามด้วยแสงลายฉลุ และ 3. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีลาภ กรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ (ต้นราชสกุล ทวีวงศ์) สร้างแพร่งภูธร ประกอบด้วยลานโล่งอยู่ตรงกลาง (ด้านหลังสถานีอนามัย) การสร้างแพร่งทั้งสามจึงนับเป็นการพัฒนาพื้นที่แปลงใหญ่กลางเมืองครั้งสำคัญ ปัจจุบันแพร่งทั้งสามได้รับการพัฒนาต่อเนื่องกันในท้องที่แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ เขตพระนคร โดยมีการปรับปรุงภูมิทัศน์และทาสีอาคารร่วมกันเมื่อไม่นานมานี้ และเรียกเป็นชื่อ รวมว่า “สามแพร่ง”

อาคารออเธอร์ส วิง โรงแรมโอเรียนเต็ล

ภาพที่ : 4.45 อาคารออเธอร์ส วิง โรงแรมโอเรียนเต็ล

ที่มา : วีระพันธุ์ จินวัตร . มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย . หน้า 38.

ออเธอร์ส ริง เป็นสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิกใหม่ (Neo-classic) ออกแบบโดย นายเอสคาร์ดู (S. Cardu) สถาปนิกชาวอิตาลี ลักษณะของอาคารโดดเด่นด้วยการเจาะร่องผนังอย่างสวยงามเน้นมุขกลางด้วยแผงประดับชั้นสูงปิดหลังคา ที่จั่วประดับตราพระอาทิตย์ และมีปูนปั้นเป็นชื่อโรงแรมที่คานาโต้จั่ว ชุ่มหน้าค่างโค้ง ประดับไม้จลุที่ช่องแสง

โรงแรมโอเรียนเต็ล เป็นโรงแรมที่สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2413 เคยเป็นที่รับรองมกุฎราชกุมารนิโคลัสแห่งรัสเซีย ในปี พ.ศ. 2434 เมื่อครั้งยังเป็นซาร์วิซ(มกุฎราชกุมาร) และเจ้าชายลุยจี อามาดีโอ แห่งอิตาลี ในปีพ.ศ. 2438¹

ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาตลาดน้อย

ภาพที่ : 4.46 ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาตลาดน้อย

ที่มา : วีระพันธุ์ ชินวัตร .มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย .หน้า 55.

¹ 174 มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย, หน้า 139.

ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาลาดน้อย เป็นที่ทำการธนาคารแห่งแรกของไทย สร้างขึ้นด้วยสถาปัตยกรรมแบบนีโอบารอก (Neo-Baroque) ในปี พ.ศ.2451 ตัวอาคารเป็นอาคาร 3 ชั้น ออกแบบโดยนายอันนิบาล รีกอตติ (Annibale Rigotti) ลักษณะเด่นคือการตกแต่งประดับประดาที่มากมายด้วยองค์ประกอบคลาสสิกจากยุคต่าง ๆ นำมาผสมผสานกันอย่างซับซ้อน เช่น ลวดลายบัว หัวเสา ปูนปั้น และการทำผนังชั้นล่างเลียนแบบการก่อหิน

สำนักงานบริษัท อีสต์เอเชียติก (ประเทศไทย) จำกัด

ภาพที่ 4-17 สำนักงานบริษัท อีสต์เอเชียติก (ประเทศไทย) จำกัด
ที่มา วีระพันธุ์ ชินวัตร . มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย .
หน้า 135.

เป็นอาคารสูง 3 ชั้น หันหน้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบเรอเนอซองซ์รีไววัล (Renaissance Revival) มีจุดเด่นที่บันไดทางเข้าขนาดใหญ่ที่ด้านหน้า หลังคาปั้นหยา เน้นการตกแต่งด้วยช่องโค้งกลม

บริษัทอีสต์เอเชียติกเป็นบริษัทของนักเดินเรือชาวเดนมาร์กที่เดินเรือเข้ามาทางแม่น้ำเจ้าพระยา
เทียบท่าที่ท่าเรือโอเรียนเต็ล และได้เปิดบริษัททำการค้าขึ้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2427 ซึ่งเป็นบริษัทต่างชาติ
รายแรกของประเทศ

สำนักงานใหญ่ห้างยอน แซมป์สัน แอนด์ ซัน (John Sampson & Son Limited)

ภาพที่ : 4.48 สำนักงานใหญ่ห้างยอน แซมป์สัน แอนด์ ซัน
ที่มา : สิงห์อม บวิสุทธิ, นำชมกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 306.

ห้างยอน แซมป์สัน แอนด์ ซัน หรือพิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวใน
ปัจจุบัน เดิมเป็นสาขาของห้าง Messrs. Sam & Sampson & Son ผู้จำหน่ายผ้าและรับตัดเสื้อผ้า
รองเท้า รวมทั้งอานม้าที่มีชื่อเสียงย่านบอนด์สตรีท กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ โดยเจ้าของคือ
นายเฟรดเดอริก แซมป์สัน (Mr. Frederick Sampson) ได้รับการชักชวนจากพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เข้ามาเปิดสาขาในประเทศไทย เมื่อครั้งที่พระองค์ท่านเสด็จประพาส
ยุโรปครั้งแรก พุทธศักราช 2440 จึงได้เช่าห้องแถว ณ ถนนพระสุเมรุ เปิดกิจการ ต่อมาในปี พ.ศ.
2449 โปรดฯให้พระคลังข้างที่สร้างอาคารหลังนี้ขึ้นบนพื้นที่ 1,008 ตารางวา เป็นเงินค่าที่ดินและ
ค่าก่อสร้างรวม 258,550 บาท เพื่อให้ห้างนี้เช่าเป็นสำนักงานใหญ่โดยเฉพาะ โดยโปรดเกล้าฯให้
นายเฟรดเดอริก แซมป์สัน เป็นผู้เลือกแบบแปลนอาคาร มีนายชาร์ล เบเกอแลง สถาปนิกชาว
ฝรั่งเศส-สวิส เป็นผู้ออกแบบ ลักษณะตัวอาคารเป็นตึก 3 ชั้น รูปแบบสถาปัตยกรรมคลาสสิกใหม่
(Neo-classic) มีหอคอคอยอดโดม ตกแต่งลวดลายปูนปั้นแบบกรีกโรมัน อาคารหลังนี้ก่อสร้างแล้ว

เสร็จในปีพ.ศ.2455 โดยมีการลงนามสัญญาเช่า 15 ปี ระหว่างนายเฟรดเดอริก แชมป์สัน กับพระคลังข้างที่ เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน ปีเดียวกัน

ภูมิสถาปัตยกรรมและการผังเมืองในรัชสมัย

ภูมิสถาปัตยกรรมหมายถึงการจัดตกแต่งและออกแบบสถานที่ อย่างคำนึงถึงความเข้ากันได้ของสิ่งก่อสร้างกับสภาพแวดล้อม ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมเป็นเรื่องที่พระองค์ท่านทรงคำนึงถึงเป็นอย่างมาก ทุกครั้งที่ทรงสร้างพระที่นั่ง ก็จะให้ช่างออกแบบวางผังบริเวณ โดยรอบให้สวยงามด้วยต้นไม้และการจัดตกแต่งสวนแบบฝรั่งด้วยเสมอ แนวคิดในเรื่องของการจัดตกแต่งสวนเพื่อให้มีภูมิทัศน์สวยงามนี้ เป็นแนวคิดที่ถ่ายแบบมาจากชาติตะวันตก ที่เน้นในเรื่องของการมีสถานที่เพื่อการนันทนาการต่างๆ อันเป็นการสร้างความพึงพอใจ ความรื่นรมย์ ความสบายใจให้กับชีวิต โดยชาวตะวันตกสนใจการพักผ่อนหย่อนใจในรูปแบบของสวนที่มีต้นไม้ร่มรื่นและเป็นธรรมชาติ นอกจากนี้การที่ได้เสด็จประพาสต่างประเทศ ทำให้พระองค์ได้ทอดพระเนตรความเจริญของบ้านเมืองอื่น ซึ่งแตกต่างทั้งในเรื่องแนวคิดและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และทรงเลือกที่จะรับเอาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สยามมาปรับปรุงให้บ้านเมืองเจริญทัดเทียมกับอารยประเทศ จึงทรงมีพระราชดำริในเรื่องของการจัดสร้างอุทยานและสวนสัตว์ ตามแบบอย่างประเทศที่ได้ทอดพระเนตรมา เช่น สวนสุนันทา ซึ่งเป็นสวนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างไว้เป็นที่สำราญพระราชฤทัยใกล้กับพระราชวังสวนกุฎิก สวนแห่งนี้สร้างตามแบบอย่างพระราชวังเบินสคอฟ ประเทศเดนมาร์ก โดยโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม) เป็นผู้อำนวยการก่อสร้างสวนและค้ำหนักต่างๆ การก่อสร้างได้ดำเนินต่อมาจนแล้วเสร็จในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในช่วงเวลาดังกล่าวมีพระค้ำหนักเข้ามามากกว่า 30 ค้ำหนัก ปัจจุบันได้ใช้เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดวางภูมิทัศน์เพื่อความสวยงามของบ้านเมืองตามแบบตะวันตก เริ่มปรากฏชัดเจนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากที่พระองค์เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 โดยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวังเพื่อหลีกหนีความแออัดของเมือง ซึ่งก็คล้ายๆแนวคิดแบบตะวันตกสมัยนั้น ที่นิยมมีวังหรือคฤหาสน์แถบชานเมือง พระราชวังแรกที่เกิดจากพระราชดำรินี้ก็คือพระราชวังกุฎิก ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนเชื่อมติดต่อกับพระบรมมหาราชวังด้วย โดยถนนที่ให้ตัดขึ้นใหม่นี้ โปรดให้สร้างเป็นขนาดใหญ่ตามมาตรฐานที่ทำกันในเมืองใหญ่ของยุโรปที่ได้ทอดพระเนตรมา แล้วปลูกต้นไม้ตามแนวถนนเพื่อให้ความ

ร่วมรับแก้ผู้สัญจรไปมา ทำให้เป็นถนนที่มีความสวยงามที่สุดสายหนึ่งในพระนคร ดังที่พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์)บันทึกไว้ว่า¹

“...ได้โปรดเกล้าฯ สั่งจ้างชาวอังกฤษซึ่งชำนาญการเพาะต้นไม้ การทำสวนตามแบบเซอร์อย่างฝรั่งคนหนึ่งชื่อนายเฮนกินส์ เข้ามาให้อยู่ในวังลับัญญา เป็นผู้ขาย เจ้าหมื่นสรรพเพชรภักดี (พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ) ได้จัดทำสวนเบสิร์สำหรับเพาะชำต้นไม้ไว้ใช้ทั่วไปขึ้นแห่งหนึ่ง การสร้างสวนดุสิตนี้เมื่อว่าตามผังเมืองแล้ว ก็เป็นการขยายเขตชุมชน ในกรุงเทพฯ ขณะนั้นออกไปใหญ่โตอีกมาก จึงเป็นการที่ทำให้เกิดความเจริญและสว่างงามแก่บ้านเมืองและมีสวนเป็นรมณีสถานที่หย่อนใจของประชากรมาจนบัดนี้...”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปรียบแผนที่กรุงเทพฯว่า เหมือนกระดองปู ครั้นเกิดสวนดุสิตขึ้นเลขกลายเป็นรูปช้าง ดังพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ขณะทรงศึกษาอยู่ต่างประเทศ ลงวันที่ 14 พฤศจิกายน ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) ว่า

“...ถึงชายบริพัตร ด้วยกรมแผนที่เขาคิมสวนดุสิตลงในแผนที่ของเดิม ซึ่งแต่ก่อนว่างขาวอยู่เฉยๆ ไม่ได้ตรวจเพราะไม่มีอะไร แล้วเขาคิมพิมพ์แจกตามกระทรวงต่างๆข้างชายบ้าง แต่ก็ไม่ได้ให้พอ ไม่รู้ว่าเพราะเหตุใด ที่เขาจะเห็นว่ายังเลวอยู่ เพราะดับลบบ้านแผ่นโตมียู่แล้ว เมื่อได้ทราบข่าวแลได้เห็นตัวอย่างซึ่งเขาทำเป็นม้วนสำหรับขึงฝา จึงได้ให้เขาคิดแปลเล่มสำหรับที่จะส่งออกมาให้ เพราะเห็นมีอินคาเรศต์เกี่ยวข้องอยู่ข้างทุก คน ได้หมายเลขบ้านใครต่อใครออกมาพอให้รู้เป็นเค้า

แต่แผนที่นี้ยังแปลแผนที่โบราณที่ทำตั้ง ๑๐ ปี ล่วงมาแล้ว โดยมากเดิมลงแต่ตอนข้างเหนือเท่านั้น ตอนในเมืองไม่ใคร่จะได้แก้ไขอันใด เพราะการเปลี่ยนแปลงเพ็ญมีขึ้นใน ๔๕ ปีนี้โดยมากมีแปลกอย่างเฉียวที่จะให้เห็นว่า บางกอกแต่ก่อนกล่าวกันว่าเหมือนกระดองปูนั้น เฉียวนี้ได้กลายเป็นรูปช้าง เพราะเกิดมีสวนดุสิตเป็นใบหูขึ้น...”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงให้ความสำคัญกับเรื่องของการวางผังเมืองมาก ทรงเน้นหนักการออกแบบอาคารหรือหมู่บ้านให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม มีการจัดภูมิสถาปัตยกรรมประกอบเพื่อส่งเสริมความเด่นและสวยงามของสถาปัตยกรรมนั้นๆ ทั้งนี้เพราะทรงมุ่งหวังให้บ้านเมืองมีความสวยงาม และสะอาดตามแบบอย่างชาติตะวันตก พร้อมทั้งทรงตระหนักว่า ความสะอาดเรียบร้อยของบ้านเมืองจะนำมาซึ่งสุขภาพอนามัยที่ดีของคนในชาติ ดังนั้นจึงทรงเน้นการวางผังเมืองที่สัมพันธ์กับการสาธารณสุขไปรษณีย์และการสุขาภิบาล เพื่อสร้างสิ่งแวดล้อมและสุขอนามัยที่ดีให้แก่พสกนิกรของพระองค์ โดยทรงดำเนินพระองค์เป็นแบบอย่างที่ดีในการรักษา

¹ เอกสารคณะกรรมการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 50 ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 50 ปี, สถาปัตยกรรมในสยามกับพระมหากษัตริย์, หน้า 179.

ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเมือง ทรงมีพระราชดำริในเรื่องการสร้างถนนหนทาง ปลูกอง
ควบคู่กับการสร้างสวนเพื่อให้มีทัศนียภาพที่งดงามน่าอยู่

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดถึงแนวพระราชดำริ ในเรื่องของสวนและการจัดภูมิทัศน์ของสถานที่
ให้มีความรื่นรมย์นี้ จะเห็นได้จากพระราชอุทยานต่าง ๆ เช่น สวนสราญรมย์ สวนสุนันทา
สำหรับสวนสราญรมย์แห่งนี้ได้เคยใช้เป็นสถานที่รับพระราชอาคันตุกะจากต่างแดน เช่น เจ้าชาย
ออสการ์ พระราชโอรสแห่งกษัตริย์สวีเดนในปี พ.ศ.2427 ซึ่งเจ้าชายพระองค์นี้ทรงบันทึกไว้ถึง
ความงดงามของพระราชอุทยานสราญรมย์ว่า "งดงามแปลกตา มีสถานที่ที่เลี้ยงสัตว์และนก"

การตกแต่งพระราชอุทยานให้สวยงามรื่นรมย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โปรดฯให้ นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ ซึ่งรอบรู้ด้านพฤกษศาสตร์ เป็นผู้ดูแลจัดการสวนหลวง จน
พระราชอุทยานสราญรมย์เป็นที่รำลือว่า "งามน่าชมมาก เป็นที่เสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวและเจ้านายฝ่ายในเสมอๆ" มีการตกแต่งด้วย สระน้ำพุ สวนไม้ดอกไม้ประดับ
กล้วยไม้ ไม้ยืนต้น โดยเฉพาะ "กุหลาบแดง" ไม้ดอกที่ทรงโปรดปราน มีกรงสัตว์ กรงนก สระ
จระเข้ เลี้ยงไว้ดูเล่น และในช่วงปลายรัชกาล หลังจากที่เสด็จกลับจากเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2
แล้ว ก็ได้ทรงนำแนวคิดในเรื่องของการสร้างสวนส่วนพระองค์ สำหรับพระราชวังชั้น
เช่นเดียวกับสวนที่ได้เคยทอดพระเนตรที่วิลลา โนเบล จันเรโม อันเป็นสวนภายในวังเบินสคอฟ
ของพระเจ้ากรุงเดนมาร์กในทวีปยุโรป จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง "สวนสุนันทา" ที่ด้านหลังของพระ
ที่นั่งอัมพรสถาน ให้มีลักษณะแบบสวนป่า เพื่อเป็นที่เสด็จประพาสเป็นการส่วนพระองค์ และ
ต่อมายังได้มีพระราชดำริที่จะสร้างพระตำหนักพระราชทานพระมเหสีเทวีในสวนดังกล่าวด้วย
แต่การสร้างพระราชอุทยานสวนสุนันทานั้นสร้างเสร็จไม่ทัน เพราะได้เสด็จสวรรคตเสียก่อน
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้โปรดฯให้สร้างต่อมาจนแล้วเสร็จ

สำหรับแบบแผนการสร้างสวนสุนันทา ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้
ทรงมีพระราชดำริและพระราชทานแนวความคิดให้เจ้าพระยาอมราช (ปิ่น สุขุม) ผู้อำนวยการ
ก่อสร้าง ไปดำเนินการ มีดังต่อไปนี้

1. ให้ขยายเขตสวน ไปถึงแนวคลอง วิมถนนสามเสน ขยายคลองให้กว้างขึ้น และทำ
หน้าที่เป็นคูของวัง
2. ฟังคลองด้านทิศตะวันตก (ด้านถนนสามเสน) จะต้องมียกถนนริมคลองกว้าง 8 ศอก
สำหรับเดินรถม้า
3. ในขั้นต้น จะยังไม่รื้อกำแพงพระราชฐานด้านตะวันตก (ด้านถนนราชสีมา) แต่จะเจาะ
ประตูขนาดเล็ก (ปัจจุบันคือประตูสุนันทาทวาร) ระหว่างสวนบัวกับสวนสี่ฤดู เป็นทางตรงไปถึง

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, สำนวนพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ ถึงเจ้าพระยาอมราช (ปิ่น สุขุม), หน้า 89-92.

สวนนอก(สวนสุนันทา) เมื่อสร้างสวนและตำหนักต่างๆเรียบร้อยแล้ว จึงจะรื้อกำแพงพระราชฐาน
ด้านตะวันตกออกผนวกสวนเข้าไว้ในวัง

4. ลักษณะการจัดภูมิทัศน์ ให้ชุดคลองขนาดใหญ่ (ทรงเรียกว่าแม่น้ำค้วน) หักฉากไปตาม
พื้นที่ให้คลองนี้กว้างบ้าง แคบบ้าง ที่กว้างที่สุดประมาณ 40 เมตร

5. ที่หัวแหลมของคลองให้เป็นที่ตั้งของพลับพลา ตั้งในตำแหน่งให้มองเห็นน้ำได้ทั้งทิศ
เหนือและทิศตะวันออก

6. ให้ตั้งเรือนแพที่ด้านเหนือตรงกับลำน้ำซึ่งจะแลเห็นได้ไกล ทั้งนี้เพื่อให้บังเงาเรือนใน
เวลาบ่าย

7. กำหนดให้สร้าง “เขาดิน” และปลูกต้นไม้สูง ในตำแหน่งทิศตะวันตกเฉียงใต้ เพื่อ
ก่อให้เกิดร่มเงาในเวลาบ่าย

8. ทางด้านทิศเหนือของสวน ให้สร้างตำหนักพระราชทานพระราชธิดา

9. ส่วนหลังตำหนักออกไปถึงกำแพงหลัง ควรจะเป็นอย่างวังเบินสตอฟ เมืองเดนมาร์ก
คือมีสวนใกล้ตำหนัก ถัดสวนไปเป็นสนามหญ้า เรียกว่า เมโด (Meadow) ปลูกต้นไม้คร่อม 2 ข้าง จะ
เห็นเป็นทัศนียภาพของป่าเขียวมีถนนเล็กแอบไปตามชายไม้ทั้ง 2 ข้าง

10. ทางด้านตะวันออกหันจากริมฝั่งน้ำ ควรเป็นสวนผลไม้

11. ส่วนที่หันจากถนนริมฝั่งน้ำฟากตะวันตก ควรจะเป็นป่าคอกับป่าหลังเรือนที่อยู่ฟาก
เหนือของเมโด ลักษณะเป็นป่าบ้านนอก ทรงเรียกว่าเปอตีต์ ครีอานอง (Petit Trianon)

12. เมื่อออกจากป่าจึงถึงสวนผัก ซึ่งจะตั้งอยู่ท่ามกลางต้นไม้ใหญ่ ลักษณะคล้ายทางป่า
ปลูกผัก

13. อาณาเขตของสวนจะ กว้าง 8 เส้น และยาว 13 เส้น

สวนสุนันทา เป็นพระราชอุทยานที่รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริสร้างขึ้นเพื่อเป็นทั้งพระ
ราชอุทยานและเป็นที่พักที่ประทับ ที่อยู่อาศัยของบรรดาพระราชธิดา เจ้าจอมมารดา เจ้าจอมและข้าราชการ
บริวาร โดยมีพระตำหนักที่ประทับของเจ้านายฝ่ายใน ตั้งแยกกันอยู่เป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มพระ
ตำหนักของเจ้านายที่มีพระอิสริยยศสูง จะตั้งอยู่รายรอบสระ และกลุ่มพระตำหนักของพระราชธิดา
เจ้าจอมมารดา ตั้งอยู่ริมรั้วด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งภายในสวนแห่งนี้จะมีสระ
ขนาดใหญ่และขนาดเล็กอยู่ 2 สระ เชื่อมต่อกันัน ที่ใกล้สระด้านทิศใต้เป็นที่ตั้งของท้องพระโรง
ที่มีชื่อว่า พระที่นั่งนงคราญสโมสรที่สร้างขึ้นปี พ.ศ. 2465 ซึ่งเป็นพระที่นั่งอเนกประสงค์ของ
เจ้านายฝ่ายในที่ประทับอยู่ในสวนสุนันทา สวนสุนันทาสร้างเสร็จในสมัยรัชกาลที่ 6 และได้ดำเนิน
ตามพระราชประสงค์ทุกประการ อย่างไรก็ตามสวนสุนันทามีได้รวมเข้าเป็นอาณาเขตของ
พระราชฐานชั้น ในตามวัตถุประสงค์เดิม แต่มีกำแพงก่ออิฐฉาบปูนล้อมรอบเป็นสัดส่วนเป็นเอกเทศ
ของตนเอง

นอกจากนี้ยังทรงคำนึงถึงเรื่องการดูแลให้ความสวยงามเหล่านั้นยิ่งขึ้น โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกพระราชบัญญัติธรรมเนียมคลองในปี พ.ศ. 2413 เพื่อรักษาความสะอาด ไม่ให้ลำคลองตื้นเขิน และห้าม“การทำเวียง” หรือการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ลงในคลอง ในปี พ.ศ. 2418 โปรดเกล้าฯ ให้ตรากฎหมายไปลิส 53 ข้อ มีความสำคัญเกี่ยวกับการให้อำนาจเจ้าหน้าที่ตำรวจรักษาความสงบเรียบร้อย และรักษาความสะอาดของบ้านเมืองตามถนนหนทาง ถึงปลูกสร้างสาธารณะ รวมถึงการถ่ายอุจจาระและการกำจัดซากสัตว์ เป็นต้น โดยใช้วิธีการประกาศให้ประชาชนเข้าใจในข้อบังคับก่อน แล้วจึงใช้บังคับกฎหมาย และมีการปรับโทษผู้ละเมิดข้อบังคับเป็นเงินตั้งแต่ 10 บาทขึ้นไป ต่อมาเมื่อพระองค์ทรงตั้งกระทรวงมหาดไทยขึ้นรับผิดชอบดูแล รักษาความสะอาด และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง มีหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรงคือ กรมสุขาภิบาลสังกัดกระทรวงนครบาล ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2440 และมีการตราเป็นกฎหมาย พระราชกำหนดสุขาภิบาลกรุงเทพฯ ร.ศ. 116 ใน พ.ศ. 2440 ซึ่งเป็นที่ปรากฏชัดเจนว่าทรงมุ่งมั่นให้บ้านเมืองมีความสะอาดเรียบร้อยอยู่เป็นนิจ

“เป็นการสมควรที่จะได้จัดเตรียมการสุขาภิบาลกรุงเทพฯ ขึ้นไว้ และจัดให้สำเร็จบริบูรณ์ในเวลาต่อไป เพื่อป้องกันโรคแก่มหาน และเพื่อให้บ้านเมืองเป็นระเบียบเรียบร้อยงดงามให้เป็นที่ยอมรับทั่วไปตลอดเขตแขวงพระนคร”

ในปีถัดมา (พ.ศ. 2441) มีการออกกฎข้อบังคับในการรักษาความสะอาด และมี“ประกาศห้ามไม่ให้ปลูกเรือนโรงอันมุงบังด้วยไม้ซัดตะ หรือด้วยแฝง หรือใบไม้ในที่เพลิงไหม้” และออก“ประกาศรักษาที่ดินริมถนนระหว่างคลองผดุงกรุงเกษม ร.ศ. 117” เพื่อควบคุมการก่อสร้างอาคารในบริเวณที่เกิดเพลิงไหม้ และกำจัดแหล่งเสื่อมโทรมในราชธานี ปรากฏว่า กรุงเทพฯ มีความสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นมาก ทั้งตามแม่น้ำลำคลอง และถนนหนทางทั่วไป

ความตื่นตัวในเรื่องของการวางผังเมือง แม้ว่าจะมีมานานนับตั้งแต่ในอดีตที่บ้านเมืองในยุคก่อนที่มีศึกสงครามรอบด้าน ผู้นำก็ล้วนใช้การวางผังเมืองเพื่อกำหนดชัยภูมิในการลงหลักปักฐาน มีการวางอาณาเขตด้วยคูคลองและป้อมปราการ รวมทั้งการจัดสรรแบ่งพื้นที่เพื่อจำแนกกิจกรรมที่ทำอย่างชัดเจน จนกระทั่งมาถึงสมัยต้นรัตน โกสินทร์ ก็ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการวางผังเมืองที่ชัดเจนยิ่งขึ้น มีการกำหนดแนวเขตพื้นที่เคหะสถาน พื้นที่กสิกรรม และพาณิชยกรรม มีการตัดถนนเพื่อความสะดวกในการคมนาคมสัญจร ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านการผังเมืองและสภาพแวดล้อมอันเนื่องมาจากการขยายตัวของเมือง ควบคู่ไปกับนโยบายในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยอย่างยุโรปที่มีความชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 5 นับเป็นการนำบ้านเมืองไปสู่ความเปลี่ยนแปลงที่ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตก และเป็นการวางรากฐานสู่การพัฒนาที่ก้าวหน้าในปัจจุบัน

บทที่ 5

บริบททางสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรม

การเปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาสู่สังคมสยามทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เห็น ได้ชัดเจนเป็นรูปธรรมได้แก่งานสถาปัตยกรรมที่สะท้อนความนิยมในรูปแบบศิลปะตะวันตก โดยจะเห็นได้จากงานสถาปัตยกรรมราชสำนัก งานสถาปัตยกรรมที่เป็นอาคารสถานที่ทำงาน และงานสถาปัตยกรรมแบบจารีต โดยการเข้ามาของศิลปะตะวันตกดังกล่าวนี้ มีทั้งที่เป็นเพียงการนำเอารูปแบบศิลปะบางอย่างของตะวันตกเข้ามาใช้ เช่น การตกแต่งภายในพระอุโบสถด้วยศิลปะแบบกอทิก (Gothic) การนำรูปแบบบ้านเรือนแบบตะวันตกมาประยุกต์เป็นบ้านไม้หลังคาทรงปั้นหย่าแบบเรือนมะนิลา การตกแต่งด้วยไม้จลุลาชขนมปังขิง (Ginger Bread) ขณะเดียวกันก็มีการนำลักษณะศิลปะตะวันตกที่ถอดแบบเข้ามาตั้งตระหง่านอวดโฉมให้ผู้คนในสังคมได้ยลแบบใกล้ชิดด้วย เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม พระที่นั่งบรมพิมาน และอาคารกระทรวงกลาโหม ฯลฯ

การเปลี่ยนแปลงทางด้านงานสถาปัตยกรรมมีวิวัฒนาการอย่างคืบคลานเนื่องลำดับ งานวิจัยเรื่องสถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : หัวเลี้ยวหัวต่อของสังคมไทย ฉบับนี้เป็นการศึกษางานสถาปัตยกรรมในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของยุคสมัยดังกล่าว โดยพยายามมองความเปลี่ยนแปลงของงานสถาปัตยกรรมเชื่อมโยงกับสภาพสังคมและบริบททางวัฒนธรรมของไทยในขณะนั้น ซึ่งเป็นช่วงที่แนวทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่รับมาจากตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทแทนแนวทางสถาปัตยกรรมไทยแบบจารีต งานวิจัยชิ้นนี้ได้พิจารณาความหมายของงานสถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสองนัยยะ คือ ความหมายเชิงประโยชน์ใช้สอยของอาคาร และความหมายเชิงวัฒนธรรม ซึ่งความหมายเชิงวัฒนธรรมนี้เป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้เกิดการตีความทางความคิด โดยอาศัยบริบททางสังคมที่แวดล้อมและช่วงเวลานั้นๆ เป็นองค์ประกอบหลัก เพราะงานสถาปัตยกรรมเป็นเหมือนกระจกสะท้อนความคิดและโลกทัศน์ทางสังคมไทย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิวัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของกรุงรัตนโกสินทร์

สถาปัตยกรรมเป็นงานซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สภาพเศรษฐกิจ นโยบายการเมืองการปกครอง และบริบททางสังคมซึ่งรวมถึงค่านิยม ความเชื่อ และกระบวนทัศน์ของคนในสังคม งานสถาปัตยกรรมในแต่ละยุคสมัยจึงมีลักษณะเฉพาะ สมเด็จพระยาเดชาดิศร ราชานุภาพ ได้ทรงสรุปเกี่ยวกับพัฒนาการทางสถาปัตยกรรม ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1-5 ไว้เป็น 3 ยุค คือ

ยุคที่ 1 ทำตามเดิม จากเริ่มตั้งกรุงเทพฯ มาจนในสมัยรัชกาลที่ 3

ยุคที่ 2 อย่างผสม เริ่มมีแบบฝรั่งแบบจีนในสมัยรัชกาลที่ 4

ยุคที่ 3 เปลี่ยนเป็นอย่างใหม่ ทำเป็นตึกฝรั่งทีเดียว เริ่มแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา

ในสมัยรัตนโกสินทร์คอนต้นตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 2 งานสถาปัตยกรรมยังอิงกับแบบแผนตามจารีตประเพณี พระราชวังและวัดตลอดจนบ้านเรือนทั่วไปจึงสะท้อนให้เห็นความเป็นสถาปัตยกรรมไทยอย่างชัดเจน จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีการติดต่อค้าขายกับประเทศจีนมากขึ้น งานศิลปะแบบจีนจึงแพร่หลายในสยาม และกลายเป็นพระราชนิพนธ์ส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตัวอย่างที่ชัดเจนได้แก่ วัดราชโอรสาราม วัดนางชี วัดเทพศิรินทราวาส และวัดเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งมีจุดเด่นที่ส่วนหน้าบ้านและเครื่องลำของซึ่งเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปกรรมจีนอย่างเห็นได้ชัด อย่างไรก็ตาม ในรัชสมัยดังกล่าววัฒนธรรมแบบตะวันตกได้เริ่มแพร่เข้ามาบ้างแล้ว โดยชนชั้นนำสยามที่เริ่มใส่ใจกับอิทธิพลตะวันตก ส่วนหนึ่งน่าจะมามีที่มาจากภารกิจของทูตอังกฤษที่ขณะสงครามในพม่า พ.ศ. 2368 และสงครามฝิ่นในจีนเมื่อปี พ.ศ. 2383 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักในความสำคัญข้อนี้ ดังพระราชดำรัสที่ทรงกล่าวไว้ว่า

“...การศึกษสงครามข้างญวน ข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ที่แต่ข้างฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียที่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้มันเอื้อเลื่อมใสไปทีเดียว...”¹

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะนั้นแม้ยังทรงผนวชเป็นพระภิกษุ แต่ก็ทรงสนพระทัยและติดตามความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของตะวันตกมาโดยตลอด รวมทั้งเจ้านายพระองค์อื่นๆ และขุนนางตระกูลสำคัญ ก็ได้ศึกษาศิลปวิทยาการใหม่ๆ ของชนชาติตะวันตก จนรับรู้ถึงความเจริญรุ่งเรืองของตะวันตก เช่น กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ) ที่ทรงสนพระทัยในเทคโนโลยีด้านการต่อเรือเป็นพิเศษจนสามารถต่อเรือรบแบบฝรั่งได้สำเร็จ กรมขุนวงศาธิราชสนิท สนพระทัยในการแพทย์แบบตะวันตก กลุ่มขุนนางตระกูลขุนนาคร สนใจในองค์ความรู้ใหม่ๆ ของตะวันตก เป็นต้น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นครองราชย์ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมยังคงสืบต่อมาจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คือมีการพัฒนาตามแบบศิลปะจีน หากแต่มีการ

¹ เจ้าพระยาทิพเทวารักษ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 (พระนคร: องค์การค้ำของสุรสกล, 2504), หน้า 188.

ปรับเปลี่ยนบางจุดให้เข้ากับยุคสมัย เช่น ในส่วนของเครื่องตกแต่งอาคาร ได้มีการเปลี่ยนแปลง ลักษณะลายหน้าบัน ลายซุ้มประตู หน้าค้ำง รวมถึงการนำตราสัญลักษณ์ประจำพระองค์มาใช้ แทนการใช้ลายตามแบบอย่างคติสมมติเทวราช เช่น ลายนารายณ์ทรงครุฑ และใช้ลายปูนปั้นอย่าง ไทยเป็นองค์ประกอบมากกว่าจะเป็นลายกระเบื้อง แบบอย่างเสาของอาคารก็มีการเปลี่ยนแปลง จากเสาสี่เหลี่ยมเป็นเสาทรงกลม ลักษณะเครื่องล้าของ ก็มีการเปลี่ยนกรอบหน้าบันอย่างจีนมา เป็นปูนปั้นเครื่องล้าของแบบไทย มีช่อฟ้าหางหงษ์เป็นคันทวย ซึ่งลักษณะรูปแบบพระอารามเช่นนี้ ได้แก่ วัดโสมนัสวิหาร วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นต้น

อย่างไรก็ตามลักษณะเด่นที่พบในงานสถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกประการก็คือการหวนกลับไปสู่คตินิยมสมัยอยุธยา ซึ่งข้อสังเกตดังกล่าวแม้จะเป็น การคาดคะเนจากการตีความหมายของงานสถาปัตยกรรมในสมัยหลัง หากก็ต้องยอมรับว่าน่าจะมี ส่วนจริงให้พิจารณาไปในแนวทางเช่นนั้น ได้ เพราะสภาพการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจในสมัยนั้น เป็นช่วงที่ชนชาติตะวันตกได้ขยายอิทธิพลมาสู่สยามแล้ว โดยสยามเองก็ได้รับอิทธิพลจีนอยู่ก่อน แล้ว เพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลก่อน ทรงมีพระราชนิยมไปทางจีนนิยม งานสถาปัตยกรรมทางศาสนาจึงมีลักษณะค่อนข้างไปทางนั้น นอกจากนี้ยังมีธรรมเนียมการจิมก้องซึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงยกเลิกไปเนื่องด้วยเกรงว่าจะสร้างความเข้าใจผิดได้ว่า ไทยเป็นเมืองขึ้นแก่จีน เพราะในสมัยนั้นจีนพ่ายแพ้แก่อังกฤษในสงครามฝิ่น การยึดถือธรรมเนียมบางอย่างไว้จะเป็นผลเสียแก่บ้านเมือง ซึ่งงานสถาปัตยกรรมก็เป็นเครื่องแสดงออกได้ทางหนึ่ง ดังนั้น ในรัชสมัยของพระองค์ท่าน การสร้างงานสถาปัตยกรรมจึงเริ่มค่อนข้างจางรูปแบบสถาปัตยกรรมจีน โดยมีการ ผสมผสานเข้ากันสถาปัตยกรรมไทยและก็เริ่มมีการรับรูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาใช้กับงาน สถาปัตยกรรมไทย ซึ่งมูลเหตุแห่งการรับเอาธรรมเนียมอย่างตะวันตกมาใช้นี้ พิจารณาได้ว่าเกิดจากการที่ พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของการติดต่อกับชาติตะวันตก ที่จะได้รับความรู้วิทยาการแขนงต่างๆมา ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับคน ประกอบกับการที่เจ้านายและขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของท่านได้เดินทางไปเยือนสิงคโปร์ มะละกา และปีนัง ก็ทำให้หม่อมมองเกี่ยวกับบ้านเมืองเปลี่ยนไป และเมื่อกลับมาแล้วก็ได้นำเอาแบบอย่างที่ได้พบเห็นมาปรับให้เข้ากับสภาพของบ้านเมือง เช่นนำรูปแบบอาคาร ประเภทตึกแถวและบ้านพักอาศัย ซึ่งลอกเลียนแบบอิทธิพลตะวันตกมาสร้าง เช่น ตึกแถวถนน เจริญกรุง ตึกแถวถนนบำรุงเมือง และถนนเฟื่องนคร ที่ทำตามอย่างตึกแถวเมืองปัตตาเวียของ ฮอลันดา และเมืองสิงคโปร์ของอังกฤษ นอกจากนี้ยังเริ่มมีการแบ่งแยกหน้าที่ระหว่างผู้ออกแบบ และผู้ก่อสร้างหรือผู้รับเหมา แม้จะยังไม่ชัดเจนนักก็ตาม โดยผู้ออกแบบอาคารส่วนใหญ่จะเป็น ชาวตะวันตกหรือชาวเงินกวางตุ้งที่มีชื่อเสียงในทางนี้ และผู้รับเหมาก่อสร้างก็มักจ้างแต่ชาวจีนเป็น คนงาน¹

¹ ผุสดี ทิพภัส, สถาปัตยกรรม ชื่อนมของอดีต ทิวทัศน์จุฬิน, 14-15.

อย่างไรก็ตาม ต้องยอมรับว่าการน้อมกลับไปสู่งานที่มีแบบแผนสมัยอยุธยาและสุโขทัย ถือเป็นพระบรมราชาบายที่สำคัญ เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมในความเป็นชาติที่มีความรุ่งเรืองทาง พุทธศาสนาขานาน ประกอบกับการที่ทรงตระหนักถึงอำนาจใหม่ที่ยิ่งใหญ่จากตะวันตก ซึ่งมี แสขานุภาพทางทหารและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เป็นเครื่องมือที่คุกคามความมั่นคงของ สยามได้ตลอดเวลา จึงทรงพยายามปรับปรุงประเทศ โดยทรงนำเอาหลักเหตุผลตามความเป็นจริง ของโลกมาใช้ในการอธิบายสิ่งต่าง ๆ และทรงรับเอาแบบอย่างแนวคิดที่ดีและเป็นประโยชน์จาก ชาติตะวันตกเข้ามาปรับใช้ รวมทั้งทรงละทิ้งประเพณีบางอย่างที่หมิ่นเหม่ต่อความเป็นเอกราชของ ประเทศ เช่น ประเพณีการจ้มก้องที่มีกับจีน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะที่งานสถาปัตยกรรมแบบจารีต ทางพุทธศาสนายังคงพัฒนาสืบเนื่องจากรัชกาลก่อน มีการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการ สร้างวัดใหม่ขึ้นทั้งในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล งานสถาปัตยกรรมอีกรูปแบบหนึ่ง เริ่มมี การเปลี่ยนแปลงตามแนวทางตะวันตก โดยเริ่มจากการใช้งานอาคารตามลักษณะของกิจกรรมตามแบบอย่าง ตะวันตก มีการตั้งโรงเรียน โรงพยาบาลพิพิธภัณฑสถาน สถานีรถไฟที่มีกระถางต่าง ๆ ควบคู่กันมา สิ่ง เหล่านี้ถือเป็นเรื่องใหม่ของสังคมสยาม เพราะการศึกษาเล่าเรียนที่แต่เดิมอยู่ในวัด ก็ย้ายมาจัดให้ ความรู้ในรูปแบบโรงเรียนตามแบบอย่างตะวันตก หรือแต่เดิมการคมนาคมขนส่งใช้ทางน้ำเป็น หลัก ก็เริ่มมีถนนหนทาง มีการตัดถนน และสร้างสถานีรถไฟ มีการสร้างสถานที่ราชการ อาคาร ร้านค้า ด้วยรูปทรงอาคารแบบตะวันตก และสิ่งที่เป็นหลักฐานอันสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงเพื่อ สร้างภาพความศิวิไลซ์ และเป็นที่มาแห่งสถาปัตยกรรมแห่งพระราชนิยมในรัชกาลได้เป็นอย่างดี ก็ คือการสร้างพระที่นั่งและวังเจ้านายต่างๆ ในรูปแบบตะวันตก โดยมีการประดับประดาตกแต่งด้วย เครื่องเรือน ภาพเขียน เครื่องแก้วเจียรไนแบบตะวันตกที่ทันสมัย ตัวอย่างที่แสดงผลของการ เปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับสภาพสังคมของยุคสมัยนั้น ได้เป็นอย่างดี ได้แก่พระที่นั่งจักรีมหา ปราสาท ที่มีกรรมผสมผสานทางความคิดของการออกแบบทั้งเก่าและใหม่เข้าหากัน เป็นรูปแบบ งานสถาปัตยกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านทางความคิด มีการรับของใหม่เข้ามา ปรับแต่ง เพื่อให้เข้ากับของเก่าอย่างไม่ขัดเขิน โดยพระที่นั่งองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งพระราชนิพนธ์ให้เป็นพระราชวังที่สวยงามตามแบบสถาปัตยกรรม ตะวันตก แต่เนื่องด้วยสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ทรงทักท้วงว่า การสร้างพระราชวัง ด้วยความคิดหรือความนิยม ตามแบบอย่างตะวันตก โดยไม่พิจารณาความเชื่อ ที่เป็นเหมือนอุดม คติร่วมในสังคมสมัยนั้นที่ยังผูกพันอยู่กับแนวคิดแบบ ไตรภูมิ ที่เชื่อว่าพระมหากษัตริย์เป็นองค์ สมมติเทพ¹ อาจหมิ่นเหม่ต่อพระราชอำนาจและพระบารมีที่ทรงดำรงพระเกียรติยศในฐานะองค์ พระมหากษัตริย์ได้ จึงทำให้พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทมีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมลูกผสมดังที่ เห็นอยู่ในปัจจุบัน

¹ ปราสาทราชวังต้องมีลักษณะดุจดังปราสาทราชวังของเหล่าเทพเวท

งานสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกกับคติความเชื่อแบบไทย

ข้อสังเกตที่น่าสนใจในงานสถาปัตยกรรมก็คือเรื่องของความเชื่อที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต ซึ่งบางอย่างก็ยังคงมีอยู่ และบางอย่างก็ได้สูญสลายไปตามกาลเวลา ดังเช่น การวางศิลาฤกษ์ที่ยังคงสืบทอดกันอยู่ในปัจจุบันตามความเชื่อของคนไทยที่ว่า ก่อนจะปลูกสร้างอาคารต้องทำพิธีเพื่อความ เป็นสิริมงคลเสียก่อน เพื่อให้ผู้ที่อยู่อาศัยได้อยู่อย่างร่มเย็น เรียกว่า การก่อฤกษ์ คือวางอิฐปิดทอง ปิดเงิน ปิดนาก ในขณะที่ฝรั่งจะวางศิลาฤกษ์ คือวางศิลาบนอิฐที่ก่อขึ้นมา เรื่องนี้สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงกล่าวในสาส์นสมเด็จพระ จักรพรรดิที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2483 ว่า วัจ บุรพาเป็นวังแรกหรืออาคารแห่งแรกของไทยที่มีการวางศิลาฤกษ์แบบฝรั่ง คือวางศิลาแท่งใหญ่บน อิฐที่ก่อขึ้นมา ในศิลาบรรจุคณาบายเหตุกับตัวอย่างของต่าง ๆ เช่น เงินตรา

สำหรับคติความเชื่อที่สูญสลายไปตามกาลเวลา และประโยชน์ใช้สอยทางสถาปัตยกรรม ก็คือ เรื่องของบันได ในอดีตบ้านเรือนของคนไทยมักเป็นเรือนไม้ยกใต้ถุนสูง โดยใต้ถุนนั้นมีไว้ เพื่อสำหรับทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งนั่งเล่นนอนเล่น เลี้ยงบุตรหลาน พุดคุยกับเพื่อนบ้าน ส่วนบนบ้าน ก็จะเป็นที่สำหรับพักผ่อนเป็นส่วนตัวของครอบครัวและต้อนรับแขกที่มาเยือน คนไทยจึงมี สำนวนที่ว่า หัวกระไดไม้แห้ง ที่หมายถึงบ้านนี้มีแขกมาเยี่ยมเยือนบ่อยๆเป็นประจำ ทำให้พื้น บันไดไม้เคยกแห้งต้องเปียกน้ำตลอดเวลา ซึ่งมีที่มาจากวิถีชีวิตของคนไทยในสมัยโบราณนั่นเอง ที่ มีน้ำไว้ล้างเท้าก่อนขึ้นเรือน ดังนั้นเมื่อมีแขกมาเยี่ยมไม้ขาดสาย พื้นบันไดจึงต้องเปียกตลอด เนื่องจากต้องมีการคักน้ำล้างเท้าก่อนขึ้นบ้าน

ต่อมาเมื่อรูปแบบงานสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกเข้ามาแพร่หลายในราชอาณาจักร การ สร้างบันไดเริ่มเปลี่ยนไป เนื่องจากบ้านเรือนแบบฝรั่งนั้นจะนิยมสร้างเป็นสองชั้น หรือสามชั้น โดยมีบันไดอยู่ภายในบ้าน ในขณะที่ในสมัยรัชกาลที่ 1 มาจนถึงรัชกาลที่ 5 ยังถือธรรมเนียมที่จะ สร้างบันไดอยู่ภายนอกตัวอาคารเสมอ อย่างไรก็ตาม มีข้อที่แตกต่างกันระหว่างบันไดบ้านเรือนกับ บันไดอาคารอื่นคือ บันไดบ้านเรือนจะมีลักษณะโปร่ง คือมองเห็นชั้นบันไดชัดเจน ทั้งนี้จะ เป็นด้วยเหตุที่ว่าไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม คนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในภาคพื้นราบลุ่มอันอุดมไปด้วย แม่น้ำลำคลอง อาคารบ้านเรือนยกอยู่บนเสาสูง เพื่อให้พ้นจากระดับน้ำหรือดินอันชื้นแฉะ จึง สร้างบันไดอยู่ภายนอกตัวเรือนให้ก้าวขึ้นสู่ชาน ระเบียง เติลียง หรือมุข ก่อนที่จะเข้าสู่ตัวเรือน และ ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีไม้มากขณะนั้น ดังนั้นการสร้างบ้าน ทำบันได จึงนิยมใช้ไม้เป็น องค์ประกอบหลัก ในขณะที่บันไดของอาคารประเภทอื่น ที่ต้องการความคงทนแข็งแรงเนื่องจาก ต้องใช้งานอยู่เป็นประจำ ทำจากส่วนผสมของดินและทราย จนเมื่อวิทยาการมีความก้าวหน้ามีการ ค้นพบวัสดุที่มีความแข็งแรงอย่างคอนกรีต จึงมีการสร้างบันไดจากวัสดุดังกล่าว นอกจากนี้ยัง พบว่าสถาปนิกทั้งไทยและเทศนิยมทำชั้นบันไดลงเลขคู่เหมือนกัน โดยนับจากลูกตั้งของบันไดไม่ รวมชานพัก

เมื่อความนิยมอาคารแบบฝรั่งเริ่มแพร่หลายในบ้านเมืองมากขึ้น การสร้างบันไดไว้ภายในตัวบ้านก็เริ่มได้รับความนิยมตามไปด้วย ในเรื่องนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าว่า คำหนักของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ในรัชกาลที่ 3 เป็นตึก 2 ชั้น มีบันไดอยู่ข้างนอก ทอดขึ้นสู่เฉลียง และทรงเล่าต่อไปว่า จนในรัชกาลที่ 4 และต้นรัชกาลที่ 5 อาคารบ้านเรือนก็ยังสร้างบันไดขึ้นข้างนอก "...ด้วยยังถือคิดว่า ลอกได้ถูกเป็นอัปมงคล..." ตัวอย่างที่ชัดเจนสำหรับอาคารสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ทำบันไดอยู่ภายนอก ได้แก่ ตึกสุนันทาลัย หรือ Royal Seminary ในโรงเรียนราชินี บ้านเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) ซึ่งก่อสร้างในปลายสมัยรัชกาลที่ 4 ต้นรัชกาลที่ 5 เป็นอาคารสองชั้นตามลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบโรแมนติคผสมทิวศอร์แบบอังกฤษและสถาปัตยกรรมมัวร์ มุขด้านตะวันตกเฉียงเหนือทำเป็นหอคอย พระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์รับราชการมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จนได้เป็นสมุหกลาโหมในปี พ.ศ.2412 สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นบ้านที่ทำบันไดขึ้นบนเรือนไว้ด้านนอก บ้านหลังนี้ได้เปลี่ยนจากบ้านพักอาศัยเป็นโรงพยาบาล เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์จะขยายพื้นที่ของโรงพยาบาลเดิมที่ปากคลองสาน จึงโปรดเกล้าให้ซื้อที่ดินเพิ่มเติมรวมทั้งบ้านของเจ้าพระยาด้วย เพื่อจัดตั้งเป็นโรงพยาบาลของคนเสียจริต ซึ่งได้พัฒนาเป็นโรงพยาบาลสมเด็จพระยาในปัจจุบัน

ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การวางตำแหน่งบันไดเอาไว้ภายในอาคาร ในสังคมสยามเริ่มมีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดสุทัศน์เทพวรารามขึ้นในรัชสมัยของพระองค์

"...ภายหลังจากการสร้างตำหนักใหญ่บริเวณวังบูรพาภิรมย์ ซึ่งเป็นตึกหลังแรกที่ทำที่จอดรถข้างใต้มุข และสร้างบันไดไว้ด้านในอาคาร ทำให้ความเชื่อที่ไม่นิยมการสร้างบันไดภายในอาคารและการรังเกียจได้ถูก เลิกเชื่อกัน ไปนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา"

ตัวอย่างที่ชัดเจนสำหรับอาคารสมัยต่อมาที่ทำบันไดสำหรับขึ้นบนอยู่ภายในอาคาร ได้แก่ ตำหนักบางขุนพรหม ตึกอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตึกสถานเสาวภา เป็นต้น

สำหรับเรื่องของการจัดทำที่เทียบรถได้มุขนั้น จัดเป็นเรื่องใหม่ของสังคมสยามในยุคนั้น เนื่องจากในรัชกาลที่ 5 ได้มีการส่งรถยนต์เข้ามาใช้งาน ในงานออกแบบต้องมีการจัดทำที่เทียบรถ รวมทั้งมีการจัดทำถนนโค้งภายในบ้านเพื่อเข้าสู่ที่เทียบจอดรถ ลักษณะของถนนโค้งภายในบริเวณบ้านนี้ พบได้ตามวังเจ้านาย บ้านขุนนาง รวมทั้งคหบดี ดังเช่น วังบูรพาภิรมย์ที่มีถนนโค้งเข้าสู่ตัวบ้าน เป็นต้น

การรับรูปแบบอิทธิพลตะวันตกมาใช้ในงานสถาปัตยกรรมนั้น จะเห็นได้ว่า มิใช่แต่การลอกเลียนแบบศิลปะตะวันตกเสียทีเดียว หากแต่มีการนำมาปรับใช้ให้เข้ากับสภาพอากาศของสยามด้วยเช่นกัน จากเดิมที่บ้านตะวันตกจะมีปล่องไฟเพื่อกันความหนาวเหน็บ เมื่อมาสร้างในสยาม

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าว่า คำหนักของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ในรัชกาลที่ 3 เป็นตึก 2 ชั้น มีบันไดอยู่ข้างนอก ทอดขึ้นสู่เฉลียง และทรงเล่าต่อไปว่า จนในรัชกาลที่ 4 และต้นรัชกาลที่ 5 อาคารบ้านเรือนก็ยังสร้างบันไดขึ้นข้างนอก "...ด้วยยังถือคิดว่า ลอกได้ถูกเป็นอัปมงคล..." ตัวอย่างที่ชัดเจนสำหรับอาคารสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ทำบันไดอยู่ภายนอก ได้แก่ ตึกสุนันทาลัย หรือ Royal Seminary ในโรงเรียนราชินี บ้านเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) ซึ่งก่อสร้างในปลายสมัยรัชกาลที่ 4 ต้นรัชกาลที่ 5 เป็นอาคารสองชั้นตามลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบโรแมนติคผสมทิวศอร์แบบอังกฤษและสถาปัตยกรรมมัวร์ มุขด้านตะวันตกเฉียงเหนือทำเป็นหอคอย พระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์รับราชการมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จนได้เป็นสมุหกลาโหมในปี พ.ศ.2412 สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นบ้านที่ทำบันไดขึ้นบนเรือนไว้ด้านนอก บ้านหลังนี้ได้เปลี่ยนจากบ้านพักอาศัยเป็นโรงพยาบาล เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์จะขยายพื้นที่ของโรงพยาบาลเดิมที่ปากคลองสาน จึงโปรดเกล้าให้ซื้อที่ดินเพิ่มเติมรวมทั้งบ้านของเจ้าพระยาด้วย เพื่อจัดตั้งเป็นโรงพยาบาลของคนเสียจริต ซึ่งได้พัฒนาเป็นโรงพยาบาลสมเด็จพระยาในปัจจุบัน

นาช่างชาวตะวันตกเหล่านี้มักปรับรูปแบบให้เหมาะสมกับภูมิอากาศ เช่น ไม่มีปล่องไฟ โคม และห้องใต้ดิน แต่มีกันสาดกันฝน มีระเบียงหน้าค่างทำเป็นบานเกล็ดสำหรับระบายอากาศ รูปแบบอาคารเหล่านี้มักถูกดัดแปลงให้เหมาะสมสำหรับสร้างวังเจ้านาย บ้านเสนาบดี และบ้านคหบดี ซึ่งถือเป็นรูปแบบของอาคารสมัยใหม่ในรัชกาลที่ 5 ที่แสดงให้เห็นการค้นคว้าในการสร้างอาคารที่อยู่อาศัยของชาวสยาม ในยุคสยามใหม่ที่เปิดรับศิลปะตะวันตกเข้ามาในวิถีชีวิตของคนได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม ตลอดช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเห็นได้ว่ารูปแบบงานที่เป็นพระราชนิยม ปรากฏในรูปของงานสถาปัตยกรรมราชสำนักมากกว่างานประเภทอื่น ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงปลายรัชกาลภายหลังจากที่ได้เสด็จประพาสยุโรปแล้ว ในขณะที่งานสถาปัตยกรรมตะวันตกเพื่อราชการแบบใหม่นั้น มีขึ้นภายหลังจากที่เสด็จประพาสสิงคโปร์ ชาวปัตตาเวีย และอินเดีย ส่วนงานสถาปัตยกรรมแบบจารีตนั้น พบได้น้อยกว่าในรัชกาลอื่น และมีทั้งที่เป็นงานสถาปัตยกรรมลูกผสม คือมีความเป็นตะวันตกผสมกับไทย เช่น วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดอัมพวันคีรีนิมิตร์ วัดศรีสุริยวงศ์ และที่คงความเป็นงานสถาปัตยกรรมแบบจารีตไว้ เช่น วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ซึ่งใช้วัสดุหินอ่อนในก่อสร้าง

มีข้อสังเกตอยู่ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้จะมีพระราชนิยมทางตะวันตกอยู่มาก หากแต่ในการสร้างงานสถาปัตยกรรมแบบจารีต ก็ทรงใส่พระทัยและยึดถือตามแบบโบราณราชประเพณีอย่างเคร่งครัด จะมีเพียงวัดนิเวศธรรมประวัติแต่เพียงแห่งเดียวที่ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะบูชาพุทธศาสนาด้วยของแปลก อย่างไรก็ตามการยึดถืออาคารสร้างงานสถาปัตยกรรมแบบจารีตไว้อย่างเคร่งครัดนี้ ก็ทำให้เกิดประโยชน์แก่สยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังจะเห็นได้จากกรณีของวัดชลธาราสิงเห ในเขตอำเภอดากไบ จังหวัดนราธิวาส ที่เป็นประจักษ์พยานสำคัญ ที่ทำให้สยามไม่ต้องเสียพื้นที่อำเภอดากไบให้กับอังกฤษ ตามสัญญาปักปันเขตแดนระหว่างสยามกับมลายูของอังกฤษในรัชกาลที่ 5 เมื่อ ร.ศ.127 (พ.ศ.2452) ซึ่งในขณะนั้นสยามต้องยกดินแดน 4 รัฐมลายู ได้แก่ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส ให้แก่อังกฤษเพื่อแลกกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งดากไบก็เป็นส่วนหนึ่งของ กลันตันที่สยามจะต้องเสียไป แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยกเหตุผลในเรื่องงานสถาปัตยกรรมแบบจารีตที่เป็นไทยของวัดชลธาราสิงเห และการมีประชากรชาวพุทธมาเป็นสิ่งยืนยันว่า ดากไบเป็นดินแดนของไทย โดยแท้จึงมีอำนาจเป็นดินแดนมลายูได้ ซึ่งอังกฤษก็ยอมรับเงื่อนไขดังกล่าวเนื่องด้วยศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมในวัดนี้ว่าบ่งบอกถึงความเป็นไทยชัดเจน รวมถึงจิตรกรรมฝาผนังที่งดงามภายในพระอุโบสถของวัดชลธาราสิงเหที่สร้างในปี พ.ศ.2416 มีเรื่องพุทธประวัติ ไตรภูมิ และเทพชุมนุมที่งดงามน่าชมมาก

ความหมายของงานสถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สถาปัตยกรรมเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญและเด่นชัดซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์เพื่อตอบสนองความต้องการ ทั้งในเชิงรูปธรรมที่เป็นไปเพื่อยังประโยชน์ในการใช้สอยและความมั่นคง และความต้องการในเชิงนามธรรมอันเป็นเรื่องของจิตใจ ความงาม ที่สะท้อนเรื่องราวความเจริญรุ่งเรือง และพัฒนาการของบ้านเมือง ดังนั้นพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมจึงสัมพันธ์กับพัฒนาการทางสังคมแยกจากกันไม่ได้ โดยมีวัฒนธรรมความเป็นอยู่และความเชื่อค่านิยมของแต่ละยุคสมัยเป็นพื้นฐาน

งานสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 มีความโดดเด่นแตกต่างจากงานสถาปัตยกรรมไทยในยุคก่อน ความสวยงามแปลกใหม่ตามแบบศิลปะตะวันตกที่นายช่างได้รังสรรค์ขึ้นทั้งในรูปแบบอาคารสถานที่ทำงาน ปราสาทราชวัง รวมไปถึงวัดวาอารามบางแห่ง ได้เปลี่ยนภาพของสยามเข้าสู่โลกแห่งความศิวิไลซ์ตามแบบตะวันตก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างไรก็ตาม พัฒนาการดังกล่าวคงเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่มีปัจจัยในเรื่องของเทคนิควิทยาการทางการก่อสร้างที่เจริญก้าวหน้ามาสนับสนุนให้เกิดพัฒนาการหรือความเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมตามความนิยมแห่งยุคสมัยได้ เช่น มีการใช้คอนกรีตและคอนกรีตเสริมเหล็กในการก่อสร้าง การใช้เหล็กหล่อในงานออกแบบลวดลาย และการใช้โครงสร้างเหล็ก การใช้เสาเข็มชาวช่วยรับน้ำหนัก ตลอดจนการใช้อุปกรณ์ประกอบอาคารแบบตะวันตก เป็นต้น¹

จากการศึกษาสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะพบว่ามามีที่มาของการรับอิทธิพลสำคัญอยู่ 2 ทาง คือจากงานที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกของชาติที่เป็นเมืองขึ้นของประเทศมหาอำนาจตะวันตก เช่นเมื่อเสด็จเยือนสิงคโปร์ และงานที่ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากตะวันตกอันเกิดจากการเสด็จประพาสยุโรป ที่มาทั้งสองนั้น ได้ก่อให้เกิดงานสถาปัตยกรรมในลักษณะใหม่ที่ตอบสนองต่อประโยชน์ใช้สอยอย่างใหม่ในสังคมไทย อย่างไรก็ตาม การสร้างงานสถาปัตยกรรมในรูปแบบใหม่เพื่อประโยชน์ใช้สอยเฉพาะภารกิจโดยมิใช่งานสถาปัตยกรรมแบบจารีตที่เคยมีมาก่อนนั้น เกิดขึ้นก่อนหน้ารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตัวอย่างที่ชัดเจนนั้นได้แก่ พระอภิเนาวนิเวศน์ซึ่งเป็นพระที่นั่งที่เกิดจากพระราชดำริในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อประโยชน์ในการจัดเก็บเครื่องบรรณาการของชาติตะวันตก และพระราชวังที่จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งโปรดเกล้าฯให้ออกแบบด้วยศิลปะตะวันตกเพื่อใช้ในการเสด็จแปรพระราชฐาน อันเป็นแนวคิดใหม่ที่เกิดขึ้นตามแบบอย่างชาติตะวันตก

¹ ใจดี กัลยาณมิตร, อิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ (2325-2525), เอกสารวิชาการ ศิลปสถาปัตยกรรมไทย (กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับพิเศษ, น.ป.ป.), 63.

ประโยชน์ใช้สอยอย่างใหม่ที่เกิดขึ้นจากการรับอิทธิพลตะวันตก ได้นำมาสู่รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม ที่เห็นได้ทั่วไปจากอาคารสิ่งก่อสร้างที่เป็นสถานที่ทำงานต่างๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อใช้ในราชการแบบใหม่ ที่พระองค์ได้ทรงริเริ่มขึ้นจากการปฏิรูปประเทศในด้านต่างๆ เช่น ศาล โรงเรียน กรมแผนที่ โรงพิมพ์ หอคองคอเดีย คีตกุศลสถาน เป็นต้น งานสถาปัตยกรรมตะวันตกในช่วงต้นรัชกาล จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนพระราชประสงค์ในการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย โดยมีมาตรฐานความศิวิไลซ์แบบชาติตะวันตกเป็นแรงบันดาลใจ และสอดคล้องกับพระราชนิยมในพระองค์ ที่ทรงมีพระทัยชื่นชอบลักษณะสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เห็นได้จากที่โปรดเกล้าฯ ให้ตกแต่งภายในวัดประจำรัชกาลด้วยรูปแบบศิลปะโกธิก (Gothic) และหลังจากนั้นเมื่อได้เสด็จประพาสยุโรป ดินแดนต้นแบบแห่งศิลปะตะวันตกจริงๆ ก็เกิดงานสถาปัตยกรรมราชสำนักที่ถอดแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกขึ้นในสยาม โดยพระราชนิยมดังกล่าวได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางในหมู่ขุนนางราชสำนัก ตลอดจนชาวต่างประเทศที่เข้ามาเผยแพร่งานศาสนาและประกอบอาชีพในสยาม ทั้งนี้เพราะความเป็นตะวันตกในรัชสมัยให้ความหมายในมิติทางวัฒนธรรมของสังคมสยาม ในเชิงสัญลักษณ์ของความเจริญและความศิวิไลซ์ ที่เป็นเป้าหมายในเชิงอุดมคติของสยาม

รูปแบบความศิวิไลซ์ได้เข้าไปมีบทบาททั้งในงานสถาปัตยกรรมเพื่อตอบสนองการบริหารราชการแบบใหม่และงานสถาปัตยกรรมทางศาสนาแบบจารีต ซึ่งประการหลังมิใช่การแทนที่ หากแต่เป็นการผสมผสานรูปแบบตะวันตกเข้าในงานสถาปัตยกรรมแบบจารีต อันจะเห็นได้อย่างชัดเจนจากวัดราชพิพิธสถิตมหาสีมาราม วัดนิเวศธรรมประวัติและวัดอัมพวันคีรีนิมิตร ซึ่งล้วนเป็นภาพสะท้อนของความพยายามในการสร้างสัญลักษณ์แห่งความศิวิไลซ์ให้เกิดขึ้น ในงานที่ยังคงมีการใช้สอยแบบจารีตประเพณีเดิมอยู่ โดยเฉพาะที่วัดนิเวศธรรมประวัติ ที่บางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นั้น นอกจากจะมีจุดเด่นที่เป็นผลงานการออกแบบของสถาปนิกชาวอิตาลี ที่ชื่อนายจีโออาคิโน กรัชซี (Gioachino Grassi) ที่สร้างตามพระราชดำริและพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้ว พระองค์ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ออกแบบ ปั้นหุ่นและหล่อ “พระพุทธรูปมณฑลธรรมโมภาส” เพื่อประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถ โดยให้ผสมผสานศิลปะแบบประเพณีนิยม เข้ากับศิลปะแบบตะวันตกปรากฏเป็นงานศิลป์ชิ้นเอก (Masterpiece ซึ่งราชบัณฑิตยสถานแปลว่า ผลงานยอดเยี่ยม) กล่าวกันว่า “ทรงสิ้นฝีมือ” จนไม่อาจสร้างพระพุทธรูปงามเช่นนั้นได้อีก

การสร้างความศิวิไลซ์ ในงานสถาปัตยกรรมแบบจารีต

ตัวอย่างที่ชัดเจนของความพยายามผสมผสานแนวคิดแบบจารีตเข้ากับแนวคิดแบบตะวันตกในช่วงต้นรัชกาล ได้แก่ การสร้างวัดราชพิพิธสถิตมหาสีมาราม ซึ่งเป็นวัดประจำรัชกาลที่มีความโดดเด่นด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมผสมผสานไทยตะวันตก โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาขึ้นในปี

พ.ศ. 2412 ซึ่งเป็นวัดแรกในรัชสมัย วัตรราชปิตุสถิตมหาสิมารามมีความโดดเด่นที่การตกแต่งภายในของพระอุโบสถด้วยสถาปัตยกรรมแบบกอทิก (Gothic) โดยมีรูปลักษณะภายนอกที่ยังคงเป็นแบบจารีตประเพณีทั้งหมด กล่าวได้ว่าพระอุโบสถวัตรราชปิตุสถิตมหาสิมารามแห่งนี้ เป็นการออกแบบที่มีลักษณะลูกผสมระหว่างไทยและฝรั่ง ซึ่งพบได้เฉพาะช่วงต้นรัชกาล และไม่เคยเกิดขึ้นในรัชกาลใด ๆ มาก่อน

อย่างไรก็ตาม ลักษณะลูกผสมดังกล่าวคงจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หากสังคมและวัฒนธรรมไทยยังยึดโยงอยู่กับแนวคิดจักรวาลทัศน์แบบไตรภูมิอย่างเหนียวแน่นเช่นในอดีต การปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ทางศาสนาของชนชั้นนำสยามจากแนวคิดไตรภูมินั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเกิดขึ้นของธรรมเนียมปฏิบัติในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อแสวงหาความหมายที่แท้และพระพุทธรูปที่เป็นจริง จึงสอดคล้องกับแนวคิดแบบเหตุผลนิยมที่เน้นความเป็นจริงที่พิสูจน์ได้ทางวิทยาศาสตร์แบบตะวันตก

ดังนั้น องค์ประกอบลวดลายต่างๆภายในพระอุโบสถวัตรราชปิตุสถิตมหาสิมาราม รวมถึงภาพจิตรกรรมฝาผนังแบบจารีตนิยมที่นำเสนอเรื่องราวของหลักไตรภูมิ จึงไม่มีความหมายในความเชื่อแบบเดิม หากแต่เป็นเพื่อการตกแต่งสร้างความสวยงามให้แก่สถาปัตยกรรมทางศาสนาเท่านั้น ดังที่สมเด็จพระยานวิศรานุวัตติวงศ์ ทรงกล่าวไว้ว่า

“...พระอุโบสถวัตรราชปิตุสถิตนั้น ภายนอกทำแบบอย่างไทยแท้งามไม่มีที่ติ ภายในคิดทำแบบใหม่ไทยเจือฝรั่ง เพราะว่าแบบไทยภายในย่อมทำแต่เกลี้ยง ๆ ไม่งดงามพอ...”¹

งานสถาปัตยกรรมลูกผสม ไทยปนฝรั่งในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมในรัชสมัยที่มีทั้งปัจจัยภายใน อันได้แก่โลกทัศน์ ความเชื่อ การเมืองภายใน ประทับกับปัจจัยภายนอก ที่มาในรูปแบบของควมศิวไลซ์ดามแบบอย่างวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งในสภาพสังคมช่วงนั้น สยามเป็นชาติที่มีความเป็นอิสระ ชนชั้นนำของสยามจึงอยู่ในฐานะของผู้ด้รับวัฒนธรรมตะวันตก โดยมีโอกาสที่จะคัดสรรเลือกรับเฉพาะวัฒนธรรมที่เหมาะสม หรือสามารถนำมาปรุงแต่งเป็นค่านิยมใหม่ให้สอดคล้องกับรากฐานทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าชนชั้นนำสยามไม่ได้รับทุกสิ่งทุกอย่างจากตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบสำเร็จรูป ตัวอย่างที่เห็น ได้ชัดเจนก็คือเรื่องของการนับถือศาสนา ซึ่งในขณะที่พระมหากษัตริย์ของสยามแต่ละพระองค์พระราชทานโอกาสให้ชาตินหาอำนาจเผยแผ่ลัทธิของตนเองอย่างเต็มรูปแบบนั้น พระองค์ก็ยังมีพระราชศรัทธาเลื่อมใสในบวรพุทธศาสนาอยู่อย่างมั่นคงไม่เสื่อมคลาย

จุดสมมูลที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินอยู่ในสมัยนั้น ก็คือการที่ทรงเปิดรับวิทยาการความก้าวหน้าจากซีกโลกตะวันตก โดยไม่ทรงทอดทิ้งการรักษารูปแบบแผนความคิดความเชื่อบางประการไว้ด้วย พระองค์จะทรงควบคุมแรงบีบบังคับจากภายนอกที่ทำ

¹ สมเด็จพระยานวิศรานุวัตติวงศ์, เอกสารเรื่องกรรณมาถของพระอุโบสถวัตร เจษปิตุส” อ้างถึงใน สุดจิต (สวดจินต) สำนักราว, เรื่องกรรณมาถของพระอุโบสถวัตรราชปิตุสถิตมหาสิมาราม, หน้า 214.

ให้ต้องปรับปรุงประเทศในทุกๆ ด้าน และแรงดันจากภายในที่เกิดจากความขัดแย้งของกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ รวมไปถึงความเปลี่ยนแปลงทางความคิดและโลกทัศน์ซึ่งมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในกลุ่มชนชั้นนำสยาม

อย่างไรก็ตามจุดสมมูลที่แสดงออกผ่านสถาปัตยกรรมลูกผสม ก็ดำเนินอยู่เพียงช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ซึ่งอาจเป็นด้วยพระราชานิยมส่วนพระองค์ที่ทรงโปรดงานสถาปัตยกรรมรูปแบบตะวันตก จึงทำให้ลักษณะสถาปัตยกรรมลูกผสมถูกกลืนด้วยงานสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกแทบทุกพื้นที่ ซึ่งแตกต่างจากพระราชดำริในการพัฒนาบ้านเมือง ที่มีแนวคิดที่ต้องการปฏิรูปไปลักษณะคู่ขนานกับจารีตเดิม ดังพระราชนิพนธ์ไว้ในพระบรมราชินบายว่าด้วยความสามัคคี ตอนหนึ่งว่า

“...จะเพิกถอนเอาความคิดของพวกที่เป็นผู้กิดราชการ ในประเทศยุโรปนั้นๆ มาถือเป็นความคิดของตัวเอง มาจัดการในเมืองไทยก็จะเป็นการไม่ถูกกันเลย ด้วยพื้นเพการงานทั้งปวงไม่เหมือนกัน เหมือนหนึ่งจะไปลอกเอาตำราทำนาปลูกข้าวสาลีในเมืองยุโรปมาปลูกข้าวเจ้าข้าวเหนียวในเมืองไทย ก็จะไม่ได้อันใด ด้วยภูมิพื้นราชการในเมืองไทยแต่ก่อนมา เมื่อยังไม่ได้คียบกับฝรั่งเป็นอย่างหนึ่งทีเดียว...”

“...บ้านเมืองเราเป็นเวลาที่ควรจะทำนุบำรุง การอันใดควรจะทำก็ควรจะทำเสีย การอันใดควรจะทำเพิ่มขึ้นก็ควรเพิ่มขึ้น จะเพิกถอนความคิดในครั้งหนึ่งคราวเดียวก็ไม่มีเมืองใดจะทำได้ ... ที่จะไปค้นหาธรรมเนียมเมืองอื่น หมายจะเอาอย่างให้เหมือนเขาอย่างเดียว ไม่ดูการในเมืองตัวให้รู้จักก่อนนั้นไม่ได้...”

แนวคิดในการเลือกรับและคัดทั้งทางวัฒนธรรมและแบบแผนการปฏิบัติทางตะวันตกที่ไม่เข้ากับสภาพสังคมและสภาพบ้านเมืองสยามเป็นเรื่องที่ชัดเจนยิ่งนัก ดังที่ ธงชัย วินิจจะกูล เสนอไว้ว่า

“...ความศิวิไลซ์ ในสยามมิใช่การลอกเลียนตะวันตกหรือยกเอาความคิดและพฤติกรรมจากยุโรปเข้ามาไว้ในสยามอย่างง่าย ๆ วัฒนธรรม “ศิวิไลซ์” ในสยามเป็นการรับเอาวัฒนธรรมดังกล่าวในโลกตะวันตกเข้ามาโดยผ่านการคัดแปลง ปรับตัดต่อ และตีความ ตามที่คนไทยเข้าใจ และเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในสังคมวัฒนธรรมไทย...”

เมื่อนองในมุมมองของงานสถาปัตยกรรมแล้ว ก็จะพบว่าการผสมผสานแนวคิดแบบใหม่ให้เข้ากับลักษณะจารีตแบบดั้งเดิม ทำให้เห็นภาพของความเจริญ ความศิวิไลซ์แบบตะวันตกในรูปแบบงานที่

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “พระบรมราชินบายว่าด้วยความสามัคคี,” หนึ่งสี่ร้อยประกอบที่ประชุมหอประชุมคอนกรีตบนทางประวัติศาสตร์ สังคม และการเมือง (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), หน้า 175.

² ธงชัย วินิจจะกูล, “ภาวะอย่างไรบนอที่เรือกว่ศิวิไลซ์ เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะของตนเองผ่านการเดินทางและพิธีกรรมทั้งในและนอกประเทศ,” เอกสาร โครงการวิจัย “ยุโรปกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: โอกาส ความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลง” เล่ม 2 ยุโรป : การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย), หน้า 70-94.

เป็นสถาปัตยกรรมแบบจารีตทั้งที่วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดนิเวศธรรมประวัติ และ วัดอัมพวันนันทาราม โดยเฉพาะที่วัดนิเวศธรรมประวัตินั้น แม้ว่ารูปลักษณะภายนอกภายในของพระอุโบสถจะเป็นแบบตะวันตกทั้งหมด แต่ภายใต้รูปแบบดังกล่าวก็พบการออกแบบพื้นที่จัดวางผังการใช้สอยตามแบบวัดในอิตาลี มีการจัดโครงสร้างที่ว่างภายในพระอุโบสถที่ยังคงลักษณะเปิดโล่งแบบพระอุโบสถ มีหอนาฬิกาที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุซึ่งทำหน้าที่เปรียบเสมือนองค์เจดีย์ อยู่ทางด้านหลังพระอุโบสถ เช่นเดียวกับผังสถาปัตยกรรมทางศาสนาทั่วไปในอิตาลี โดยปรากฏข้อความอยู่บนแผ่นศิลาจารึกในพระอุโบสถว่า

"...เมื่อหลังเป็นหอรุขซึ่งที่ตั้งพระเจดีย์สูงแต่พื้นดินตลอดยอด 12 วา 3 ศอกคืบ 3 นิ้ว ต่อหลังพระอุโบสถไป..." ลักษณะดังกล่าวจึงเป็นตัวอย่างของการพยายามสร้างควมศิวิลิซที่คู่ขนานไปกับการรักษาจารีตเดิมที่น่าสนใจ

การเกิดขึ้นของงานสถาปัตยกรรมรูปแบบตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทำหน้าที่อย่างโดดเด่นสองประการคือ การสนองตอบต่อการปฏิรูปบ้านเมืองเพื่อเข้าสู่ความทันสมัยซึ่งมีกิจกรรมและการใช้สอยทางสังคม ในรูปแบบใหม่เกิดขึ้นโดยที่รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจารีตไม่สามารถรองรับได้ และการฉายภาพของความเจริญและความทันสมัยดังกล่าวให้ปรากฏแก่สายตาอารยประเทศ ซึ่งแสดงออกโดยการสร้างสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกแทนแบบจารีตประเพณี ดังนั้นจึงมีงานสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกเกิดขึ้นในรัชสมัยมากกว่าในรัชกาลใดๆ อย่างไรก็ตามสิ่งที่ยืนยันเป้าหมายเชิงสัญลักษณ์ในมิติของความศิวิลิซ ที่ดีที่สุดในยุคคือการสร้างพระที่นั่ง และวังเจ้านายต่าง ๆ ด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกนั่นเอง

ลักษณะสถาปัตยกรรมราชสำนัก : ภาพลักษณ์ของความศิวิลิซ

สถาปัตยกรรมราชสำนัก ตั้งแต่โบราณกาล ได้รับการก่อสร้างและออกแบบด้วยรูปลักษณะแห่งศิลปะไทย มีตัวอย่างให้เห็นจากงานสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 1-3 ที่สืบทอดจารีตจากสถาปัตยกรรมอยุธยา โดยมีรูปทรงอาคารที่มีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไทย เช่น เครื่องบนหลังคา เครื่องลำยอง สะท้อนให้เห็นความเป็นไทยอย่างสมบูรณ์ โดยมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ของการปฏิบัติภารกิจที่แน่นอน มีท้องพระโรงสำหรับพระมหากษัตริย์ออกว่าราชการและมีพระตำหนักที่ประทับ มีโรงครัว เรือนข้าราชการ ซึ่งทั้งหมดนี้จะแยกกันอยู่ และมีขนาดไม่ใหญ่มากนัก โดยมีกำแพงวังเป็นแนวเขตบอกความเป็นพระราชฐาน

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 เริ่มมีการประยุกต์ให้ท้องพระโรงและพระตำหนักเชื่อมเข้ามาด้วยกัน โดยลดบทบาทท้องพระโรงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของพระตำหนัก แต่จัดสร้างให้มีขนาดใหญ่ขึ้น และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างหมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ ในพระบรมมหาราชวัง ด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก เพื่อเป็นสถานที่เก็บเครื่องราชบรรณาการ และสร้างพระราชวังบวรฯ ที่จังหวัดเพชรบุรี เพื่อเป็นที่ประทับแรม พระราชวังแบบตะวันตกรุ่นแรกทั้งสององค์นี้ แม้จะมี

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ไม่ถูกต้องตามแบบแผนตะวันตกนัก แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงภาพลักษณ์แห่งความวิจิตรวิไลตามแบบอย่างตะวันตก ซึ่งกำลังเป็นอุดมคติอย่างใหม่ของสังคมสยามแทนศิลปะจีนในสมัยรัชกาลที่ 5 ภาพลักษณ์ของความวิจิตรวิไลแบบตะวันตกเริ่มมีบทบาทมากขึ้นด้วยพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาปัตยกรรมตะวันตกที่เกิดขึ้นในสมัยนี้มีความถูกต้องถูกต้องทั้งแบบแผนและลักษณะศิลปกรรมเนื่องด้วยนายช่างผู้ออกแบบเป็นชาวตะวันตกแทบทั้งสิ้น รูปแบบที่เลือกนำมาใช้นั้นสอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยและโดดเด่นด้วยการจัดวางภูมิสถาปัตยกรรมอย่างเหมาะสม ดังตัวอย่างพระราชดำริในเรื่องของการใช้ประโยชน์ของพระที่นั่งวิมานเมฆ ที่ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ก่อนการสร้างว่า

“เรือนหมู่ที่จะต้องการในเวลานี้ คือเรือนแม่กลางหมู่หนึ่ง เรือนแม่เล็กควรจะมี เว้นแต่ยังไม่สู้ต้องการนัก เรือนเจ้าชายหมู่หนึ่ง เรือนนางเสหมู่หนึ่ง คารามหมู่หนึ่ง ต้องอยู่ใกล้เคียงในหมู่แม่เล็ก แต่ต้องมีที่อกเรือนแถวสำหรับบริวารคนหนึ่ง เรือนนางสร เรือนนางซุ่ม เรือนนางอ่อน ต้องอยู่ในหมู่เจ้าชาย และมีเรือนแถวอีกหมู่หนึ่ง เรือนนางพร้อมอยู่ในหมู่แม่กลาง แต่ต้องมีเรือนแถวอีกแถวหนึ่ง แถวนั้นมีคณน้อย แต่ต้องมีที่ว่างไว้สำหรับเผื่อปลูกตึกหมู่เพิ่มได้ทุกแห่ง ต้องมีเรือนลูกหญิงที่จะขึ้นไป ปลูกหมู่เล็กๆ ปลูกแถวที่จะได้ อีกสักสี่ห้าหมู่ ห้าหมู่ เท่านั้นหมดคติมที่ตลอดที่จะต้องการทั้งวัง”¹

จะเห็นได้ว่างานสถาปัตยกรรมราชสำนัก ด้วยรูปแบบศิลปะตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทำหน้าที่ที่สำคัญสองประการคือ การเป็นตัวแทนที่สื่อถึงความวิจิตรวิไลตามแบบตะวันตก และการทำหน้าที่เป็นวังเฉพาะอย่างตามแบบพระราชวังตะวันตก ที่มีความชัดเจนระหว่างการเป็นวังที่ประทับและเป็นท้องพระโรงสำหรับว่าราชการ

ลักษณะสถาปัตยกรรมตามกลุ่มที่มีอิทธิพลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

งานสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความโดดเด่นตามลักษณะของสถาปัตยกรรมรูปแบบตะวันตก ซึ่งเกิดขึ้นจากพระราชนิยมส่วนพระองค์และพระบรมราโชบายในการปฏิรูปประเทศให้เป็นสมัยใหม่ เพื่อให้เกิดความชัดเจนในลักษณะงานสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้น ในแต่ละช่วงเวลา จึงขอแบ่งการพิจารณาออกเป็น 4 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 ตอนต้นรัชกาลก่อนเสด็จประพาสยุโรป

รูปแบบสถาปัตยกรรมในช่วงนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นช่วงที่อิทธิพลตะวันตกเริ่มแพร่ขยายเข้ามาสู่พระนครจากการเผยแพร่ศาสนาและกัทธิล่าอาณานิคม ซึ่งพระองค์ท่านก็ได้เตรียมการป้องกันประเทศอย่างเต็มที่ และหนึ่งในนั้นก็คือพระราชดำริในการสร้างพระราชวังและย่านการค้าด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกอันได้แก่ หมู่

¹ ธงทอง จันทรางศุ. พระที่นั่งวิมานเมฆ. พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ์, 2526), 26.

พระอภิเนาวนิเวศน์ ในพระบรมมหาราชวัง และพระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี รวมไปถึงรูปแบบอาคารตึกฝรั่งที่ใช้ช่างจีนทำ (Sino-Portuguese) เช่น ตึกฝรั่งแถบถนนเจริญกรุง บำรุงเมือง และเพ็ญนคร หรืออาจเรียกว่าแบบอาณานิคม (Colonial Style) คือจะมีลักษณะไม่ใหญ่นัก มีเสาแบบกรีกโรมันรับจั่ว โดยจั่วในสมัยนั้นจะเด่นชัดแบบตะวันตกคือ ไม่มีไขวรหน้าจั่ว นิยมทำลวดลายวงกลมที่หน้าบัน และมีระเบียงยาว ผังอาคารไม่ซับซ้อน หากเป็นอาคารขนาดเล็ก จะนิยมทำเป็นอาคารชั้นเดียวหรือชั้นครึ่ง ดังนั้นในช่วงแรกของรัชกาล ลักษณะสถาปัตยกรรมจึงโน้มเอียงไปในทางที่เป็นการตกแต่งแบบจีนปนฝรั่ง ซึ่งเป็นแบบที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกจากกลุ่มมิชชันนารีสืบต่อจากสมัยรัชกาลที่ 4 ตัวอย่างอาคารกลุ่มนี้ได้แก่ กุฏิสงฆ์ของวัดต่างๆ ในฝั่งธนบุรี

ช่วงที่ 2 อิทธิพลของช่างชาวอังกฤษ

ช่วงที่ 2 นี้ คาบเกี่ยวกับช่วงแรก แต่จะเน้นงานที่เป็นทางการมากกว่าช่วงแรก เนื่องจากอยู่ในช่วงที่พระองค์ได้เสด็จทอดพระเนตรบ้านเมืองใกล้เคียง ที่เป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกแล้ว และเกิดความพอพระทัยในรูปแบบศิลปะตะวันตก โดยกระแสความนิยมในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกมีหลากหลาย ทั้งแบบคลาสสิกใหม่ (Neo-classicism) ปัลลาเดียนใหม่ (Neo-Palladian) วิคตอเรีย (Victorian) และ เรอเนอซองซ์ (Renaissance) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ใช้ในการออกแบบอาคารราชสำนักและอาคารสถานที่ราชการ ซึ่งต้องการความสง่างาม เครื่องขั้ว ลักษณะงานสถาปัตยกรรมในช่วงนี้ได้แก่ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท หอคงคอคอดเคียว โรงกษาปณ์สิทธิการ เป็นต้น

ช่วงที่ 3 อิทธิพลของช่างชาวอิตาลี

ในช่วงที่ 3 นี้ สถานการณ์ทางการเมืองไม่มั่นคงนัก เนื่องจากชาติตะวันตกเช่นฝรั่งเศสและอังกฤษ ต่างจ้องที่จะช่วงชิงดินแดนไปจากราชอาณาจักรสยาม ประกอบกับมีนายช่างชาวตะวันตกเริ่มเข้ามารับราชการในสยามมากขึ้น โดยเฉพาะช่างชาวอิตาลีและเยอรมัน ดังนั้นรูปแบบงานสถาปัตยกรรมตะวันตกที่เกิดขึ้นในช่วงนี้จึงเปลี่ยนทิศทางมาสู่งานสถาปัตยกรรมแบบบารอกใหม่ (Neo-Baroque) และกอทิกใหม่ (Neo-Gothic) การก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมในช่วงนี้มักเกิดขึ้นในรูปแบบบริษัทผู้รับเหมาก่อสร้างอิสระ เช่น บริษัทของนายอี บรูโน นายกราสซีแอนด์บราเตอร์ฯ ซึ่งมีผลงานการออกแบบก่อสร้าง อาคารสาธารณูปโภค ภัณฑาคาร โรงเรือน โรงพยาบาล และวังเจ้านาย เป็นต้น

ช่วงที่ 4 เป็นช่วงหลังจากรัชกาลที่ 5 ได้เสด็จประพาสยุโรป

เป็นช่วงที่มีการว่าจ้างนายช่างชาวอิตาลีและเยอรมันมาทำงานในราชสำนักจำนวนมาก ทั้งนี้อาจเป็นด้วยพระราชนิมิตส่วนพระองค์ที่โปรดงานศิลปะสไตล์อิตาลี อันมีเหตุผลสนับสนุนที่เห็นได้ชัดจากรูปวาดต่างๆ ที่โปรดเกล้าฯ ให้จิตรกรอิตาลีเขียนวาดขึ้น โดยพระองค์เสด็จมาทรงเป็นแบบด้วยพระองค์เอง รูปแบบของสถาปัตยกรรมในยุคนี้เป็นอิทธิพลของงานอิตาลีและเยอรมัน นิยมแบบที่เรียกว่า “นวยศิลป์” (Art Nouveau) ซึ่งแบ่งได้เป็น นวยศิลป์อิตาลี (Style

Flores) และ นวนิยม (Jugendstil) นวนิยมทั้งสองแบบมีจุดเด่นอยู่ที่การผสมผสานศิลปะหลากหลายสมัยเข้าไว้ด้วยกัน ตัวอย่างสถาปัตยกรรม เช่น พระบรมราชเทวี และพระตำหนักสวนจิตรลดา เป็นต้น

ข้อสังเกตทางวิชาการ

งานสถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นงานที่เกิดข้อถกเถียงทางวิชาการถึงประเด็นที่มาแห่งรูปแบบทางสถาปัตยกรรมอย่างกว้างขวาง ว่าเพราะเหตุใดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเลือกรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก มาสร้างแทนที่สถาปัตยกรรมไทยที่มีการสั่งสมภูมิปัญญาความคิดในการออกแบบมาเนิ่นนาน จนสามารถรังสรรค์ขึ้นเป็นปราสาทราชวังหรือบ้านเรือนไทยที่วิจิตรงดงามตระการตา ด้วยองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมไทยอย่างสมบูรณ์ นักวิชาการหลายคนได้ให้ความเห็นไว้ มีความเห็นที่ตรงกันที่จะขอยกมากล่าวถึงพอเป็นสังเขป ณ ที่นี้คือ

ศาสตราจารย์ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้สรุปมูลเหตุของความเปลี่ยนแปลงในสมัยรัชกาลที่ 5 ไว้ว่า

“ฝรั่งเศสมีอำนาจจะเอาประเทศตะวันออกเป็นเมืองขึ้นอยู่ หากประเทศใดยึดถือศิลปะและประเพณีของตนแน่นแฟ้น ฝรั่งเศสก็คิดว่าประเทศนั้นเป็นประเทศป่าเถื่อน และความป่าเถื่อนนั้นเป็นเหตุผลที่จะยึดเอาเป็นเมืองขึ้นได้ง่าย ๆ

ญี่ปุ่นคือพระเจ้าเมจิ และไทยคือพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปิยมหาราช ทรงจับเกล็ดข้อนี้ได้จึงต่างพลิกแผ่นดินให้เป็นฝรั่งในทันทีทันใดเหมือนบรมิถิต ถึงในใจคนจะเปลี่ยนไม่ทัน ก็เอาแต่รูปร่างภายนอกก่อน”¹

ซึ่งเรื่องรูปนอกที่เปลี่ยนไป แต่ในใจยังไม่เปลี่ยนนี้ มีหลักฐานเอกสารยืนยัน คือ บทกวีของพระโอรสราชวิไลเลิศ (H.R.H.Prince Wilhelm) แต่งสวีเดน ในหนังสือชื่อ ในดินแดนแห่งพระอาทิตย์ (In The Lands of the Sun) ซึ่งพระองค์เสด็จมาร่วมพิธีเฉลิมฉลองวชิรราชสมบัติของรัชกาลที่ 6 เมื่อพ.ศ.2454 ความว่า

“เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงระดมพัฒนาประเทศด้วยความคิดอย่างยุโรป ทั้ง 2 พระองค์ได้นำบ้านแบบนอกเข้ามาด้วย พระบรมวงศานุวงศ์และผู้มีฐานะมั่งคั่งเป็นจำนวนมาก ได้สร้างบ้านแบบนี้ บ้านแบบนี้ผู้ค้ำขึ้นทั่วไปในพระนคร แต่คนเหล่านั้นหาได้เข้ามาอยู่อาศัยในบ้านเหล่านั้นอย่างชาวยุโรปไม่ เพราะไม่สามารถที่จะเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนได้ง่ายๆ ปัญหาก็คือเครื่องเรือนโดยเฉพาะคือเก้าอี้ คนเหล่านั้นไม่เคยรู้สึกสบายเลย เมื่อนั่งเก้าอี้ การนั่งเก้าอี้ด้วยความสบายและสง่างามได้นั้น สำหรับคนที่ได้รับการเลี้ยงดู

¹ นิธิ วิทยาระนันท์, สอภคศิลปกรรมไทย การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในรัชกาลที่ 5 หน้า 179-82, นิตยสารศิลปากร ปีที่ 40 ฉบับที่ 2 มีนาคม-เมษายน 25-40.

ให้เติบโตใหญ่ขึ้นมาจากวัยเด็กที่เขยแตงกับพื้นข่มมือถือว่าเป็นความสำเร็จ การห้อยขาต้องแต่งอยู่ข้างหน้าตัวเองและส่วนใหญ่ก็ห้อยต้องแต่งจริงๆ เพราะว่าขาไม่ยาวพอที่จะห้อยถึงพื้นได้นั้น เป็น การผินคอคติของเขาทั้งในเรื่องของความสุขภาพและในเรื่องของความสบาย

ฉะนั้น บรรดาผู้ที่อาศัยอยู่ในบ้านแบบนอก จึงหันไปเลือกใช้ชีวิตประนีประนอม คือจัดห้องเอาไว้ห้องหนึ่ง ครอบครัวย้ายไปด้วยเก้าอี้ โต๊ะ และตู้ฮาร์ดดิสก์วางงามเข้ารูปยุโรปเลยทีเดียวนะ แต่แล้วเขากลับไปอยู่ในห้องอื่น และนั่งลงกับพื้นเหมือนอย่างที่บ้านพรพูนุชได้กระทำมาต่อไป¹

พระยาอนุมาทราชชน ได้กล่าวถึงเรื่องการนั่งว่า

“การนั่งกับพื้นเป็นประเพณีเดิมของไทย เมื่อคิดถึงเรือนแบบเก่าซึ่งยกพื้นสูง และจัดดูไว้สะอาดเป็นมัน ก็ไม่มีเหตุจำเป็นอย่างไรจะต้องนั่งเก้าอี้ ส่วนเรือนของชาวตะวันตกและชาวจีนแต่เดิมปลูกอยู่กับพื้นดินไม่ยกพื้น เป็นอย่างโรงมากกว่าเรือน ก็มีความจำเป็นอยู่เองจะต้องสร้างเป็นเก้าอี้สำหรับนั่ง จะนั่งกับพื้นไม่ได้”²

ซึ่ง คร.นิจ หิญชีระนันท์ สันนิษฐานไว้ว่า อาจเป็นด้วยเหตุความขัดแย้งของความเป็นอยู่แบบไทยอย่างสบาย ๆ กับความเป็นอยู่แบบฝรั่งอันไม่เป็นที่คุ้นเคยนี้ ทำให้เจ้านายและขุนนางผู้มีตักฝรั่งในเมืองพากันไปปลูกเรือนไทยเอาไว้นอกเมือง เช่น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงปลูกตำหนักที่ตำบลบางคอแหลม ริมแม่น้ำเจ้าพระยา เจ้าพระยาเทเวศร์ฯ ปลูกบ้านฟาร์มญูซุร³ ที่ตำบลคลองเตย สมเด็จพระยานวิศรานุวัตติวงศ์ ทรงปลูกตำหนักปลายเนินที่ตำบลคลองเตย ซึ่งในสมัยนั้นตำบลเหล่านี้ยังเป็นชนบทอยู่นอกเมือง

จากความเห็นของนักวิชาการที่กล่าวมานี้ มีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะปฏิรูปบ้านเมืองให้ทันสมัย เพื่อป้องกันภัยคุกคามจากชาติมหาอำนาจตะวันตก ด้วยการสร้างความศิวิไลซ์แบบตะวันตกผ่านงานสถาปัตยกรรม อันทำให้เกิดการตีความว่า สามารถช่วยสร้างภาพความศิวิไลซ์และช่วยให้สยามรอดพ้นจากการยกเป็นเหตุอ้างเอาดินแดนไปได้นั้น เป็นข้อสันนิษฐานที่สมเหตุสมผลมากน้อยเพียงใด เพราะมีหลักฐานปรากฏว่า การที่สยามไม่ต้องเสียดินแดนตกไปให้กับฝรั่งเศสไปนั้น ก็เป็นด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกเหตุผลเรื่องรูปแบบงานสถาปัตยกรรมไทยที่ปรากฏอยู่ที่วัดชลธารสิงเห ทำให้ฝรั่งเศสยอมรับโดยคุณนิ นอกจากนี้ยังมีกรณีที่สยามจัดส่งสิ่งของไปจัดแสดงนิทรรศการที่ฝรั่งเศส ซึ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ไปตั้งตระหง่านใกล้กับหอไอเฟลก็คือ ศาลาไทยอันสง่างาม ดังนั้นถ้าภาพของความศิวิไลซ์ดังกล่าวสรุปได้คือรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกแล้ว ก็ไม่น่าที่จะเกิดกรณีทั้งสองดังกล่าวข้างต้น อย่างไรก็ตาม ข้อสรุปเรื่องรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สร้างภาพความศิวิไลซ์ก็เป็นข้อสรุปที่มีเหตุผลในตัวเอง เมื่อนำมาประกอบกับพระ

¹ เรื่องเดิม หน้า 80.

² เรื่องเดิม หน้า 81.

³ ตามชื่อราชสกุลของท่าน

ราชนิคมส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มุ่งนำประเทศสู่ความ
ทันสมัยทัดเทียมชาติมหาอำนาจในขณะนั้น

ส่วนเรื่องของการสร้างบ้านเรือนแบบฝรั่งแต่มีได้ใช้อุบายอันเป็นข้อสังเกตที่พิสดารให้
ชัดเจน ได้ยกและอาจฟังดูชวนำหนักในการอธิบายวิถีชีวิตไทย ซึ่งดำเนินสืบเนื่องมาจนถึง
ปัจจุบันนี้ กล่าวคือ คนไทยจะมีส่วนที่ใช้สำหรับรับแขก และมีส่วนของเรือนภายในที่ให้เจ้าของ
เรือนและญาติมิตรลูกหลานได้ใช้อีกเช่นกัน หรือศัพท์ทางการออกแบบคือ มีส่วนของห้องรับแขก
และห้องนั่งเล่นแยกต่างหากจากกัน อันเป็นการให้เกิดคติแก่ผู้มาเยือน ซึ่งหากมีความสนิทสนม
มาก ก็ไม่จำเป็นต้องมีพิธีกรรมให้มากความ เจ้าของเรือนก็อาจเชิญผู้มาเยือนไปพูดคุยด้วยความ
เป็นกันเองภายในเรือนได้เสีย และถ้าหากเป็นวังเจ้านายหรือบ้านขุนนางชั้นผู้ใหญ่แล้ว ในการ
ต้อนรับแขกต่างบ้านต่างเมือง ย่อมเป็นธรรมดาที่จะต้องมียุ้งรับรองไว้เพื่อแสดงถึงไมตรีที่ติดต่อกัน

ส่วนในเรื่องของการนั่งเก้าอี้และการปลูกเรือนไว้ตามชนเมืองนั้น ความในข้อนี้อาจมีส่วน
ถูกอยู่มาก แต่ก็มีข้อสังเกตให้พิจารณาร่วมด้วยคือ ในการพลิกแผ่นดินให้เป็นฝรั่งนั้น
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงดำเนินอย่างปัจจุบันทันด่วน หากแต่ทรง
เตรียมการในเรื่องคนให้พร้อมอยู่ก่อนแล้ว โดยทรงส่งเจ้านายพระองค์น้อย ๆ พร้อมด้วยข้าราชการ
บริพารรวมทั้งคัดเลือกคนธรรมดาที่ไม่ได้มียศศักดิ์ แต่มีความสามารถไปศึกษาวิชาการสาขาต่าง ๆ
ยังต่างประเทศเพื่อให้กลับมาทำประโยชน์ให้บ้านเมืองด้วย ดังนั้นในเรื่องของเก้าอี้ น่าจะเป็นที่
คุ้นเคยของผู้คนในสมัยนั้นบ้างแล้ว อย่างไรก็ตามในเรื่องของการสร้างบ้านเรือนไทยไว้นอกเมือง ก็น่า
ที่จะเกี่ยวข้องกับคตินิยมของเจ้าของและเป็นไปเพื่อการพักตากอากาศมากกว่า

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้ให้ความสำคัญกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมในช่วงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของสังคมไทย รวมถึงการศึกษารูปแบบของสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเด่นตามแนวทางของช่างผู้ออกแบบทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ จากการศึกษาพบว่า แนวทางการปฏิรูป พัฒนาประเทศในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเป็นการบูรณาการศาสตร์ต่างๆเข้าด้วยกันในลักษณะของภาพรวม ไม่ว่าจะเป็นการปกครอง เศรษฐกิจ การแพทย์ วิศวกรรม และสถาปัตยกรรม ทำให้ประเทศพัฒนาเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วและมีทิศทางที่ชัดเจน เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับของกรอบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม โครงสร้างการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม รวมถึงองค์ประกอบทางกายภาพ

ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงได้แก่วัฒนคติที่เปลี่ยนแปลงไปโดยได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก และ การสร้างภาพลักษณ์ของประเทศให้ทันสมัย การปรับปรุงดั่งกล่าวจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยในการบริหารจัดการ ให้เป็น ไปอย่างมีประสิทธิภาพและเพื่อป้องกันภัยคุกคามจากการแสวงหาอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจตะวันตกที่เริ่มทวีความรุนแรงขึ้น ในรัชสมัยของพระองค์

ในช่วงเวลาดังกล่าว สถาปัตยกรรมตะวันตกมีอิทธิพลต่อการพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรม รวมถึงการดำเนินชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทยเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม การนำแนวทางของตะวันตกมาใช้นั้น มีการวิเคราะห์และเลือกสรรมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของ ไทยที่มีลักษณะเฉพาะ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีหลายระดับ ตั้งแต่ สถาปัตยกรรมราชสำนัก สถาปัตยกรรมหลวง สถาปัตยกรรมทางศาสนา สถาปัตยกรรมขุนนาง และสถาปัตยกรรมราษฎร์ รูปแบบของสถาปัตยกรรมจึงมีความหลากหลายตามเงื่อนไขความต้องการของแต่ละ โครงการ โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภทดังนี้

1. แบบตะวันตกแท้ที่มีช่างออกแบบเป็นชาวต่างชาติ
2. แบบตะวันตกผสมแบบไทย โดยมีช่างชาวไทยเป็นผู้ออกแบบหรือมีช่างชาวตะวันตก และชาวไทยทำงานร่วมกัน
3. แบบไทยแท้ หรือรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมไทย แต่มีการจัดพื้นที่ใช้สอย

ในอาคารตามแบบตะวันตก หรือใช้เทคโนโลยีและวัสดุก่อสร้างแบบตะวันตก การศึกษานี้พิจารณาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแง่มุมต่างๆที่เชื่อมโยงกัน ซึ่งมีงานวิจัย และงานวิชาการเป็นจำนวนมากได้วางแนวทางในการศึกษาไว้เป็นพื้นฐาน ในประเด็นต่างๆแล้ว จากการศึกษาที่เชื่อมโยงประเด็นต่างๆเข้าด้วยกัน ในลักษณะของการบูรณาการ ทำให้เห็น ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและรูปแบบของสถาปัตยกรรมในลักษณะของภาพรวม จึงมีประเด็น เนื้อหาปริมาณมากและมีความลึกซึ้งที่น่าจะมีการศึกษาเพิ่มเติมอีกมาก หากมีการศึกษาต่อเนื่องจาก

การศึกษานี้ น่าจะแยกพิจารณาสาระสำคัญในรายละเอียดของแต่ละประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรม เช่น การใช้ตราสัญลักษณ์ในการประดับอาคาร การใช้องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ การใช้วัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้าง รวมถึงการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม ซึ่งมีพัฒนาการที่เด่นชัดในรัชสมัยของพระองค์ อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระองค์เท่านั้น แต่มีการเริ่มต้นตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมถึงการพัฒนาที่ต่อเนื่องหลังรัชสมัยของพระองค์ จึงน่าจะมีการศึกษาในลักษณะนี้ในแต่ละช่วงรัชสมัยที่มีความเชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้เห็นรูปแบบของการพัฒนาที่ต่อเนื่องของประเทศในลักษณะของภาพรวม

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ คณะอนุกรรมการประมวลเอกสารในคณะกรรมการ
จัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี กรุงเทพฯ, 2525.
- กรมศิลปากร, กองโบราณคดี. นำชมกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขานุการกรม, 2525.
- กรมศิลปากร. เอกลักษณะไทยในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรุงเทพฯ: กราฟฟิคฟอร์แมท (ไทยแลนด์) จำกัด, 2540.
- กรมศิลปากร. จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุง
รัตนโกสินทร์ 200 พุทธศักราช 2525, กรุงเทพฯ, 2525.
- กันยาคดี. ภาพสยามฯ ยุคโรแมนติค. กรุงเทพฯ: บ้านที่กสยาม, 2539
- เกียรติ จิวะกุลและคณะ. ตลาดในกรุงเทพฯ การขยายตัวและพัฒนาการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2525.
- ไชแสง สุชะวัฒน์. การศึกษาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมจีนที่มีต่อสถาปัตยกรรมในประเทศไทย ในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: มุลินธิเจมส์ทอมป์สัน, 2521.
- คณะราชครู. ประเพณีและพิธีสำคัญของไทย. กรุงเทพฯ: เสริมวิทย์บรรณาการ, 2516.
- จดหมายเหตุพระราชวังบางปะอินและวัดนิเวศธรรมประวัติ. กรุงเทพฯ: มุลินธิสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุ
ภาพและหม่อมเจ้าจางจิตรัตนอม ติศกุล พระธิดาและกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2537.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. เรื่องแห่งพระราชสาส์นครั้งราชทูตไทยไปเมืองจีนแต่โบราณ ใน ชุมชน
พระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: กรมศิลปากร, 2501.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี. หนังสืออ่านประกอบ
พื้นฐานอารยธรรมไทย ตอน พื้นฐานทางประวัติศาสตร์สังคมและการเมือง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงรัตนโกสินทร์. จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสเฉลิมฉลอง
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หนังสือมหาวิทยาลัยฉบับปฐมหาราชานุสรณ์ 23 ตุลาคม 2545. กรุงเทพฯ: ศุภสภา,
2545.
- จักรทิพย์ นาดสุภา. วิวัฒนาการไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ชลธีร์ ธรรมวรางกูร. พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม. ใน ศิลปากร 43 (มีนาคม-เมษายน 2543): 38-68.

โชติ กัลยาณมิตร. ผลงาน 6 ศตวรรษของช่างไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. คณะกรรมการอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรม
สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์. กรุงเทพฯ: เอ็นเอสพีพริ้นติ้งกรุ๊ป, 2546.

โชติ กัลยาณมิตร. สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2539

โชติ กัลยาณมิตร. อิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ (2325-2525). เอกสารวิชาการ ศิลป
สถาปัตยกรรมไทย. (กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับพิเศษ, น.ป.ป.):
63.

ตำราช่างภาพ, สมเด็จพระเทพฯ. ความทรงจำ. พระนคร: ศิลปบรรณาการ, 2516.

ตำราช่างภาพ, สมเด็จพระเทพฯ. ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์. พระนคร: ศิลปบรรณาการ, 2513.

ตำราช่างภาพ, สมเด็จพระเทพฯ. และ นิศารานวิจิตรวงศ์, สมเด็จพระเทพฯ เจ้าฟ้ากรมพระยา. สาส์นสมเด็จพระ
กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2505.

ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นามวงกุฎราชวิทยาลัย, 2540.

ไตรภูมิภูษา หรือ ไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์พระมหารัชมราชาที่ 1 พญาสิทธิชัย อนุรักษ์ตรวจสอบชำระใหม่.
กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2526.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2504.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 เล่ม 2. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา,
2504.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. หนังสือแสดงกิจจานุกิจ. พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2514.

ธงชัย วินิจจะกุล. ภาพอย่างไรหนอที่เรียกว่าศิลปะ เมื่อชนชั้นนำสยามสมัยรัชกาลที่ 5 แสวงหาสถานะของ
ตนเองผ่านการเดินทางและพิพิธภัณฑ์ทั้งในและนอกประเทศ. ใน เอกสารโครงการวิจัย "ยุโรปกับรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: โอกาส ความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลง" เล่ม 2 ยุโรป: การ
เปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง, หน้า 70-94. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ธงทอง จันทรางศุ. พระที่นั่งวิมานเมฆ. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์, 2526.

ธิดา สาระยา. สยามินทร์บิณฑเสกเจ้า จุลจอม จักรเอย. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2540.

น. ณ ปากน้ำ. นามแฝง. แบบแผนบ้านเรือนในสยาม. เรืองไทย: เรือนปั้นหย้า เรือนมะนิลา เรือนทมกั้งฉิ่ง.
กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2535.

น. ณ ปากน้ำ. แบบแผนบ้านเรือนในสยาม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2535.

- นริศรา จักรพงษ์, หม่อมราชวงศ์. สมุคภาพรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ : บริษัท ริเวอร์ บุ๊คส์ จำกัด , 2535.
- นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา. ศาสนสมเด็จ เล่ม 3. ใน ศิลปะไทยและช่างไทยจากศาสนสมเด็จ , หน้า 45. พระนคร: กรมศิลปากร, 2512.
- นิจ นิญชีระนันท์. ปารุทธา ชุด สิรินธร เรื่อง สถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- แน่น้อย ตักศิรี, หม่อมราชวงศ์. องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: เงินทุนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- แน่น้อย ตักศิรี. มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์. เล่ม 2 กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ, 2537.
- บ้านเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ จากอดีตมาสู่ปัจจุบัน. จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก เนื่องในพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลรัฐธรรมนูญ (บ้านเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์) 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2543) กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2543.
- บรรเจิด อินทุจันทร์ยง. ราชสกุลพระบรมราชวงศ์จักรี กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา . พิมพ์ครั้งที่ 1,2534.
- บุญรัตน์ นาครัตน์ และ ปัทมาวดี ทัศนากุลสิริ วังปารุสกวัน. กรุงเทพฯ : สำนักข่าวกรองแห่งชาติ, บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2539.
- เบญจมาศ แพทอง. ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอันเนื่องมาจากการเสด็จประพาสยุโรป ใน นิตยสาร ศิลปากร. ปีที่ 50 ฉบับที่ 2 (มีนาคม-เมษายน พ.ศ. 2540) : 85-96.
- ประมวลเอกสารสำคัญเนื่องในโอกาสสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535. (พิมพ์เป็นธรรมเนียมบรรณาการในงานฉลองชนมายุครบ 6 รอบ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ และพระพรหมจรรย์จารย์ 5 มิถุนายน 2535).
- ประยูร สิริพันธ์และคณะ. วังเจ้า. กรุงเทพฯ: บุญประกอบ, มปป.
- ปราณี กล้าส้ม, ตึกโรงภาณี : พุ่มนี้อาจสายเกินไป. ใน จดหมายข่าวมูลนิธิประไพ วิริยะพันธุ์ ฉบับที่ 31 กรกฎาคม-สิงหาคม 2544.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คิวส เบเคอร์. เศรษฐกิจเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ตรีสิน (ซิลค์เวอร์ บุ๊คส์), 2542.
- ผุสดี ทิพทัส. ช่างฝรั่งในกรุงสยาม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- พจนานุกรมศัพท์ศิลปะไทยอังกฤษฉบับราชบัณฑิตสถาน 2542. ราชบัณฑิตสถาน, 2530.

- พรเพ็ญ ชันตระกูล. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. ใน สังคมไทยใน 200 ปี. หน้า 198.
กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526.
- พจน์ จันทร์สาขา. การอนุรักษ์ พระราชวัง วัง มรดกสำคัญของชาติ. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการการศึกษา
ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม วุฒิสภา, 2546.
- เพ็ญสุภา สุขคตะ. เยี่ยมเรือนเยือนอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ภัครพรศ, 2544.
- วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม. ประวัติวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม. กรุงเทพฯ : วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม,
2543.
- วัลลีย์ ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม. พื้นฐานความรู้ด้านสถาปัตยกรรมไทย สำหรับนักศึกษาวิทยาลัยช่างศิลป์,
ม.ป.ป.
- วิมลสิทธิ์ หรยางกูรและคณะ. พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบันและ
อนาคต. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2536.
- วิไลเสชา ดาวธรรณสาร. ผู้นำไทยสมัยรัชกาลที่ 3 กับการรับวัฒนธรรมตะวันตก. ใน ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 8 ฉบับที่
11 (กันยายน 2530) :124.
- วีระพันธุ์ ชินวัตร . มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, กรม
ศิลปากร, 2546.
- ส. พลายน้อย. พระราชวัง วังเจ้านาย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2548.
- สภาอากาศไทย. หนังสือที่ระลึก 100 ปี กษัตริย์ไทย พ.ศ. 2436-2536 กรุงเทพฯ, 2536.
- สน สีมাত্রัง. จิตรกรรมฝาผนัง สกุลช่างรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2522.
- สมคิด จิระทัศนกุล. พระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. 2533.
- สมชาติ จึงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมของคาร์ล ค็อนริง. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540.
- สมชาย พิเศษรัฐสุนทร. วัดนิเวศธรรมประวัติ พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์เทียนวัฒนา, 2528.
- สมชาย สิริประเสริฐศิลป์. การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 4. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. 2529.

สมบัติ จันทร์วงศ์. บทพิจารณาว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2540.

สมพงษ์ แสงอร่ามรุ่งโรจน์. หน้าบันพระอุโบสถและพระวิหารวัดธรรมยุติกนิกายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปะสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2536.

สราญรมย์. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2541. (ที่ระลึกครบรอบปีที่ 55 10 กุมภาพันธ์ 2541).

สองพระมหาราชานักพัฒนา. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2531. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก 2 กรกฎาคม 2531 ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ).

สายชล สัตยานุรักษ์. สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ "เมืองไทย" และ "จีน" ของชาวยุโรป. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2546.

สุทธิพันธ์ ขุฑรานนท์. พระราชดำริในการเสด็จประพาสยุโรป ใน นิตยสารศิลปากร ปีที่ 50 ฉบับที่ 2 (มีนาคม-เมษายน พ.ศ.2540) : 14-25.

สุนทร ชุตินทรานนท์. การเสด็จประพาสยุโรป พ.ศ.2440 : ความหมายเชิงสัญลักษณ์. "เอกสารโครงการวิจัยยุโรปกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : โอกาส ความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลงเล่ม 3 ยุโรป : การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. หน้า 44-67. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุนทร ชุมสาย ณ อยุธยา. น้ำ ป่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : สถาปนิกสยาม, 2539

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว. พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2535.

เสนอ นิลเดช. ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537.

แสงอรุณ รัตติกกร. สถาปัตยกรรมหลังเสด็จ. ใน แสงอรุณแห่งสถาปัตยกรรม, หน้า 50 กรุงเทพฯ :

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

โสภณคุณากรณ์, พระครู. ประวัติวัดอัมพวันเจติยาราม อำเภออัมพวา จ.สมุทรสงคราม. ราชบุรี : ธรรมรักษ์การพิมพ์, 2543.

นจข., ม.23/47. ไปรเวต 187/696, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ 6 มีนาคม พ.ศ. 2439.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. คติจักรวาล พุทธศาสนาเถรวาท สังคาวงศ์ที่มีอิทธิพลต่อแบบเมืองและสถาปัตยกรรมในประเทศไทย ใน อักษรศาสตร์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 1-2 (10 มิถุนายน 2526) : 339.

อภิวัฒน์ โปษยานนท์. จิตรกรรมและประติมากรรมแบบตะวันตก ในราชสำนัก 1. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2536.

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

เอนก นาวิกมูล. นานาช่างครึ่งคุณปู่. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แสงดาว จำกัด, 2547.

เอนก นาวิกมูล. ถนนสายอดีต 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด, 2547.

174 มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย 20 ปี รางวัลอนุรักษ์ดีเด่น 2525-2545. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2547 (เนื่องในโอกาสครบรอบ 70 ปี สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์).

Aasen, Clarence. Architectural of Siam : Cultural History interpretation. Newyork: Oxford University Press, 1998.

Wyatt, David K. The Politic of Reform in Thailand : Education in the Reign of King Chulalongkorn. Bangkok: Thai Wattana Panich, 1969.

Italians at the Court of Siam-Italiani alla Corte del Siam. The Embassy of Italy and The Ministry of Culture of The Kingdom of Thailand , 2008.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 1

ช่วงเวลาแห่งการเกิดงานสถาปัตยกรรมและเหตุการณ์สำคัญ

เนื่องจากอาคารต่าง ๆ มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นสิ่งบ่งชี้ที่เห็นได้อย่างชัดเจน ดังนั้นการศึกษางานสถาปัตยกรรมในอดีต สิ่งที่ทำให้การวิเคราะห์ง่ายขึ้น ก็คือต้องศึกษาประวัติศาสตร์ทางสถาปัตยกรรมนั้น ๆ ร่วมด้วย เพื่อทราบถึงแนวคิดในการออกแบบงานทางสถาปัตยกรรมเหล่านั้น และยังสามารถทราบถึงลักษณะร่วมสมัยของงาน ในสมัยเดียวกัน โดยรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งอยู่ในระหว่างปี พ.ศ. 2411- 2453 นั้น มีผลงานสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นเป็นที่กล่าวขานถึงความมั่งคั่งของงานและพระราชนิยมของพระองค์ท่านที่น่าสนใจดังนี้

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
2411	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ ขณะทีทรงมีพระชนมายุ 15 พรรษา โดยมีสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการ	อาคารอำนวยการค้ำเบบซิโน-โปรตุเกส บ้านแบบมิชชันนารี
2412	สร้างวัดประจำรัชกาล	วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
2413-2414	เสด็จพระราชดำเนินต่างประเทศเป็นครั้งแรก ขณะมีพระชนมายุ 18 พรรษา โดยเสด็จสิงคโปร์ ปักคาเวีย และสมารัง ต่อจากนั้นเสด็จอินเดียและพม่า และจากการเสด็จเยือนต่างประเทศ ได้ทรงปรับปรุงประเพณีการไว้ผมและการแต่งกาย ให้เป็นสากลนิยม โดยให้ผู้ชายในราชสำนักเลิกไว้ผมทรงมหาดไทย เปลี่ยนเป็นไว้ผมตัดยาวทั้งศีรษะแบบฝรั่ง ส่วนผู้หญิงให้เลิกไว้ผมเปีย เปลี่ยนเป็นไว้ผมยาว และทรงดอกกระพุ่ม และทรงให้ช่างตัดเย็บเครื่องนุ่งห่มของฝรั่งเป็นเสื้อคอปิดที่	หอคองคอเดีย (สโมสรรของทหารมหาดเล็ก) วัดศรีสุริยวงศ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

	เรียกว่า "เสื่อราชปะแตน" และสวมหมวกอย่างยุโรป - ตั้งโรงเรียนในพระบรมมหาราชวัง จัดหาครูจากกรมอาลักษณ์มาดำเนินการสอน และมีการแต่งแบบเรียนหลวง 6 เล่ม	
2415	ว่าจ้างนายฟรานซิส จอร์จ แปะเตอตัน ชาวอังกฤษมาสอนภาษาอังกฤษในโรงเรียน	โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังบางปะอิน
2416	#พิธีบรมราชาภิเษก ครั้งที่ 2 หลังทรงบรรลุนิติภาวะ #ทรงยกเลิกประเพณีหมอบคลานเข้าเฝ้า โดยทรงเปลี่ยนมาเป็นการขึ้นเฝ้า นั่งเก้าอี้ แทน #ทรงตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ เพื่อปรับปรุงระบบการจัดเก็บภาษี	พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร พระราชวังบนเขาสัตตนาารถ
2417	ทรงตั้งสภาที่ปรึกษาพระเจ้าแผ่นดิน ประกอบด้วย รัฐมนตรีสภา Council of State และ องคมนตรีสภา Privy Council. - นางแฮตเรียด เอ็ม เฮาส์ (Mrs. Harriet M. House) ได้จัดตั้งโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำสำหรับสตรีแห่งแรก - เกิดวิกฤตการณ์วังหน้า	
2418	ประกาศใช้พระราชบัญญัติกำหนดระเบียบปฏิบัติในการรับเงินและจ่ายเงินแผ่นดินให้เป็นระบบ	วังบูรพาภิรมย์
2419		วัดนิเวศธรรมประวัติ สมโภชพระราชวังบางปะอิน (พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์หรือปราสาทกลางน้ำ พระที่นั่งวโรภายพิมาน ฯลฯ)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2421	- สร้างพระอารามหลวง วัดเทพศิรินทราวาส อุทิศถวายแด่สมเด็จพระบรมราชชนนี - สมเด็จพระนางเจ้าสุภัททันตาภุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี ถิ่นพระชนม์พร้อมพระราชธิดา จากอุบัติเหตุเรือพระที่นั่งล่ม	วัดเทพศิรินทราวาส พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร
2422	-	สภากาชาดราชประยูร พระที่นั่งบางปะอิน (ที่ประทับฝ่ายหน้าและข้าราชการบริพาร)
2423	- โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นที่ปากคลองตลาด เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่สมเด็จพระนางเจ้าสุภัททันตาภุมารีรัตน์ พระราชทานนามว่า โรงเรียนสุนันทาลัย	ตึกสุนันทาลัย (ภายในโรงเรียนราชินี) หอเหมมณเฑียรเทวราช ในพระราชวังบางปะอิน
2424	- โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนภาษาอังกฤษที่สวนนันทอุทยาน เป็นโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอนแบบตะวันตก มีนายแพทย์ S.G. Mcfarland ชาวอเมริกัน เป็นอาจารย์ใหญ่และผู้บริหาร	หอวิฑูรทัศนา ในพระราชวังบางปะอิน โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ
2425	- จัดตั้งโรงเรียนแผนกที่	พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
2426	- ตั้งกรมไปรษณีย์	ตึกกรมไปรษณีย์
2427	- โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรแห่งแรก คือ โรงเรียนมหาราชพาราม - คณะบุคคลที่เรียกว่ากลุ่มก้าวหน้า ร.ศ. 103 ประกอบด้วย พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางจำนวน 11 คน ซึ่งเป็นคนไทยรุ่นแรก ๆ ที่ไปศึกษาในต่างประเทศ ได้เห็นระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย จึงกราบทูล	บ่อน้ำพระจุลจอมเกล้า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

	ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ และเสนอความเห็นในการบริหารบ้านเมือง	
2428	-	คังกรมไปรษณีย์
2429	- ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงพยาบาลขึ้นที่ตำบลวังหลัง โดยพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนเริ่มต้น	โรงพยาบาลศิริราช
2430	- ทรงประกาศเลิกบ่อนเบี้ยและโรงหวย	
2431	- เสียดินแดนสิบสองจุไทยให้ฝรั่งเศส	วัดอัมฤกษ์คีรมิตร, ศุภสถาน
2432	- จัดตั้งโรงเรียนแพทย์ขึ้น โดยมีภารกิจสอนวิชาแพทย์แผนปัจจุบัน - สร้างพระราชวังบนเกาะสีชัง พระราชทานชื่อวังตามพระนามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี - พระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เสด็จฯ เฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร	พระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ
2433	-	
2434	-	
2435	- ทรงเปลี่ยนแปลงระบบบริหารราชการแผ่นดินเป็นระบบกระทรวง - จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู	กระทรวงกลาโหม โรงเรียนไทย อังกฤษ บ้านพระยามา
2436	- วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 - สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงตั้งสภาอุณาโลมแดง เป็นหน่วยบรรเทาทุกข์ และรักษาพยาบาลทหารที่ได้รับบาดเจ็บ	

ศูนย์วิทยพัชรากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2437	- ยกเลิกการจัดตั้งเมืองชั้นเอก โท ตริ จัตวา ที่มีมาแต่เดิมและยกเลิกฐานะเมืองประเทศราช จัดการปกครองเป็นแบบ มณฑลเทศาภิบาล	
2438	- โปรดเกล้าฯให้สร้างสะพานเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา เริ่มครั้งแรกเมื่อพระชนมายุ ครบ 42 พรรษา ตรงกับพ.ศ. 2438 คือสะพานเฉลิมศรี 42	สะพานต่าง ๆ (พ.ศ. 2438-2453)
2439	- สร้างทางรถไฟสายแรก	
2440	- เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 รวม 13 ประเทศ	พระที่นั่งบรมพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง, พระราชวังสวนกุหลาบ พระที่นั่งวิมานเมฆ
2441	- รวมกิจการไปรษณีย์และโทรเลขเข้าด้วยกัน	
2442	- โปรดเกล้าฯให้สร้างวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม	วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ถนนสามเสน ถนนราชดำเนิน
2443	-	
2444	-	
2445	- ทรงโปรดเกล้าฯให้ปฏิรูประบบการปกครองคณะสงฆ์	พระที่นั่งอัมพรสถาน ปรับปรุงโรงเรียนไทย อังกฤษ บ้านพระยานา เป็นโรงเรียน ประถมศึกษาพิเศษภาษาอังกฤษ วัดสัมพันธวงศ์ (เป็นโรงเรียน

		พาณิชย์การแห่งแรกของประเทศ ปัจจุบันคือสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพาณิชย์การพระนคร)
2446	-	
2447	-	จัดตั้งบุคคลิกย์
2448	- ทรงเลิกทาส (พระราชบัญญัติทาส 124 ประกาศให้ลูกทาสทุกคนเป็นไท)	เปลี่ยนชื่อจากบุคคลิกย์เป็นเบ็็งคัสยามกัมมาจล ถือเป็นธนาคารแห่งแรกของไทย-ปัจจุบันคือ ธนาคารไทยพาณิชย์
2449	- เสียดินแดนบูรพา ให้ฝรั่งเศสและเสียดินแดนเมืองมลายูให้อังกฤษ	วังบางขุนพรหม,
2450	-	พระที่นั่งอนันตสมาคม พระที่นั่งอภิเศกคฤดี พระที่นั่งราชฤดี รุ่งโรจน์
2451	-	วัดราชาธิวาส
2452	-	พระราชวังพญาไท
2453	-	พระรามราชนิเวศน์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ลักษณะพิเศษของงานสถาปัตยกรรมแบบต่าง ๆ

สถาปัตยกรรมกอทิก ได้รับการยอมรับว่าเป็นสุดยอดแห่งงานศิลปะของประเทศฝรั่งเศส ที่แม้จนถึงปัจจุบันก็ไม่มีใครปฏิเสธความยิ่งใหญ่ของศิลปะกอทิก และเป็นรูปแบบศิลปะที่คนฝรั่งเศสรู้สึกภาคภูมิใจอย่างยิ่ง และมักเป็นสัญลักษณ์ของอาคารทางศาสนาคริสต์ ดังนั้นเมื่อนายช่างชาวอิตาลีเลียน นายโยคิม กราซี ออกแบบวัดนิเวศธรรมประวัติตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ประสงค์จะบูชาพระพุทธศาสนาด้วยของแปลก มีใช้เป็นการเชื่อมศาสนาอื่นเหนือศาสนาพุทธ จึงใช้รูปแบบศิลปะกอทิก นอกจากนี้ยังพบงานศิลปะกอทิกที่มีความวิจิตรงดงามได้ที่วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม อีกแห่งหนึ่ง พระอารามหลวงแห่งนี้แม้จะตกแต่งด้านนอกด้วยงานสถาปัตยกรรมไทยแต่ภายในกลับงดงามวิจิตรตระการตาด้วยศิลปะกอทิกอันเยี่ยมยอด ยกเลิกการใช้ซุ้มโค้งมนแบบเกือกม้าของศิลปะโรมัน หันมาเน้นความงามด้วยวงโค้งแหลมสูง ผนังของอาคารนิยมเจาะช่องหน้าต่างประดับประดาด้วยกระจกสีกลมมองแล้ววิจิตรอลังการ โดยเฉพาะเหนือประตูทางเข้าด้านหน้ามักจะเป็นกรอบช่องแสงกลมขนาดใหญ่คล้ายดอกกุหลาบ

สถาปัตยกรรมนีโอโกทิก หมายถึงการนำรูปแบบโกทิกกลับมาใช้ใหม่ ซึ่งปรากฏตามที่ต่าง ๆ ทั่วโลกมากมาย โดยเฉพาะแหล่งที่ชาวฝรั่งเศสไปปักหลักตั้งรกราก ตัวอย่างเช่น โบสถ์คริสต์ที่ซินทური โบสถ์แซงต์โรแซร์ ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ข้างสถานทูตโปรตุเกส ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของโรงเรียนสวนกุหลาบ(ไม่ใช่โรงเรียนสวนกุหลาบชายล้วน) นอกจากนี้สถาปัตยกรรมแบบนี้โอโกทิก ยังถูกนำมาใช้กับอาคารอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ภายในบริเวณวัดด้วยเช่น โรงเรียน หอสมุด ภูฏิสงฆ์

สถาปัตยกรรมวิกตอเรียนโกทิก เป็นงานสถาปัตยกรรมแบบโกทิกที่ถูกนำมาใช้ใหม่ในสมัยพระนางเจ้าวิกตอเรีย ที่ 2 มีจุดเด่นที่การนำเอาลวดลายขนมปังขิงมาใช้ โดยเฉพาะลายดอกทิวลิป และการใช้โครงสร้างอาคารเป็นไม้ เนื่องจากจุดกำเนิดของงานสถาปัตยกรรมนี้เริ่มมาจาก สมัยพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งอังกฤษ ทรงโปรดการเสด็จประทับแรมในป่า ดังนั้นพระราชวังฤดูร้อนจึงโปรดให้สร้างแบบสบาย ๆ ไปรงคา และมีชีวิตชีวา ซึ่งรูปแบบวิกตอเรียนโกทิกนี้ได้ถูกนำมาใช้กับพระที่นั่งวิมานเมฆ พระที่นั่งไม้สักทองที่งดงามด้วยลวดลายขนมปังขิงที่วิจิตรบรรจงที่สุดในโลก กล่าวกันว่าลวดลายขนมปังขิงที่เกิดในประเทศไทยนี้มีที่มาจากสองทางคือ จากการรับอิทธิพลจากตะวันตกโดยตรงและจากชาวมุสลิมทางภาคใต้ ซึ่งจะพบเรือนไทยมุสลิมที่มีลวดลายของขนมปังขิงอยู่ทั่วไป คยการตกแต่งด้วยลวดลายขนมปังขิงนี้จะพบอยู่ตามหน้าจั่ว หรือชายหลังคา หรือกันสาดหน้าคาง เป็นต้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก ในที่นี้หมายถึงงานสถาปัตยกรรมที่ย้อนกลับไปหาความนิยมของงานศิลปะแบบกรีกโรมัน

สถาปัตยกรรมเรอเนอซองส์ เป็นงานสถาปัตยกรรมที่สืบทอดความงามแบบกรีกและโรมันและผสมผสานด้วยงานศิลปะสมัยใหม่ในยุคสมัยนั้น

สถาปัตยกรรมนีโอปัลลาเดียน เป็นงานสถาปัตยกรรมที่กำเนิดมาจากสถาปนิกสมัยเรอเนอซองส์ที่ชื่อว่า Andrea Palladio ซึ่งเป็นชาวเวนิส ลักษณะงานสถาปัตยกรรมนีโอปัลลาเดียน มีจุดเด่นที่ความเรียบง่าย บริสุทธิ์ มีจังหวะของเส้นและรูปทรงอย่างสมดุล โดยเฉพาะการออกแบบมุขที่ขึ้นออกมาด้านหน้า ซึ่งเคยมีขนาดกว้างและเตี้ยของสถาปัตยกรรมกรีก-โรมัน ให้มีความสูงและแคบเข้า เพื่อเพิ่มความสง่างาม การใช้ช่องโค้งครึ่งวงกลมที่ระเบียงหรือทางเดิน โดยระหว่างช่องโค้งมีหลังคาคลุม มีลูกกรงระเบียงโปร่ง ๆ เป็นลูกมะหวดปูนปั้น นอกจากนี้ยังนิยมใช้เสาตั้งเรียงรายเพิ่มความเด่นสะดุดตา แผ่นหน้าบันที่ประดับตัวอาคารก็มักเป็นรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วมีหัวเสาแบบกรีกโรมัน และมีเสาอิงบนผนังระหว่างช่องหน้าต่าง

ผู้นำแนวคิดแบบนี้โอปัลลาเดียนมาสร้างงานในสยามคือกลุ่มสถาปนิกชาวอังกฤษ ที่เคยมีประสบการณ์การออกแบบสถานที่ราชการให้กับสิงคโปร์ ชาวปัตตาเวียมาก่อน โดยรูปแบบที่โดดเด่นของงานนีโอปัลลาเดียนในสยาม มักเน้นความโดดเด่นเป็นสง่าของแผ่นหน้าบันทรงสามเหลี่ยมหน้าจั่วที่ตอนกลาง รองรับด้วยช่วงเสา 4-6 ต้น ซึ่งมีทั้งเสาจริงและเสาคิดผนัง ถัดจากมุขประธานก็มีการขยายปีกออกไป 2 ข้าง ความต้องการประโยชน์ใช้สอย และมักมีการตกแต่งผนังอาคารด้วยการทำร่องลึกเลียนแบบการก่อหินของอาคารสมัยเรอเนอซองส์ อาคารรูปแบบนีโอปัลลาเดียนที่เก่าแก่ที่สุดคือ พระราชวังสราญรมย์ ปัจจุบันคือกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งสร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ไทยมีความสัมพันธ์ที่ดีกับอังกฤษ จึงมีสถาปนิกชาวอังกฤษเข้ามารับราชการในสยามจำนวนหนึ่ง ก่อนที่จะเข้าสู่ยุคทองของสถาปนิกอิตาเลียนในสมัยรัชกาลที่ 5

สถาปัตยกรรมแบบวิกตอเรียเรอเนอซองส์ มีจุดเด่นที่การนำรูปแบบของนีโอปัลลาเดียนที่กำลังได้รับความนิยมอย่างสูงสุดในอังกฤษขณะนั้นมาทำให้ดูโอ่อ่าขึ้นแต่ยังคงไว้ซึ่งความงามแบบคลาสสิก โดยเน้นความสง่างามของระนาบด้านหน้า ผนังอาคารมักสร้างบนรูปตัว E คือมีมุข 3 หลัง วางอยู่ที่ปีก 2 ข้าง ข้างละ 1 หลัง และตอนกลางอีก 1 หลัง เป็นมุขประธานขนาดใหญ่ มุขทั้งสามตอนเชื่อมเป็นหลังเดียวด้วยระเบียงขนาดยาว นอกจากนี้ยังเน้นที่การตกแต่งผนังอาคารด้านนอกด้วยช่วงเสาประดับกรอบหน้าต่างที่เรียงรายเป็นจังหวะอย่างงดงาม ได้สัดส่วนและไม่ซ้ำแบบในแต่ละชั้น ตัวอย่างงานรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบวิกตอเรียเรอเนอซองส์ที่โดดเด่นเป็นสง่าแก่พระนครก็คือ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ซึ่งมีการตกแต่งผนังอาคารชั้นล่างด้วยเสาเหลี่ยมรัดด้วยปล้องวงแหวน บัวหัวเสาเป็นแบบ โยนิค ชั้นที่สองเป็นเสากลมเซาะร่อง บัวหัวเสาเป็นแบบคอร์ินเธียน และชั้นบนสุดเป็นช่องวงโค้งเกือกม้า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาปัตยกรรมนีโอเรอเนซองส์ คืองานสถาปัตยกรรมสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาใหม่ ที่มีแนวผสมผสานรูปแบบศิลปะที่มีชื่อเสียงเป็นที่นิยมเข้าด้วยกัน เช่น ผสมกรีก โรมัน โรมานเนสก์ กอทิก เรอเนซองส์ เข้าด้วยกัน โดยมีรูปแบบปลีกย่อยที่แตกต่างไปตามแต่ละชาติ เช่น แบบอิตาลี เป็นงานสถาปัตยกรรมที่เน้นความตระหง่านของยอดโดม มีจุดเด่นที่การประดับยอดโดมทรงคล้ายครึ่งวงกลมไว้ที่ตอนกลาง ในตำแหน่งของอาคารโดยมากวางบนผังจตุรมุขหรือผังรูปกากบาท มีเสากลมเสาปูนคันทัน งานสถาปัตยกรรมด้วยรูปแบบโดมแบบเรอเนซองส์อิตาลีที่เด่นชัดที่สุดมีแห่งเดียวในกรุงเทพฯ คือที่พระที่นั่งอนันตสมาคม

สถาปัตยกรรมนีโอบาโรก เป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีการเล่นลวดลายกับผนัง เหมือนเป็นการย้อนกลับไปหาความวิจิตรงดงามของงานประติมากรรมกรีกโรมัน มีการใช้เส้นโค้งในการตกแต่งอาคาร ทั้งกรอบประตู หน้าต่าง จัมน้ำบัน เสา และตามผนังก็มีการใส่ประติมากรรมลวดลายอย่างสมบูรณ์ หลังคาเป็นแบบแมนซาร์ด คือมีหลังคาตั้งชันและคอนบนเป็นลานราบหรือเกือบราบ และมีการประดับตกแต่งหน้าค้ำมุขหลังคาอย่างเต็มที่ ถ้าเป็นบารอกอิตาลี จะมีลักษณะค่อนข้างนิ่งดูแทบไม่ต่างจากเรอเนซองส์ นิยมเจาะช่องผนังโค้งทำเป็นจันตูลูก สลักรูปเปลือกหอย ตัวอย่างเช่น แบงก์สยามกัมมาจล(ธนาคารไทยพาณิชย์สาขาลาดพร้าว) เป็นต้น

สถาปัตยกรรมแนว Art Nouveau หรือนวศิลป์ มีจุดเด่นที่ความมีอิสระและมีการใช้วัสดุใหม่ๆ เข้ามาสร้างงานมากขึ้น เช่น มีการนำเหล็กหล่อไปทำลวดลายดอกไม้ เพื่อประดับประดาส่วนต่าง ๆ ของงานสถาปัตยกรรม เป็นต้น สถาปัตยกรรมแนวนวศิลป์แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ สถาปัตยกรรมนวศิลป์แบบอิตาลี หรือ (Stile Floreale) และสถาปัตยกรรมนวศิลป์แบบเยอรมันหรือ จูเก็นสไตล (Jugendstil) ลักษณะเด่นของงานนวศิลป์ คือการเน้นเส้นโค้งเส้นเว้าอันอ่อนช้อย และเน้นการสร้างงานจากวัสดุแปลกใหม่ เช่นกระเบื้องเคลือบดินเผา กระจกสี แก้วสี ไม้ใช้ตกแต่งอาคาร รวมไปถึงการตัดเหล็กเป็นลวดลายต่าง ๆ เพื่อเพิ่มคุณค่าให้แก่กระเบื้อง ลูกรังหรือบานประตูเป็นพิเศษอีกด้วย โดยนวศิลป์แบบอิตาลีจะหมายถึงงานที่ตกแต่งด้วยลวดลายช่อดอกไม้กันอย่างอ่อนช้อย ส่วนลักษณะของงานนวศิลป์แบบเยอรมันนั้นจะมีจุดเด่นที่การเปิดช่องโค้งของโถงชั้นล่างภายในจรดเพดานโดม การตกแต่งภายในที่ราวลูกรังบันไดและที่ผนังอาคารด้วยกระเบื้องเคลือบสีทองเหลือง การใช้ลวดลายปูนปั้นแบบปูนดำ หรือการขีดเซาหรือผนังอาคารด้านนอก ด้วยลวดลายประคำไข่มุก และลายกรอบกระจกประติมากรรม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาปัตยกรรมแบบนวัตศิลป์อิตาลี หรือ (Stile Floreale) เท่าที่ขงปรากฏอยู่ในปัจจุบันในเมืองไทย มักสร้างด้วยรูปทรงอาคารแบบ วิลล่าอิตาลี เป็นอาคารขนาดกระทัดรัดสองชั้น วางอยู่บนผังรูปตัว T หรือไม้เท้า I คือมีทั้งแบบอาคารหลังเดียวคอกกลางและแบบอาคารคู่ที่มีปีกสองข้าง มีมุขอาคารด้านหน้ายื่นออกมาเพื่อทำเป็นลานจอดรถ

หลังคาทรงเมนสาร์ท เป็นชื่อที่ใช้เรียกหลังคาที่ถูกออกแบบให้ตั้งชันและค่อนบนเป็นลานราบและมีการประดับตกแต่งหน้าจั่วมุขหลังคาอย่างเต็มที่ และที่มุมทั้งสี่ด้านใช้วิธีเดินเส้นคิระเขียนจนเกิดสันนูนเด่น โดยชื่อเมนสาร์ทนี้ได้มาจากชื่อของสถาปนิกชาวฝรั่งเศสผู้ออกแบบ นายนิโกลา-ฟรองซัว มองซาร์ (Nicolas Francoise Mansart) : 1598-1666

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2

ตารางแสดงผลงานสถาปนิกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รายนามสถาปนิก	ช่วงเวลาและผลงาน			
	2411-2420	2421-2430	2431-2440	2441-2453
สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระ ยานริศรานุวัดติวงศ์				วัดเบญจมบพิตรฯ
	พระที่นั่งวิมานเมฆ (วิกตอเรียนกอธิก) มีจุดเด่นที่การตกแต่งส่วนต่าง ๆ ทั้งหมดของอาคารด้วยลวดลายขนมปังขิง			
นายซี ชันเตรสกี (เยอรมัน)			พระที่นั่งบรมพิมาน พ.ศ.2440 สถาปัตยกรรมเรือน ของส์ฝรั่งเศส สมัยพระ เจ้านโปเลียนที่ 3	พระที่นั่งอัมพรสถาน พ.ศ.2445- 2449 เรือนของส์ ตกแต่งด้วยลาย ดอกไม้แบบนวลศิลป์อิตาลี
นายมาริโอ ตามาญโญ (อิตาลี)		โรงแรมโอเรียนเต็ล พ.ศ. 2427 (ศิลปะบาโรกอิตา เลียน)		พระตำหนักสวนป่ารุกขวัน พ.ศ.2446 (สถาปัตยกรรมแบบโร แมนติก)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

			พระตำหนักสวนจิตรลดา พ.ศ.2446 (สถาปัตยกรรมแบบอาร์ตนูโวแบบ อิตาลีผสมแขกมัวร์ ภายในตกแต่ง ด้วยศิลปะบาโรก) อาคารสุริยานุวัตร พ.ศ.2449-2451 (สถาปัตยกรรมอาร์ตนูโว) ตำหนักใหญ่วังบางขุนพรหม พ.ศ.2449 (สถาปัตยกรรมนีโอบา โรก) พระที่นั่งอนันตสมาคม พ.ศ.2450- 2456 สถาปัตยกรรมอิตาเลียนเรอเนอ ซองส์
นายคาร์ล คีอหริง (เยอรมนี)			พระรามราชนิเวศน์ พ.ศ.2453-2459 สถาปัตยกรรมแบบนวลศิลป์เยอรมัน (Jugendstil)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นายจอห์น คลูนิช (อังกฤษ)	พระที่นั่งบรมราช สถิตย มโหฬาร พ.ศ. 2416	พระที่นั่งจักรีมหา ปราสาท พ.ศ.2425	
นายโจอาคิโน กรัซซี (อิตาลี)	วังบูรพาภิรมย์ ประมาณ ปี พ.ศ.2419 วัดนิเวศธรรมประวัติ พ.ศ.2419 (สถาปัตยกรรมกอธิกริ ไววัล)	กระทรวงกลาโหม พ.ศ.2425	ศุลกสถาน พ.ศ.2431
	พระตำหนักกลาง วังท่าพระ ปัจจุบันคือ หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (สถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก)		
	วังลดาวัลย์ ปัจจุบันคือสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (สถาปัตยกรรมเรอเนซองส์ไววัล)		
นายอันนิบาล ริกือคคิ			ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาตลาด น้อย พ.ศ.2451(สถาปัตยกรรมนีโอบา โรก-อิตาเลียน)
นายคาร์โล อัลเลกรี			โรงพยาบาลสิทธิการ พ.ศ.2445 ปัจจุบันคือ หอศิลป์ ถนนเจ้าฟ้า

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(อิตาลี)				(สถาปัตยกรรมนีโอโกลาเคียน)
ไม่ปรากฏนาม ผู้ออกแบบ	บ้านเจ้าพระยาสุรวงศ์ ไวยวัฒน์ (ปัจจุบันคือ อาคารพิพิธภัณฑ์โรง โรงพยาบาลสมเด็จพระ เจ้าพระยา (ก่อสร้าง ปลายรัชกาลที่ 4 ต้น รัชกาลที่ 5) รูปแบบ สถาปัตยกรรมโรแมน ติกที่ผสมผสาน อิทธิพลอังกฤษแบบ ทิวคอร์ตและอิทธิพล สถาปัตยกรรมมัวร์	ตึกสุนันทาลัย พ.ศ.2423 (สถาปัตยกรรมนีโอ คลาสสิก)		ศาลแขวงราชบุรี พ.ศ.2449 (สถาปัตยกรรมเรอเนอซองส์รีไววัล ผสมวิกตอเรียน)
				ศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2452 (สถาปัตยกรรมนีโอโก ลาเคียน)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นายคาร์ล ค็ือห์ริง (Karl Siegfried Doehring) สถาปนิกชาวเยอรมัน เข้ามาประเทศไทยประมาณ ปี พ.ศ. 2444 เป็นผู้ออกแบบพระรามราชนิเวศน์ หรือ พระราชวังบ้านปืน จ.เพชรบุรี, ตำหนักสมเด็จพระสังฆราช และวังวรดิศ

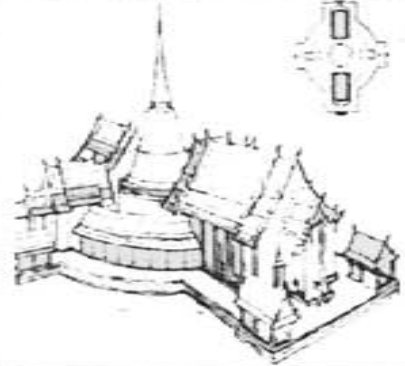
นายซี ซานเดรตกี (C.Sandreczki) สถาปนิกชาวเยอรมัน เข้ามาระหว่างปี พ.ศ. 2445-2448 เป็นผู้ออกแบบก่อสร้างพระราชวังดุสิต พระที่นั่งบรมพิมาน ใน พระบรมมหาราชวัง

นายมาริโอ ตามาญโญ (Mario Tamagno) สถาปนิกชาวอิตาลี ที่เข้ามาอยู่สยามนานถึง 25 ปี ระหว่างปี พ.ศ. 2443-2468 เป็นผู้ออกแบบพระที่นั่งอนันตสมาคม สะพานมอญวังสราญร์ พระที่นั่งอัมพรสถาน และร่วมกับนายกอลโล (Giovanni Gollo) และนายคาร์โล อัลเลกรี (Carlo Allegri) วิศวกรชาวอิตาลี ออกแบบห้องพระโรงพระที่นั่งอภิเษกดุสิต

ช่างชาวตะวันตกเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างศิลปกรรมแบบตะวันตกในสยาม ตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นเวลาที่ชาวตะวันตกนำรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบกรีก-โรมันมาใช้ โดยปรับปรุงบางส่วนให้เหมาะสมกับยุคสมัย ช่างชาวตะวันตกที่เข้ามาทำงานในประเทศไทยจึงนำรูปแบบของอาคารสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ Renaissance และศิลปะกอทิก มาปรับใช้กับอาคารที่สร้างขึ้นในประเทศไทย

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
พ.ศ. 2411	- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ 5 แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ในขณะที่ทรงมีพระชนมายุได้ 15 พรรษา โดยมีสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จวบจนกว่าจะทรงบรรลุนิติภาวะ	- พระที่นั่งมูลสถานบรมอาสน์ - บ้านแบบมิชชันนารีในกรุงรัตนโกสินทร์
พ.ศ. 2412		- สร้างวัดราชบทิตรสถิตมหาสีมาราม เป็นวัดประจำรัชกาล

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
พ.ศ. 2413-2414	- สมัยต้นรัชกาลเมื่อยังเป็นยุวกษัตริย์อันเป็นช่วงที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จต่างประเทศเป็นครั้งแรก คือเสด็จไปยังสิงคโปร์และชวาโดยทรงประทับที่สิงคโปร์ ปัตตานี และสมารัง ในขณะที่ทรงมีพระชนมายุเพียง 18 พรรษา ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จอินเดียนและพม่า พร้อมทั้งแวะที่มะละกา และบีนัง จากการเสด็จเยือนต่างประเทศ ได้ทรงปรับปรุงประเพณีการไว้ผมและการแต่งกายให้เป็นไปตามสากลนิยม โดยให้ผู้ชายไทยในราชสำนักเลิกไว้ผมทรงมหาดไทย เปลี่ยนเป็นไว้ผมตัดยาวทั้งศรีษะอย่างฝรั่ง ส่วนผู้หญิงให้เลิกไว้ผมเปีย เปลี่ยนเป็นไว้ผมตัดยาวทรงดอกกระพุ่ม ทรงให้ช่างออกแบบเสื้อชายคิดแปลงจากเสื้อนอกของฝรั่งเป็นเสื้อคอปิด ที่เรียกว่า “เสื้อราชปะแตน” (เสื้อนอกคอปิด มีกระดุม 5 เม็ด ถัดคอออกอย่างเครื่องแบบปรกติของข้าราชการ เดิมเรียกว่าราชเบตเตน มาจากคำบาลีสันสกฤตว่า Raj Pattern ซึ่งแปลว่าแบบหลวง) และให้สวมหมวกอย่างยุโรป - ตั้งโรงเรียนในพระบรมมหาราชวัง โรงเรียนกรมมหาดเล็ก จัดครูจากกรมอาลักษณ์มีหลวงสารประเสริฐ เจ้ากรมอาลักษณ์ ต่อมาเป็นพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้รับผิดชอบในการสอนวิชาเลข หนังสือไทยและขนบธรรมเนียมราชการ รวมทั้งโปรดให้แต่งแบบเรียนหลวง 6 เล่ม คือมูลบทบรรพกิจวิชาหนังสืออักษร ประโยค สังโยคภิธาน โวหารพิธาน พิศาลกรวีรคดี	- จึงเกิดการสร้างตึกกองคดี หรือศาลาสหสมาคม ซึ่งเป็นสโมสรของทหารมหาดเล็ก (พ.ศ. 2413) - เครื่องแต่งกายของผู้หญิง
พ.ศ. 2415	- จัดตั้งโรงเรียนภาษาอังกฤษในพระบรมมหาราชวัง มีนายพรานซิส จอร์จ แพตเตอร์สัน ชาวอังกฤษเป็นครู	

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
พ.ศ. 2416	- พิชัยพระบรมราชภคินทครั้งที่ 2 เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อทรงบรรลุนิติภาวะ - ทรงให้ยกเลิกประเพณีหมอบคลานเวลาเข้าเฝ้า ซึ่งทรงเห็นว่าไม่เป็นธรรมเนียมเจ้าชายและข้าราชการไทย และมองดูไร้ศักดิ์ศรี โดยทรงเปลี่ยนมาเป็นนั่งเก้าอี้หรือยืนเฝ้าแทน พระองค์ได้ประกาศยกเลิกเป็นทางการ ภายหลังจากที่พระองค์ได้ทรงบรรลุนิติภาวะแล้ว - ทรงประกาศให้ยกเลิกจารีตนครบาลและวางระเบียบชักฟอกพยานสืบหาหลักฐานใหม่ - ทรงตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ และกำหนดให้เสมียนตึกทุกกระทรวงจะต้องส่งรายได้ที่ตนจัดเก็บได้เข้าหอรัษฎากรพิพัฒน์โดยตรง	-พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร
พ.ศ. 2417	- ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ จากพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑสถานมาจัดแสดงในมิวเซียม (Museum) ณ หอของกอดิเคีย หรือศาลาสหทัยสมาคม และมีพิธีเปิด Museum อย่างเป็นทางการเมื่อ 19 กันยายน 2417 - ทรงให้ตั้งสภาที่ปรึกษาพระเจ้าแผ่นดิน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อช่วยกลั่นกรองกฎหมายต่างๆ ประกอบด้วย 2 สภา คือ 1. รัฐมนตรีสภา (Council of State) ประกอบด้วยขุนนางผู้ใหญ่ที่มีบรรดาศักดิ์ชั้นเจ้าพระยาทั้งสิ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธานของรัฐมนตรีสภา โดยรัฐมนตรีสภามีหน้าที่ถวายคำปรึกษาขอราชการแผ่นดินแก่พระมหากษัตริย์ และพิจารณาร่างพระราชบัญญัติและพระราชกำหนด กฎหมายต่างๆ ตลอดจนยังต้องการให้เป็นกลไกยับยั้งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในกรณีที่พระราชดำรินั้นไม่เป็นไปอย่างยุติธรรม 2. องคมนตรีสภา (Privy Council) ประกอบด้วยเชื้อพระวงศ์และขุนนางข้าราชการ ทำหน้าที่ปรึกษาราชการในพระองค์ และมีหน้าที่ช่วยปฏิบัติราชการแผ่นดินตามแต่ที่มีพระราชดำรัสสั่งมา - นางแฮตเรียม เอ็ม เฮาส์ (Mrs. Harriet M. House) ได้จัดตั้งโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำสำหรับสตรีแห่งแรกในประเทศไทย เป็นโรงเรียนสำหรับบุตรหลานข้าราชการชั้นสูง - “ วิกฤตการณ์วังหน้า ” ซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างเดือนธันวาคม พ.ศ. 2417 – กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2418 จากการที่มีผู้ตั้งหนังสือว่ามีผู้คิดจะปลงพระชนม์ กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ทางวังหน้าจึงสังหารคนทหาร 600 – 700 คน เกรียมต้อสู้ป้องกันเต็มที่ เหตุการณ์ถึง	

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
	เกิดขึ้นตามลำดับ เมื่อเกิดเพลิงไหม้โรงเก็บพระบรมมหาราชวัง โดยหาสาเหตุไม่ได้ ทางวังหลวงกลางหาว่าเป็นแผนกบลูของวังหน้า ในขณะที่วังหน้าก็อ้างว่าเป็นแผนกของวังหลวงที่จะขับกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ หลังจากนั้น กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญเสด็จไปขอความคุ้มครองจากอังกฤษ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงเจรจากับ เซอร์ แอนดรูว์ คลาร์ก (Sir Andrew Clark) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำสิงคโปร์ เหตุการณ์จึงยุติลงได้เรียบร้อย	
พ.ศ.2418	- สงครามปราบฮ่อ ครั้งแรก - ประกาศใช้พระราชบัญญัติสำหรับกรมพระคลังมหาสมบัติและว่าด้วยกรมต่างๆ ซึ่งเบิกส่งเงิน จ.ศ. 1237 เพื่อกำหนดระเบียบปฏิบัติในการรับเงินและจ่ายเงินแผ่นดินให้เป็นระบบ - พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าให้กระทรวงกลาโหมรับช่วงจัดการเดินสายโทรเลขจากชาวต่างประเทศซึ่งจัดทำไม่สำเร็จ โทรเลขระยะแรกของไทยมีความยาว 45 กิโลเมตร คือสายกรุงเทพ - สมุทรปราการ	- พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
พ.ศ. 2419	- เป็นครั้งแรกที่มีการผลิตเหรียญกษาปณ์ที่มีรูปพระมหากษัตริย์อยู่บนเหรียญ ด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่า ในหลายประเทศที่มีความเจริญ ล้วนมีการผลิตเหรียญที่มีพระบรมรูปพระมหากษัตริย์หรือรูปผู้นำของประเทศทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังเป็นการแสดงออกให้เห็นถึงความเป็นประเทศเอกราช พระองค์จึงได้มีพระบรมราชานุญาตให้นำพระบรมรูปมาพิมพ์ไว้บนเหรียญเป็นครั้งแรก	- วัดนิวศรธรรมประวัติ - หอหม่อมมณีเชียรเทวราช (ในพระราชวังบางปะอิน)

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
พ.ศ. 2421	- โปรดเกล้าฯ สร้างพระอารามหลวง คือวัดเทพศิรินทราวาส วัดราชาธิวาส (โดยโปรดเกล้าฯ ให้เรือพระอารามเดิมสร้างใหม่ทั้งหมด สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบสร้างใหม่โดยให้รักษาผนังพระอุโบสถไว้ด้วยเป็นอนุสรณ์สถานสำคัญของฝ่ายธรรมยุต โดยทรงวางแนวเสาและผนังโบสถ์ล้อมโบสถ์เก่าไว้ได้อย่างแนบเนียน - สมเด็จพระนางเจ้าสุภัทรมารีศรี พระบรมราชเทวี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประสูติบุตรีหฤโศกหรือพระที่นั่งอัมรินทร์ประทุมมาในระหว่างเสด็จฯ บางปะอิน พร้อมกับสมเด็จพระเจ้าหญิงกรมฉัตร เทวีศรีรัตน์ พระราชริศา	- วัดเทพศิรินทราวาส - วัดราชาธิวาส

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
พ.ศ. 2423	- โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นที่ปากคลองตลาด เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระราชทานนามว่า โรงเรียนสุนันทาลัย	
พ.ศ. 2424	- โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนภาษาอังกฤษที่สวนนันทอุทยาน เป็นโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอนแบบตะวันตก มีนายแพทย์แอสจี แมกฟาร์แลนด์ (S.G.McFarland) ชาวอเมริกัน เป็นอาจารย์ใหญ่และผู้บริหารการสอน - ตั้งกรมไปรษณีย์เป็นครั้งแรก - สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ครบ 100 ปี	
พ.ศ.2425	- จัดตั้งโรงเรียนแผนที่	

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
พ.ศ.2426	- สงครามปราบฮ่อ ครั้งที่ ๒ - โปรดเกล้าให้ตั้งกรมโทรเลข - เปิดดำเนินการกิจการไปรษณีย์อย่างเป็นทางการในพระนคร มีเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ เป็นผู้บังคับบัญชา มีที่ทำการอยู่ที่ตึกกรมแม่น้ำเจ้าพระยาเหนือปากคลองโอ่งอ่าง โรงพยาบาลแห่งอื่น ๆ ขึ้นอีกหลายครั้ง เช่น โรงพยาบาลวังบูรพา อยู่บริเวณคลองคูพระนคร โรงพยาบาลสำหรับรักษาคนเสียจริต อยู่ปากคลองสาน โรงพยาบาลเทพศิรินทร์ ที่ถนนหลวงข้างวัดเทพศิรินทร์ เป็นต้น	- ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข - สาขาสถานีรถไฟหัวลำโพง
พ.ศ. 2427	โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรเป็นแห่งแรก คือโรงเรียนวัดมเหยงคณ์พาราม ซึ่งเมื่อแรกตั้งนั้น ประชาชนพากันเข้าใจผิดคิดว่าคือวิธีการเกณฑ์เอานักเรียนไปเป็นทหารทางฮ่อม จึงไม่มีใครยอมส่งบุตรหลานเข้าเรียน จึงมีประกาศสั่งในพ.ศ. 2428 จนประชาชนเข้าใจในพระราชประสงค์ ค่อยมาสามารถขยายการศึกษาออกไปอย่างกว้างขวาง มีการแข่งขันขึ้นทะเบียนจำนวนครูและนักเรียน โดยครูอ้างเป็นฆราวาสก็ได้รับเงินเดือน ถ้าเป็นเทศบรรพชิต ได้รับพระราชทานนิตยภัตเดือนละ 10 บาท ในระยะนี้เริ่มเกิดอาชีพครู - คณะบุคคลเรียกว่ากลุ่มก้าวหน้า ร.ศ. 103 ประกอบด้วย พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ ขุนนางจำนวน 11 คน ซึ่งเป็นคนไทยรุ่นแรกๆ ที่ไปศึกษาในต่างประเทศ ได้เห็นระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย จึงร่วมกันทำหนังสือขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ และเสนอความคิดเห็นวิธีการแก้ไขปัญหและการปรับปรุงการปกครอง	- สร้างป้อมพระจุลจอมเกล้า
พ.ศ. 2429	- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริจะจัดตั้งโรงพยาบาลให้ทันสมัยเหมือนชาวตะวันตก โปรดให้ตั้ง	- โรงพยาบาลศิริราช

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
	คณะกรรมาธิการขึ้นคณะหนึ่ง มีกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ พระองค์เจ้าศรีเสวตวงศ์ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี และหม่อมเทวาเนน (Cowen) เป็นต้น จัดสร้างโรงพยาบาลที่ตำบลวังหลัง โดยพระราชนานทรพย์สินของพระองค์ 16,000 บาท (200 ชั่ง) เป็นทุนเริ่มแรก เริ่มเปิดดำเนินงานในวันที่ 26 เมษายน 2431 และพระราชนานนามว่า "ศิริราชพยาบาล" ตามพระนามของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ ซึ่งเสด็จถึงกาลในระหว่างการก่อสร้างโรงพยาบาลแห่งนี้ และได้นำเงินส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอฯ พระองค์นี้เข้าสมทบด้วย เพื่อเป็นค่าก่อสร้างตึกสำหรับสอนวิชาแพทย์ และพระราชนานสั่งก่อสร้างในงานพระเมรุพระศพมาปลูกสร้างเป็นเรือนคนไข้ และในปีเดียวกันนี้ ยังโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง กรมพยาบาลขึ้นด้วย ได้มีการสร้างโรงพยาบาลแห่งอื่นๆ ขึ้นอีกหลายครั้ง เช่น โรงพยาบาลวังบูรพา อยู่บริเวณคลองคูพระนคร โรงพยาบาลสำหรับรักษาคนเสียจริต อยู่ปากคลองสาน โรงพยาบาลเทพศิรินทร์ ที่ถนนหลวงข้างวัดเทพศิรินทร์ เป็นต้น - โปรดเกล้าฯ ให้เลิกตำแหน่งพระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงประกาศตั้งตำแหน่ง สยามมกุฎราชกุมาร ขึ้นแทน และทรงสถาปนาเจ้าทิฆมหาวจิรุณหิศเป็น สยามมกุฎราชกุมารพระองค์แรก - สงครามปราบฮ่อ ครั้งที่ 3	- วังบูรพาภิรมย์ (ปัจจุบันรื้อสร้างเป็นศูนย์การ
พ.ศ.2430	- ทรงประกาศให้เลิกบ่อนเบี้ยและโรงหวย โดยมีพระราชดำริว่าอากรบ่อนเบี้ย แม้จะเป็นรายได้ส่วนหนึ่งของแผ่นดิน แต่ก็เป็นการพนัน ทำให้ประชาชนหลงใหลในอบายมุข - โปรดเกล้าฯ จัดตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นเพื่อดูแลด้านการศึกษาของประเทศ และเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองจัดตั้งกระทรวงในปี พ.ศ. 2435 จึงยกฐานะเป็นกระทรวงธรรมการ - ตั้งโรงเรียนนายร้อยทหารบก - สงครามปราบฮ่อ ครั้งที่ 4	

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
พ.ศ.2431	- ฝรั่งเศสได้ส่งกองทัพเข้ามาในแคว้นสิบสองจุไทย หลังจากได้ยึดดินแดนเป็นเมืองขึ้น โดยอ้างว่าเพื่อปราบฮ่อ ไทยเจรจาอย่างไรก็ไม่เป็นผล ฝรั่งเศสไม่ยอมถอนทหาร เพื่อไม่ให้เกิดสงครามยืดเยื้อ รัชกาลที่ 5 จึงจำต้องเสียดินแดนสิบสองจุไทยให้ฝรั่งเศส - โปรดเกล้าฯ ให้มีการชำระและพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นครั้งแรก พระราชทานไปตามวัดหลวง หอสมุด และมหาวิทยาลัยในต่างประเทศ - ทรงเริ่มการทดลองจัดการปกครองส่วนกลางแทนใหม่ - คราพระราชบัญญัติเลิกวิธีพิจารณาโทษตามจารีตนครบาล - ใช้รศ. รัตนโกสินทร์ศก	- วัดอันตวงกามีมิตร
พ.ศ.2432	- จัดตั้งโรงเรียนแพทย์ขึ้น โดยมีการจัดสอนวิชาแพทย์แผนปัจจุบัน แพทย์มิชชันนารีอเมริกันได้ให้ความร่วมมือช่วยเหลือทั้งในการจัดตั้ง "โรงเรียนราชแพทยาลัย" และฝึกอบรมนักเรียนแผนใหม่ โดยมีหมอจอร์จ แมก ฟาร์แลนด์ ((George Mc. Farland) ซึ่งต่อมาเป็นพระอาจารย์ทวยหาญ เป็นพระอาจารย์ผู้ช่วยการ โรงเรียนแพทยาลัยคนแรก - เริ่มใช้วันทางสุริยคติในราชการ	
พ.ศ. 2433	เสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำสาละวินให้อังกฤษ	
พ.ศ.2434	- ตั้งกระทรวงยุติธรรม - ตั้งกรมรถไฟหลวง และเริ่มก่อสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพ - นครราชสีมา	- พระจุฬาราชฐาน
พ.ศ.2435	- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ใช้อุบายทรงเปลี่ยนแปลงการบริหารราชการจากแบบเดิมเป็นระบบกระทรวง โดยมีกระทรวงทั้งสิ้น 12 กระทรวงแบ่งหน้าที่การงานเป็นสัดส่วนไม่ทับซ้อนเหมือนแต่ก่อน คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กระทรวงเมือง กระทรวงต่างประเทศ กระทรวงกลาโหม การกระทรวงยุติธรรม กระทรวงโยธาธิการ กระทรวงวัง กระทรวงธรรมการ กระทรวง	- กระทรวงกลาโหม

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
	ยุทธานุการ กระทรวงมหาดไทย - โปรดเกล้าฯ จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู (ปัจจุบันเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร) - โปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรเลือกผู้ปกครองของตนเองเป็นครั้งแรก โดยการทดลองเลือกตั้ง "ผู้ใหญ่บ้าน" ที่บางปะอิน จังหวัดพระนครหรืออยุธยา แทนการแต่งตั้งโดยเจ้าเมืองในพระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ ร.ศ.116 กำหนดการเลือกผู้ใหญ่บ้าน กำหนดอายุเสียงข้างมากของราษฎร กำหนดอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของหน่วยการปกครองชั้นอำเภอ ให้สอดคล้องกับตำบลและหมู่บ้าน	
พ.ศ. 2436	- เกิดวิกฤตการณ์สยาม ร.ศ.112 ฝรั่งเศสต้องการครอบครองดินแดนที่แม่น้ำโขงทั้งหมดจึงเกิดความขัดแย้งกับไทย นำไปสู่การปะทะกันทางด้านประเทศลาว จากนั้นฝรั่งเศสส่งกองเรือรบเข้ามาล้น้ำเจ้าพระยา และบังคับให้ไทยยกดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศส - สมเด็จพระศรีสุริเยศวรางค์มาฤดี พระบรมราชเทวี ทรงตั้งสภาอุณาโลมแดง และทรงดำรงตำแหน่งเป็น สภาขนิ กมแรกและคนเดียว โดยมีสมเด็จพระศรีพัชรินทรา เป็นสภานายิกา กมแรก เพื่อเป็นหน่วยบรรเทาทุกข์ทำกรรการรักษาพยาบาลทหารที่ได้รับบาดเจ็บ และจัดทำของพระราชทานแก่ผู้บาดเจ็บจาก "วิกฤตการณ์ ร.ศ.112" - รถไฟสายปากน้ำ (กรุงเทพฯ-สมุทรปราการ) รถไฟสายแรก ซึ่งเป็นรถรางไฟฟ้าซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดทางรถไฟเมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ.2436 ทางรถไฟสายนี้สร้างโดย นาย ที. เอ. กอทเซ (เคยเป็นผู้บังคับการป้อมผีเสื้อสมุทร) เป็นวิศวกรดำเนินการ (อนึ่งชอบศาลาแดง I ถนนศาลาแดง เดิมก็มีชื่อว่าชอบกอทเซ เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่วิศวกรผู้นี้ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ขุนบริพัตร โภคกิจ (เอช. กอทเซ) ผู้บุตร ได้รับพระราชทานนามสกุลว่า "กษัตริย์กอทเซ" (เปลี่ยนเสียง กอทเซ) เมื่อ พ.ศ.2464	- สถานเสาวภา

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
พ.ศ.2437	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯให้ยกเลิกการจัดเมืองชั้นเอก โท ศรี จัตวา ที่มีมาแต่เดิมและยกเลิกฐานะเมืองประเทศราช จัดการปกครองเป็นแบบ "มณฑลเทศาภิบาล" ซึ่งอยู่ในความปกครองของกระทรวงมหาดไทย เป็นการรวมอำนาจการควบคุมข้าราชการการคลัง การทหาร และการบริหารหัวเมืองต่าง ๆ เข้าไว้ที่ส่วนกลางในกระทรวงเดียวกัน การจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล จึงเป็นการโยกอำนาจเข้าสู่ราชธานีทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ส่งผลให้การปกครองหัวเมืองในพระราชอาณาเขตเป็นแบบเดียวกัน - สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เสด็จทิวงคต สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ได้รับโปรดเกล้าฯให้ดำรงตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมาร พระองค์ต่อมา	
พ.ศ.2438	- โปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพานเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา เริ่มครั้งแรกเมื่อพระชนมายุครบ 42 พรรษา ตรงกับ พ.ศ.2438 เป็นต้นมา จนถึง พ.ศ.2453 ได้แก่ สะพานเฉลิมศรี 42 สะพานเฉลิมศักดิ์ 43 สะพานเฉลิมเกียรติ 44 สะพานเฉลิมยศ 45 สะพานเฉลิมวัย 46 สะพานเฉลิมวัง 47 สะพานเฉลิมกรุง 48 สะพานเฉลิมเมือง 49 สะพานเฉลิมภท 50 สะพานเฉลิมบวช 51 สะพานเฉลิมเหล่า 52 สะพานเฉลิมพันธ์ 53 สะพานเฉลิมภักย์ 54	- สะพานต่างๆ (พ.ศ. 2438 - 2453) -
พ.ศ.2439	- ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดหางบประมาณแผ่นดินขึ้นเป็นครั้งแรก กำหนดระยะเวลาการรับ-จ่าย ให้เหมือนกันทั่วประเทศ ทำให้สามารถวางนโยบายการบริหารประเทศได้ทั้งยังสร้างความไว้วางใจแก่ประเทศต่าง ๆ - มีพระบรมราชานุญาตให้จัดตั้งโรงเรียนประจำอังกฤษขึ้น คือ โรงเรียนราชวิทยาลัยเพื่อฝึกหัดนักเรียนทั้งภาษาไทย อังกฤษ และ การศึกษาอบรมตามแบบประเทศตะวันตก - รัฐบาลสร้างทางรถไฟสายแรก คือ สายกรุงเทพ-นครราชสีมา โดยจุดเริ่มสร้างถึงอยุธยา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	- สถานีรถไฟหัวลำโพง

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
	พระราชทานชื่อทางรถไฟสายนี้ว่า ทางรถไฟนครราชสีมา และได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระอัครราชเทวี ทรงเปิดการเดินรถไฟเป็นปฐมฤกษ์เมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2439 และในเวลาต่อมาได้ทรงสร้างทางรถไฟสายอื่น ๆ เช่น ทางรถไฟจากสถานีบางกอกน้อยไปจังหวัดเพชรบุรี สายตะวันออกเฉียงใต้ถึงฉะเชิงเทรา สายเหนือและสายใต้จากทชรบุรีไปถึงเขตประเทศมลายู	
พ.ศ. 2440	- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 รวม 13 ประเทศ คือ อิตาลี อังกฤษ รัสเซีย สวีเดน อังกฤษ ฮอลแลนด์ เบลเยียม สเปน และโปรตุเกส - โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง “คณะกรรมการตรวจชำระและร่างกฎหมาย” โดยมีทั้งผู้เชี่ยวชาญชาวไทยและชาวต่างประเทศมาทำงานเป็นที่ปรึกษากฎหมาย เช่น ดร.โรลัง ยัคมินส์ ชาวเบลเยียม - โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนกฎหมาย - โปรดเกล้าฯ ให้ตราข้อบังคับลักษณะการปกครองท้องถิ่น ร.ศ.116 และข้อบังคับลักษณะการปกครองหัวเมือง ร.ศ.117 ออกมาใช้แบ่งมณฑลออกเป็นเมือง แบ่งเมืองเป็นอำเภอ แบ่งอำเภอเป็นตำบล แบ่งตำบลเป็นหมู่บ้าน มีผู้บังคับบัญชาคดหลั่นกันลงมา คือ ผู้ว่าราชการเมือง นายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน - สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นพระราชทานนามว่า “โรงเรียนเสาวภา”	- พระที่นั่งวิมานเมฆ - พระราชวังสวนดุสิต - วิังมหานาค

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
		- พระที่นั่งบรมพิมาน
พ.ศ. 2441	- รวมกรมไปรษณีย์และการโทรเลข เป็นกรมเดียวกัน - กำเนิดเหรียญสตางค์ รุ่นแรก โดยใช้ทองคำขาว (แต่ไม่นิยม)	
พ.ศ. 2442	- โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม - ทรงโปรดให้คัดถนนสามเสน เหมือนกับประเทศยุโรป คือ เป็นถนนที่มีทางเดินเท้ากว้าง 8 ศอก ปูลูกต้นไม้บนทางเท้าให้มีความร่มรื่น และโปรดเกล้าฯ ให้คัดถนนราชดำเนิน ตามแบบอย่างถนนชองส์ เอลิซ (The Champs Elysee) ในกรุงปารีส ถนนมอญ (The Mall) ในกรุงลอนดอน และถนนลินเดน เคินลินแอนด์ (Unter Den Linden) ในกรุงเบอร์ลิน โดยเริ่มจากพระบรมมหาราชวังมายังพระราชวังดุสิต ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการคัดถนนต่างๆ เพิ่มขึ้นในกรุงเทพฯ ถึงกว่า 110 สาย - ทำสนธิสัญญากำหนดสิทธิจัดทะเบียนคนในอังกฤษ	- วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม - ถนนสามเสน - ถนนราชดำเนิน

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
พ.ศ. 2443	- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเยือนชวา - โปรดเกล้าฯ จัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับสตรีแห่งแรก คือ โรงเรียนบำรุงสตรีวิชา - พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรป ครั้งที่ 2 - เปิดเดินรถไฟหลวง สายกรุงเทพฯ - นครราชสีมา - เกิดกบฏเงี้ยว ที่เมืองแพร่ กบฏสุโขทัย ที่อุบลราชธานี และกบฏแขก 7 หัวเมืองที่ปัตตานี เพื่อต่อต้านที่ปกครองแบบเทศาภิบาล - บริษัทสยามไฟฟ้า ได้รับสัมปทานจำหน่ายไฟฟ้า เริ่มจุดโคมตามถนนหลวง	- สะพานผ่านภิกษุเถา - สะพานมโนวานรังสรรค์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

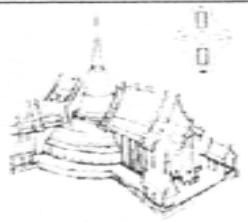

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
พ.ศ. 2444		- วังบางขุนพรหม
พ.ศ. 2445	- โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิรูประบบการปกครองคณะสงฆ์ ด้วยกฤษฎีกาพระราชบัญญัติการปกครองสงฆ์ ร.ศ. 121 กำหนดให้พระสังฆราชเป็นประมุขของสงฆ์ มีมหาเถรสมาคมเป็นคณะผู้บริหาร - คราพระราชบัญญัติธนบัตร ร.ศ. 121 ตั้งกรมธนบัตร และเริ่มใช้ธนบัตรอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก เป็นธนบัตรที่พิมพ์ด้านหน้าด้านเดียว โดยบริษัทโทมัสเคอลาร์	- พระที่นั่งอัมพรสถาน
พ.ศ. 2446	- รถไฟหลวงสายใต้ ระหว่างกรุงเทพฯ - เพชรบุรีเปิดให้บริการ	

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
พ.ศ. 2447	- มีการจัดตั้งธนาคารของคนไทย เรียกว่า “บุคคลภัย” ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นธนาคารไทยพาณิชย์ - เสียดินแดนทางฝั่งขวา แม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศส ตรงหัวเมืองจำปาศักดิ์ (ตรงข้ามเมืองปากเซ) และหัวเมืองไชยบุรี – ปากลาย (ตรงข้ามหลวงพระบาง)	
พ.ศ. 2448	- ทรงยกเลิกระบบทาส ประกาศพระราชบัญญัติทาส ร.ศ.124 และทรงประกาศให้ลูกทาสเป็นไททั้งหมดด้วยพระราชบัญญัติลักษณะทาส ร.ศ. 130 อันเป็นผลให้ตั้งแต่ วันที่ 11 มกราคม 2454 ทาสหมดสิ้นจากราชอาณาจักรไทย - ทรงประกาศพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร (พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ.124) เป็นวันสิ้นสุดระบบไพร่ - เสด็จประพาสต้น ครั้งแรก - โปรดเกล้าให้มีการทดลองจัดสุขาภิบาลที่ ตำบลท่าดลอม จังหวัดสมุทรสาคร - ตั้งหอสมุดสำหรับพระนคร - ทำอนุสัญญากำหนดสิทธิการจดทะเบียนคนในบังคับฝรั่งเศส เคนมาร์ก อิตาลี	
พ.ศ. 2449	- เสียดินแดนบูรพา คือ เมืองพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ ให้ฝรั่งเศส เพื่อแลกเมืองตราด - เสียดินแดนมลายู ทั้ง 4 คือ ปะลิส ไทรบุรี กลันตัน และตรังกานูให้อังกฤษ - พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับอารยธรรมตะวันตกมาปรับปรุงบ้านเมืองหลายด้านต่อจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นการนำประเทศสยามใหม่ที่เจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว และได้รับเอาคนต่างชาติเข้ามารับราชการ ในตำแหน่งต่างๆ และเข้ามาลงทุนค้าขายกิจการในด้านอุตสาหกรรมมากมาย - เสด็จประพาสต้น ครั้งหลัง	- พระที่นั่งอนันตสมาคม

ปี	เหตุการณ์สำคัญ	สถาปัตยกรรม
พ.ศ. 2450	- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรป ครั้งที่ 2 - จัดให้มีการประกวดพันธุ์ข้าวครั้งแรก - เปิดการเดินรถไฟหลวงสาย กรุงเทพ - ฉะเชิงเทรา	
พ.ศ. 2451	- โปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดการสุขาภิบาลคามหัวเมืองทั่วไป - ประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 - เลิกใช้เงินพดด้วง - โปรดเกล้าฯ ให้ตรา พระราชบัญญัติทองคำ ร.ศ. 127 ใช้ทองคำเป็นมาตรฐานเงินตราแบบสากล - สร้างพระบรมรูปทรงม้า เนื่องในโอกาสเสด็จราชสมบัติ 40 ปี ตรงกับพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก (วันที่ 11 พฤศจิกายน 2451)	
พ.ศ. 2452	- โปรดเกล้าฯ ให้เริ่มกิจการประปา - เลิกใช้เงินเฟื้อง ซีก เสี้ยวอัฐ โสฬส	- วิทยาลัยโท
พ.ศ. 2453	- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคต	- พระรามราชนิเวศน์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางแสดงรูปแบบงานสถาปัตยกรรม
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่สืบค้นสถาปนิกผู้ออกแบบได้

สถาปนิก	ช่วงเวลา				
	พ.ศ. 2411 - 2420	พ.ศ. 2421 - 2430	พ.ศ. 2431 - 2440	พ.ศ. 2441 - 2450	พ.ศ. 2451 - 2460
- สมเด็จพระเจ้าทิพากรพระยานริศรานุวัดติวงศ์				 โถงอุโมงค์พระ พ.ศ. 2442	 วัดราชวิจิตร พ.ศ. 2451
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้ากรมหลวงประดิษฐวรการ - พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้ากรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ - เจ้าพระยาธรรมาธิกรณธิบดี	 วัดราชพิศม พ.ศ. 2412				
- สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์	 วัดศรีสุริยวงศ์ พ.ศ. 2414				

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางแสดงรูปแบบงานสถาปัตยกรรม
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่สืบค้นสถาปนิกผู้ออกแบบได้

สถาปนิก	ช่วงเวลา				
	พ.ศ. 2411 - 2420	พ.ศ. 2421 - 2430	พ.ศ. 2431 - 2440	พ.ศ. 2441 - 2450	พ.ศ. 2451 - 2460
นายซี ชันเดรสกี			 พระที่นั่งบรมพิมาน พ.ศ. 2440	 พระที่นั่งอัมพรสถานอุดรภาค พ.ศ. 2445 - 2449	 ค่ายมหัทธิวงศ์วังบางขุนพรหม พ.ศ. 2449
นายเอ็ม ตามานโย					 พระที่นั่งอนันตสมาคม พ.ศ. 2450 - 2456
นายคาร์ล ดีอริง				 ค่ายมหัทธิวงศ์วังบางขุนพรหม พ.ศ. 2446	 พระราชมหาชัณฑ์ พ.ศ. 2453 - 2459

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางแสดงรูปแบบงานสถาปัตยกรรม
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่สืบค้นสถาปนิกผู้ออกแบบได้

สถาปนิก	ช่วงเวลา				
	พ.ศ. 2411 - 2420	พ.ศ. 2421 - 2430	พ.ศ. 2431 - 2440	พ.ศ. 2441 - 2450	พ.ศ. 2451 - 2460
นายจอห์น คลูนิซ (John Clunice)		 พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พ.ศ.2425			
นายโจอาคิโน กรัซซี (Gioachino Grassi)	 วังบูรพาภิรมย์ พ.ศ.2418	 กระทรวงกลาโหม พ.ศ.2425	 ตุ๊กตาทาน (กรมตุ๊กตากร) พ.ศ.2431 (ปัจจุบันเป็นที่ทำการองค์การระดับหลัง บางรัก)		
นายโจอาคิโน กรัซซี (Gioachino Grassi)	 วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ พ.ศ.2420-2421	 (ข) โบสถ์นักบุญยอห์น พ.ศ.2426 (จ) หอวิเศษนชิบชั้น พ.ศ.2426			

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางแสดงรูปแบบงานสถาปัตยกรรม
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่สืบค้นสถาปนิกผู้ออกแบบได้

สถาปนิก	ช่วงเวลา				
	พ.ศ. 2411 - 2420	พ.ศ. 2421 - 2430	พ.ศ. 2431 - 2440	พ.ศ. 2441 - 2450	พ.ศ. 2451 - 2460
นายคาร์ล ค็อดริง (Karl Dohring)					วังวรดิศ พ.ศ.2453-2454 (ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑ์วังวรดิศ)
นายยี บรูโน (G.Bruno)					วังกรมหลวงวงษาบุรีราชนรินทร์ (วัง สทาวดี) หลังพ.ศ.2468
นายเอ็ม ตามานโย (M.Tamagno)					บ้านนรสิงห์ พ.ศ.2451 (ปัจจุบันเป็น ทำเนียบรัฐบาล)

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กระแสนพระบรมราชโองการ
บรรจุไว้ในศิลาพระฤกษ์พระที่นั่งอนันตสมาคม

ศกัมศศุ พระพุทธศาสนกาลเป็นอดีตกาลล่วงแล้ว ๒๔๕๑ พรรษา จุลศักราช ๑๒๑๐ ปีออก สัมฤทธิศก รัตนโกสินทรศก ๔๑ ๑๒๑ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพมหาราชกุญชรบรมราชรังวิงษ์ วุฒมพงษ์บริพัตร วรชติยราชนิกรโคม จาครัตนบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชบรมนารถพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเกลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชภิเษก สืบพระบรมสันตติวงษ์ เป็นลำดับพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ ๕ ในพระมหาจักรีบรมราชวงษ์ ซึ่งได้ประดิษฐานและดำรงกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุทธยา มหาดิลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศมหาสถาน อันเป็นบรมราชธานีใหญ่ในประเทศสยาม ทั้งฝ่ายเหนือฝ่ายใต้และลาวประเทศมลายูประเทศมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้แสดงความนัไว้ว่า ทรงพระราชดำริห์ว่า จำเดิมแต่ได้สร้างสวนดุสิตมาบรรจบครบ ๑๐ ปี มีพระที่นั่งอัมพรสถาน พระที่นั่งวิมานเมฆ พระที่นั่งอภิเษกคูสิต เป็นที่ประทับสำราญพระราชหฤทัยเสด็จประทับวังสวนนี้โดยมาก พระที่นั่งที่ได้สร้างไว้ไม่กว้างขวางพอแก่การพระราชพิธี แลการซึ่งเป็นราชประเพณีอันควรจะยกมาทำในวังนี้

อนึ่งพระราชนิเวศสถาน อันพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างขึ้นไว้ในพระบรมมหาราชวังเบื้องบูรพ์ทิศ มีนามสมญารวมขยอคว่า อภิเนาวนิเวศน์ชำระตุศโทรม จะซ่อมแซมไม่ได้ด้วยการปลูกสร้างในเวลานั้น เป็นเวลาเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ ยังหาช่างที่เข้าใจการทำงานให้มั่นคงถาวรมิได้ จึงชำระตุศโทรมไปโดยเร็ว เหลือที่จะเชี่ยวชาญแก้ไขจึงจำต้องรื้อลงเสียทั้งสิ้น นามพระที่นั่งทั้งหลายจึงได้สูญไป ครั้นจะให้ก่อสร้างขึ้นใหม่ในพระบรมมหาราชวังตามแบบอย่างใหม่ให้ถาวรยืนนาน ภูมิสถานซึ่งจะสร้างพระที่นั่งนั้นก็เป็นที่เล็กยัดเยียดกัน จะทำให้งดงามได้โดยยาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดการสร้างพระที่นั่ง ส่วนซึ่งเรียกว่าอภิเนาวนิเวศน์นั้นเสีย ยกนามพระที่นั่งบางองค์มาพระราชทานแทนไว้ในสวนดุสิตนี้ เช่นพระที่นั่งราชฤดี พระที่นั่งสิตลาภิรมย์ คำนักราชฤทธิรุ่งโรจน์ ทรงพระราชดำริห์จะสร้างท้องพระโรงขึ้นใหม่ แทนท้องพระโรงฝ่ายบูรพ์ทิศ ซึ่งมีนามปรากฏว่าพระที่นั่งอนันตสมาคม ในพระบรมมหาราชวังนั้น ในเบื้องบูรพ์ทิศแห่งพระที่นั่งอัมพรสถาน จึงพระราชทานนามตามพระที่นั่งเดิมว่า พระที่นั่งอนันตสมาคม ให้กึ่งนาม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระที่นั่งอันเป็นท้องพระโรงไว้แต่ก่อนนั้น . การที่จะสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พระยาสุขุมณียวินิจ เสนาบดีกระทรวงโยธิการ อันภายหลังได้ย้ายไปเป็นเสนาบดี กระทรวงนครบาล ซึ่งจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็น เจ้าพระยาชมราช เป็นแม่กองจัดการก่อสร้างพระที่นั่ง ทำเป็น ๒ ชั้น มียอด ๑ ยอด ขาวแถมขยทิศตะวันออกจดทิศตะวันตก ๒ เส้น ๑๖ วา ๑ สอก กว้างแถมขยด้านใต้จดขยด้านเหนือ ๑ เส้น ๔ วา ๑ สอก สูงแต่พื้นดินถึงพื้นชั้นล่าง ๑ สอก ๑๑ นิ้ว แต่ชั้นล่างถึงพื้นชั้นบน ๕ สอก สูงแต่พื้นชั้นบนถึงเพดาน ๕ วา ๒ สอก รวมสูงตั้งแต่พื้นดินถึงยอดใหญ่องค์กลาง ๑ เส้น ๔ วา ๑ สอก

การทำรากพระที่นั่ง ใช้เครื่องเจาะแผ่นดินเรียกว่า กอมแปร์ริสไซล ของบริษัทฝรั่งเศส วิธีทำคือ มีเสาป็นจันแล้วมีเครื่องจักรดึงลูกคัมเหล็กปลายแหลม หนักประมาณ ๒ ตัน ขึ้นไปสูงจากพื้นดินระหว่าง ๔ วา ๕ วา แล้วปล่อยลูกคัมเหล็กนั้นลงมา เจาะแผ่นดินเป็นหลุมลึกลงไป ๔ วาบ้าง ๕ วาบ้างตามแต่จะต้องการ แล้วประสมกองกริดเหล็กไปในหลุมจนเต็มเหมือนใช้ขี้มึลลา รวมหลุมที่ได้เจาะลงไปสำหรับเป็นรากพระที่นั่ง ๕๐๑ หลุม เมื่อเทกองกริดเต็มบริบูรณ์ทุก ๆ หลุมแล้ว ได้วางเหล็กกลมขนาด ๑ นิ้วขัดเป็นคาตะวาง มีช่องว่าง

๕ นิ้ว เต็มตลอด ข้างบนเหล็กตารางเทกองกริดหนา ๑๕ นิ้วตามระหว่งราก พระที่นั่งที่จะรับเครื่องบนที่มี น้ำหนักมากได้วางเหล็กชั้นมาอีกชั้นหนึ่งแลเทกองกริดหนาสองคืบ

แผนที่พระที่นั่งมิสเตอร์คมาโย ช่างเขียนอิตาลีเป็นผู้เขียนตามกระแสพระบรมราชโองการ มิสเตอร์อาลเลกรีนายช่างเป็นผู้ช่วย พระยาสุโขมวินิต ซึ่งเป็นแม่กองก่อสร้าง

ครั้นวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ ซึ่งเป็นรัชมงคลสมัยที่ได้เสด็จถึงถวัลยราช สมบัติบรมราชาภิเษกดำรงศิริรัตนราชสวรัย โดยศุขสิริสวัสดิ์มาครบ ๔๐ ปีบริบูรณ์ ทรงพระราชดำริห์ที่จะ ให้การพระราชพิธีชัชมงกลกิเษกสมโภชสิริราชสมบัติ พระราชสมบัติ พระราชวงษานาญณ์ ข้าทูลละอองธุลี พระบาท สมณพราหมณาจารย์และอาณาประชาราษฎร์ พ่อค้ำพานิชในพระบารมีระลึกถึงพระเดชพระคุณ พร้อมใจกันสร้างพระบรมรูป ถวายประดิษฐานไว้ที่หน้าพระลานสวนดุสิต จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ มีการเปิดพระบรมรูปแลพระราชทานธงประจำกองเก้ทหาร ๑๒ กองแล้วมีการแห่รถโมเตอร์คาร์ เปิดถนน ประแจเงินและสะพานเฉลิม ๕๕ แล้วมีการแห่เฉลิมพระเกียรติศมรดประดับประดับประดาต่างๆ ถ้วนแล้วไปด้วย เครื่องหมายสรรพกิจการ แลสรรพพัสดุซึ่งเป็นของเกิดมีขึ้นในรัชกาลปัจจุบันนี้ และพระราชทานเลี้ยงพระราช วงษานาญณ์ข้าราชการพ่อค้ำพานิชอาณาประชาราษฎร์ และมีการมโหรีสพสมโภชพระบรมรูป และสิริราช สมบัติเป็นที่รื่นเริงบรรเทิงใจแก่ภักกรมหาชนถ้วนหน้า แล้วทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทรงพระราชอุทิศถวาย ถวายเป็นกุศลถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อันได้เสด็จดำรงสิริราชสมบัติในกรุงเทพมหานครอมร รัตนโกสินทร์มหินทราวุทธยากาลก่อนทั้ง ๔ พระองค์ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธี รัชมงคลภิเษก สมโภชสิริราชสมบัติ พระสงฆ์ราชาคณะ ๔๑ รูป เท่าจำนวนปีในรัชกาลเจริญพระพุทธมนต์ แลสงพระมูรธาภิเษก แล้วมีพระธรรมเทศนาพิเศษเป็นที่เฉลิมพระราชศรัทธาและเจริญพระราชสิริสวัสดิ์ มี การประชุมทหารถวายตัว ณ ท้องสนามหลวงในการสมโภชคนละชุด สิริราชสมบัติครั้งนี้ เริ่มการตั้งแต่วันที่ ๑๐ จนถึงวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ ๔๑ ๑๒๑ รวมเป็นเก้าวันเป็นอดิเรกมโหฬาร

ทรงพระราชดำริห์ว่า การสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งได้ทำรามา บัดนี้สมควรที่จะก่อพระฤกษ์ พระที่นั่งอนันตสมาคม เนื่องในมงคลสมัยสมโภชสิริราชสมบัติด้วย ณ วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร ศก ๔๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อารธนาพระสงฆ์ราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อย รวม ๕๐ รูป เจริญพระพุทธ มนต์

ครั้น ณ วันพุธที่ ๑๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ ตรงกับจันทรคติกาล เดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำ ปีมอกข์ สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๑๐ เป็นปี ๔๑ ฤกษ์วันที่ ๑๔ ๖ ๑๐ ในรัชกาลปัตยุบันนี้ กระแสพระบรมราชโองการในการสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมบรรจุไว้ในศิลาพระฤกษ์ ปรากฏในราชกิจจา นุเบกษา เล่ม 25 ร.ศ.127 หน้า 934-936.

1 ละครเวที สิทธีพิทักษ์และคณะ, โรงเจ้ากรุงพญา บุญประเทษ มหป. หน้า 144-145

การก่อพระฤกษ์พระตำหนักบ้านปืน

ด้วยการสร้างพระตำหนักบ้านปืนที่ทรงพระราชดำริห์ เริ่มมาแต่ปีกลายนี้ บัดนี้ถึงกำหนดที่จะก่อพระฤกษ์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานจัดการที่จะก่อพระฤกษ์ที่พระตำหนักทั้ง ๔ มุม มีราชวัตรปิกทรงตะขามมังกรารอบปลูกพลับพลาตรงนำพระตำหนักมีเพดานเนื่องขึ้น ไปถึงที่ก่อพระฤกษ์ ทำทางเสด็จพระราชดำเนินจากพลับพลาต่อเนื่องกันกับพระตำหนัก พลับพลาถูกค้ำได้เป็นจตุรมุข มุขเหนือตั้งเครื่องนมัสการ มีม้าหมู่ตั้งพระไชยวัฒน์มีเกลียงเงินค้ำมางา แลคุ้มงาห้ามุมเงิน จารึกอักษรสำหรับทรงก่อพระฤกษ์ หีบบรรจุกระแสมพระบรมราชโองการ และรูปต่าง ๆ เงินตราแผนที่และรูปแบบพระตำหนัก หนังสือต่าง ๆ ตั้งที่มีหมู่ มีหม้อน้ำพระพุทธรมณต์ ตั้งพระราชอาสน์ตรงกลาง มุขได้เป็นที่พระบรมวงษานุวงศ์เสด็จมาออกนั้นพระสุทรเป็นข้างใน มุขตะวันตกตั้งอาสน์สงฆ์ ต่อพลับพลาออกไปคาดปราสาทที่ข้าราชการเฝ้า

วันที่ ๑๘ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘ เวลาบ่าย ๕ โมงเย็นเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทอดพระเนตรการทำถนนปลูกต้นไม้เป็นคัน แล้วเสด็จมาประทับที่พลับพลาทรงประเคนผ้าไตรพระสงฆ์ ๑๕ รูป เป็นพระราชอาสนะ พระครู เจ้าธิการในเมืองเพชรบุรี มีพระพิศาลสมณะกิจเป็นประธานพระสงฆ์ไปครองผ้าแล้วมานั่งอาสน์สงฆ์ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ ทรงศีลแล้วพระสงฆ์สวดพระพุทธรมณต์สวดปริตต์ มีโหรบูชาเทวดา ครั้นพระสงฆ์สวดพระพุทธรมณต์จบแล้ว ถวายอดิเรก ถวายพระพรลาเสด็จไปประทับที่ท้องพระโรงที่พลับพลาประทับแรม ประทับโต๊ะเสวยพร้อมด้วยพระบรมวงษานุวงศ์ แลข้าราชการผู้ใหญ่ที่เฝ้าเสด็จพระราชดำเนิน แลที่มาจากกรุงเทพฯ ในงานนี้ มีสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเป็นต้น เสวยแล้วเสด็จขึ้นเวลาสามเศษ

วันที่ ๑๙ สิงหาคม เวลาเช้า เจ้าพนักงานจัดการที่จะก่อพระฤกษ์พร้อมเสร็จ

เวลาเช้า ๓ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกมาประทับพลับพลาทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทรงศีลแล้ว พระสงฆ์สวดถวายพระพรจนถึงที่จะขึ้นชยันโตหยุดพักก่อพระฤกษ์ ครั้นได้พระฤกษ์เช้า ๓ โมง ๑๑ นาที กับ ๑ วินาที หลวงโลกที่ปล้นมือไชยพรานมมเป่าสังข์กรมแสงในแกว่งบันฑิตเจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นทางหลังพลับพลาประทับ ณ ที่ซึ่งจะวางศิลาพระฤกษ์หันพระพักตร์สู่มงคลทิศอาคเนย์ ทรงเทพนุสอ แล้วเจ้าพนักงานโรยธอก ทรงวางศิลาฤกษ์ แลทรงเจิมพระฤกษ์มีทหารตั้งแถวนำพลับพลา มีเครื่องเป่าสรรเสริญพระบารมีในเวลาทรงก่อพระฤกษ์ ครั้นทรงก่อพระฤกษ์เสร็จแล้ว เสด็จมาทรงประเคนอาหารบิณฑบาตพระสงฆ์รับพระราชทานฉัน แล้วเสด็จไปทรงปลูกต้นไม้แลโปรดให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทรงปลูกต้นไม้พระองค์ละต้น แล้วเสด็จกลับมาประทับพลับพลาพระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้วโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้ากรมขุนนครราชสีมา ทรงประเคนหมากพลูและรูปเทียนมีใบวัดฤกษ์จัญญุราคา

รูปละ ๓ คำถึง พระสงฆ์อนุโมทนาถวายอดิเรกพระพรลา เสด็จพระราชดำเนินไปประทับโต๊ะเสวยที่ท้องพระโรงเหมือนอย่างเวลาวานนี้ เสด็จขึ้นเวลาเช้า ๕ โมงเศษ

กระแสพระบรมราชโองการ

เขียนบรรจุศิลาพระฤกษ์

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนากาลเป็นอดีตกาลล่วงแล้ว ๒๔๕๓ พรรษา จุลศักราช ๒๔๒๑ ปีมะแม ศกัรตศกัรดิถีโกสินทรศก ๑๒๕ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จ เถลิงถวัลยราชสมบัติพระบรมราชาภิเษก สืบพระบรมราชสันตติวงศ์เป็นลำดับพระเจ้าแผ่นดินสยามที่ ๕ ใน พระบรมราชวงศ์ ซึ่งได้ประดิษฐานและดำรงกรุงรัตน โกสินทร์มหินทรบุรุษ

มีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯ ให้แสดงความนี้ไว้ว่า เมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๒๓ เสด็จพระราช ดำเนินมาประพาสเมืองเพชรบุรีเป็นภูมิสถานอันงดงามและบริบูรณ์ เคยเป็นที่เสด็จประพาสของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสมเด็จพระบรมชนกนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระ นครคีรีขึ้นเป็นที่ประทับแรมแลเสด็จพระราชดำเนินมาประพาสปีละหลายหน ครั้นมาในรัชกาลปัจจุบันนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้พระราชดำเนินมาประพาสหลายคราว ทรงพระราชดำริเห็นว่าแต่ก่อนมา ทาง ไปมาเมืองเพชรบุรีเป็นการลำบาก บัดนี้มีรถไฟไปมารวดเร็วสะดวกกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก คงจะเสด็จพระ ราชดำเนินมาประพาสแต่นครคีรีตั้งอยู่บนเขา จะเสด็จประทับแรมย่อมเป็นความลำบากไม่สะดวก จึงทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสุรพันธ์ พิสุทธิ เลือหาภูมิสถานซึ่งสมควรจะสร้างเป็นที่ประทับแรม เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิเลือกที่ตำบลบ้านป็น อันตั้งอยู่ริมน้ำ เป็นริมฉิษสถานไม่ห่างไกลจากท้องตลาดที่ ประชุมชน มีระยะบ้านคืดคืดตลอดมา จะเดินไปมาจากตลาดที่ประชุมชน ก็เป็นการสะดวกสบายสมควรจะ สร้างที่ประทับแรมในที่นั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดซื้อที่ของราษฎรในตำบลบ้านป็นด้วยพระราช ทรัพย์ส่วนพระองค์ เพื่อสร้างพระราชนิเวศน์เป็นที่ประทับแรมในเวลาเสด็จประพาสแต่ครั้งนั้นมีพระราชกิจ มาก การที่จะทรงสร้างที่ประทับแรมจึงค้างมา

ครั้น ณ เดือนกันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๘ เสด็จมาประทับแรมที่เมืองเพชรบุรีนานวัน เป็น โอกาสที่จะ ได้เริ่มทรงสร้างที่ประทับแรมอันได้ทรงพระราชดำริไว้แต่ก่อนนั้น เสด็จพระราชดำเนินทอด พระเนตรภูมิสถาน ทรงจะการที่จะสร้างพระตำหนักแลสถานต่าง ๆ โปรดเกล้าฯ ให้ซื้อที่เพิ่มเติมค่อออกไป ให้พอแก่การที่จะก่อสร้าง แลโปรดเกล้าฯ ให้กรมโยธาธิการถนนกว้าง ๖ วา ตั้งแต่ที่ซึ่งจะตั้งสถานี่รถไฟตรง มายังบ้านป็น เปนระยะทาง ๖๑ เส้น ๑๘ วา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ กับพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เป นแม่กองจัดการก่อสร้างพระตำหนักแลถนนหนทางสถานต่าง ๆ ทั้งจังหวัดพระราชนิเวศน์ โปรดเกล้าฯ ให้ พระยาสุรินทรฤไชย ผู้ว่าราชการเมืองเพชรบุรี เปนผู้จ่ายเงินและสิ่งของทำการ แลเปนผู้ตรวจการ โปรดเกล้าฯ ให้มีสเตอร์ คาล คอริง นายช่างเยอรมันเป็นผู้คิดเป็นผู้เขียนแบบรูปพระตำหนักชาติเยอรมัน เปนนายช่าง ก่อสร้างพระตำหนักทำอย่างชาวยุโรปเรียกว่า มอเดินสไตล์ ปราณูในประเทศยุโรป ประมาณคฤศตศักราช ๑๕๐๐ รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ ทำเปน ๒ ชั้น มียอด ๒ ยอด คือยอดพระตำหนักหลังใหญ่ ๑ ยอด มุข ๑ ยาวแต่

มุขด้านตะวันออก ถึงทิศตะวันตก ๑ เส้น ๑๕ วา กว้างทิศเหนือถึงทิศใต้ ๑ เส้น ๑๐ วา ช่างได้ลงมือทำราก
พระตำหนักตั้งแต่วันที่รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ มา

บัดนี้การทำรากพระตำหนักเสร็จแล้ว สมควรที่จะก่อพระฤกษ์จึงเสด็จพระราชดำเนินมาประทับแรม
ณ พลับพลาบ้านปืน เมืองเพชรบุรีนี้

ณ วันที่ ๑๘ สิงหาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อารธนาพระสงฆ์ ๑๕
รูป เจริญพระพุทธมนต์

ครั้น ณ วันที่ ๑๘ สิงหาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ เวลาเช้า ๓ โมง ๑๑ นาที ๗ วินาที เป็นศุภฤกษ์
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงวางศิลาฤกษ์สร้างพระตำหนักนี้

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เขียนกระแสนพระบรมราชโองการนี้บรรจุไว้ในศิลาพระฤกษ์ ณ วันที่
๑๘ สิงหาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๘ จันทรถติกาลเดือน ๘ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะโรง จุลศักราช ๑๒๑๒ เป็นปี
ที่ ๔๘ ฤกษ์วันที่ ๑๕๒๕๖ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย